J. ZBANATSKI

KULLILAANE SALADUS

1953

~ EESTI Riiklik KIRJASTUS ~
TALLINN

Qriginaali tiitel:
Ю. Збанацкий
Таина Соколинного бора
государственное издательство Детской Литературы
Министерства Просвещения РСФСР
Москва 1951 Ленинград

Illustreerinud A. Reznitšenko Tõlkinud H. *Dresen*

ESIMENE RAAMAT

UNENÄGU LÄKS TÄIDE

Ligi nädal aega käisid küla taga ägedad lahingud. Tavalise Donetsi töölise näoga hallipäine kindral viibis kogu aeg võitlejate hulgas kaevikuis. Ta silmad olid põletikuliselt punased: ta polnud juba mitu ööpäeva maganud. Diviisikomandör liikus ühe allüksuse juurest teise juurde, ja ebainimlikust pingutusest vaevatud ning samuti unest võõrdunud sõdurid võtsid ta rõõmsalt vastu.
"Kuidas teil siin on, poisid?" küsis kindral. "Kas läheb palavaks?"
"Jah, seltsimees kindral. Fašiste jahutada on palav töö. Ainult mürske on vähevõitu."
"Kas peame vastu?"
"Muidugi, seltsimees kindral! Ega's me esimest kordaa."
" Hästi, hästi, poisid! Kodumaa silmad on pööratud meie poole. Küll mürske leidub."
"Teame, seltsimees kindral."
Sel ööl sai kindral Kõrgema Ülemjuhatuse poolt antud raske ülesande täitmise eest tänuavalduse. Samaaegselt

saabus päevakäsk: viivitamata, kuid vaenlasele märkamatult lõpetada lahing ja taganeda uuele kaitseliinile.

Rindelähedases külas ei saanud Miška-nimeline poiss sel ööl nagu eelmiselgi kaua uinuda. Ta aina kuulatas lähenevat mürinat ja alles koidu eel vajus sügavasse lapseunne.

Kuid ta uni polnud rahulik, vaid täis painajalikke nägemusi. Miškat ründas vaenlane. Niisugusena oli ta teda näinud plakatil: ümmargune kõrge vormimüts rästiku peas, mütsi alt paistab välja sassis juuksesalk. Koletis lähenes ragina ja möirgamisega. Miška sulges hirmu pärast silmad. Oli tunda surma hingust, poiss värises kogu, kehast. Liiv muutus ta keha all külmaks, ta liikmed kangestusid nii, nagu oleksid kivistunud kipsi. Koletis tuli üsna poisi ligi ja röögatas veel raevukamalt.

Elujanust aetuna kargas nõrkenud poiss äkki jalule ja sööstis ettepoole. Miška oli juba õhku tõusmas, ja hetke pärast oleks ta juba lennelnud kõrgel võimsa linnuna.. kuid sel silmapilgul ta ärkas.

Ta pea oli raske. Algul ei suutnud ta kuidagi meelde tuletada, kus ta viibib ja mis toimub ümberringi. Ta kargas kiiresti püsti, vaatas ringi ja taipas, et oli sel ööl magama heitnud lakka värsketele lõhnavatele heintele.

Ta kuulis mingit ebaselget müra, ja siis käis tume kärgatus nagu kauge kõuekõmin. Ta peas vilksatas mõte: rinne on juba küla lähedal!

Talle meenus, kuidas ta oli Timka ja Savvaga eile kokku leppinud juba enne päikesetõusu kalale minna. Ei, nüüd muidugi ei tule sellest midagi välja. Suvepäevi oli aga vähe järele jäänud - varsti saabub sügis. Säinad ja roosärjed näkkavad nüüd suurepäraselt, hiljem aga läheb vesi külmemaks ja kalad laskuvad põhja. Kuidagi ei tahtnud uskuda, et siia tulevad sakslased. Aina näis, et nad just nüüd lüüakse -tagasi. Kuid vaenlane lähenes. Kalapüügist ei saa olla enam juttugi!

Miška roomas kobamisi väljapääsu poole. Ta jõudis laka servale ja leidis üles tuttava redelipulga. Ta laskus ettevaatlikult eeskotta, kuhu laiade pragude kaudu tungis hommikune piimjas valgus.

4

Ta astus õue. Oli juba täiesti valge, kuigi päike ei olnud veel tõusnud. Idakaar leegitses eredas punas, sügavsinises taevas liuglesid kerged pilved. Mitte esmakordselt ei ärganud Miška nii vara, mitu korda oli päikesetõus leidnud tema juba jõelt. Ent mitte alati polnud tal aega vaadelda punetavat koitu, ääretut taevast ja neid udejaid liuglevaid pilvi. Tema silmade ees vallatlesid jõe läbipaistvad, otsekui elusad lained ja neil hüples hanesulest õngekork, mis meenutas päikese peegelduslaiku. Kuskil seal, jõe põhjas, sinas samuti taevas, sõudsid pilved, värelesid päikesevöödid, kuid mis oli Miškal nendega tegemist! Tema jaoks oli olemas vaid õngekork, ja ta ei pööranud sellelt silmi.

Talle näis, et alles praegu märkab ta esmakordselt ümbritsevat maailma selle täielikus ääretult ilus: neid suvehommiku erksaid värve, seda imeilusat taevast, seda paju, mis oma tihedad oksad on laotanud vanale, rohelise samblaga kattunud väravale, ja seda hiiglasuurt mustpaplit, millel igal hommikul ja igal õhtul omavahel vestlesid tähtsa välimusega toonekured. Kui tore see kõik on, kui armas! Ja kas tõesti see kõik kaob? Kas tõesti vihatud vaenlane hävitab selle, kugistab kõik selle ära? Ei, seda ei tohi olla, ei tohi!

Äkki mürtsusid kahurid kuskil üsna lähedal küla taga.

Miška süda kiskus kokku.

Siis kuulis ta ema häält. Alles nüüd märkas ta tema nukrat kogu tara ääres, laiaharalise lodjapuu all. Ema kõnetas naabrinaist üle tänava:

„Häda tuleb aina lähemale," ütles ta. Ja nendes sõnades oli kaebust ja valu.

„Tuleb jah. . ." kostis teispoolt tänavat nagu vastukaja.

„Kuhu küll minna?"

„Kui õige põgeneksiine, Motrja, enne kui hilja on?"

„Oi, kallis, kuhu põgeneda? Kõik maha jätta? Tare, majapidamine? Et vaenlane saaks kõik enesele? . . ."

„Oi, Motrja," lausus ema, "kui teaksin, et ta siia kauaks jääb, poleks mul millestki kahju! Pistaksin tarele tule otsa - ja muudkui teele!"

„Ei ta siia kauaks jää, naaber! Ta kihutatakse siit minema nagu kärnane koer."

„Muidugi kihutatakse!"

5

„Oma vara ei kõlba vaenlasele jätta. Luiskab tühja, ega ta kõike ära õgi - enne jääb see pala kurku kinni!"

Miška läks ema juurde. Nukral pilgul vaatas ema pojale, ei öelnud ühtki lahket sõna, nagu oli teinud seda varem. Ema oli kõik need päevad olnud karm ja sõnaaher.

„Ema! Võib-olla kihutatakse nad veel minema, neid ehk ei lasta siia? Teie aga kurvastate. . ."

Ema surus poisi enda vastu ja paitas oma kareda käega ta pead. Miška oli alati armastanud ema hellitusi, alati oodanud neid nagu sooje päikesekiiri. Nüüd aga tundusid nad talle sobimatud ja lubamatud. Tema hinges tärkas rahulolematus enese, ema ja kogu ümbruse vastu. Ta libistas end ema käte vahelt välja ja lipsas kähku tänavale. Ema vaatas poisile kuivade silmadega järele. Siis pöördus ta naabrinaise poole ja ütles:

„Mäletan veel toda sõda. Olin siis alles laps.., Kõik on mööda läinud nagu unes."

„Oh, nüüd saavad vist hädapäevi näha nii täiskasvanud kui lapsed! Kui saaks selle aja hauas lamada - see oleks vast õnn!" ütles naabrinaine ja ohkas raskesti.

Miška otsustas oma silmaga vaadata, mis seal küla taga toimub.

Ema märkas äkki, et poiss on juba kaugel. Ta püüdis teda veel tagasi kutsuda.

„Miška! Miška!" hüüdis ta. „Kuhu sa säärasel ajal lähed? Tule tagasi! . . ."

Kuid Miška oli juba nurga taha kadunud. Ema ärevad hüüded haihtusid hommikuses õhus.

TIMKA JA SAVVA

Timka ja Savva tõttasid läbi juurviljaaedade, sahistades maisilehtedega ja tõmbudes päevalillede vahel küüru, Miška märkas poisse alles siis, kui need jõudsid välja tänavale.

„Me tuleme sinu poole!" hüüdis Timka juba kaugelt ja pistis jooksma, Savva aga ei mõtelnudki sammu kiirendada: ta kõndis rahulikult, tõttamata!

Timka ja Savva olid lahutamatud sõbrad: koos käisid nad koolis, koos käisid kalal; isegi emade! poölt antud töid

6

tegid nad koos. Nende kõnelused polnud muudkui alatine vaidlemine. Timka oli äkiline, tal oli kombeks liialdada ning mõnikord sündmusi, asju ja nähtusi tundmatuseni moonutadagi. Savva seevastu oli mõtlik, kaalutlev, eelistas rohkem vaikida kui rääkida. Tavaliselt kuulas ta kannatlikult lõpuni oma sõbra elavast mõttelennust kantud jutustusest, kuid enamjaolt ainult selleks, et neid hiljem kindlalt ja lühidalt ümber lükata.

„Vanataat Makar püüdis eile kahepuudase linaski," ütles näiteks Timka. „Kui ta seda koju viis, lohises kala saba mööda maad. Oi, Savka, kui õige püüaks sihukese suure kala! Ainuüksi rasvagi võib temast saada terve puuda, eks ole tõsi? . . ."

Savva vaatas oma suurte sini-roheliste silmadega rahulikult veele, püüdes mitte pilgutada, silmi ega maha magada hetke, mil õngekork vupsatab. Ühegi liigutusega ei reetnud ta suhtumist sellesse, millest rääkis Timka, otsekui ei kuuleks ega näeks ta midagi peale oma õngekorgi.

Ja alles siis, kui Timka oli ühe muinasloo lõpetanud ja kavatses alustada uut, . veel vähem usutavat, küsis Savva tasase, rahuliku häälega:

„Kas sa teda ise nägid?"

„Keda?" küsis Timka kõrvu teritades.

„Eks ikka seda linaskit."

„Missugust linaskit!" imestas Timka.

„Eks seda, kelle vana'taat Makar püüdis.”
„Kus minul nüüd aega oli vaadata. Teised rääkisid.”
„Küll aga valetasid!”
“Seda ütles niisugune inimene, et see peab tõsi olema,” kaitses Timka. end jonnakalt.
Mitte vähem kangekaelne polnud nüüd ka Savva.
„Vale! ,Kahepuudaseid linaskeid pole üldse olemas.”
Timka taipas, et oli liiale läinud. Kuid ta poleks olnud Timka, kui oleks oma sõnu nii kergesti tagasi võtnud.
„Kas see oli siis linask? Sä-ga! Kas sa siis ei tea missugused võivad olla sägad?”
„Ikkagi on see vale.”
“Tahad sa öelda, et niisuguseid sägasid pole olemas?”
„Sägad võivad olla veelgi suuremad,kuid, puuda rasva sägast ikkagi sulatada ei saa.”
Timka nägi, et tal ei õnnestu välja rabelda.

7

„Mis me siin ikka vaidleme,” lausus ta viimaks leplikult. „Kui külla tagasi läheme, eks siis näe, kellel on õigus.”

Timka tegi osavalt teist juttu. Rahulik ja järeleandmatu Savva ei nõustunud ka nüüd ta naljakate, kuid uskumatute väljamõeldistega.

Seda nõrkust andestas Timkale kergesti mitte ainult ta südamesõber Savva, seda andestasid talle kõik. Timkat armastati ta teravmeelsuse ja suurepärase mõttelennu pärast, kuid kõigepealt seetõttu, et ta oli kange jutuvestja ja ühtaegu ka meister iga asja peale: kellelgi klassis ei läinud korda kirjutada paremat luuletust, keegi ei jutustanud ilusamat muinasjuttu, keegi ei valmistanud paremat purilennukit kui tema. . .
Miška rõõmustas väga sõpradega kohtumise üle, teades, et tänastest sündmustest on nad niisama erutatud. kui tema ise.

„Kas kuuled?” küsis Timka Miškalt ja osutas silmadega sinnapoole, kus küla taga mürisesid suurtükid. Ja vastas ise oma küsimusele: “Tuleb, lurjus!. ..”
Miška ei vaielnud vastu. Ei vaielnud seekord ka Savva.
Erutatud Timka aga küsis sõpradelt:

„Mis nüüd teha?” Vastust ootamata pani ta ise kohe ette järgmise tegevuskava: „Viivitamata minna punaarmeelaste juurde ja paluda relvi - siis hakkame fašiste peksma. Mis sa mind vahid? Arvad, et ma ei oska lasta? Kui mu onu Mihhaila - ta on Punaarmee major - siia puhkusele sõitis, lubas ta mul lasta. Kaheraudsest püssist ja püstolist! Põmmutasin metspardi pihta, nii et suled lendasid.”
„Ja part lendas edasi,” lausus Savva jutu vahele.
„Kuhu ta lendas? Arvad, et lendas minu käest ära? Noh, vennas, võta näpust! Koos onu Mihhailaga tõime ta koju.”
Miška ägestus:
„Mis sa siin luiskad partidest! Sakslane on tulemas, sina aga valetad... Või see onu Mihhaila nüüd lubas sul lasta – ega’s tema padrunid kingitud ole!”
„Ah teid küll! Jutusta siis veel...” mossitas Timka pahuralt.
Ta jäi vait ja pöördus kõrvale nagu inimene, kelle parimaid tundeid oli solvatud.
Savval oli oma ettepanek.
„Kui Hitler tõesti peaks tulema, siis läheme ka meie Punaarmeesse,” ütles ta.

8

Miška silmad lõid hõõguma nagu söed, kuid see sära kustus sedamaid ja ta ütles lootusetult:

„Meid sinna ei võeta.”
„Võetakse!” ütles Savva veendunult.
Timka unustas pahameele.
„Ausõna, võietakse! Ma nägin ühes väeosas meist väiksemait poissi. Umbes kümneaastast. Tal oli sinel, punatähega müts ja mõõk, niisugune väike. . . Mis seal rääkida - omad nüüd siis ei peaks võtma!”
Ja Timka hakkas tuhinal kirjeldama, kui toredaks kujuneb kolme sõbra elu väeosas, kus nad on sõjameestega täiesti üheõiguslikud.
Teda katkestas jälle Miška, kes Timka jutte ei armastanud lõpuni kuulata.
„See on veel jaanipäevasele jääle kirjutatud, sina aga lendasid juba teab kuhu! Enne tuleb veel paluda, et meid võetaks.”
Seekord Timka ei haavunud:
„Nad võtavad kindlasti! See poiss rääkis, et teda isegi kutsuti. . .”
Savva segas end jutusse:
„Mis me nüüd vaidleme! Lähme küla taha, vaatame, mis seal toimub, küll siis näeh, mis edasi saab. . .”
Otsekui ootaks neid ees lõbus mäng, lidusid poisid kõrvalradasid mööda külast välja.
„Aga emad? Kuidas jääb nendega?” küsis Timka, hingeldades kiirest jooksust.
Kuid Miška ja Savva ainult kortsutasid kulme.
Küla taga, kuskil Dnepri ääres, mürisesid suurtükid ja paukude pikaldane, lakkamatu kaja veeres kõminal läbi hommikuse õhu.

JÕE ÄÄRES

Kõrgelt kingult oli näha kaugele. Poisid ronisid üles ja vaatasid ringi. Nad ei märganud kuskil mingit muutust kõik oli nii nagu tavaliselt.
Kahurimürin lakkas; ümberringi jäi kõik vaikseks, otsekui poleks olnud mingit sõda ja ainult kuskil eemaloleks üle käinud tugev äike.
Poisid vaatasid kaugusse. Jõgi, mis voolas mäerinnaku

all, piiras küla hobuserauana. Jõe kohale oli laskunud udu; ta hõljus ja helkis kuldselt päikeses, mis kaugelt silmapiiri tagant juba rikkalikult oma kiiri saatis. Mõõtmatu kaugus meenutas ääretut jõge või õigemini mustade saartega merd.
Poisid kuulatasid teraselt vaikust, otsisid silmadega läbi .kõik saarekesed kujuteldavas meres. Nad vaatlesid orgu uudishimu ja kartusega.
Aeglaselt haihtuvas udus viirastusid Timkale mingisugused kummalised kujud, liikuvad varjud, ja ta väitis jonnakalt, et need on fašistid. Savva vaikis, Miška aga ei tahtnud niisuguseid lollusi kuuldagi.
Küla taga, liikumatu tuuleveski musta kere kõrval, tõusis aeglaselt silmapiirist kõrgemale tulipunane päike. Ääretu udumeri lõi kohe punetama, lõõmama ja särama eredais värvivarjundeas. Mida kõrgemale tõusis päike, seda kiiremini haihtus udu. Ta ei -meenutanud enam merd. Läbipaistva uduliniku tagant, otsekui läbi mattklaasi, tulid nähtavale haljad madalad põõsad ja niitmata aasade vöödid, mis olid ära sõtkutud kariloomadest, tuhandetest inimjalgadest ja ratastest; eemal mustas suur mets. Tuttav jõgi oli nüüd otsekui peopesal; ta voolas küla taga tasa ja vaikselt, välgatades oma ümmarguste järvedega, mis olid üksteisega ühendatud kitsaste veeribadega.
Kohalt, kus üle jõe viis puusiId, kostis kogu aeg mingi summutatud, kose mühina ga sarnanev undamine, millele poisid algul ei pööranud mingit tähelepanu. Nüüd taipasid nad kõik: udu katte all

liikus katkematu lindina sõjaväekolonn, kusjuures sajad hobuserauad puusillal tasa klõbisesid.

Ilma kokku rääkimata siirdusid poisid silla juurde. Õhus hakkas mürisema lennukimootor, lennukit ennast aga polnud veel näha.

„Frits!” määratles Timka, ja keegi ei rääkinud talle vastu.

Ta muidugi ei eksinud. Nende sõjakuude jooksulolid poisid õppinud kõla järgi eksimatult vahet tegema oma ja vaenlaste lennukite vahel. Praegu vaatasid nad üksisilmi taevasse, püüdes kõrgel silmata vaenlase lennukit.

„Liiklemine katkestada! Maskeeruda!” kostis sillalt käsklus.

Sillal hakkasid askeldama inimesed. Nad kadusid kuhugi,

10

otsekui oleksid nad kukkunud läbi silla või vajunud maa alla. Hoburakendid sõitsid teeäärsete, telki meenutavate laiaharaliste pajude alla. Hetke pärast valitses ümberringi tühjus ja vaikus. Kuskil jõe taga kädistas vahetpidamata harakas ning külast kostis koera haukumist. Lennuk und as ülevalotsekui tüütu vapsik.

Poisid peatusid kõheldes: nad tahtsid aru pidada, kuidas olla ja mis edasi teha.

„Hei, teie seal, kotkad!” kuulsid nad äkki häält kuskilt lepatihnikust. Käratus oli kahtlemata mõeldud neile. „Mis te seal tolknete nagu näitusel? Longite siin ringi, ainult demaskeerite asukoha!”

.

Poisid silmasid sõdurit, kelle maskeerimismantel sulas ühte roheliste põõsastega.

„Aga kas teie juurde võib, onu?” kogus end esimesena Timka.

„Tulge,” lubas sõdur.

Poisid pistsid jooksuga põõsastiku poole.

„Mitte joosta, põrgulised! Kui tulete, siis tulge inimese kombel. Näete – „raam”. Kui märkab, arvab, et paanika lahti.”

Sõduri hääles polnud enam naljatlevaid noote nagu enne; nüüd oli ta hääl terav ja isegi kuri.

Seda kategoorilist käratust kuuldes läksid poisid kohe üle hanesammule. Sõdur. puhkes naerma, nähes, kuidas nad ühel kohal tammuvad, kaelu õieli ajavad ja huuli närivad.

Vaenlase luurelennuk sõitis madalal, peaaegu nende peade kohal. Lapsed tõmbasid hirmu pärastpea õlgade vahele, kartes silmi tõsta. Aga mis siis, kui viskab pommi? . . Kuid lennuk pommi ei visanud, ta tegi veel ühe ringi küla ja tühjaksjäänud silla kohal ning kadus silmapiiri taha.. .

Silda mööda hakkasid jälle kiirelt liikuma voorivankrid ja sõdurid. Hobusemehed sundisid hobuseid taga.

Meie poisid tegid juttu sõduriga, kes osutus heasüdamlikuks inimeseks. .

„Mis te siis, niisugused noorukesed, meie juures tegema hakkate?” küsis ta, ilmselt naerdes niisuguste ebatavaliste vabatahtlike üle.

„Kõike, mis igan~s tarvis. . .kas või tulle ja vette! . . .” kinnitas Timka hoogsalt.

11

„Võib-olla küll, et tulle ja vette, millekski muuks aga teie minu arvates ei kõlba. Lehmi meil pole, et saaksite nende sabasid keerutada. . .”

„Meie oskame lastagil Küsige mu onult Mihhailalt, kuidas ma kaheraudsest...”

„Noh, tirinast laseksite lusikaga küll hästi suhu!” naljatas sõdur.

„Ärge naerge, seltsimees punaarmeelane,” ütles Miška. „Meie teame, et oleme halvad võitlejad, kuid mida me siis peame tegema? Ega te meid ometi fašistidele jäta!”

Sõdur lakkas naermast. Muutus süngeks, vajus mõtteisse. Ta sai laste murest aru ega naljatanud enam.

„Sõdida on teil vara: olete veel vähe putru söönud. Kuid tagalasse. . . võiks ju minu arvates teid viia.. .”- Ja lisas, end poiste ees otsekui õigustada tahtes: “Mina olen siin väiksem mees, minust see

ei olene. Ainuke, mida teha võin. „Juhatan teid vanemleitnandi juurde. Kuidas tema ütleb, nii ka jääb.”
Nagu vana ja hea õpetaja andis ta neile teel juhatusi: „Te rääkige temaga, nagu kord nõuab, tähendab pisarateta ja nii edasi. Et lugu on nii, seltsimees vanemleitnant, meie ei taha hukkuda neetud fašistide käe läbi! Ta saab aru. Peaasi aga - mitte nutta.”
“Meie ju...”
,;Tss.. .”

Poisid silmasid vanemleitnanti. Ta istus paju all kännul, tema juurde aga ruttasid aina võitlejad ja komandörid, ning tõstes käe mütsi juurde, kandsid midagi ette. Lapsed jäid tema lähedale kohmetult seisma. Isegi julge ja jutukas Timka ei teadnud, mis nüüd teha.
Sõdur aitas poisid hädast välja. Ta valis hetke, mil komandöri k,õrval kedagi ei olnud, ja raporteeris: „Vabatahtlikud soovivad jutule, seltsimees vanemleitnant.”

Vanemleitnant pööras. nende poole oma väsinud näo ja vaatas oma kuivade, põletikuliselt punetavate silmadega neile imestunult otsa. See pilk pani poiste südamed põksuma. Vanemleitnant küsis:
„Jälle vabatahtlikud?” ,
“Jälle, seltsimees leitnant!” prahvatas välja Timka. „Juba kolmekesi? Oli ikka üks, nüüd juba kolmekesi?”

„Ei, need on omaette!” kostis kõlav hääl põõsaste poolt, ja sealt väljus väikest kasvu poiss.

„Ahaa, brigadiir!” võttis vanemleitnant teda rõõmsa hüüdega vastu. Komandöri väsinud nägu lõi naerule, ta silmad muutusid soojadeks ja lõbu,sateks. „Sina,. nagu näen, tood varsti väeossa kogu oma brigaadi.”

Poisi ja komandöri vahel. algas asjalik kõnelus. See oli Vassili Ivanovitš, viieteistkümne-aastane poiss, keda esimesel pilgul, tõsi küll, keegi ei pidanud vanemaks kui kaheteistkümne aastaseks. Otsekui ettekannet tehes sõnas Vassiljok vanemleitnandile.

„Poisid on head, seltsimees komandör. Nii Miška kui ka Timka. ja Savva said möödunud aastal preemia viljapeade korjamise eest põnult. Sel aastal aga, nagu ise teate, vilja ei koristatudki. Kuid nemad vedasid teravilja jaama, töötasid nii, nagu sõjaajal kohane on. Võtke ka nemad vastu, seltsimees komandör, nad juba alt ei vea!”

Poiste enesetunne tõusis. Nad olid kindlad: kui juba brigadiir neid vastu võtta palub, siis ei julge keegi keelduda. Komandör ütles naeratades:

„Mida ma sinu brigaadiga siis ikka peale hakkan? Sa tead ise hästi, et me viljapäid ei korja. Siin jätavad inimesed oma elu...”
„Meie ei karda, seltsimees komandör!” teatas Timka, vaadates vanemleitnandile teraselt näkku. Kuid see poleks nagu kuulnudki ta sõnu:
„Sõduritöö pole kerge. Ta ei ole teile jõukohane, lapsed.”

„Me ju hakkame tööle! Andke meile mistahes ülesandeid,” ütles Miška, kes polnud komandöri sõnadest aru saanud.

Vanemleitnant tahtis veel midagi öelda, kuid äkki otsekui tardus ja jäi midagi kuulatama. Ka poisid teritasid kõrvu. Vanemleitnandi nägu süngestus uuesti, sinna ei jäänud jälgegi elevusest, mille kõnelus poistega oli esile kutsunud. Ta pööras järsult pea kolonni poole:
„Varjendisse! Kaitsekaevikutesse!”
Täielikus arusaamatuses vaatasid poisid, kuidas kolonn igale poole laiali roomas, kuidas inimeste ja voorivankrite hulk silmanähtavalt sulas. Komandör jälgis range pilguga kõike, mis ümberringi toimus, poisse ei tulnud tal

nähtavasti,enam üldse,meelde..Need seisid ja vaatasid teda imestusega, nagu oleks tema kogu selle möllu esile kutsunud ainult selleks, et nad oma silmaga näeksid, kui raske on sõduritöö.

Nad taipasid kõike alles siis, kui komandör nende poole pöördus. Ta silmis lõi põlema viha, ta sööstis jahmunud poiste juurde, otsekui oleksid nemad kõiges süüdi.

„Mis teie siin tolknete? Noh, marss kaitsekaevikutesse! Kohe saate tunda, mis on sõda. Kus mul sõjamehed!"“

Sel hetkel kostis paljude mootorite summutatud müra. Metalltiibade sätendades lendas läänest parv lennukeid.

Poisid tormasid sügavate looklevate kaevikute poole, alles nüüd taibates, milleks need on kaevatud. Jooksul saatsd neid komandöri sõnad:

„Pugege maa sisse, poisid, maa sisse! Ainult see nüüd.. .”

Mis ta veel ütles, seda poisid enam ei kuulnud. . .

SELGEST TAEVAST

Ilm läks kuumaks. Päike seisis juba kõrgel, udu haihtus, taevas polnud ühtki pilveriba. Niisugustel päevadel varjasid end isegi linnud hommikust saadik metsatihnikus, oodates õhtujahedust.

Kuid terasest raisakullid ei kartnud kuumust. Parves lendasid nad poolkuivanud jõe ülepääsukohale, Ukraina väikese küla peale.

Vaenlase lennukid tegid tiiru küla kohal ja suundusid siis üksteise järel silla juurde.

Juhtlerinuk suurendas kiirust ja sööstis kanakullina alla. Näis, nagu oleks ta juhtimisvõime kaotanud ja kukuks nüüd ülepeakaela maha. Veel hetk - ja temast jäävad järele vaid suitsupilved ning rusuhunnik. . . Kuid selle asemel eraldusid lennuki musta kere küljest pommid. Need otsekui sulasid õhus. Lennuk lõpetas pikeerimise ja võttis. kõrgust. Tema järel hakkas pikeerima juba teine lennuk.

Maa värises ja oigas plahvatustest. Jõe kohal tõusid õhku suitsu-, saue- ja liivasambad. Jõepind kattus tapetud ja uimaseks löödud kalade hõbelaikudega, sild oli mustendava silitsu- ja tolmukatte all,

jultunud raisakullid aga lendasid mootorite põdisedes maadligi siia-sinna, sõites vihinal läbi õhu. Äärmiselt vabalt käitusid nad seepärast, et selle väikese silla juures polnud õhutõrjet: see oli koondatud kuskile Dnepri äärde, kuhu fašistid just heameelega ei lennanud.

Pommid ülepääsukohal maha visanud, lendasid lennukid nüüd madalal küla kohal, külvates maa üle tiheda kuulipildujatulega. Tared hakkasid leegitsema. Mustad silitsusambad tõusid taeva poole. Mürin vaibus, kuid torm aina tõusis, muutus üha raevukamaks. Pilv jõe kohal haihtus aeglaselt, küla kohal ta aga aina kasvas ja paisus.

Kuuma suvepäikese käes ärakuivanud õled ja puud võtsid tuld nagu püssirohi; hooned lõõmasid otsekui tõrvikud. Ühtede juures oli tulemöll juba vaibumas, teised aga alles hakkasid leegitsema. Ümberringi oli ragin ja pragin. Inimesed ei teinud katsetki kustutada seda hirmsat tulekahju. Kiiruga jooksid nad külast välja, vaadates hirmunult tagasi leekide möllule. Maadligi lennates ruttasid hitlerlaste. lennukid läände.

Meie „vabatahtlikud” ei suutnud tükil ajal toibuda. Nende blindaaži lähedal oli üksteise järel lõhkenud kaks rasket pommi. Poistele oli selga sadanud mulda, plahvatus oli pannud kõrvad lukku. Teadvusele tõi nad tuttava sõduri hääl.

„Noh, kotkad, olete elus? Kas surmagaanuid ja haavatuid pole?” hõikas ta oma bassihäälel poiste

peade kohal. „Ronige välja! Sõda on lõppenud!”

Poisid tõstsid pead. Nadvaatasid sõdurit imestunult, otsekui ei tunneks nad teda ära: ta oli üleni tolmune, ainult silmavalged ja hambad välkusid ta määrdunud ja higises näos.

Poisid ronisid kaevikust välja. Nad vaatasid ringi ja ahhetasid korraga: seal, kus varem kasvasid pajud ja tihe sarapik, lamasid nüüd murdunud puude tüved, maa oli täis sügavaid auke. Küla oli mattunud tihedasse suitsu, mis kattis isegi taeva. Oli hämar nagu päikesevarjutuse ajal.

Kui poisid kaevikus lamasid, oli neil vaid üks mõte: keegi ei jää ellu, kogu maailm hukkub. Nad tahtsid ainult ühte: et kõik 1õpeks kiiremini. Nüüd nad nägid, et olid senestpõrgust eluga pääsenud, et nende ümber hakkasid end

liigutama inimesed. Nende kõrvad kumisesid lakkamatult. Näis, nagu oleksid õhus sajad lennukid ja sumiseksid vahetpidamata nagu tigedad herilased.

Terveksjäänud paju all nägid poisid komandöri. Ta otsekui poleks end kuskile peitnudki. Tema juurde tõttasid võitlejad ja komandörid. Vassiljok seisis sealsamas. Poistel oli hästi meeles, kuidas ta koos nendega oli kaevikusse hüpanud, kuid nad polnud tähele pannud, kuidas ta enne neid siia üles sai tulla.

Poistele tuttav sõdur kandis koos kaaslasega kaevikust välja raskelt haavatud võitlejat. Kui poisid mürsukildudest purustatud keha silmasid, läksid nende jalad nõrgaks ja nende näkku ei jäänud verepiiskagi. Timka ei kannatanud välja, ta nägu virildus.

„Sõjas ei nuteta!” kuulsid poisid äkki nende juurde astuva vanemleitnandi häält. “Ja ise veel kavatsesite sõdima hakata!” häbistas ta poisse.

„Meie. . . niisama,” püüdis Miška end õigustada.

„See on suitsust,” pomises kohmetu Timka. Ta hõõrus põsel pisarad määrdunud rusikaga laiali, mille tõttu muutus nüüd aabitsast tuntud kriimu näoga poisi sarnaseks.

Komandör naeratas. Ta kavatses veel midagi öelda, kuid. tema juurde jooksis sõdur ja kandis ette, et teisele poole jõge on jäänud suurtükk, hobused aga on pommitamise ajal laiali jooksnud. .

„Võtke kaasa võitlejad. Suurtükk viivitamata üle jõe siia toimetada!” .

“Just nii!” ütles võitleja, tõstes käe mütsi juurde. “Mis käsite teha hobustega?”

„Tuleb üles otsida.” Komandör pöördus Vassiljoki poole:

„Noh, brigadiir, aita hädast välja! Kas sul hobuseid on?”

„Kõik saadeti ära juba üleeile,” ütles brigadiir ja lõi silmad süüdlaslikult maha.

„Oh sind, ülemat!” ütles vanemleitnant ertteheitvalt.

Vassiljok elavnes. Ta mustad, üliküpsete kirssidega sarnanevad silmad lõid rõõmsalt särama:

„Hobused toome kohe siia, seltsimees komandör!”

“Ütled, et toote siia?” küsis komandör umbusklikult. „Noh, too siis! Kust sa nad võtad?”

„Me kohe. . . Ka maa alt leiame teie hobused üles! Kaugele nad joosta ei jõudnud, meie aga tunneme siin iga põõ-

sast. Eks ole tõsi, poisid, et leiame?” pöördus ta sõprade poole.

„Silmapilk leiame!” teatasid need kooris.

Poisid tõttasid hobuseid otsima.

„“Aga kähku!” käsutas komandör.

„Just nii, kähku!” hüüdis Timka juba lahkudes ja isegi tõstis käe tolmuse mütsi juurde.

Komandöri nägu tõmbus pisut naerule ja tahtmatult vastas ta samuti tervitusega.

Kui palju hitlerlaste lendurid ka märatsesid, :kui palju pomme nad ka viskasid, sild aga jäi terveks ja vistamatuks. Ainult mitmes kohas oli ta kildudest nii ära täkitud nagu oleks teda mööda veetud suurt raudpulkadega äket. Poisid jooksid üle silla ja naeratasid lõbusalt võitlejaile, kes rasket

suurtükki suure pingutusega sellele kaldale veeretasid.

„HÜVASTI, S A V V A!”

Keskpäev oli juba möödas. Poisid väsisid, kuid asi ei edenenud. Kui nad olid sillast kaunis kaugele jõudnud, seisatasid nad hetkeks ja vaatasid nukralt küla poole: seal põlesid kodutared, võib-olla said hukka emad, vennad õde. .. Poiste südameid ahistas mure, pisarad kippusid silma. Pole parata – sõda! Täna kohtusid nad temaga silm silma vastu. Nüüd on nad võitlejad, ja komandör on andnud neile tähtsa ülesande. Kuid ebaõnn ootas neid igal pool. Kaugel nende ees vilksatasid hobused nagu viirastused, mis meelitasid ligi, kuid kinni püüda ei lasknud.
Vassiljok märkas neid kohe pärast külast eemaldumist. Pool tundi hiljem oli eesmärk üsna lähedal. Poiste südamed peksid rõõmsalt: veel mõni minut ja hobused on neil käes. . .

„Oh, mida komandör küll ütleb!” unistas Timka juba kuuldavalt, unustades kõik muu. „„Tublid poisid olete!” ütleb ta. „Istuge kuulipildujakaarikule või jääge suurtüki juurde.” Kas sa tead, Savva, kuidas komandörile tuleb vastata?”
Savva nähtavasti ei, jaganud Timka vaimustust, ta vastas süngelt:
„Hea, kui sinagi tead!”

„Muidugi tean! „Teenin töörahvast!” - nii peab ütlema.”

“Hea küll. Sina parem mine külje pealt lähemale. Näe, see lauguga saatan ehmus ja muudkui põrnitseb meid nüüd.”

Tugevakondiline, hästi söödetud, läikiva karvaga ja suure valge lauguga hobune norskas kurjalt ja kõõritas võõraid inimesi oma roheka silmaga. Ta pööras pea poiste poole ja jäi seisma tardunult nagu raidkuju. Vassiljok pääses talle juba üsna lähedale, kuid siis lõi hobune kabjaga nii kõvasti vastu maad, et Vassiljok oli äkki peast jalatallani mullaga koos. Ka teine hobune - kõrb - pistis jooksma ja hetke pärast haihtusid Timka roosilised unistused nagu suits.

Hobused jooksid aasa mööda Kullilaane suunas. Tagaajamisest kaasakistud poisid unustasid kõik. Päike oli vajumas läände, nad olid väga väsinud, kuid hobused ei mõtelnudki end kätte anda. Keegi muidugi ei julgenud hobusteta tagasiminekust piiksatadagi. Savva mõtles natuke ja lausus:

„Hobused on targad loomad. Kas arvate, et hea hobune end võõrale kätte annab? Isa ütles, et sõjaväehobune kuulab ainult oma peremeest.”

„Ka tsirkuses on täpselt nii. . . ainult peremeest,” segas end jutusse Timka, “Onu Mihhaila. . .”

„Sina muudkui oma tsirkusega!” pidurdas teda Vassiljok ja pöördus Savva poole: „Noh, mida sa ütlesid sõjaväehobuste kohta? Räägi!” .

„Sõjaväehobune ei lähe selle juurde, kes pole tema talitaja. Siin on vaja mingit kavalust. Kui oleks kaerakott või tükk leiba - seda nad armastavad. Isa rääkis, et temal olnud väga maias hobune: võtnud ise taadi taskust enesele leiba.”
„Koti võib teha särgist,” mõtles Miška kuuldavalt.
See mõte meeldis - kuid kust võtta leiba?
Arutati läbi kõik võimalused, ja Vassiljok leidis väljapääsu:
„Savva, jookse kohe külla! Too sealt nööri ja leiba, siis kähku jälle tagasi. Ära unusta komandörile öelda, et hobused leidsime ja toome varsti kohale.”
Savva pistis jooksu, nii et kannad välkusid.

„Siba, siba!” hüüdis Timka talle järele.
Vassiljok, Miška ja Timka sammusid aeglaselt hobuste järel - las harjuvad! - kuid otsustasid siiski

üsna lähedale mitte minna, et hobused ei ehmuks. .
Aeg venis erakordselt pikkamisi. Hobused kõndisid rahulikult ühest kohast teise, näksides noort rohtu. Poisid vahetasid laisalt mõne sõna, igaühel olid omad mõtted. Neile meenus, et nad polnud hommikust saadik midagi söönud, ja nad hakkasid korjama noori oblikalehti ning ahnelt imema nende haput mõrkjat mahla. Äkki näitas Miška käega ja hüüdis:
„Vaadake, vaadake! Mis temaga on juhtunud?”
Poisid vaatasid tagasi. Lauguga hobusele oli juhtunud midagi halba: ta tammus ühel kohal, otsekui oleks haavatud, visates üht jalga kramplikult ettepoole; teine jalg oli peaaegu pea kõrgusel.
„Ta on takerdunud. Astus jalaga peale!” taipas Timka esimesena.
Lauguga hobune oli tõesti esijalaga juhuslikult sattunud lühikestesse mahalangenud päitsenööridesse ja rabeles nüüd otsekui metsloom püünises.
Mõne hetke pärast oli hobune Vassiljoki käes. Veidi hiljem kandis ka kõrb alandlikult oma seljas Miškat. Miška taha oli Timkagi leidnud enesele istumiskoha.
Väsinud, kuid sealjuures õnnelikud ja enestele uhked poisid tõttasid komandöri juurde.
Savva aga lähenes samal ajal sillale. Ta oli väga väsinud. Ta polnud samuti hommikust saadik midagi hamba alla saanud. Läbielatud pommitamine ja ebaõnnestunud hobustepüüdmine summutasid nälja. Alles nüüd, kus ta oli üksi jäänud, tundis ta südame all närivat valu. Kuid sellele vaatamata jooksis ta üleni higisena ja vaarudes peatamatult edasi.
Kõik, mis täna oli juhtunud, otsekui ununes, Talle tundus, et kõik on nagu alati ja pole mingit sõda. Varsti jõuab ta koju. Väike õde Verotška teeb juttu kaladest. Ema aga hakkab teda noomima, et ta söömata ei tea kus ümber hulgub. Ni'ng pärast läheb. kõik vana moodi nagu ikka. ..
Kui ta meenutas ema ja väikest õde, tõmbus tal süda valusalt kokku. Ta silme ette kerkis tänane hommik: unine õeke ja käsi vastu rinda suruv ema. Kui ta minekule asus,

oli ema teda keelitanud: „Ära mine kodunt ära, nüüd pole selleks kohane aeg.”
Savva väljus põõsastikust ja tema silme ees oli nüüd küla. Tulekahjuasemeilt tõusis veel suitsu, paplid sirutasid taeva poole oma musti, ärapõlenud oksi.
Savval läksid jalad nõrgaks. Ta istus rohule ja hakkas kibedasti nutma.
Miks oli ta niisugusel ajal ema ja Verotška üksi jätnud? Võib-olla lamavad nad kuskil pommidest tapetuina; võib olla põlesid ära tulekahjuleekides... Tema aga ei olnud neile abiks, ei päästnud neid surmast. . .
Meeleheide ja mure ajasid Savva uuesti jalule.
„Memm! Verotška! Mu kallid! .. .” sõnas ta läbi pisarate.
Ta pistis põõsaste vahel uuesti jooksma. Ta tahtis kodustele jutustada, miks ta nende juurde ei jäänud, tahtis neile seletada, et ta pole milleski süüdi. Ta ei saanud teisiti talitada! Nüüd on ta Punaarmees, hakkab fašiste peksma!
Väike? . “ Mis siis sellest, et väike! . . .
„Oh, memm, kui te teaksite, missugust tähtsat ülesannet ma praegu täidan! Siis te ei mõtleks, et Savva kuskil muidu ringi logeleb. „Tubli poiss, Savva!” ütleksite siis. . .”
Talle meenus, kuhu ta tõttab ja milleks.
„Kas arvate, memm, et mina üksi?” jätkas ta oma tumma vestlust emaga. „Minuga koos on Timka, Miška ja isegi brigadiir Vassili Ivanovitš. Kas teate, memm, mis me teeme? Oh, kui te ainult teaksite!”
Savva oli juba unustanud, et küla oli maha põlenud, et ema võib-olla polegi enam elus. Praegu nägi ta teda enese ees murelikuna ja lahkena nagu alati. Peagi jõuab ta koju. Ema rangele ja etteheltvale pilgule vastab ta lõbusalt ja sundimatult, nagu too sõdur, kes kord nende juurde sisse astus, ta ütleb:

„Kas lubaksite juua, perenaine? Ahaa, piima! Tänan, ei ütle ka piimast ära. Ärge ainult unustage leiba andmast, sest Timka, Miška ja Vassili Ivanovitš on samuti näljased nagu hundid,. Meil tuleb ju hobused kinni püüda. Teate, memm, sõdurielu pole kerge. . . Mis sõdur mina, olen? See pole tähtis, memm. Et vaenlast hävitada, peavad kõik minema võitlusse! Kas olete unustanud, mis seltsimees Stalin ütles? Kõik peavad hävitama fašiste, nii et maa vaenlaste jalge. all põleks. Pole tähtis, et olen alles kaheteist-

kümne aastane. Aastad pole peaasi, kas saate sellest aru, memm? Aga mis on siis peaasi? Peaasi on see, et ma ei taha elada okupantide võimu all. Teie ise olete ju mitu korda jutustanud, kuidas neetud okupandid kaheksateistkümnendal aastal poosid teie isa. Kas arvate, et sakslaste ajal saab koolis käia? Seda ärge lootke! On fašistidele siis nii väga vaja, et teie poeg Savva õpiks? Arvate, et teid valitakse külanõukogusse, isa aga saadetakse Moskvasse? Orjusse aetakse meid! Kas te siis, memm, seda ei tea?”

Savva unustas nälja. Ta süda oli täis viha ja vaenu vaenlaste vastu.

Poiss ei märganudki, kuidas ta külale järjest lähemale jõudis. Veel natuke ja ongi sild. Talle meenus komandör, kellele oli vaja hobuste kohta ettekanne teha, ja ta hakkas otsima sõnu, et vanemleitnandile raporteerida. Kuid vajalikud sõnad ei tulnud pähe. Timka - temale poleks see üldse raske olnud!

Ülepääsu juures askeldasid inimesed. Keegi tuli küla poolt, latid õlal. Kuuldus kirvehoope.

„Mis seal tehakse?” mõtles Savva erutatult. „Kas tõesti on fašistid uuesti pommitanud ülepääsukohta?”

Savva mäletas hästi, .et kui nad hobuseid otsima läksid, oli sild terve, nüüd paistsid aga silla asemel veest välja põlenud vaiad.

Midagi taipamata lähenes poiss ülepääsukohale. Sinna sõitis mürisedes ja turtsudes mootorratas. Sellel istus keegi jässakas mees, lame raudkiiver peas.

Hirmus mõte otsekui põletas Savva aju.

Ta jäi seisma ja vaatas ringi. Siis märkas purustatud paju all reas suuri presendiga kaetud autosid.

Savva vaatles liikumist ülepääsukohal, julgemiita lähemale minna. Ja äkki, rohkem vaistlikult kui mõistusega, taipas ta, et need on vaenlased. Näe, üks neist vehib käega tema poole, kisab midagi.

Nagu küti eest kärmelt eemaleliduv metsloom, sööstis Savva kõrvale uue, teadmata kust saadud jõuga. Ta ei tundnud väsimust ega valu jalgades.

Ülepääsukohal hakkas ragisema kuulipilduja, selle järel veel teine. Savva ümber vihisesid kuulid. Ta polnud veel kordagi kuulnud nende vihinat, kuid taipas kohe, mis see on.

Karjumine, appihüüdmine oleks olnud asjata. Savva laskus maha, kuid hirm ajas ta uuesti jalule. Just samal ajal sõitsid Vassiljok, Timka ja Miška põõsastest välja. Laskmist kuuldes nad peatusid.

Niidul jooksis poiss. Nad tundsid temas kohe ära Savva. Ka Savva märkas neid ja hakkas kätega vehkima, kuid äkki langes maha nagu kirvega raiutud noor puu.

Savva enam ei tõusnud.

„Sakslased. ..” sosistas Vassiljok.

Miška ja Timka vaatasid ehmunult ja umbusklikult kaaslasele otsa.

„Kus?”

„Veel küsite? Kas te siis ei näe? Nad tapsid Savva.” Sel hetkel hakkasid kuulid vihisema nende endi peade kohal.

Vassiljok pöördus oma lauguga hobusel orgu.

„Minu järel!” hüüdis ta. „Mitte maha jääda!”

Miška kihutas oma hobusel talle järele. Nüüd kartis ta maha jääda. Tema õlgadest hoidis kõvasti kinni Timka, kelle silmist veeresid pisarad. Ta veretud huuled sosistasid: „Hüvasti, Savva!”

VASSILI IVANOVITS

Vassiljok ajas hobust Kullilaane poole. Otsekui ohtu tundes jooksid hobused kuulekalt sinna, kuhu poisid neid juhtisid.

Nad jõudsid metsani. Et end peita metsatihnikusse, tuli sõita läbi jõe. Vassiljok, kes tundis kõiki jõekoolmeid, valis välja madalama koha ja ajas hobused jõkke.

Hobused astusid meeleldi põlvist saadik vette ja hakkasid ahnelt jooma. Poistele näis, et nad joovad liiga kaua. Minuti pärast olid ratsanikud juba teisel kaldal ja kadusid tammede vahele.

Kullilaane sügavad, põõsastega kaetud jäärakud ei näinud kõrge, tammedest ja valgetest pöökidest müüri tõttu kunagi päikest. Tihedas põõsastikus oli alati hämar ja sealoli tunda poolmädanenud lehtede ja rohttaimede lõhna. Mööda suuri astanguid võis nagu astmeid mööda

laskuda jõe äärde. Jõe taga olid aasad, ojad ja .järved ning seal kuskil kaugel veerohke Dnepr.

Vassiljok, Miška ja Timka liikusid ühest kohast teise, kriimustades oma nägu ning käsi, ja tirisid enese järele hobuseid. Metsatihnik tundus neile mitteküllaldaselt kindlana, põõsastik mitteküllaldaselt tihedana.

Lõpuks valisid nad koha, mis kogu metsas näis olevat kõige parem ning kõige tihedam, ja peatusid. Nad sidusid hobused puude külge, viskasid nende jalge ette värsket rohtu ja istusid puhkama.

Nüüd lootsid Miška ja Timka Vassiljokile. Tema oli ju neist vanem, oli saanud juba üheksandasse klassi ja isegi töötanud kolhoosis brigadiiri abilisena. Viimasel aastal oli Vassiljok õppinud linnas, ja sellelgi oli laste silmis õige suur tähtsus.

Linnas elas Vassiljokil onu. Ta töötas tehases insenerina ja külastas igal suvel oma venda. Omi armastas poissi nagu oma lihast last.

Kui Vassiljok oli oma külas lõpetanud seitsmenda klassi, palus onu vanemaid, et nad laseksid poisi tema juurde.

Vassiljoki, isa nõustus kõhklemata, kuna nende külas polnud veel täielikku keskkooli. See pidi avatama alles aasta pärast ja Vassiljokil oleks tulnud minna naaberküla kooli või aastaks katkestada õpingud. Mittetäieliku keskkooli lõpetas ta väga heade hinnetega. Poiss sõitis koos onuga linna.

Viimased kolm aastat oli Vassiljok olnud pioneerirühma nõukogu esimeheks. Missuguseid huvitavaid mänge pioneerid küll kevadel organiseerisid! Nad kogunesid küla taha Kullilaane servale, jagunesid kahte gruppi, ja siis algas põnev sõjamäng. „Vaenlased” läksid laiali eri suunas, asusid võitluspositsioonile, maskeerisid end, tegid hoolikalt luurekäike, otsisid „vaenlase“ üles. Mets klõmises sajahäälsest kajast - „võitlus elu ja surma peale” oli täies hoos.

Suvel armastas Vassiljok käia kalal: ta püüdis kala koos vendadega, kui need koju puhkusele sõitsid, ja teiste poistega. Taloli alati hea õnn: tema võrku sattusid kogred ja linaskid, ta õnge hakkasid otsekui üksteise võidu hõbedased kalad.

Kui kolhoosis algas viljakoristamine, polnud Vassiljokil enam aega kalapüügiks. Ta kutsus küla pioneerid kokku ja nad korjasid hommikust õhtuni põllult viljapäid.

Vassiljokil oli kahju lahkuda kaaslastest, jõest ja õpetajaist, kuid tahtmine õppida oli kõigest

tugevam.

Vassiljoki isa oli kolhoosis brigadiiriks. Tema brigaad sammus alati igas asjas esirinnas. Tal olid põllumajanduses head teadmised ja temale usaldatud maa-ala oli alati eeskujulikult korras.

Isa kasvatas oma lapsi hoolikalt. Nad said kõik kõrgema hariduse. Isa sisendas neile sügavat armastust töö, nõukogude rahva ja isamaa vastu.

Otsekui naljatledes nimetas isa Vassiljokki „Vassili Ivanovitšiks"; sellega rõhutas ta oma lugupidamist inimese vastu, kes oli astumas avarale eluteele.

Mõned naabrid naersid selle veidruse üle, kuid oma südames kadestasid nad isa niisuguse poja pärast ja seadsid Vassiljoki tihti oma lastele eeskujuks.

„Ei sina, vemmal, saa brigadiiri poja ligigi!" lausus mõni vanematest, noomides poega mõne järjekordse eksimuse eest. „Too on vaevalt põlvepikkune, aga lollusi ei tee. Sina ulatud mul peaaegu laeni, kuid pea on sul tuult täis!"

Kaheksanda klassi lõpetas Vassiljok samuti „viitega". Ja sel õhtul, kui ta koju saabus, panid ta sõbrad pidulikult tema toa seinale järjekordse kiituskirja.

Mõni päev pärast seda algas sõda. Isa valmistus rindele minema. Tarre ilmus kolhoosi esimees. Ta soovis isale võitluseks õnne ja pöördus siis ema poole:

„Kui lood nii on, Sofja Petrovna, tuleb sinul brigaad üle võtta. Nüüd on minu kaadriks naised."

Ema vastas erutatult:

„Eks kuid.agi pea hakkama saama. . . Mis siis ikka teha - aeg on säärane."

Ta ohkas sügavalt.

„Küll Vasja sul kõik ära toimetab, sina, Sofja. Ainult aita teda," ütles isa.

„Nii, nii," nõustus -kolhoosi esimees. „Ivanovitši määran sulle abiliseks. Üks vana, teine nooruke - ja ongi kokku täiskasvanu."

Vassiljok asus innukalt tööle. Tema isa brigaad jäi kolhoosis esimeseks. Kolhoosnikud armastasid ja austasid brigadiiri väikest abilist, kuigi nad algul imestasid ta taibukuse ja selle üle, kuidas ta täiskasvanu kombel oskas suhtuda igasse asjasse. Pärast aga lakkasid nad imestamast: märkamatult oli Vassili Ivanovitš astunud täiskasvanute ringi. Kõik kolhoosnikud kutsusid teda nüüd nime ja isanime järgi; samavanused poisid suhtusid temasse austusega ja püüdsid teda igas asjas matkida.

Vassili Ivanovitši brigaad kogus ja jahvatas vilja esimesena, viis selle enne teisi jaama.

. . . Kui kolhoosi farmid olid evakueeritud, sõitis külasse partei rajoonikomitee sekretär seltsimees Sidorenko. Ta kõneles kaua kolhoosi esimehega ja kolhoosnikutega, siis kutsus enese juurde Vassiljoki. Tervitas teda kui tuttavat, olgugi et nad nägid teineteist esmakordselt.

„Sina siis oledki see brigadiir! Tere, tere. Onu Stepan saadab sulle tervisi."

Vassiljok rõõmustas väga onult saadud sõnumi üle ja lausus erutatult: .

„Tänan. Aga kus te teda nägite?"

„Ta helistas mulle täna linnast. Me oleme temaga vanad sõbrad, õppisime kunagi koos. Ta palus edasi ütelda, et sa viivitamatult sõidaksid tema juurde. Nende tehas evakueerub, ja ülehomme sõidab ta koos tehasega ära. Ta tahab sind enesega kaasa võtta. Ma lubasin, et muretsen sulle autol koha."

Vassili Ivanovitš vaatas rajoonikomitee sekretärile otsa. Kogu aeg oli ta enesest eemale peletanud mõtet, et siia võiksid tulla sakslased, ja nüüd rabasid selle mehe sõnad. teda hingepõhjani. Nende sõnade taga aimas ta veel paljut, mis oli jäänud ütlemata.

Sekretär otsekui taipas ta mõtteid:

„Võib-olla okupeerib vaenlane meie territooriumi. (Poiss kuulis esmakordselt neid hirmsaid sõnu.) Võib-olla tulevad siia sakslased. Sa pead evakueeruma. Sõidad kaugele tagalasse ja hakkad seal õppima."

Vassiljokil tõmbus süda valusalt kokku. Ta isegi ei leidnud sõnu, et sekretärile kohe vastata.

„Tee kähku, poole tunni pärast sõidame,” ütles sekretär, pidades tema vaikimist nõusolekuks.

Vassiljok otsekui ärkas. Seniajani polnud ta kordagi :mõtelnud sellele, et tuleb maha jätta koduküla. Kuid nüüd oli vaja otsustada. Õppida? Kui kõik võitlevad? Ei, ta ei või õppida niisugusel ajal! Ta hakkab võitlema. Kui ta oskas olla brigadiir, oskab olla ka sõdur.
0Ma ei sõida,” ütles ta sekretärile kindlalt.
„Miks?” imestas see.
„Lähen. sõjaväkke.”
„Tarvis ära sõita. Oled ju veel nooruke. . .”
Sellega nenlde jutt lõppes.
Ning täna hommikul oli ta ülepääsu juures, aitas sõdureid ja lõpuks lepiti kokku, et nad võtavad ta kaasa.
Kuid Vassiljokil ei läinud korda koos sõduritega ära minna. Nüüd tuli ta sõpradega Kullilaande, oli tarvis mõelda oma tuleviku üle.

HUNT HEIDAB LAMBANAHA SELJAST ÄRA

Oli möödunud juba rohkem kui kaks tundi ajast, mil poisid läksid hobuseid otsima. Kõik allüksused olid juba üle jõe jõudnud, kuid „vabatahtlikke” polnud ikka veel.

Vanemleitnant oli erutatud, rahutult silmitses ta niitu ja tihedat põõsastikku. Oma hinges tundis ta kahetsust, et oli nendeks otsinguteks andnud oma nõusoleku. Talle meeldisid väga need hakkajad poisid ja tal oli kahju neid maha jätta.

Kuid teha polnud midagi. Sõda jääb sõjaks! Komandör oli saanud käsu põletada sild ja taganeda. Hommikuks tuli jõuda oma uuele kaitseliinile.
Sillale valati mõnes kohas bensiini, ja sild hakkas sedamaid leegitsema ning mattus tihedasse suitsu. Vanemleitnant seisis veel veerand tundi kaldal, vaatas, kuidas sild põleb, ning heitis vahetevahel pilgu niidule. See oli inimtühi ja vaikne. Siis kargas ka komandör hobusele ja kappas pataljonile järele.
Mõne aja pärast sõitsid ettevaatlikult ülepääsu juurde saksa mootorratturid. Nad seisid hetke ja pidasid millegi üle nõu. Siis jooksid kaks neist põlenud silla juurde, üks aga pöördus ümber ja kadus peagi silmist.

Varsti hakkasid mööda niitu ülepääsule lähenema tanketid ja suured veoautod sõduritega. Nende järel sõitsid õõtsudes miõned sõiduautod. Esimesed ei läinud kaldani, vaid peatusid. Veoautodest kargasid kiiresti maha sapöörid ning sööstsid kaldale, kandes kummipaate, kirveid ja saage.
Tühjad veoautod sõitsid ära varjulisse kohta. Sakslased hakkasid küla ümbruses ringi sõeluma. Asunud kaitsele, alustasid nad uue silla ehitamist. Kaks kaldale kõige lähemat lauta ja maja, mida tulekahju polnud puudutanud, lammutati kähku ja palkidest tehti üle rahunenud jõe ebatasane sild.

Küla oli tundmatuseni muutunud. Tulekahjuasemeil lakkusid leegid veel majade viimaseid palke. Vaikne tuul puhus hõõgvele punaseid süsi ja kandis tuhka laiali. Mõnes kohas suitsesid veel elamute ahervaremed. Ainult üksikutes kohtades olid kaugemalseisvad tared ja kõrvalhooned terveks jäänud.

Vaevalt märganud sakslasi, jooksid inimesed metsa. Ainult kolhoosi mesinik, vanataat Makar, ei lahkunud külast. Seisis paljapäi keset lõue ja vaatas vihast leegitsevail silmil oma põleva tare ahervaret.

Kolhoosi mesila oli evakueeritud, aias seisid ainult mõned Makari isiklikud tarud: taat ei osanud

elada ilma mesilasteta. Ta heitis mureliku pilgu mesipuu poole, kus suitsust. ehmunud, ühtekokku .kogunenud mesilased erutatult sumisesid.
„Vanataat Makar!” hüüdis keegi tänavalt. „Tule meiega kaasa!”
Taat vaatas oma tuhmide raugasilmadega ja raputas kurvalt pead:
„Eh, lapsed, mul juba... Ei karda ma kuraditki. Minge. .. Mina... hakkan siin küla valvama.”
Kuid vanataat Makar ei jäänud külla üksi, nagu kõik arvasid.

Kui küla kohal hakksid, tiirlema lennukid ja tinarahest lõid leegitsema esimesed tulekahjud hüppas laudast välja mees. Tajooksis küüru tõmbunult üle õue nagu suslik ja puges varjendisse. See oli Lukan.
See mees ei olnud külas millegi poolest silmatorkav,

tähelepanu äratas ta vahest ainult oma pugejalikkuse ja kavalusega. Mitte asjata polnud ta hüüdnimeks Kaval.
Lukan Kaval oli keskealine jässakas ja tugev mees, ta silmad olid kollase savi värvi. Sakslasi ta ei kartnud. Juba üsna sõja algul rääkis ta naabritele:
„Mina tunnen sakslasi. Elasin nende juures viis aastat.”
Tema juttude järgi teadsid kõik, et Lukan oli olnud imperialistliku sõja ajal Saksamaal vangis.
„Tugev rahvas,” jätkas Lukan. „Rikas maa, seal on kõik härrad. Need seavad korra sisse! Küll näete, naaber.”
Naaber heitis Lukanile kõõrdpilgu, kuid Lukan ei märganud seda, vaid rääkis edasi:
„Loll olin, et tulin vangist siia tagasi. Oleksin mõnele rikkale sakslannale külge löönud - oleksin nüüd pan.”
Naaber lahkus vaikides Lukani juurest.

Sõjaväe värbamispunkti ilmus Lukan täpselt, läks koos teistega sõjaväeossa, kuid viie päeva pärast oli jälle kodus.
Hiilis koju, koputas tasa aknale... Siis peitis end lauta.
Tema riiakas naine halises ja nuttis kogu külas:

„Mis siin ometi sünnib? Mis võim see niisugune on? Mehed võeti ära, lapsed tehti orbudeks, sina aga muudkui istu näljas! Kui võtsite mehe - andke leiba ja kartuleid! Millest ma elama hakkan? Tema luud võib-olla kõdunevad juba mulla all, teie aga istute siin, sööte ennast laiaks!”

Teda tööstiti, abistati, ja kellelegi ei tulnud pähe, et Lukan ei lama mulla all, vaid põõnutab lõhnavatel heintel. . .

Kui küla tühjenes, ronis Lukan oma peidupaigast välja ja hiilis juurviljaaeda. Ta vaatas ülepääsukohale. Seal helkisid kirved, oli kuulda kopsimist, liikusid inimkogud. Lukan seisis ja pidas hinge kinni. Siis märkas ta autode liikumist ning tõttas joostes varjendisse.
„On sul, eit, kõik valmis?”
„Juba ammu.”
„Noh, tulge välja jumala nimel.”
Õhtuks oli ülepääs korras, ning äsjatehtud silda mööda veeresid veoautod ja tanketid.
Püssi käes valmis hoides liikusid ahervaremete vahel rohelised kogud. Mööda peatänavat roomas kolonn.
Sakslastele tuli vastu grupp maalilistes riietes inimesi. Ees sammus noorenenud Lukan, seljas tikandiga kaunis-

tatud särk, jalas laiad sinised püksid, peas punakaks pleekinud hall tuttmüts. Tema kõrval sammus ta tütar — kõrgerinnaline tütarlaps kirju pluusiga, millel olid äärmiselt laiad käised. Teisel pool, neist natuke maha jäädes, sibas Lukani kõhn naine. Neile järgnes kogu nende suguselts.

Valgel väljaõmmelldud käterätil kandis Lukan soolaleiba. Tooreste näojoontega tütar hoidis käes lillekimpu, Lukani naine aga viinapudelit.
Kohtumine sakslastega toimus vanataat Makari kodu lähedal.
Vanataat Makar pilgutas kaua suitsust punaseid silmi, ja tundnud viimaks Lukani ära, pobises midagi tükk aega rahulolematult ning sülgas.
Lähenenud kolonnile, peatas Lukan oma suguseltsi, võttis peast oma haidamakimütsi, kummardas ja tehes käega laia liigutuse, lausus pidulikult:
„Tere tulemast, härrased!”
Kolonn peatus. Lukani juurde jooksis allohvitser. Soola-leivale tähelepanu osutamata küsis ta:
„WO[1] polševik? Wo russ, russ?”
„Kaugel, teie kõrgeausus, kaugel! Bolševik pistis plehku!” röökis Lukan nagu kurdile ja osutas käega kaugusse.
Teistest ette, sööstis sõiduauto. Selle uksed avanesid ja sealt ronis välja matsakas jõmm - fašistide major, kullendav sigaret hammaste vahel.
Lukan ja kogu ta saatjaskond kummardusid nagu komando peale maani ja tardusid sellesse asendisse.
Major pani ühe käe selja taha, teise kuuehõlma vahele ja lähenes tähtsalt rongkäigule.
„Teie ekstsellents! Võtke vastu soola-leiba meie emakese Ukraina maalilise küla õnnelikkude elanikkude poolt. Meie, tõelised ukrainlased, oleme valmis usu ja õigusega teenima uut korda:”
Major, kes polnud Ukrainas esmakordselt, vastas Lukani tervitusele poolarusaamattis keeles:
„Gut, gut![2] Suure füüreri poolt ich danke, see on mina tänan meie Ukraina töökas ja rahulik rahvas. Me toome

i Wo, - kus.
2 Gut ~ hästi.

teile meie tääk ja vapadus, teie aga vaterlandi leib, siga, piim. Meie liit tuleb heategev. Meie teeme korra.”
Piduliku liigutusega võttis major leiva, suudles suure leivapätsi lõhnavat koorikut ja andis selle siis adjutandile; seejärel ulatas ta oma mustas glasseekindas käe kõrgilt Lukanile.
Lukan haaras sellest kahe käega kinni ja surus huuled vastu õmblusest lahtihargnenud kindanahka. Siis võttis ta valveseisaku ja raporteeris:
„Mul on au ette kanda: teie truu sõber ja teener kasakas Lukjan Lemiška, endine “vaba kasakkonna” ja tema hiilguse Ukraina hetmani Pavel Skoropadski “riigivalve” sõdur.
Majori lihavad huuled virildusid unistavaks naeratuseks:
„Oi, pan, see olema hea. Pan - vana liitlane!”
„Ja alandlik teener,” ütles Lukan uuesti kummardades.
„Oi, Paul Skoropadski! Mina töötama Paul Skoropadskiga viimane sõda. Raske aeg Paul oli vaterlandis. Elas minu suvila. Oli hoolas kojamees.”
Lukan heitis kõõrdpilgu tütrele. See taipas, milles asi, ja astus majori juurde:
„Tõelistelt ukraina kasakataridelt, kes on tänulikud teile, vapratele rüütlitele!”

Ta pistis majori kätte lillekimbukese ja jäi seisma, näost üleni punane, teadmata, kuhu käed panna.
Major patsutas teda vastu punnis põske ja ütles:
„Danke, ukraina tütarlaps. Gut, gut, hea ukrainlanna!”
Vanataat Makar vaatas kõike seda pealt ja ta süda kees vihast. Kuid ta ei saanud kohtumisstseeni lõpuni vaadata, kuna ta just sel ajal märkas oma aias kutsumata külalisi.
Tema tarude juures peremehetsesid ebatavalised mesinikud. Vanataat ruttas päästma oma mesilasi, kuid polnud enam midagi teha: “külalised” olid süüdanud terve õlekoo ja suitsetasid

mesilasi välja; vähe sellest, nad isegi tapsid neid, mesi tarudest aga läks nende alumiiniumkatelokki-desse.

Idast kostis tuttav mootoripõrin. Vanataat Makar nägi, kuidas majori auto ettepoole sööstis. Tema järel kihutas nelja Lukan, Lukani järel tormas kriisates Lukani

tütar, püüdes isast ette jõuda, nende taga jooksis kogu Lukani suguselts. .
Taat tõstis silmad taeva poole ja märkas viit kiiresti sõitvat punatähelist lennukit. Ta tõstis käe ja sosistas:
„Karistage, pojad neid roimareid!”

ÖISED KÕNELUSED

Kolm lapsekogu kummardusid lõkketule kohale. Leek valgustas poiste nägusid ja heitis puudele suuri liikuvaid varje. Tuli põles sügavas augus - võib-olla oli keegi selle kaevanud, kuid võib ka olla, et siin oli lõhkenud raske mürsk. Tulekuma ei valgunud laiali, vaid valgustas ainult puude latvu otsekui seniitprožekltori kiir.

Oli kesköö. Kullilaane kohal säras pilvitu, tähti tihedalt. täis külvatud taevas. Tähed sirasid poiste peade kohal sahisevate suurte puude lehestikus nagu elektrilambikesed näärikuusel.

Kaua ei julgenud poisid tuld teha. Neile tundus, et sajad nähtamatud silmad jälgivad iga nende liigutust.

Äärmisest väsimusest hoolimata läksid nad samal õhtul veel lähedasele kolhoosipõllule. Juurte ja okste vastu komistades tulid nad tagasi varem väljavalitud kohale hulga ülesvõetud kartulitega. Nad tahtsid väga magada, kuid nälg ja ohutunne peletasid une. Poisid pöörasid kuivadel lehtedel kaua küljelt küljele, võpatasid külmade rohukõrte torkeist, kuulatasid teraselt öist kahinat ja vahetasid aeg-ajalt mõnesõna. Kuid siiski uinusid nad mõneks ajaks.
Esimesena ärkas Miška, värisedes ööjahedusest, ja äratas kaaslased.
Nad tegid lõkke augu põhja, mis oli täis pehkinud lehti ja kuiva risu.
Tule ümber oli soe, tulises tuhas küpsesid kartulid, ümberringi aga valitses vaikne, kuid ärev öö.

Puude vahel, otsekui harutades lahti okste ja lehtedesõlmi, ujus kuu. Aeglaselt kadus ta silmapiiri taha. Metsas ekslesid veel kaua ta külmad kiired, valgustades tuhmilt kõige kõrgemate puude gruppi. Põõsad tulid pimedusest nähtavale nagu liikumatusse tardunud koletised.

Ent tõeline hirm valdas poisse õieti alles siis, kui lõkketules lõi raksudes ja praksudes leegitsema esimene okas-

puuoks. Miška ja Timka, kes ei julgenud silmi pöörata vaikivalt metsaIt, nägid, kuidas must müür värahtas ja lõi kõikuma, langedes nende peidupaigale, kuidas läbipaistmatu öötelk laiali nihkus. Põõsad, tammed ja kased muutusid ümberringi elavaks, ja võttes üksteise käest kinni, kord taganesid, kord lähenesid augule, väristasid oma tumerohelisi lehti, milledelt poistele vaatasid sajad säravad silmad. Need sirasid, muutusid peaaegu veripunasteks ning kustusid. Ja otsekui kivist raiutuna seisis pisut eemal mingi kohmakas hiiglasekuju. Ta ajas laiali oma pahklikud käed, nagu ründaks poisse.
„Seal on keegi. . .” ütles Timka kahvatades ja puudutas, Vassiljokki õlast.
„Kus?” võpatas Vassiljok.
Silmad pärani, vaatas ta läbi punase tuleliniku pimedusse, kuhu Timka sõrmega osutas.
„See on vist põõsas. . .” sosistas Miška.

„Ei või olla!” kinnitas Timka, vaevu huuli liigutades.
„Seal seisab keegi.”
„Pole seal kedagi,” ütles Vassiljok rangelt ja pöördus tule poole. .
Timka ei andnud alla. Ja alles siis, kui Miška oli august välja roninud, koletise juurde läinud ning sel ühtest käest kinni võtnud, nii et see hakkas värisema ja muutus haraliseks pirnipuuks, veendus Timka, et hiiglane oli talle lihtsalt viirastunud. Tundes häbi, pöördus ta samuti tule poole ning püüdis mitte enam ringi vaadata.
Lõke leegitses lõbusaIt. Kartulilõhn oli isuäratav.
„Kas tõesti meie omad ei kihuta neid minema?” küsis juba ei tea mitmendat korda Miška.
Keegi ei vastanud.
„Aga mida me hobustega teeme?” küsis Miška.
Vassiljok vaatas talle imestunult otsa.
„Kuidas, “mida me teeme”? Anname üle Punaarmeele. Mis sellest, et siin on sakslased! Arvad, et nad siia kauaks jäävad? Oi, kuidas meie omad nad minema kihutavad! Suled aina lendavad!”
„Aga kuiimeie omad taganevad kaugele?” päris Timka.
„Taganevad, kuid pärast tungivad, jälle peale. Eks ole, Vassili lvanovitš?” küsis Miška.
„Kindlasti. Kas teate, miks meie omad taganevad?” Ja

32

nagu räägiks ülisuurt, ainult temale teadaolevat saladust, jutustas Vassiljok sosinal sõpradele: „Miks meie omad taganevad? Arvate, et nad poleks võinud fašiste piiri juures hävitada? Muidugi oleksid võinud! Kuid meie omad ei taha, et meie inimesed asjata surma saaksid. Kas mäletate, kuidas oli Kutuzovi ajal? Kui palju inimesi langes seal ainuüksi Borodino lahingus! . .. Meie omad tahavad hitlerlasi meelitada võimalikult kaugele, pärast aga minna nende tagalasse, piirata nad sisse. . . kuni viimseni. Kas saate aru: need, lurjused, tuleb viimseni hävitada!”
Miška ja Timka olid sellega täiesti päri. Ja Timka soovitas:
„Kas poleks ehk parem omadele järele jõuda, kuni pole veel hilja?”
„Eks näe. Hommik, öeldakse, on õhtust targem,” lausus Vassiljok, otsesest vastusest kõrvale põigeldes. „Siin tuleb mõtelda, asja selgitada, muidu satud veel sakslaste pihtide vahele.”
Vassiljok hakkas pi:ka kepiga kartuleid pöörama. Sõprade ninasõõrmed püüdsid ahnelt toredat küpsekartuli lõhna. See oli nii isuäratav - varsti võis juba sööma hakata.
„Mina armastan väga küpsekartulit,” teatas Timka sülge neelates. „Kord me koos Savvaga küpsetasime kartuleid ja. . . kalu. . .”
Poisid õhkasid raskegti, meenutades Savvat. Nende silmade ette kerkis neile nii tuttav nägu: suured rohekassinised silmad, mis kõike alati huviga jälgisid; must laia armiga kulm - kolhoosifarmis oli varss kord Savvale jalaga näkku löönud. . .
Äkki käis külm tuulepuhang metsast läbi. Lehed hakkasid sahisema ja suured kastetilgad langesid maha. Kuskil tihnikus huikas verejanuliselt öökull, kogu metsas oli kuulda kumedat pikka kaja; kõrgel, üsna poiste peade kohal, hakkas poolunes kudrutama turteltuvi. Timka tõmbas pea veel sügavamale õlgade vahele. Talle tundus, otsekui seisaks keegi ta selja taga ja puuriks tulise pilguga ta
kukalt. See .on Savva! Suured silmad vaatavad etteheitvalt, armist kulmul voolab veri. . .
„Ma kardan surnuid,” ütles Timka kaeblikult ja nihutas end Miškale lähemale. „Kui vanaema suri, viidi mind ööseks onu Dmitri juurde.”

33

„Aga mina ei karda,” lausus Miška, “Mis seal ikka! Sureme kord kõik.”
Ütles nii, kuid neist sõnadest jooksid tal enesel külmajudinad üle keha.

Vassiljok ei paistnud seda vestlust kuulvat. Poolpõlenud kepiotsaga hakkas ta küpsekartuleid tulisest tuhast välja otsima. Nüüd ununes poistel kõik. Nende ees lebasid tuhased kartulid. Kõik sirutasid korraga käed nende järele.

„Küpsed!” teatas Miška heameelega. Ta murdis tulise kartuli pooleks, tõstis suu juurde ja tõmbas ahnelt sisse selle lõhnavat auru.

Tundus, et eluilmas polnud nad söönud niisuguseid maitsvaid kartuleid. Kuidas ometi keegi neist varem ei teadnud, et need võivad olla nii isuäratavad! Isegi põlenud koore maitse oli meeldiv.

Vassiljokilt eeskuju võttes muljus Timka iga kartulit peopesade vahel, siis litsus kartuli kokku, andis sellele pannkoogi kuju ja murdis pooleks.

„Nagu või!” ütles ta vaimustatult.

Küpsekartuleist jäid alles ainult koored.

Järelejäänud toored kartulid maeti tuha sisse. Pärast söömist tundsid nad soojuse ja jõu juurdevoolu. Timka muutus elavamaks ja enesekindlamaks. Ta sattus jutuhoogu.

„Kui Kullilaas oleks niisugune nagu vanasti, poleks meil küll midagi karta. Kõik sakslased võiksid siia tulla ega leiaks siit midagi.”

„Missugune see mets siis oli?” küsis Miška uudishimulikult.

„Oi, missugune! Kas teate, missugused tammed siin kasvasid? Ja missugused valged pöögid! Kuuel inimesel tuli üksteise käest kinni võtta, et pöögi ümbert kinni saaks. Hobuse seljas ümber metsa kihutamiseks kulus ära terve päev. Seal aga, kus vuliseb meie väike jõgi, voolas siis Dnepr ise. . .”

„Noh, seda sa juba. ..”

„Ah arvad, et see on vale? Ning kui palju oli siin metsloomi! Karusid, metssigu. . Ja kui palju hunte! Päevalgi tulid külasse, viisid minema sigu ja isegi härgi. Kui inimesed poleks nõiasõnu teadnud, poleks hundid inimestele üldse asu andnud. Aga nad teadsid. Astub mees õue, lööb kirve

kuni varreni paku sisse, lausub vastavad sõnad ja - võta näpust! - hundid ei pääse enam loomade ligi.”

„Kust sina sedakõike tead?” küsis Miška veidi tögavalt.

„Küll ma tean! Vanataat Makar jutustas. Ta on mulle mesilas palju lugusid jutustanud. Kord juhtus tema endaga niisugune lugu, mida on hirmus meelde tuletada. Lapsepõlves läks vana ta at Makar kord Kullilaande seenele. Sattus tihnikusse, ei pääsenud sealt enam välja. Vanataat Makar oli ära eksinud. “Uu-uu-uu!” hõikas ta. „Aidake, head inimesed!” Vastuseks oigas vaid kaja. . . Peale hallide huntide ei kuulnud keegi vanataat Makari . . . Ja need hundid aina lähenesid temale. Kuid mis vanataadil sellest! Ta hüppas üles nagu kass - ja oligi puu otsas. Kogunes sinna üle saja hundi. Ulusid ja kargasid puu all, lõgistasid nälja pärast hambaid ega pööranud silmi van~taadilt. Kuid temal polnud viga midagi: istus tamme otsas, muudkui muheles. . . Istus tantme otsas päeva, istus öö. Ei olnud tal siis enam naerutuju. Ja hundid ei mõtlegi ära minna. Lähevad veel kurjemaks - silmad muudkui põlevad peas. Ta istub teise päeva ja öö - hundid ei liigu paigast, hakkavad juba tamme närirna. Õnneks möödus lähedalt metsavaht püssiga - hundid tundsid tema lõhna ja jooksid laiali. . . Aga kas teate, miks seda metsa Kullilaaneks hüütakse?”

„Kas sina siis tead?”

„Vanataat Makar rääkis mulle... Kulli pärast. Ning Timka hakkas kaasakiskuvalt jutustama: „See Kull oli poola pani pärisori. Inimesteloli siis raske elu. Kõik maad kuulusid panidele, polnud nii nagu praegu. Pan on üksi, maad aga on palju: Inimesed töötasid põllul, tema aga ütles: „Maa on minu oma ja ka teie olete minu.” Pan võttis inimestelt kõik enesele ning pealegi peksis neid hirmsasti. Vanataat Makari isa ta vahetas kuskile kaugele koera vastu. . . Näe, kavatses pan ka selle Kulli teisele panile siberi kassi vastu ära anda. Kutsus siis pan Kulli enese juurde - see vedas parajasti panile vilja rehepeksuks - ning ütles: „Mina andsin sinu, Kull, sellele panile; vahetasin

siberi kassi vastu. Tööta pani jaoks," jätkas ta, „kuula ta sõna, muidu peksab ta su vaeseomaks." Ise aga istus ja silitas kassi.

Kull sai hirmus vihaseks. Parajasti oli tal käes nuut, ta võttis hoogu ja virutas ühele panile vastu pead, teisele aga mööda selga. „Appi!" pistsid panid kisama. „Päästke!" Tema aga

muudkui vihtus neid nuudiga. Andis neile neetuile hea nahatäie ning läks siis pakku. Asus metsa. Kogus seal tublisid poisse ja hakkas panidele säru tegema. Ta ei andnud neile enam üldse rahu, peksis nad nende mõisadest välja. Panid olid Kulli vastu pöörast viha täis, vaesed inimesed aga armastasid teda väga. . .

Kull elas selles metsas. Ta kaevas maa-aluseid käike, ja räägitakse, et need käigud ulatunud Kiievini välja. Kuulduste järgi käinud Kull isegi seal ega andnud sealsetelegi panidele rahu. . . Aga lõpuks nad siiski tapsid Kulli. Seltsimehed tegid talle metsa kõrge hauakünka. Vanataat Mcikar jutustas, et lapsena ta olevat käinud Kulli haual, ning sealt paistnud Kiievi suurklooster. Nüüd on tuul selle künka laiali kandnud ja vihmad ta ära uhtunud. Aga oli . . ." Jutusse segas end Vassiljok: „Siis, kui sakslased kaheksateistkümnendal aastal Ukrainasse tulid, kogunesid siia partisanid. Ka minu isa oli nende hulgas: Sakslased ei julgenud meie külades oma nägugi näidata - tehti teistele nii tublisti säru. Isa jutustas, et kui siia oli kogunenud terve pataljon, mindi edasi Štšorsi juurde. Kullilaande aga tulid teised mehed ja tegid sakslastele omalt poolt tuupi. . . Siis aga, kui võideldi valgepoolakate vastu, seisis meie metsas kogu päeva Budjonnõi ratsavägi. Isa üles, et ka Budjonnõi ise olevat siin mitu korda viibinud."

Timka silmad lõid põlema:

„Poisid! Teate mis. .. Jäämegi siia ja hakkame fašistidele naha peale andma. Nagu Budjonnõi!"

Poistele meeldis see mõte väga.

„Aga tõesti, Vassili Ivanovitš! Kas meie seda ei suuda?" küsis Miška.

Vassiljok vajus mõtteisse.

„Mina ei karda midagi, tapan pardi ühe raksuga.. " lausus Timka.

„Meid on vähe," ütles lõpuks Vassiljok.

„Kas sa arvad, et teised poisid ei tule? Kõik tulevad siia!" teatas Miška.

„Tõsijutt!" kinnitas Timka.

„Ja relvi leiame ka," ütles Miška veendunult.

„Relvad - see pole veel kõige tähtsam. Kõige tähtsam on leida üles partisanid."

„Kui neid ainult oleks! Küll leiame."

Vassiljoki silmad hakkasid helkirna kuidagi uut moodi: „Kui me omadele ka järele ei jõua, ei istu me siin siiski käed rüppes."

Unustusse jäänud lõkketuli hakkas kustuma, mustad öömüürid lähenesid uuesti ning tammel rippusid jälle siravad laternakesed - tähed. Metsas ärkasid linnud, aeg-ajalt käis läbi metsa kerge tuulepuhang.

Poisid olid oma plaanidest võlutud. Kõige suurema põnevuse hetkel, kui Miška ja Timka hinge kinni pidades ja kõike unustades kuulasid Vassiljokki, praksatas kuskil eemal oks ja hakkasid sahisema niisked lehed.

Poisid tõstsid korraga oma pead ja nende silmad läksid hirmust pärani: otsekui kummitus seisis nende peidupaiga lähedal hiiglasuur mees. Nüüd polnud see enam pirnipuu ega põõsas! . . .

PARTISANID

Kummitus seisis mõne hetke liikumatult, kummardus siis ja lausus imestunult:
„Oled see sina, brigadiir?”
Ehmunud poiste juurde laskus tugev mees. Vassiljok tundis temas kohe ära partei rajoonikomitee sekretäri Ivan Pavlovitš Sidorenko. .

„Tervist, seltsimees Sidorenko! Need oleme meie. Küll aga ehmatasite meid!” ütles Vassiljok rutuga, ise rõõmust ja erutusest hingeldades.

Pimedusest ilmus äkki veel mitu relvastatud meest. Nad tulid alla poiste juurde ja istusid tule äärde. Üks neist jäi üles valvele. Sekretär viskas tulle mõned kuivad oksad, mis hetke pärast hakkasid lõbusalt leegitsema.

Poiste meel muutus rõõmsaks ja rahulikuks. Vaimustusega vaatlesid nad mehi, nende relvi, padruneist pingul padrunitaskuid ja rohelisi granaate.
Partisanid panid suitsud põlema.
„Noh, miks sa, Vassili Ivanovitš, siis sõjaväkke ei läinud?” pöördus sekretär Vassiljoki poole.
Poiss lõi silmad süüdlaslikult maha:
„Hobused vedasid alt. . .”
„Missugused hobused?”

Vassiljok jutustas, kuidas nad vanemleitnandiga olid kokku leppinud tema sõjaväklte astumise asjas, kuidas hitlerlased ülepääsu pommitasid, kuidas hobused jooksu pistsid ja kui raske oli neid püüda.
„Nad ei andnud end kätte...” ütles Timka, kes ei läbenud vaikida.

Vassiljok heitis talle pilgu, otsekui öeldes: „Ära sega end vahele, kui vanemad inimesed räägivad,” ning jätkas siis:

„Seni kui me hobuseid püüdsime, läksid sakslased külla sisse. “
„Ja tapsid Savva.. .” ei suutnud Timka jälle ütlemata jätta. .
Rajoonikomitee sekretär polnud nähtavasti palju öid maganud, kuid Vassiljoki juttu ta kuulas tähelepanelikult.
„Mis sa nüüd siis oma kotkastega kavatsed teha?” küsis ta ja heitis pilgu poistele.
„Niisama. .. istume siin. Ei suuda veel otsustada, mis teha.”

„Fašistid tulid rajooni sisse. Ülemjuhatuse käsul meie väed taganesid. Ühe päevaga sattusime vaenlase tagalasse,” seletas sekretär rahulikult. „Meie maad mööda liigub nüüd vaenlane. Ja iga nõukogude inimene, iga laps peab nüüd teadma, kuidas tegutseda, peab leidma endale õige koha elus ja võitluses. On igasuguseid inimesi. Niisuguseid, kes hakkavad võitlema vaenlase vastu - need on enamuses, kuid on ka niisuguseid, kes hakkavad teda abistama.”
„Sääraseid kindlasti ei leidu,” ütles Vassiljok. “Küll leidub. Neid on vähe, kuid neid siiski leidub. Nad on rahvavaenlased ja veel hirmsamad kui fašistid.”
„Onu, kas teie olete partisanid?” küsis äkki Timka.
„Kust sina partisanidest tead?”
„Seltsimees Stalin ütles ju, et olgu ka partisane.”
„Õige! Oled tubli poiss!”
„Aga kas meie võime hakata partisanideks?”
Rajoonikomitee sekretär naeratas:
„See, kes seltsimees Stalini sõnu hästi meeles on pidanud, saab tingimata partisaniks.”
„Onu, võtke meid partisanideks!” nurus Timka.
Vassiljok ja Miška toetasid teda.

Sekretär naeratas uuesti:
„Näen, olete mul kihupead.”
„Meie teid juba alt ei vea!” ruttas kinnitama Miška.
Sekretär pilgutas Vassiljokile silma nagu vanale tuttavale:
„Poisid on sul, brigadiir, tõesti kotkad!”
„Kui hea, et te meie juurde sattusite! Meie ei teadnud, mis peale hakata. Nüüd aga jääme teie juurde,” ütles Vassiljok, kes sekretäri sõbralikke sõnu pidas nõusolekuks neid oma väesalka vastu võtta.
Kuid sekretäri nägu läks äkki pilve ja ta ütles:
„Paistab, et teil on veel vara partisanideks hakata.”
Need sõnad panid poisid jahmatama. Äpardus äparduse peale: vanemleitnant ei tahtnud neid vastu võtta, hobused vedasid hirmsasti alt, ja nüüd ei taha ka partisanid neid eneste hulka... Sekretäri häälest taipasid nad, et kõik nende palved on asjatud. Ei, rääkige mis tahate, kuid lastel on maailmas raske elada, isegi kui nende hing on nagu täiskasvanuil!
„Mis meie siis tegema hakkame?” küsis Vassiljok.
„Kui teil ainult tahtmist jätkuks! Küll tööd leidub.”
Poiste silmades süttis lootushelk. Timka aga, olgugi et ta veel ei teadnud, missuguse ettepaneku sekretär neile teeb, suhtus asjasse umbusklikult.
„Mis töö see võib olla, kui meil pole üldse relvi,” lausus ta.
„Relvi on mitmesuguseid,” ütles rajoonikomitee sekretär tähendusrikkalt.
„Parema meelega küll tuleksime teiega kaasa! Meie teid ei sega,” tegi Miška veel kord katset.
„Kui oleme kogu rahva fašistide vastu üles kihutanud, siis võtame ka teid enda hulka. Praegu alustame seda asja ainult meie, täiskasvanud, teie aga hakkate ses tähtsas ja raskes töös meid abistama.”
„Kuidas?”
„Üsna lihtsalt.” Sekretär võttis kätte mingi paki, mis seni ta seljakotis oli olnud: „Näe, need tuleb rahvale jagada.”
„Lendlehed!” taipas Miška.
„Neid tuleb levitada rahva hulgas, et rahvas alustaks võitlust okupantide vastu. On vaja, et täiskasvanud astuk-

sid rahvatasujate väesalkadesse. Siis muidugi ka teie. Kas on arusaadav?”
„Arusaadav.”
„Teil on veel vara meiega ühineda. Meid on praegu vähe, tuleb palju käia, lahinguid pidada, teie aga olete veel lapsed, olgugi et head poisid. Kuid muuseas... Teie siis tahate saada partisanideks?”
„Väga tahame!”
„Me võtame teid vastu.. Ja teeme teile ülesandeks siin töötada. Partisane peab olema kõikjal.”
Poisid said aru, et see tark mees räägib tõtt. Ja pealegi annab ta neile tähtsa ülesande: levitada, lendlehti, kihutada rahvast üles vaenlase vastu. Oi, sel oli suur tähtsus!
„Te annate meile lendlehti?” küsis Vassiljok.
“Aga muidugi!” Ni'ng oma sõnade kinnituseks pani rajoonikomitee sekretär poisi jalge ette kaks pakki. „Kuid te peate olema väga ettevaatlikud, teist peavad saama tõelised põrandaalused. Kas teate, mida see tähendab - töötada põranda all?”
„See tähendab, et salaja,” seletas Miška, „nii, et keegi ei aima.”
„Õige! Mitte ükski hing. Tegid oma töö - nagu poleks sina seda teinud. Istu rahulikult, vaiki. Kuid tegutseda tuleb nii, et kellelgi sellest aimu ei oleks. Sest kui fašistid teid kinni võtavad, kas

teate, mis nad teiega teevad?”

„Poovad üles!”

„Jah, poovad üles... Ning hakkavad piinama, et sa annaksid ära oma seltsimehed, et reedaksid suure ürituse. Kuid seda ei tohi. Kui juba kord oled sattunud nende kätte - siis sure, kuid mitte ühtki sõna! Niisugune on partisanide seadus.”

Poisid pidasid hinge kinni. Tuli välja, et kõik polegi nii lihtne, nagu nad varem olid ette kujutanud. Sekretär otsekui aimas nende mõtteid:

„Mõtelge veel hästi järele. Kui tunnete, et niisugune tegevus käib teil üle jõu, on parem asi juba kohe katki jätta.”

Kuid poisid ei tahtnud sellest kuuldagi.

„Põrandaalune töö on ohtlik töö,” jätkas sekretär.

„Kellel on julgust selleks? Ainult tugeval ja vapral inimesel. Ka Lenin ja Stalin, bolševikud võitlesid kunagi põranda all tsaari vastu. See oli raske võitlus, kuid bol-

ševikud, leninlased, võitsid, kuna nad on erakordse jõu ja iseloomuga inimesed.”

„Meie oleme ju pioneerid,” sosistas Timka.

. . . Idas lõi punetama koit, kuid rajoonikomitee sekretär kõneles ikka veel poistega, ning iga tema, sõna kukkus nagu valikseeme viljakasse maapinda.

„Hobuseid hoidke hästi. Ka see jääb teie ülesandeks. Meil läheb neid tarvis. Ja üldse ärge lubage, et meie vara kasutaksid vaenlased.”

Poisid olid valmis täitma mistahes ülesannet.

Partisanid valmistusid teele asuma. Poisteloli küll kahju neist lahkuda, kuid nad olid nüüd rõõmsad ja südid, sest teadsid, mis neil teha tuleb.

„Teie rühma komandöriks määran Vassili Ivanovitši. Olete nõus?” .

„Nõus.”

„Elage hästi, seltsimehed!”

Partisanid surusid poistel kätt nagu omasugustel. Sekretär ütles:

„Olge ettevaatlikud, töötage korralikult ja taibukalt.”

„Küll me... Oh, kuidas me tööle hakkame!”

Enne teeleasumist viis sekretär Vassiljoki pisut kõrvale:

„Ma tunnen sind, Vassil, kui tarka ja asjalikku inimest. Jään sinu peale täiesti lootma. Pärastpoole saad veel tähtsama ülesande.”.

Vassiljok ei osanud erutusest midagi öelda. Ta ainult vaatas tänulikul pilgul partisanisalga komandöri kurnatud näkku ja püüdis mõistatada, mispärast see inimene talle ta isa meelde tuletab.

„Kas sa linna hästi tunned?”

„Või veel! Elasin seal aasta otsa.”

„Seda ma just praegu mõtlengi, et sinust võib veel saada hea sidemees. Mõistad? Linna jäi meie inimesi. Täiskasvanul pole kerge nendega sidet pidada, kuid sina oled poisike - sind ei kahtlusta keegi! . . .”

Poisil jäi süda rõõmust ja ärevusest peaaegu seisma.

Tähendab, ta ei jäänud siia asjata!

„Teen kõik hästi, seltsimees sekretär,” sosistas ta ja surus tugevasti komandöri kätt. Need Vassiljoki siirad sõnad kõlasid vandetõotusena.

VÕÕRA IKKE ALL

Poisid ärkasid koidu ajal, söötsid ja jootsid hobuseid ja peitsid lendlehed põõsastesse.
„Kulliklane varandus," ütles Miška.
Siis läksid poisid luurele. Metsaserval kohtasid nad kaht seeneleminevat naist. Poisid said teada, et nende emad on suures mures, arvates, et poegi elavate kirjas enam ei ole. Miška ja Timka tared olid maha põlenud, kuid Vassiljoki oma oli terve. Külla oli jäänud ainult vanataat Makar, kõik kolhoosnikud olid küla taga väikeses metsasai us laagris.
Poisid läksid koos naistega kolhoosnikute juurde.
See oli tõeline laager. Salu oli täis inimesi. Puude külge seotud lehmad ja vasikad nilpsasid lehti, kuskil kaagutasid kanad; isegi koerad olid, taltsaks muutunud ega eemaldunud inimestest.

Esimesena kohtasid nad Miška ema. Pisarsilmi sööstis ta poja juurde, surus poisi enese vastu ja hoidis teda kaua tugevasti kinni, otsekui kartes, et poeg talt uuesti ära võetakse. Ja kuigi ta rõõm oli suur, pidi Miška siiski ära kuulama ebameeldivad etteheited, mis ema talle tegi.

„Ma ju ütlesin sulle: „Ära mine, Miška!" Kuid sa ei kuulanud ema, läksid ikka. Mina aga istugu siin, nutku. ja mõtelgu! Hea veel, et eluga tagasi tulid, nüüd säärane aeg.. ."

Talle tundus, et kui poeg on ta kõrval, ei ähvarda ei poega ega teda ennast enam mingi oht. Ta oli jõudnud päästa ainult panni, padja ja kaks tuleharki. Kõik muu oli ära põlenud. Kuid emale see muret ei teinud:

„Kas siis tulekahjusid vähe ette tuleb? Viis aastat tagasi põles pool küla pikselöögist maha, kuid aasta pärast paistis, nagu poleks tulekahju üldse olnud, ainult mõnesse kohta olid püsti jäänud poolpõlenud tammised väravapostid. Mis siis nüüd teha? Kodutare tuhahunnikule ei taha minnagi."

Teade sellest, et lapsed on jälle tagasi, levis ruttu kogu laagris. Timka juurde jooksis ta nutetud silmadega ema. Naine ei sööstnud kohe poega sülelema, vaid hakkas temaga kurjalt kärkima, nagu oleks poeg toime tulnud mingi parandamatu kuriteoga:

„Millal sul, vemblal, küll kord aru pähe tuleb? Aga kui sa surma oleksid saanud? See veel puudus! Nagu mul vähe muret oleks! Kui isa seda teaks - küll ta sulle alles näitaks . .. Ütlesin ju, ära mine kodunt välja, kuid kas tema siis kuulab! Lapsed on nüüd niisugused, et..." kaebas ta naabritele.

Ainult Vassiljoki ema ei võtnud poega vastu nii nagu teised. Ta kergitas imestunult kulme ja heitis pojale terase pilgu, nagu poleks ta oodanud teda siit leida. Poisi nägu oli ööpäeva jooksul kõhnunud ja tõmmumaks muutunud, ta näis vanemana ja ta silmadeloli mingi uus läige. Emale oli see uus läige võõras.

„Sina siin?" imestas ta. Ning vastust ära ootamata sosistas valuliselt: „Mis see ometi tähendab, Vassiljok? Tahtsid ju meie omadega minna, nüüd aga. . ."

„Pole viga, ema," rahustas teda poeg. „Mis teha: kuskil peab ometi olema."

Ta jutustas emale üksikasjaliselt oma eilsetest seiklustest, kuid öisest kohtumisest partisanidega ei lausunud sõnagi. Ja kuigi tal kõik oli läinud nii halvasti, ei märganud ema ta hääles kahetsust. Vassiljokile näis see olevat ükskõik, et oli jäänud vaenlaste kätte. Ema süda aimas, et pojas on sündinud mingi muudatus. Temas ei olnud endist hoogu, ta varjas midagi oma hinges, mis jäi emale aru.saamatuks ja ligipääsematuks. Pojast oleks nagu öö jooksul saanud hoopis teine inimene. Kas ta tõesti on loiuks muutunud, kas ta tõesti ei ole see, kelleks ta teda seni pidas? Millega seda kõike seletada? Ema hinges tärkasid segased kahtlused, kuid ta peletas nad kohe eemale: kas tohib ema mõtelda halvasti oma armastatud pojast - omaenese lihast ja verest! .

Vassiljok ei märganud ema südamevalu, samuti ei märganud ka pisarakest, mis oli palavam ja raskem kui terve pisaratemeri. Ta asus ahnelt söögi kallale, kuid ta mõtlik ja rahutu pilk oli kuskil kaugel, võib-olla seal, kus ta mõttedki.

Ebatavaline laager elas oma elu. Naised lüpsid lehmi ja sealsamas jootsid piima lastele. Lapsed palusid kogu aeg süüa ja nõudsid nuttes, et neid koju viidaks. Kellelgi särises väikesel pannil rasv. Keegi käratas jalus sagivate

koerte peale, kes söögijäätmete otsimisega olid kõiki ära tüüdanud.

Savva ema käis Verotškat süles kandes mööda laagrit ringi. Ta otsis kedagi poistest, et saada teateid Savva kohta. Kuid tal ei läinudki korda poja saatusest teada saada: hetkel, mil ta nägi Miškat, oli kogu laagris kuulda kellegi meeleheitlikku karjet:

„Tulevad!”

Metsasalu juurde sõitis mitu veoautot, millest sõidu pealt hüppasid välja rohelised kogud.

„Russ, russ!” hüüdsid nad, hargnesid põllul. „Hände hoch!”[1]

Kõige ees käis keegi, kes polnud sakslane. Karjudes sõduritest üle, hüüdis ta vinguva häälega: .

„Tulge välja, head inimesed, ärge kartke! Minge tagasi külla. “

Vassiljok tundis selle mehe häälest ära: see oli Lukan Kaval. „On igasuguseid inimesi. . .” meenusid talle rajoonikomitee sekretäri sõnad.

Polnud midagi parata: inimesed tõusid, jalad nõtkumas ja värisemas nagu raskesti haigetel. Minema pidi, sest sakslased juba tõukasid lähemalolijatele püssipäradega selga.

Inimesed hakkasid liikuma, sõnatud ja sünged. Tundus, nagu läheneks külale matuserong. Kuid pisaraid polnud näha - kõikide silmad olid kuivad. Viha ja põlgusega vaatasid inimesed sõdureid, kes kandsid lühikesi rohelisi mundreid.

„Viimne kohtupäev!” pomises keegi vanaeit.

„Kukkusimegi kätte!” mõtles Miška. Ta tahtis viivitamatult näha oma sõpru, kuid selleks polnud mingit lootust. Esiteks hoidis ema tal nii kõvasti käest kinni, et isegi valus hakkas, teiseks oli poisse niisuguses möllus raske leida. . .

Rahvahulk liikus süngelt küla poole.

Küla võttis vange vastu ebasõbralikult. Ta nagu poleks tundnud oma elanikke, niisama nagu needki küla ära ei tundnud. Õhk oli täis kärsahaisu. Ainult siin-seal oli näha terveksjäänud ehitusi ja poolpõlenud puid. Kõikjal

1 Hände hoch! - käed üles!

mustasid suitsunud ahjud, paistsid kännud, paljad puutüved, jämedad väravapostid. Ainult nemad kõnelesid sellest, et siin olid inimestel kunagi olnud soojad pesad.

Nagu ime läbi oli säilinud küla keskus: võib-olla sellepärast, et suuremal osal majadest oli siin plekk- või tellisekatus. Siia, vana koolimaja juurde, vangid toodigi.

Tuli kaua oodata. Iga minut tundus tunnina. Rahvas oli kobaras koos. Lapsed nutsid haledasti, meelepaha hääles, püüdsid emad neid vaigistada. Naabrld vaatasid väikestele kisakõridele viltu: oleksid nad parem vait, muidu toovad veel õnnetuse kaela! Paljudel veeresid pisarad mööda nägu. Mõned pomisesid midagi omaette. Kõik taipasid: oodata pole midagi head.

Läbi rahvahulga trügis Miška juurde Vassiljok. Miškal, kelle kätt ema hetkekski lahti ei lasknud, hakkas häbi oma arguse pärast. Pahuralt kiskus ta käe vabaks.

„Kuhu sa lähed?” hüüqis ema hirmunult.

„Mis te nüüd, memm!” ütles Miška meelega valjusti.

„Sakslast kardate või?”

„Tss! . ..” vaigistati ümberringi poissi.

Kuid ema tardus nagu halvatu; ta tahtis midagi öelda, kuid ta huuled olid otsekui kivinenud. Ta vaatas poega niisugusel pilgul, nagu tapetaks see ta enese silme all.

„Lastakse ju maha...” sosistas keegi kõrvalseisjaist.

„Lasku!” ütles Miška süngelt: tal polnud tõepoolest mingit hirmu. „Lasku pealegi!”
Vassiljok tahtis midagi öelda, kuna aga kõik neid tähele panid, vaikis ta. Miška taipas ja jäi samuti vait. Rahva hulgast kuuldus jälle nuuksumist.
„Õhtul - sinna!” sosistas Vassiljok Miškale kõrva. Miška sai aru ja noogutas nõusoleku märgiks tähelepandamatult pead.

See kõige hirmsam, mis pidi tulema ja mida kõige enam kardeti, jõudis kätte: vana koolimaja trepile ilmus sõdur, tema järel tuli veel mitu sõjaväelast. Hirmunud inimesed ei pööranud silmi fašistilt, kes paistis olevat see kõige tähtsam, sest ta vormimüts oli teiste omadest kõrgem, kõht kõige suurem ja lõust kõige punasem. Ta sirutas oma kaela välja ja seisis niimoodi hetke, näris oma õhukeste huultega sigaretti ja sülitas selle otse enda ette maha.

45

Võis arvata, et ta iga silmapilk kõuehäälel röökima pistab - nii kuri nägi ta välja. Kuid kõikide imestuseks ei lausunud ta sõnagi, vaid ronis tagasi, nagu suur karu oma koopasse. Tema järele kadusid ka teised. Ehmunud inimesed ohkasid kergendatult ja vahetasid pilke, kuid nende silmis paistis ikka veel ärevus. Kõik said aru, et selle mõttetu demonstratsiooniga pole asi veel lõppenud.

Hetke pärast algas see kõige hirmsam. Majast väljusid kaks fašisti ning ühes nendega Lukan Kaval. Ta keerles, nende ümber nagu peni, püüdes nende silmist lugeda nende soove ja vältides külainimeste pilke.

„Toida hunti niipalju kui tahad, ikka vahib metsa poole,” mõtlesid vist kõik kolhoosnikud, vaadates nüüd Lukani. Nad olid oma südame all soojendanud madu! Enne sõda pidi Lukan spekulatsiooni pärast vanglasse sattuma. Ei tahtnud töötada kolhoosis - tahtis aina kergemini enesele leiba teenida. Ta naine jooksis siis mööda küla ja palus pisarsilmi, et nad Lukani eest vastutaksid. Noh, inimestel hakkas kahju - kirjutasid alla. Lukan lasti vabaks, kuid paistab, et oleks parem olnud, kui ta vanglas oleks kõngenud.

Nüüd anti Lukanile mingi käsk. Nagu jahikoer nuuskis ta õhku, muutus valvsaks ja suunas esimest korda oma kollased silmad rahvahulgale. Siis hakkas ta inimeste vahelt läbi trügima. Fašistid läksid talle järele.

Rahvahulgast tõugati kiiresti välja kaks meest ja üks naine. Ema kleidisabast kõvasti kinni haaranud väike tüdruk vaatas altkulmu ehmunult otsa sõduritele, kes millegipärast tema ema minema tirisid. Kuid äkki karjus hitlerlane midagi, haaras lapse kõhnadest õlgadest kinni ja paiskas ta kõrvale. Väike tüdruk kargas kisades maast üles, jooksis ema juurde, surus end tema vastu ja peitis oma nutust moondunud näo ema seeliku laiadesse voltidesse. Keegi temasse enam ei puutunud.

See ei tähendanud head, et need kolm kõrvale viidi. Üks neist - kodusõja partisan, kolhoosi majandusülem oli vana aus mees. Kõigil oli teada, et tema ja see teine, vigane noormees, olid Lukani kohtuasjas tunnistajateks olnud. Naine väikese tüdrukuga oli Savva ema. Ta oli külanõukogu saadik ja oli koosolekutel välja astunud Lukani sulitempude vastu.

46

Trepile ilmus obergefreiter ja avas paberilehe. Ta hakkas kõnelema vene keeles, sõnu segamini ajades ja moonutades, kuid ta kõne oli täiesti arusaadav ja mõjus kõigile nagu teibahoop pähe.

„Saksa armee tõi teile vabaduse.” Obergefreiteri sõnad kõlasid mõnitava pilkena. „Näete, siin paberil,” ta tõstis käe paberiga, „on kõik kirja pandud. Teie peate töötama, saksa võimude sõna kuulama, täitma kõik korraldused. Käsu mittetäitmise eest - mahalaskmine! Kes külast lahkub - lastakse maha. Hoiatuseks need kolm,” ta näitas jälle käega, „puuakse kohe avalikuJt üles.”

Kõik seisid hinge kinni pidades. Mis ta ütles? Võib-olla nad ei kuulnud õieti? Võib-olla tahab ta neid ainult hirmutada? . .. Kuid teine fašist ronis juba trepile ja kinnitas sinna silmusenöörid.

„Väejuhatus määrab teile ülemaks selle siin,” näitas sakslane Lukani poole käega, ilma et oleks öelnud isegi ta nime.

Lukan tegi sügava kummarduse.
„Tema õigused on piiramatud. Kes ülema sõna ei kuula - lastakse maha!” lisas obergefreiter.
Ta pööras rahva poole selja, süütas sigareti ja hakkas jälgima nööride kinnitamist.
Inimesi aheldas hirm. Kõikide näod olid kahvatud ja piinatud. Paljud silmad pildusid vihasädemeid.

Osava käega kinnitatud silmused kõikusid nagu hiiglasuurte kellade pendlid. Kaks sõdurit lähenesid Savva emale. Huuli kõvasti kokku surudes seisis ta rahulikuna ja paitas väriseva käega Verotška pead. Tüdruk vaatas ehmunud pilgul ringi ega saanud aru, mis siin sünnib (kuidas pidigi ta sellest aru saama!), tundis ainult vaistlikult, et siin toimub midagi hirmsat. Ta kisti ema käte vahelt välja ja paisati maha. Verotška aga sööstis uuesti ema juurde.
Siis asus oma kohuste täitmisele Lukan. Ta käratas häälel, mis ei sallinud vasturääkimist:
„Võtke tüdruk! Noh, täitke käsk!”
Keegi haaras. tüdrukukese kätele, viis rahva hulka. Parem on, kui ta ei näe, mis siin tehakse!
Naine viidi trepile. Ta läks rahulikult, otsekui ei saaks ta aru, kuhu teda aetakse ja milleks seda vaja.
Tema ette

pandi tool. Ja tundus, et alles nüüd ta ärkas ning taipas kõike. Ta vaatas rahva poole.

„Head inimesed!” hüüdis ta kõlava häälega. „Vaadake mu kannatusi! Ärge ainult unustage: mina täna, teised homme!.. .”
Ta tõsteti toolile. Fašist lõi talle rusikaga näkku. Ta huultele nõrgus verd, kuid ta jätkas:
„Võidelge, muidu hukkute!”
„Ema, emake!” hüüdis Verotška nuttes.
„Mu tütreke! Mu poeg!... Head inimesed! Ärge laske mu lastel hukka saada! ...”
Ussina põimus silmus ta kaela ümber.
„Hüvasti, mu lapsed! Hüvasti, inimesed! Hüvasti, elu! Elagu. . .”
Need olid ta viimsed sõnad.
Summutades sadade inimeste ohkeid ja pisaraid, kõlas üle rahvahulga valukisa:
„Ema! Emake! Ema...”

VEROTSKA

Timka kadunud vanaisa oli olnud suurepärane aednik. Ka Timka isa armastas seda tööd. Nende aias kasvasid veel vanaisa istutatud laiavõralised õuna- ja pirnipuud. Kõige vanemad neist hakkasid juba kuivama. Kuid seal oli ka noori õuna-, pirni- ja ploomipuid. Ja veel missuguseid! ühel ja samal puul kasvasid nii õunad kui ka pirnid, või ühel oksal väikesed paradiislõunad, teisel aga lopsakad punaseviirulised õunad. Timka isa oli kolhoosile kasvatanud suure puuviljaaia.

Mitte kellelgi külas polnud niisugust aeda nagu Tim. kaI.

Nüüd aga ei tahtnud Timka oma kodu enam ära tundagi. Maja ja laut olid maha põlenud, aiast olid järele jäänud mustad tüved. Puid, mis tulemöllus polnud hävinud, oli tabanud teine, mitte vähem kurb saatuselöök. Aiast nagu oleks üle käinud hirmus maru: maas lamasid murdunud oksad, noorte puude värsketest haavadest nõrgus pisaraid. Kaugemal aias jooksid fašistid, tagudes maha juhuslikult puu otsa jäänud puuvilja. Seejuures vigastasid nad halastamatult puid.

Äsja nähtud hirmus poomine oli poissi vapustanud. Poodud kõlkusid tal kogu aeg silmade ees. Timka ei saanud neist lahti. Kuhu oli jäänud see lõbus, leidlik ja osav poiss! Ta kõndis kuulekalt ema kannul, liigutades masinlikult jalgu ja lastes kätel jõuetult rippuda.

Kui sakslased aiast lahkusid, läks ta oma ema ja õe Sofiikaga väikese aida juurde. See oli ainus

hoone, mis oli alles jäänud. Seal hoiti õunu. See ait oli veel vanaisa ehitatud. Seal ta elas alati varakevadest kuni hilissügiseni, seal ta ka suri. .

Uksed olid sisse löödud,õuntest oli jäänud vaid meeldiv lõhn. Ema astus sisse, pani õlgedele tema süles uinunud Verotška. Tüdruk tõmbus kohe kerra ja peitis näo kätesse.

„Pole Savvat.. . Ja ta ema poodi üles. ..” mõtles Timka kibedusega. “Ainult Verotška jäi järele... Ta on alles nelja aastane.. .”

Kurgus kipitasid pisarad, kuid ta silmad olid kuivad. Ema istus tammepuust künnisele. Ta heitis väsinud pilgu oma hävitatud kodule ja lõpuks, otsekui taibates, mis oli juhtunud, ringutas käsi ja raputas raskelt pead. Tema huuled sosistasid midagi hääletult.

Timka istus vaikselt norus päi. Äkki hakkas talle uni peale tikkuma. Pea vajus iseenesest alla. Poiss heitis õlekubule pikali ja langes mingisugusesse pooluinakusse. Ta ei kuulnud enam, kuidas ema end künniselt püsti ajas, ei näinud kurba naeratust, millega ta vaatles teda ja Verotškat, ei kuulnud, kuidas ta ütles Sofiikale:

„Lähme, tütreke, võtame vähemalt kartuleidki ja keedame lastele. . .”

Timka uni oli rahutu. Ta silme ees seisid kogu aeg sakslased. Nad ajasid teda taga, ja ta pidi jooksma, kuid ei saa'nud paigast liikuda. .. Teda tiriti võlla. Ta pani vastu, hammustas nende käsi, tahtis karjuda, appi hüüda. . . Kuid ta ei saanud lausuda ühtki sõna ega teha ainustki häält. . .

Pooluinakust äratas teda kellegi nutt. Ta tõstis pea ja nägi Verotškat. See hõõrus rusikatega silmi, mööda roosa sid põski voolasid tal pisarad.

„Ema juurde tahan,” ütles ta Timkale. .

Timkale meenus Savva ema siniseks tõmbunud verine nägu. Ta tõusis ja surus tüdruku enda vastu:

„Ära nuta, ära nuta, Verotška. Milleks ema? Las tema olla. .. sina aga oled meie juures. . .”

„Ema juurde! . ..” nuttis tüdruk.

„Sul pole ema,” ütles Timka äkki tõsiselt. „Pole enam, kas saad aru?”

„Ema on seal...” Verotška osutas rusikaga uksele.

„Hitler tappis sinu ema ära. Ema on surnud.”

„Surnud?” kordas tüdruk, tõmbas rusikad silmade eest ja vaatas uskumatult Timkale otsa. “Kas ema pandi auku?” küsis ta.

„Jah, auku.”

„Siis tahan minna Savva juurde!”

Timka süda tõmbus valusalt kokku. Savva nimi äratas temas raskeid mälestusi. Ta ei suutnud pisaraid tagasi hoida ja ta puhkes valjusti nutma nagu laps.

Nüüd lohutas teda Verotška.

„Ära nuta, Timka, ära nuta! Mina jään sinu juurde. Tahad, lähme Savvat vaatama? Kas tahad, Timka?”

Timkal hakkas äkki häbi oma pisarate pärast, talle tundus isegi naljakana, et teda, suurt poissi, lohutas väike tüdruk. Ta tõstis pea ja püüdis naeratada läbi pisarate:

„Ma ju ei nuta, Verotška. Ma ainult tahtsin sulle järele teha.”

„Aga miks pisarad silmas on?”

Tüdrukuke naeratas kavalalt. Tema silmis polnud enam pisaraid; ta oli jälle see Verotška, kellega Timka nii väga armastas mängida. Poiss hõõrus oma punetavaid silmi. Verotška oli juba jälle lõbus ja sädistas nagu varem:

„Hakkame peitust mängima, tahad?”

Ja juba seisiski. ta püsti oma peenikestel jalgadel. Timkale meenus, kuidas nad hiljuti Savva ja Verotškaga olid juurviljaaias lõbusalt ja muretult peitust mänginud ning naernud Verotška naljaka peitmisviisi üle. Ronib teine kartulipuhma alla, katab silmad kätega kinni ja hüüab heledal häälel:

„Võib tulla! Otsige!”
Timka meel läks sellest mälestusest rõõmsaks:
„Peida end, Verotška!”
Tüdruk jooksis kähku ukse juurde, hüppas nagu orav üle kõrge künnise ja kadus.
„Oota... Kohe peidan...” helises ta hääleke.
Timka pigistas silmad kinni ja kattis näo peopesadega
50
- just samuti, nagu .varem õnnelikkudel päevadel. Oleks tahtnud kõik unustada: sõja ja fašistid... Ta peletas enesest eemale kõik mõtted sellest, mis oli juhtunud. Kuid see teeseldud väline ükskõiksus läbielatu vastu ei andnud talle tõelist rahu. Kõrvu kostis mootorimürin: mööda küla peatänavat liikusid vaenlase kolonnid. Ei, üleelatut on võimata unustada!

Ent Verotška vaikis. Nähtavasti oli ta enese juba peitnud. Timka võttis käed silmade eest ja naeratas, kujutles kinnipigistatud silmadega Verotškat kuskil sõstrapõõsa all.
„Võib tulla?” hüüdis ta valjusti.

Vastuseks kuulis ta üsna aida lähedal nuuksumist. Timka vaatas uksest välja. Verotška nuttis, ta käed olid abitult alla langenud.
„Mis on, Verotška? Miks sa ei peitnud?”
„Kuhu ma siis peidan?” küsis tüdrukuke kaeblikult ja vaatas pisarsilmi Timkale otsa.

Timka heitis pilgu üle kogu aia. Alles nüüd nägi ta aeda niisugusena, nagu see oli: ära trambitud, tühjaks tehtud. Toredad musta ja punase sõstra põõsad olid auto ratastest vastu maad muljutud. Kõrget rohtu olid sõtkunud sajad jalad. Aed paistis läbi. Puudele polnud enam peaaegu sugugi lehti järele jäänud. Ennast peita polnud tõesti kuskile. . . .

Timka süda tõmbuš kokku. Kuid ta ei andnud oma tunnetele voli. Ta tõstis Verotška kätele ja hakkas teda keerutama.

Tugev tuulehoog paiskas avatud ukse pärani, -lastel hakkas külm. Poolt taevast kattev suur pilv nihkus küla peale. Niitude kohal oli pime: seal nähtavasti juba sadas.

Tuul sakutas üha jonnakamaIt Verotška kleiti ja siis äkki paiskas maha esimesed vihmapiisad, nagu hirsitangu.

Timka ja Verotška pugesid aita varjule. Nad avasid ukse. Välgu ja müristamiseta suvivilim mähkis küla halli uttu.
Verotška seisis künnisel, sirutas oma külmast kohmetunud sinised käed külmade vihmapiiskade alla ja laulis:
Vihm, sa ära
meelita, meelita,
võiksid kapast kallata!

51

Timka meel muutus uuesti nukraks. Ta vaatas, kuidas aias loigud maad mööda laiali valgusid, kuidas vihmavullid vee peal vahutasid. Juurviljaaias õõtsusid nagu udus mingid kogud: sealt tulid joostes ema ja Sofiika. Aga kes see veidrik seal vigastatud puude vahel läbi aia veereb otsekui kapsapea? See on ju Miška oma isa vanas kulunud vihmamantlis!
Ning Timka taipas kohe, mis teda oli rõhunud: sõprade puudumine.
„Miška! Miška! Kiiremini, saad märjaks!”

Miška hüppas üle aida künnise. Tema mantlilt voolas ojadena vett. Timka aga rõõmustas siiralt sõbra tuleku üle. Ta kaelustas Miškat, kes oli märg kui kass, ja sosistas:

„Ma pidin siin üksi ogaraks minema. Tubli poiss, et tulid!”
Aidale lähenesid ema ja Sofiika. Neid nähes sosistas Miška Timkale:
„Õhtul - Kullilaande. Vassili Ivanovitš käskis.”

ESIMENE TUTVUS

Vassiljoki isa armastas korda. Tema brigaad oli kõiges esimene: nii distsipliini kui ka viljasaagi poolest. Kuid samuti ei jätnud ta hooletusse ka isiklikku majapidamist. Oma kodu ümber ehitas ta kõrge planktara, avarale õuele püstitas palkidest lauda. Suvel õitsesid akende all alati lilled, toreda pärna varjus aga seisis suur laud, mille juures armastasid töötada isa, vennad ja eriti Vassiljok. Nende kodu asus küla serval ja seetõttu tulekahju ajal maha ei põlenud.
Väsinult sammus Vassiljok koos emaga kodu poole. Näis, nagu tuleksid nad tagasi kaugelt teelt ega tea, mis olukorras oma kodumaja eest leiavad.

Vassiljok oli kõhnaks jäänud, isegi pisut küürus, ja paistis kasvult veel väiksemana, nagu oleks ta alles üheteistkümne-aastane poiss. Ka ema, kes enne oli olnud täidlase näoga ja imekaua püsinud nooruslikuna, oli nende päevade jooksul tundmatuseni muutunud. Ta kahvatul näololi sügavaid kortse. Palavikuliselt läikisid süngelt

kortsutõmbunud kulmude all ta imeilusad mustad silmad. Pead tõstmata kõndis ta poja kannul.

Tal oli olnud kolm poega ja tütar, nüüd aga oli jäänud ainult Vassiljok. Kaks vanemat poega on sõjaväes, tütar evakueerus koos instituudiga, ka mees võitleb.

Oma kodu lähedale jõudes jäid ema ja poeg imestunult seisma. On see nende kodu või ei? Maja näis mahajäetuna, madal la ut toetus hädiselt paljaste puude vastu. Tara oli ümber lükatud ja igale poole laiali loobitud. Ainult pärn sahistas oma lehti, võimas ja uhke nagu alati. Kogu aed oli tuubitud täis suuri kinniseid autosid, mis oma metallkülgedega puuoksi purustasid. Õuel peremehetsesid sakslased. Kas minna või mitte?
„Lähme!” ütles Vassiljok kindlalt, kuid emale millegipärast ei meeldinud. see meelekindlus.
Fašistid naersid valjusti, patrasid midagi oma keeles. Lõbusalt viipasid nad tulijatele, kutsudes:
„Russ! Komm, komm!”
Ema käed hakkasid värisema ja ta pidi oma armetu kimpsu peaaegu maha pillama.
„Lähme,” sõnas Vassiljok tasa.
Ema sammus talle kuulekalt järele. Nad astusid õue.
Kodukohast hoovas neile vastu tühjust ja võõrast vaimu.

Vassiljok taipas esimesest pilgust, mis sakslasi lõbustas ja neile nalja tegi. Maas vedelesid mõrrad, millega ta igal suvel vendade seltsis kalu oli püüdnud. Noor sõdur võttis ühe neist kätte. Ta suu venis naeratuses kõrvadeni, ja seetõttu muutus ta nägu totakaks ning inetuks.
Vassiljok oskas saksa keelt üsna hästi. Ta kõneles vabalt õpetajaga, kuid nüüd, kuuldes võõrast keelt fašfstide eneste suust, sai ta aru ainult üksikutest sõnadest. Õpetaja rääkis rahulikult, kuid need siin kiirustasid nii, et tuli välja mingi mulin. Sellele vaatamata taipas ta üksikutest sõnadest, millest on jutt.
Üks sakslane, enesega rahulolev vistrikulise näoga mees, torkis mõrda sõrmega ja küsis:
„Mis see on? Asi. . . kuhu?”
Ema endisest hirmust polnud enam jälgegi järel. Ja kui ta hitlerlasele otsa vaatas, oli ta pilk täis põlastust, otsekui seisaks ta ees arenemata mõistuseta olend.

I Venelane! Tule, tule!

„Asi, asi!... Mitte asi, vaid mõrd kalapüügiks!” ütles ta imestunud sakslastele valjusti ja siirdus maja poole. „Lähme, Vassiljok!” kutsus ta poega.

Hetke jooksul vaatasid sakslased neile hämmeldunult järele. Ent siis toibus ikka veel mõttetult naeratlev noormees, naeratus kadus ta näost nin.g selle asemel tekkis ta silmadesse nõutu ja ehmunud ilme. Mõne hüppega jõudis ta naisele järele ja haaras tugevasti ta käest kinni:
„Mamma! Zurück! Herr Offizier. . .”
Vaba käega viipas ta lauda poole: seal hakkategi nüüd elama.

Nad läksid lauta. Ei lehma, pullikest ega sigu. Isegi kanu polnud järele jäänud, tundus nagu poleks need siin kunagi olnudki. Kutsumata külalised olid ka heina ja õled ära tassinud. Ema lõi käsi kokku ja hakkas riisujaid valjusti kiruma. .

Vassiljokile meenus, et õhtul on tarvis minna Kullilaande hobuseid söötma. Võib-olla tulevad partisanid jälle: nad ju lubasid tihti tulla. Oi, nüüd ta võiks rajoonikomitee sekretärile palju rääkida: kuidas hitlerlased elanikke poosid, millest külas räägitakse ja missugused masinad peatänavat mööda itta liiguvad.
Ta kuulatas, mida sakslased õues kõnelesid. Nad murdsid pead, milleks mõrda tarvitatakse.
„Hans, kutsu see väike metsloom sealt laudast, - vaja selgusele jõuda. . .”
„Too sõnastik, Fritz, ilma selleta ei saa mitte midagi teada.”
Lauda uks tõmmati lahti. Nähtavale ilmus naeratlev pea kõrvadeni ulatuva suuga.
„Knabe, komm, komm!”[2] ütles Hans meelitades. Vassiljok tõusis. Ema haaras tal käest kinni.
„Ärge kartke, memm! Nad tahavad mõrdade kohta pärida. “

Ta läks õue. Ema jäi lävele seisma, valmis iga hetk pojale vajaduse korral appi tõttama. Vassiljok silmitses taevast: lõuna poolt lähenes pilv.

Fašistid sagisid jälle mõrdade ümber ja lehitsesid sõnastikku, otsides vajalikke sõnu.

I Tagasi! Härra ohvitser...
2 Poiss, tule, tule!

„Kuidas seda nimetatakse?” küsis viimaks suurte põsenukkidega sakslane, veheldes poisi silmade ees püünisega.
„Mõrd,” seletas Vassiljok rahulikult.
Sakslased kordasid üksteise järele „mõrd, mõrd”, pistsid jälle ninad raamatusse, kuid vajalikku sõna nad sealt ei leidnud.
„Milleks see on?” järgnes uus küsimus.
„Kalapüügiks. “
„Kalla ?”
„Jah, kala.”
Jälle krabisesid raamatulehed. Ning äkki kostis rõõmus hüüd:
„Oh, kalla! Oh, kalla!”
See, kes leidis sõna „kala”, matsutas kõvasti suud ja puhkes rõõmsalt naerma.
„Oh, kurat võtaks!” karjus kõrvuni ulatuva naeratusega sakslane. „Kui hea oleks süüa täidetud kala!”
„See on idee!” hüüdis teine. „Ma kostitan teid kõiki täna ehtsa täidetud kalaga tomatikastmes, porgandi ja sibulaga. Me saadame kalu püudma selle väikese metslooma. . . Kalla, kalla!” hüüdis ta Vassiljokile nagu kurdile kõrva sisse, ja osutas käega sinnapoole, kus pidid leiduma need ahvatlevad kalad.

Vassiljok oli rahul. Ta taipas, et selle ülesande puhul antakse talle tunnistus vabaks väljapääsuks külast. Sõdurid seletasid sõnastiku abil poisile kaua ta ülesannet, kuid tema teeskles, et ei taipa midagi. Lõpuks, kui tal jändamiseks tuju kadus, tegi ta näo, nagu oleks aru saanud, mis temalt tahetakse.

„Hüva,” ütles ta. „Ainult mul peab olema dokument, Papier[1]. “
„Ahaa Papier... .”

See, kes kogu aeg naeratles, võttis välitaskust märkmiku, kiskus sellest lehe ja kirjutas paar sõna. Vassiljok kogus oma mõrrad kokku.
„Memm,” ütles ta, “ minge naabrite juurde, mina lähen kalu püüdma.”
„Et nad kõngeksid, need neetud,” oli kõik, mis ema ütles.

. Papier - paber.

Timka meel muutus uuesti nukraks. Ta vaatas, kuidas aias loigud maad mööda laiali valgusid, kuidas vihmavullid vee peal vahutasid. Juurviljaaias õõtsusid nagu udus mingid kogud: sealt tulid joostes ema ja Sofiika. Aga kes see veidrik seal vigastatud puude vahel läbi aia veereb otsekui kapsapea? See on ju Miška oma isa vanas kulunud vihmamantlis!
Ning Timka taipas kohe, mis teda oli rõhunud: sõprade puudumine.
„Miška! Miška! Kiiremini, saad märjaks!”
Miška hüppas üle aida künnise. Tema mantlilt voolas ojadena vett. Timka aga rõõmustas siiralt sõbra tuleku üle. Ta kaelustas Miškat, kes oli märg kui kass, ja sosistas:
„Ma pidin siin üksi ogaraks minema. Tubli poiss, et tulid!”
Aidale lähenesid ema ja Sofiika. Neid nähes sosistas Miška Timkale:
„Õhtul - Kullilaande. Vassili Ivanovitš käskis.”

ESIMENE TUTVUS

Vassiljoki isa armastas korda. Tema brigaad oli kõiges esimene: nii distsipliini kui ka viljasaagi poolest. Kuid samuti ei jätnud ta hooletusse ka isiklikku majapidamist. Oma kodu ümber ehitas ta kõrge planktara, avarale õuele püstitas palkidest lauda. Suvel õitsesid akende all alati lilled, toreda pärna varjus aga seisis suur laud, mille juures armastasid töötada isa, vennad ja eriti Vassiljok. Nende kodu asus küla serval ja seetõttu tulekahju ajal maha ei põlenud.
Väsinult sammus Vassiljok koos emaga kodu poole. Näis, nagu tuleksid nad tagasi kaugelt teelt ega tea, mis olukorras oma kodumaja eest leiavad.
Vassiljok oli kõhnaks jäänud, isegi pisut küürus, ja paistis kasvult veel väiksemana, nagu oleks ta alles üheteistkümne-aastane poiss. Ka ema, kes enne oli olnud täidlase näoga ja imekaua püsinud nooruslikuna, oli nende päevade jooksul tundmatuseni muutunud. Ta kahvatul näololi sügavaid kortse. Palavikuliselt läikisid süngelt

kortsutõmbunud kulmude all ta imeilusad mustad silmad. Pead tõstmata kõndis ta poja kannul.
Tal oli olnud kolm poega ja tütar, nüüd aga oli jäänud ainult Vassiljok. Kaks vanemat poega on sõjaväes, tütar evakueerus koos instituudiga, ka mees võitleb.
Oma kodu lähedale jõudes jäid ema ja poeg imestunult seisma. On see nende kodu või ei? Maja näis mahajäetuna, madal la ut toetus hädiselt paljaste puude vastu. Tara oli ümber lükatud ja igale poole laiali loobitud. Ainult pärn sahistas oma lehti, võimas ja uhke nagu alati. Kogu aed oli tuubitud täis suuri kinniseid autosid, mis oma metallkülgedega puuoksi purustasid. Õuel peremehetsesid sakslased. Kas minna või mitte?
„Lähme!” ütles Vassiljok kindlalt, kuid emale millegipärast ei meeldinud. see meelekindlus.
Fašistid naersid valjusti, patrasid midagi oma keeles. Lõbusalt viipasid nad tulijatele, kutsudes:
„Russ! Komm, komm!”
Ema käed hakkasid värisema ja ta pidi oma armetu kimpsu peaaegu maha pillama.

„Lähme,” sõnas Vassiljok tasa.
Ema sammus talle kuulekalt järele. Nad astusid õue.
Kodukohast hoovas neile vastu tühjust ja võõrast vaimu.

Vassiljok taipas esimesest pilgust, mis sakslasi lõbustas ja neile nalja tegi. Maas vedelesid mõrrad, millega ta igal suvel vendade seltsis kalu oli püüdnud. Noor sõdur võttis ühe neist kätte. Ta suu venis naeratuses kõrvadeni, ja seetõttu muutus ta nägu totakaks ning inetuks.
Vassiljok oskas saksa keelt üsna hästi. Ta kõneles vabalt õpetajaga, kuid nüüd, kuuldes võõrast keelt fašfstide eneste suust, sai ta aru ainult üksikutest sõnadest. Õpetaja rääkis rahulikult, kuid need siin kiirustasid nii, et tuli välja mingi mulin. Sellele vaatamata taipas ta üksikutest sõnadest, millest on jutt.
Üks sakslane, enesega rahulolev vistrikulise näoga mees, torkis mõrda sõrmega ja küsis:
„Mis see on? Asi. . . kuhu?”
Ema endisest hirmust polnud enam jälgegi järel. Ja kui ta hitlerlasele otsa vaatas, oli ta pilk täis põlastust, otsekui seisaks ta ees arenemata mõistuseta olend.

I Venelane! Tule, tule!

53

Kiirustamata pani Vassiljok püünised kokku ja ütles:
„Noh, memm, hakkan minema.”
Tugev tuulehoog keerutas õues liiva üles.

VIHMASAJUS

Öö oli pime nagu sügisel.
Juba päeval katsid taevast rasked pilved. Umbes tund aega valas suvist paduvihma, mis siis aga märkamatult piserdavaks sügisvihmaks muutus. Just selles videvikus sai suvi kokku sügisega, ja nuttes oma viimaseid sooje vihmapisaraid, lakkas olemast. Pääses võimule pikk vihmane aastaaeg.

Poisid pugesid hobuste jaoks toodud väikesesse heinakuhja. Heinad said läbimärjaks, ka poisid olid üdini märjad, kuid neil oli siiski soe: vesi hautas, soojendas.

Puude ladvus vestles peenike vihm tasakesi lehtedega. Ta pesi puhtaks iga lehekese, jootis ohtralt kogu ümbrust tervistava niiskusega. Metsas oli pime justkui koopas ja nii vaikne, nagu on ainult sügisööl, kui ühetooniline vihma sabin summutab kõik teised hääled...
Poisid jõudsid siia igaüks eri viisil.
Vassiljok läks külast ära juba päeval. Kellegi terveks jäänud lauda varjus ootas ta, kuni vihm üle jäi, ja sammus siis rahulikult ja kindlalt edasi. Mitmel korral peatasid teda fašistid, kuid ta näitas neile oma „papiiri”, ja ta lasti kohe läbi.

Koolimajast möödudes ei tahtnud ta sinnapoole vaadata, kuid iseenesest libisesid ta silmad vanale, vihmast mustaks muutunud katusele. Viltuvajunud trepil kõIkusid tuules kolm raskelt rippuvat kangestunud laipa. Hirmuvärinad jooksid üle Vassiljoki selja, ta südant täitis valu ja viha.

„Nemad pole esimesed ega kindlasti ka mitte viimased,” mõtles ta. Ning pilved muutusid raskemaks ja korraga läks ümberringi kõik pimedaks.

Vassiljokile tundus,. et ta ei kohkuks tagasi isegi siis, kui temal enesel tuleks rippuda köie otsas nagu neil esimesel kolmel ohvril. Ta hakkab ikkagi võitlema! Nõukogude inimeste hukk nõudis kättemaksu.

Äkki kuulis poiss kellegi kähedat häält: „Hei! Kuhu sa lähed, koerapoeg?” Tema ees seisis Lukan Kaval. Vassiljok sähvas hoolimatult:

„Kalale. “

„Näen, et kalale. Oige mul kalur! Kipud nähtavasti võlla täie kõhuga?”

Poiss välgutas oma musti silmi, ja selles pilgus oli midagi karmi, mis polnud omane Vassiljokile:

„Võllas ripub see, kelle koht seal on.”

„Just, just!” kinnitas külavanem: „Sinu järele see võllas nutabki. Kas kuulsid käsku: külast mitte lahkuda?”

„Kuulsin.”

Maanteele ilmusid kaks hitlerlast. Nad olid veel kaugel, kuid Lukan võttis peast märja mütsi, paljastas vihma all oma vahavärvi kiilaspea ja kummardas maani.

Vassiljok kahmas aegsasti põuest oma paberi. Sõdur kergitas imestunult oma ruugeid karvaseid kulme, võttis paberi, tõstis selle päris silmade juurde ja hakkas lugema. Võidutsevalt ja kahjurõõinsalt vaatas poiss külavanemale: said sa nüüd? Too seisis, suu imestusest ammuli, ja vaatas paperit oma rahutute - kollaste silmadega.

Fašist luges paberi läbi, käänas selle hoolikalt neljaks kokku ja andis Vassiljokile tagasi:

„Gut, gut! Marss, marss!” Ja seletas Lukanile: “Major tahab kalu.” . .

Vaadates külavanemale ütles Vassiljok pilkavalt:

„Nende kindral ise saadab mind kalu püüdma, teie aga, onuke, hakkate mu kallal muudkui norima!”

Lukani lapergusele näole ilmus lahke naeratus:

„Noh, mine, mine! Sa siis ütled, et kindral? Oleksid seda kohe öelnud!” Ja kui poiss juba minema hakkas, venis Lukani nägu pikaks, nina tõmbus kipra, silmad muutusid tigedaks: „Vaata sa mul, et kalad oleksid esimest sorti! Muidu võtan sult naha maha! .. .”

Tarnadesse peidetud viletsas paadilogus sõitis Vassiljok õhtu eel jõele. Vilunud kaluripilgul valis ta kohad, kuhu oleks parem asetada mõrrad. Kõik muu oli ununenud: nüüd oli ta ainult kirglik kalur. Ta juhtis aeglaselt paati, pannes vahutama vee ja murdes aeruga vesiliiliate laiu rohelisi lehti.

57

Teel Kullilaande asetas Vassiljok välja kõik oma mõrrad ja uuris teraselt kogu jõge. Siis, nagu kartes, et keegi seda võiks märgata, heitis ta vargsi pilgu vihmast looritatud metsale. Nüüd ei olnud Vassiljok enam kalur. Salapäraselt naeratades vaatas ta valvsalt ringi ja hakkas kiiresti sõudma . . . .

Miškal ja Timkal oli lugu halvem. Külast väljuda võisid nad ainult ööpimeduses, riskeerides langeda vaenlase patrulli kätte. Kõige raskem aga oli pääseda emade valve alt, kes ei lasknud poisse silmist.

Oleks see olnud Timka teha, poleks nad üldse kuhugi läinud. Temas ei olnud võimalik ära tunda endist väsimatut vadistat: ta oli sünge, vaikis kogu aeg, talle ei tulnud pähe ühtki elavat mõtet. Tema ees seisis lakkamatult koolimaja trepipeaIne ja Savva erna moondunud nägu. Poisi hallid targad silmad põlesid sissevajunud laugude all otsekui malaariahaigel, nägu oli tal pikaks veninud ja tõm-muks muutunud.

Miška ei olnud kõike nii väga südamesse võtnud võibolla selle pärast, et surutuna inimeste vahele ei olnud ta näinud hukkamist: minnes koos emaga ei olnud ta vaadanudki hirmsale trepile. Võib-olla ka veel sellepärast, et ta oli loomult rahulik ja arukas.

Ta mõtles ainult Vassili Ivanovitši, nende komandöri käsule. Vassiljoki autoriteet oli tema silmis veelgi kasvanud - tundis ju partisanide ülem Vassiljokki isiklikult ja nimetas tema komandöriks. Nüüd oli Miška valmis Vassiljokile järgnema läbi tule ja vee.

Timka juures viibides märkas ta, missuguses rusutud meeleolus sõber oli. Ja kui ta varem niisugusel juhuloleks poissi põlastanud, siis nüüd tundis ta temale kaasa. Miška sai aru: Timkat tuleb

aidata.
Lähenes õhtu, kuid Miška ei suutnud midagi välja mõtelda. Ta ei teadnud, missugusel ettekäändel pääseda ema juurest minema. Nad olid asunud elama väikesesse keldrikambrikesse. Keldris eneses oli niiske ja külm, kuid kambrike, millest ainult üks kolmandik maasse oli kaevatud, oli avar, kuiv ja soe. Ema tõi õlgi, laotas need kuiva seina äärde, ja nad asusid siia elama.
Nende juurde tuli elama naabrinaine, seesama, kellega ema alles eile üle tänava oli rääkinud. Naabrinaise majast

ei olnud midagi järele jäänud, seal ei saanud isegi vihma eest kuhugi varjule minna. See-eest oli naaber hoolikalt päästnud oma potid, suure malmkatla, kausid, lusikad ja isegi pesuküna. Kui sellele lisada suur kott hirsitangu, kott tatrajahu ja kolm vana, kollasekstõmbunud pekitükki, siis näis ta Miška emaga võrreldes rikkana. Tõsi küll, ka emal oli üht-teist juurviljaaeda maa sisse peidetud (silmad sakslastel peast välja, et nad midagi ei märkaks!).
Nüüd jäi keldrikambrike kitsaks, rahvast oli seal palju, sest sinna ei kolinud mitte ainult naabrinaine, vaid ka tema kaks last ja õde. Oli vaikne ja õudne. Harva vahetati mõni sõna, ja sedagi sosinal. Kuulatati mootoripõrinat, hobusemeeste tigedaid hõikeid, aga peamiselt püüti aru saada, kas need kuradid viimaks siia ei tule. .. Rõõmustati selle üle, et sadas vihma: ei hakka ju. riisujad mööda võõraid kodusid ringi kolama märja ilmaga.
Kuid Miška mõtles millestki muust. Juba oli saabumas
õhtu, tema aga ei teadnud veel, kuidas kodunt välja pääseda. Ema nagu oleks aimanud tema kavatsust ja valvas poissi teraselt. Poiss püüdis näida ükskõikse ja muretuna. Ja alles siis, kui oli kätte jõudnud kriitiline hetk, tuli tal hea. mõte.
„Ema! Savva Verotška muudkui nutab," ütles ta niisugusel toonil, nagu oleks see ainus, mis teda huvitas.
„Vaene laps!"
„Ta ei tahtnud mind kuidagi ära lasta - võttis mul kaela ümbert kinni ja palus: võta mind kaasa, võta mind kaasa!" Miška vaatas uurivalt emale.
Ta sõnad tabasid märki. Ema kuivatas pisara, ta süda oli haledusest lõhkemas.
„Miks sa siis, poeg, last kaasa ei võtnud? Ta, orvuke, armastab ju nii väga Miškat!" pöördus ema naabrinaise poole.
„Miška, mine too tütarlaps siia," ütles heasüdamlik naabrinaine. „Seal pole talle vist ka midagi süua anda."
„Mitte midagi."
„Tõepoolest, pojuke, too ta õige siia!"
Miškale just seda vaja oligi. Ta tõusis õlgedeIt, võttis vastumeelseIt isa mantli, väljendades kogu oma olemusega: „Kui te teaksite, kui vastumeelt on mul minna vihma kätte!"

„Aga kui last ei anta?" ütles ta, lävele ebakindlalt seisma jäädes.
„Siis tule koju tagasi."
„Tean juba ette, et Verotškat ei anta," õhkas Miška. Ema näis neid sõnu mitte kuulvat. Siis ütles Miška hooletult, nagu iseenesele:
„Tuleb vist Timka juures ööbida."
Ema vastas midagi, kuid Miška paugatas ust ja pistis jooksu, nii et paljad jalad märjal maapinnal lärtsusid...
Oli juba päris pime, kui poistel viimaks korda läks Timka emalt luba saada, et ta poeg võib ööbida Miška juures.

„Meil on palju ruumi, soe, ema teeb jahuklimpe. Ta palus väga...” nurus Miška.

Poja kõhna nägu vaadates tuli emale meelde, et süüa pole tal pojale anda midagi, seal aga pakutakse poisile sooje klimpe. Ta ohkas raskelt ja lubas Timkal minna.

Kui poisid Vassiljokki kohtasid, ja kõik jälle koos olid, läks neil süda kergemaks. Isegi Timka sai tasakaalu tagasi. Ohtlik teekond mõjus talle rahustavalt: enam ei jälginud teda hukatute hirmuäratavad kujud. Pimedas metsas koos oma sõpradega tundis ta end rahulikumana kui päevavalgel koduõues.

Nad ootasid kamiatlikult partisane.

„Küll tulevad,” kinnitas Miška.

„Aga võib-olla ka mitte. Niisugune vihm, pimedus...” kahtles Timka.

“Või veel! Nemad nüüd vihma kardavad!”

„Eks näe,” ütles Vassiljok, uskudes millegipärast omas südames, et. partisanid kindlasti tulevad. Kõneldi mitmesugustest asjadest.

„Kas tõesti nii jääbki?” küsis äkki Timka.

„Kuidas?”

„Et küla on sakslasi täis.”

„Pagan neid teab!” haigutas Vassiljok.

„Kuidas jääb lendlehtedega?” meenus Timkale. „Saavad viimati veel märjaks,” erutus Vassiljok. Lendlehed olid tõesti märjaks saanud. Nad toodi heinte alla. Ühe paki tegi Vassiljok lahti ja jagas selle kolmeks:

„Tuleb levitada, olgu seal kas või kurat ise, mitte ainult fašistid!” ütles ta.

Vaikiti. Igaüks neist mõtles oma mõtteid. Miška viibis mõttes oma kodus, soojas keldrikambrikeses, kus ta ema magas rahutut und, teadmata, kus viibib praegu ta poeg. Seal on kuiv, soe, vihm ei tilgu krae vahele, nagu siin metsas. .. Ta peas tärkas uus mõte. Vaimustatult sosis tas ta kaaslastele:

„Teate, mis ma välja mõtlesin! . . .”

„Mida siis?”

„Teeme muldanni. Noh, niisuguse keldri. Kus on ruumi lendlehtedele ja meile . . .”

Kuid teised olid temast juba aru saanud.

„See on juba midagi!” ütles Timka ja hakkas rõõmupärast isegi naerma.

„Õige!” toetas ka Vassiljok Miška ettepanekut. Hobuste jaoks otsustati ehitada hagerik.

. . Koidu eel saatis Vassiljok Miška ja Timka koju.

„Ma pean veel mõrrad järele vaatama,” ütles ta hüvastijätul, ise aga hellitas lootust, et võib-olla saabuvad partisanid koidupuhtel.

Kuid sel päeval mid ei tulnudki.

KOLM KÄRNKONNANAHAS MEEST

Hoides aeru abil tasakaalu, tõmbas Vassiljok oma mõrrad üksteise järel veest välja. Paadilogusse voolas vett, raskeksmuutunud võrkuaest langesid suured tilgad, tihedatemõrrasilmade vahel nagu tillukestes akendes hiilgasid peenikesed veeputukad. Kuid üheski mõrras polnud kalu. Ja ainult kahes viimases leidis Vassiljok linaskeid ja väikese kogre.

Ebaõnn ei kohuta õiget kalurit kunagi, sest kui kalurid pettuksid iga ebaõnnestumise puhul, oleksid nad juba ammu välja surnud. Vassiljok aga oli tõeline kalur. Ta asetas ettevaatlikult vette. viimase mõrra ja vaatas alles siis saagi üle.

„Noh, mis siis ikka, aga niisuguse kalasaagiga külasse tagasi minna ei või,” mõtles ta.

„Külavanem lubas mul naha maha võtta, kuid härra ohvitser ja ta kalaroogi himustavad kaaslased jõuavad temast kindlasti ette!” .

Tuli oodata õhtut: võib-olla poeb mõni kalagi päeva ajal rumalast peast mõrda. Kuid nii väga tahaks magada!

61

Vassiljok ei mõtelnud kaua, juhtis paadi kaldale, tiris selle kõrgetesse, teravatesse tarnadesse, laotas paadi põhja märgi heinu ja magas juba mõne minuti pärast sügavat und.

Selle aja jooksul aga toimusid külas suured muudatused. Oh, oleks kas või harakas oma saba otsas toonud Vassiljokile paati need uudised!...

Kas Vassiljok oli maganud kaua või vähe aega, on raske öelda: kui ta heitis, oli taevas pilves, kui ärkas, oli samuti. Ainult et siis oli tibanud peenikest vihma, nüüd aga tuli teda nagu tihedast sõelast.

Vassiljok sõitis välja jõele, pikkamisi nagu mängides juhtis paadi pärivoolu ja sõudis küla juurde. Kaldaäärsetes tarnades sahistas tuul, puhus nad üleni lainetama, nii et roostlk aina maani paindus. Küla oli näha nagu peopesal. Piiludes ja kuulatades püüdis Vassiljok mõistatada, mis seal toimub. Temale tegi muret ema saatus. Mis siis, kui ta ema hakatakse kimbutama selle pärast, et tema, Vassiljok, polnud toonud kalu? Mis head võib neilt loota?

Külas oli vaikne. Ei olnud kuulda mootorimürinat, ei olnud üle silla minemas voore. Keegi tuleb külast jõe. poole; ta õlal on kuulipilduja või püss. Võib-olla tullakse teda taga otsima? Igaks juhuks ajas Vassiljok paadi kalda äärde, poetas end tarnadesse ja hakkas vaatlema. Kuid see oli keegi hilinenud heinaline, kes hakkas kõrgel jõekaldal rohtu niitma. Temalt sai Vassiljok teada, et nii härra ohvitser kui ka selle noor adjutant ning kogu väeosa olid koidikul külast lahkunud. Külavahetee dli halb ja fašistlikud voorid liikusid maanteed mööda, mis asus siit umbes. kahekümne kilomeetri kaugusel.

Ainsaks võimuks jäid külla Lukan ja kolm sõdurit tagala majandusväeosast.

Äike möödus, jättes kõikjale vastiku sügisese pori. Ja kes teab, võib-olla jääb see püsima kauaks ajaks... Kuid ometi ohkasid inimesed kergendatult: nüüd luusis külavahel vähem rohelistes mundrites mehi, keegi ei iuhninud ahervaremeis.

Vassiljok tuli koju tagasi rõõmsas erutuses. Ema ootas teda juba ammu.

„Kas pühkisid minema?” küsis talt Vassiljok juba eemalt.

62

„Et tuul neidmööda maailma laiali kannaks nagu tuha. Ühed kuradid kadusid, teised tulid asemele. Talveks jääme vist lauta nagu loomad.”

Selgus, et nende majja olid elama asunud kolm hitlerlast.

Kuulnud selle uudise, lausus Vassiljok hoolimatult:

„Kadusid eelmised, kaovad ka need.”

Jõudes maja juurde, põrkas Vassiljok kokku imeliku inimesega, kes nagu kõrvits eeskojast välja veeres. Tulepaistest roidunud nägu, väikesed ümarikud, ilmetud linnusilmad, suur ümar kõht, ümmarguse d tursunud põsed, ümmargune rasvane kiilaspea - kõik oli temal ümmargune. Sakslase kohta rääkis ta vene keelt mitte just halvasti. Selgus, et ta oli juba kord varem viibinud Venemaal, sõjavangis.

„Ah, normes!” Nende sõnadega võttis ta vastu Vassiljoki, ja poiss ei jõudnud veel toibudagi, kui kaks linaskit ja koger olid juba sakslase. käes. „Räpal, räpal kalla!” heitis ta ette ja näitas kätega, missugune peaks olema kala. „On vaja sur! Vaat!” Ja lisas: „On vaja palju-palju!”

Sama kiirelt kui ta majast oli välja veerenud, veeres ta sinna uuesti sisse. Hetke pärast aga välgatasid tema määrdunud alussärk ja laiad kirjud traksid uuesti eeskojas. Sakslane seisatas lävel. Ta hoidis käes kirvest ja väikest puuhalgu.

„Normes!: pöördus ta Vassiljoki poole. „Raju puut. Niisuke midde pikk,liühike. Doitše pliit. Kiiresti, kiiresti!”

„Mine, pojuke, raiu,” soovitas ema tasakesi Vassiljokile, nähes, kui raevunult välgatasid poisi silmad. „Et neil ristluud valutaksid päeval ja ööl! Muidu aga tuleb kiigats ja siis on häda. . .”

Külas oli juba hulk aega olnud kuulda harvu laske. Siis nad vaibusid ja varsti ilmus kiigats. Talolid kitsad õlad; ta väike pea asus peenikesel pikal kaelal nagu kirves varre otsas.

Vööle oli ta endale riputanud mitu liiki püstoleid. Hoides mõlemas käes tapetud kanu ning välgatades oma rohelisi ussisilmi, ei pööranud ta poisile vähematki tähelepanu, vaid astus majja. Eeskojast kostis ta peenike lapsehääl:

63

„Otto! Jaht õnnestus!”

Otto aga juba hõikas Vassiljoki ema: „Mamma! Kanad, kanad!”

Varsti tuli tagasi ka kolmas. See oli suure peaga, laiade õlgade ja ühe silmaga atleet. Teise silma peal mustas nahkside. Terve silm vaatas igale poole nii teravalt, et tuli tõenäoliselt toime mõlema silma ülesannetega. Täistuubitud kott seljas, läks sakslane üle hoovi, puurides tundmatut poissi pilguga, mis oli terav kui nõel. . .

Nende päevade jooksul, mil need kolm sakslast külas elasid, jõudis Vassiljok neid hästi uurida.

Otto oli Saksamaal olnud õllepoe-pidajaks. Ta ei kõnelnud ega osanud kõnelda millestki muust kui kokakunstist. Ta armastas pikalt-laialt jutustada, kui maitsvaid ja suurepäraseid roogi ta oli valmistanud oma ettevõttes ja kui raskeks oli elu läinud enne seda sõda, kui keegi ei unistanud enam maiuspaladest, vaid igaüks pidas lihtsaid siisikesi kõige paremaks roaks. Kuid nüüd, tänu taevale, mõtleb füürer kõigi eest! Kui see sõda lõpeb, läheb sakslaste elu jälle väga heaks. Ta avab uuesti restorani kas Moskvas või vähemalt Kiievis. Oo, siis ta alles näitab, kuidas roogi valmistada!

Kiigats Fritzul oli Saksamaal olnud lasketiir, kus hitlerlased ööd kui päevad laskmist õppisid. Fritz armastas kirglikult relvi.Tal rippusid alati vööl vähemalt viis püstolit ja kastis leidus neid tal tükki kakskümmend.

Ühe silmaga Adolf, kes oli üliuhke oma nimele, oli oma kodumaal tegelnud kõigega ja ei-millegagi. Samuti nagu füürer oli ta väljaõppimata maalikunstnik, kes tegi ka maalritöid, ning ühtlasi muusikaharrastaja ja kriminaalpolitseiniku abi. Nüüd oli ta unustanud kõik oma endised ametid peale kahe viimase, mida ta pidas eriti tähtsaiks. Kõik tema taskud olid täis tuubitud mitmesuguseid suupille. Oma politseiniku-kogemusi aga kasutas ta laialdaselt tööl Ukraina külades.

Nende päevalgas kell kaheksa hommikul.

Otto küttis Nürnbergist kaasatoodud pliiti ja hakkas tegema hommikueinet. Tal särises alati midagi pannidel ja kastrulites.

Adolf istus maja muldrikul ja nautis sõjaväemarsi helisid.

64

Fritz seisis pärna all ja kujutles, et viibib oma lasketiirul. Öunapuu tüve küljest purenesid kooretükid, langesid oksad.

Laskmine ja muusika kestsid niikaua, kuni Otto kui piduperemees kamraadidele teatas, et eine on valmis.

Vaadates pealt, kuidas Fritz oma püstolid kasti peidab, rääkis Adolf: .

„Fritz, ole nüüd sõber, anna mälestuseks näe see...” ja ta puudutas üht püstolit.

Fritzule tundus, nagu ol'eks ta kohanud maanteeröövlit:

„Mis sa ometi mõtled! See on ju belgia püstol. Mul läheb seda...”

Ta peitis relva kiiresti kasti, ja Adolf veendus, et sõbralt ta kingitust ei saa. Piinliku olukorra varjamiseks küsis ta kohe:

„Kuidas härra Fritz arvab: kas meie omad on Moskva juba vallutanud?”

Kahtlemata ei arva Fritz midagi. Tal on niigi hea olla. Talle on küllalt sellest, et füürer tema eest mõtleb.

Nad einestasid kaua ja vaikides. Oli ainult kuulda, kuidas kanakondid ragisesid, nagu oleks seal töötanud linalõuguti.

Sellal tuli õuele Lukan. Ta peatus lävel nagu hea jahikoer luureseisakul.

Vassiljok vaatles tema haledat kuju, naeris ainult silmadega ja ootas kannatamatult seda, mis toimus igal hommikul.

Ilmus Otto, ja Lukan kummardas maani.

„Oo, härra pürjermeister!" tervitas Otto Lukani lõbusalt nagu endasugust või vana sõpra. „Tere hommikut!"

„Tere hommikut, tere hommikut, härra ohvitser!" lausus Lukan sügavalt kummardades.

Ottole meeldis väga, et teda härra ohvitseriks nimetati.

„Kuidas magasite?" küsis ta Lukanilt lahkesti ja pistis talle pihku sigareti.

Rõõmust hingeldades tänas Lukan kiiresti tähelepanu eest, tundis huvi härra ohvitseri une ja tervise vastu, ning kuigi ta sündimisest saadik polnud suitsetanud, kummardus aukartlikult ettepoole, et süüdata oma sigaret külalislahke Otto poolt ulatatud välgumihklist. Ta oli valmis veel roh-

kemaks kui suitsetamine, suitsu neelamine, andku härra ohvitser ainult käsk!

Otto päris Lukani naise ja laste tervise järele, ilma et isegi oleks teadnud, kas tal need ka olemas on, siis aga alustas asjalikku juttu.

„Kui palju sika on eile saadetud?" küsis ta, ja ta silmad muutusid ümmarguseks ja külmaks.

Lukan kahvatas, ta huuled hakkasid värisema.

„Kümme, kümme, nagu oli kästud, teie kõrgeausus!"

Mõne hetke jooksul mõõtis Otto külavanemat silmadega, siis aga välkus tema lühike kindel käsi imekspanuväärt kiirelt õhus, ja üle kogu hoovi lajatas kõrvakiil: „Valetad, vana rebane, oli vaja kaksteistkümmend!"

„Kümme käskisite, teie kõrgeausus," püüdis külavanem end kaitsta.

Vastuseks kõlas teine kõrvakiil ja külavanemal lõi õhetama teine põsk.

„Aga lehmi?"

„Kolmkümmend, teie ekstsellents."

Otto oli rahul.

„Kanu?" päris ta edasi.

„Oh! Kanadega on häda! Härra ohvitseril pole enam midagi lasta. Küla peale on kirja pandud viiskümmend neli kana. Ma otsustasin jätta nad teie ekstsellentsi jaoks."

Otto mõtles pisut, siis noogutas heakskiitvalt pead. Võttis laiade, konna värvi pükste taskust märkmiku ja pliiatsi, kirjutas midagi kiiresti üles ja tegi korralduse:

„Täna - viisteist head sika, nelikümmend lehma, kolmsada puuda nisu."

„Käsk täidetakse," ütles Lukan ja kummardas. Vassiljok ütles emale:

„Näe, kus alles sõjamehed!"

Vaenlased teda ei hirmutanud, ta suhtus neisse vastikustunde ja üleolekuga.

. . . Lõpuks saabus päev, kus Otto teatas Vassiljoki emale:

„Noh, perenaisuke, kahju on lahkuda, kuid pole parata, on vaja. Homme sõidame ära. Ärge tundke igatsust meie järele. See on füüreri käsk!"

„Sõitke!" sosistas ema vastuseks, ja tema rinnust pääses kergendusohe.

TÕOTUS

Võimule asudes oli sügis esmalt pahur - aina mossitas millegipärast, siis aga pehmenes. Pilved haihtusid, taeva sügavas sinas ilmus nähtavale päike. Ta ei kõrvetanud küll nagu suvel, see-eest kuldas ta aga puid, kattes iga lehekese niisuguste imeilusate kirjadega, mida vaevalt oleks luua suutnud ka kõige suurem kunstnik.
Kullilaas oli nüüd üle kullatud ja õhetas külma leegiga, sügis aga valmistas igal hommikul järjest uusi jooniseid, lisades juurde kirevaid värve.

Ühel hommikul kogunesid poisid jälle Kullilaande. Viimasel ajal olid nad jõudnud palju ära teha. Metsas oli neil nüüd oma peidupaik. Mõne päeva ja ööga ehitasid nad enesele toreda muldonni. See oli tõeline väike tuba, kuhu mahtus kuni kümme inimest. anni katus oli maapinnaga ühetasa ja nii hästi maskeeritud, et ka kõige terasem silm ei võinud teda märgata. Otse katusel kasvasid sõnajalad; sarapuupõõsad ja okkalised seavabamad. Värskelt üleskaevatud maa kaeti kuivade lehtede ja rahuga. Paistis, nagu poleks sellesse paika astunud isegi metslooma jalg, ja muidugi ei võinud kellelgi pähe tulla, et siin on töötanud inimkäed. Koopa sissekäik tehti suure sarapuupõõsa alla. Uks punuti vitstest, määriti saviga, kaunistati kuiva rohu ja naeripealsetega, pealt kaeti veel kuivade okstega.

Poisid armastasid nüüd väga muldonnis aega veeta, vestelda, mõelda, kuidas nad vaenlase vastu võitlema hakkavad.

Miška isa oli mesinik. Sakslased olid küll hävitanud mesilased, kuid Miška leidis keldrist mitu vahaketast ja tõi nad muldanni. Poisid valmistasid vahast küünlaid, ja nüüd oli neil onnis valge. Neile meeldis väga nende oma elamu: seinad olid kaetud vitstega, põrandale toodi kuiva heina, lagi oli puust. Isegi laud meisterdati valmis. Laua kohale riputati kaks väikest pilti: Lenini ja Stalini portreed.
Hommikul kokku tulles kõnelesid poisid üksteisele oma edusammudest. Miška ja Timka särasid: nad olid öö jooksul levitanud kümneid lendlehti. Ükski ahervare, ükski hoov ei jäänud neil kahe silma vahele. Ainult Vassiljoki

kodust mindi mööda. Külavanemale aga viskas Timka hoovi lendlehti täis, las loeb, koer niisugune!

Kogu oma viha, mida ta tundis vaenlase vastu Savva pärast, Savva ema pärast ja vaeslapse Verotška pärast, valas Timka nüüd välja Lukanile. Nüüd ei anna Timka temale enam hingerahu! Poiss mõtles tema jaoks välja kõige fantastilisemaid karistusi. Mitte maha lasta ega üles puua, aga niisama kiusata! Kiusata niikaua, kuni ta sureb hirmsates piinades, läheb hulluks või poob enese ise üles!

Vaimustatult jutustasid poisid üksteisele, kuidas nad olid ööpimeduses ringi käinud, jättes enese järel maha valgeid, värisevaid liblikaid.

Kuid kõik nende kangelasteod jäid varju, kui Vassiljok, tehes salapäraselt tähtsa näo, tõi taskust aeglaselt nähtavale püstoli, mis oli must nagu varesetiib: see oli üks neist püstoleist, mis moodustasid Fritzu varanduse. Uskumata oma silmi, ajasid poisid suud ammuli, ja nende veel suuremaks imestuseks võttis Vassiljok taskust välja ka mitu pakki padruneid.

„See on alles tükk!” rõõmustas Timka, paitades hellalt külma püstolirauda, nagu oleks tema selle relva peremges. „Isegi onu Mihhailal polnud niisugust!” hüüdis ta.

“Kust sa selle said?” küsis Miška tuhinal. Ta silmad põlesid kadedalt: miks küll tema polnud hankinud niisugust imeväärset eset?
Vassiljok jutustas, kuidas ta selle püstoli oli saanud.

„Nüüd läheb Fritz hulluks või laseb viimaks veel Adolfi maha. Küll oleks hea!”

Kaua vaadeIdi esimest trofeed: mitte igaühele ei lange ju osaks õnn omaenese käega puudutada tõelist relva! Tehti üksmeelne otsus kinkida püstol partisanide komandörile, niipea kui ta nende

juurde ilmub.
Muret tegi ainult see, miks ta nii kaua polnud tulnud.
„Ja üldse - meil ongi vaja koguda relvi," õpetas Vassiljok oma sõpru. „Kõike: vintpüsse, granaate, padruneid.. ."

Miška ei osanud isegi aru saada; kuidas ta seni sellele polnud mõelnud. Oli ju ta onupoeg Aljoša, kes elas naaberkülas, korra rääkinud, et ta teab, kust saab relvi, kuid Miška ei olnud sellele üldse tähelepanu pööranud.

„Ma muretsen neid tingimata!" lubas Miška.
Seejärel rääkisid nad oma saladusest – muldonnist Kullilaanes.

„Vaadake ette, poisid - muldonnist mitte kellelegi sõna.kest! Isegi mitte emale!" tuletas Vassiljok uuesti meelde.
„Noh, selge!" nõustus Miška.
Kuid Timkale tundus, et sellest on vähe.
„Tuleb vanduda," tegi ta ettepaneku.
Miška naeratas põlglikult:
„On vaja südametunnistust, see on peaasi" aga vanduda - see on eelarvamus."
Vassiljok mõtles teisiti.
„TimkaI on siiski õigus," ütles ta. „Pioneerid annavad piduliku tõotuse, punaarmeelased vannuvad truudust Kodumaale, kas meie siis pole võitlejad? Vaja vanduda. Vannu, Timka!"
Timka elavnes:
„Kuivagu mul keel suus, ärgu saagu ma enam näha ema ega isa, kui ma kuskil või kellelegi, kas või omaenese emale, kõnelen meie muldonnist!" prahvatas ta välja ühe hingetõmbega.
„Võib ka nii," nõustus kohe Miška, keloli häbi, et ta arvamus polnud tabanud märki.
„Ei, mitte ainult nii," ütles Vassiljok rahulikult ja jäi mõttesse. .

Miška ja Timka silmitsesid teda teraselt. Alles nüüd märkasid nad, kuidas nende vanem kaaslane viimasel ajal oli muutunud. Tema otsmikule oli ilmunud väike kortsuke nagu täiskasvanul, ta põsed olid auku vajunud ega olnud enam lapselikult ümarad nagu varem. Ta säravad mustad kullendavate teradega silmad olid muutunud mõtlikuks. Tumedad kastanivärvi juuksed, mille eest viimasel ajal keegi ei hoolitsenud, olid pügamata ja andsid Vassiljokile aukartustäratava välimuse. Poiss oli tunduvalt kasvanud.

Küünlaletek vubises, sätendas Vassiljoki silmaterades.
Poiss aga mõtles kuuldavalt:
„Me ei saa vanduda ainuüksi seda. Muldonn - see on teisejärgulise tähtsusega. Muldonne võib niisama lõbu pärastterve metsa täis kaevata. Tuleb vanduda seda, et hävitame vaenlasi!"

Miška ja Timka kartsid hingata ja istusid nagu võlutud. „Meie, Nõukogude Liidu noored kodanikud, kommunistlikud noored ja pioneerid, tõotame olla ustavad Isamaale, olla ustavad bolševike parteile, ustavad kallile Stalinile. . ."

Need sõnad kõlasid maa-aluses koopas, kus kunagi polnud päevavalgust, kuid nad soojendasid laste südameid nagu kevadpäike.

KÄGU KUKKUS SUGISÖÖL...

Timka ei osanud ette arvata, kui raske on sel ööl kirjutada ähvardust Lukani väravale. Pimenes

juba, kui ta mööda juurviljaaedu hiilis pooleldi laialitassitud heinakuhja juurde, mis asus Lukani õue vastas, ja kaelani heinte sisse pugedes ootama jäi soodsat hetke.

See algas lihtsalt. Külas lendlehti levitades, jäi Timka peatuma Lukani õue juures. Ta viskas õuele mõne lendlehe, kuid sellest näis talle vähe. Järgmine kord tõi ta taskus kaasa tüki kriiti ja kirjutas oma esimese ähvarduse.

Nüüd mõtles Timka iga päev, missuguseid solvavaid kiususõnu täna jälle Lukanile kirjutada. Ta oleks tahtnud kirjutada palju, sest Timka vihkamisel polnud piiri: väravast ja tarast ei oleks talle jätkunud, kuid kõike korraga kirjutada ei jõua. Ja iga kord ilmus väravale ainult üks lühike lause, vahel aga üksainus sõna. Päeval heitis Timka pilgu hoolikalt puhtakspestud väravale, märkas Lukani haput näoilmet ja tema punaseid silmi, mis andsid tunnistust unetust ööst, ning rõõmustas: ahaa, tähendab, mõjub!

Timka sai aru, et Lukan võib teda kergesti varitseda, kinni võtta või püssiga maha lasta. Ta teadis, et tuleb olla

ettevaatlik. Ettevaatlikkusest kõneles neile tookord ju ka Ivan Pavlovitš. Kuid Timka pole väike ja heast nõust ei tule tal kunagi puudu.

Nagu mängides hiilis ta igal õhtul heinakuhja juurde, puges juba varem valmistehtud ja maskeeritud auku ning hakkas jälgima, mis sünnib Lukani õuel.

Lukan tuli koju alati videvikus, ettevaatlikult ringi

vaadates. Askeldas õuel, heitis pilgu igasse mirka ja astus .alles siis majja. Lukk klõpsus valjusti, riivid krigisesid. Luukide kitsaste pragude vahelt paistsid vaevu kollakad valgusviirud, siis kadusid ka need.

Teraselt kuulatades hiilis Timka siis värava juurde... Ta lootis, et ka seekord läheb kõik samuti. Oli juba videvik, kuid Lukan ei tulnud ikka veel. Sellal mõtles Timka oma mõtteid. Varsti pöördub tagasi Punaarmee ja isa saabub koju. Sõda lõpeb. Inimesed räägivad, et neljakümne päeva pärast pole siin sakslastest enam jälgegi. Jälle on kõik nii, nagu varem. Ainult Savva ei tule enam kunagi tagasi... Oh, kui kahju on Savvast! Kui hea sõber ta oli! Ikka kõneles, et hakkab maadeuurijaks, reisib ümber maailma. Ja näe kuidas läks!... Olgu nad neetud, isegi mudilasest polnud neil kahju! Mida tema neile kurja tegi? Noh, mida? Oleks ta veel olnud võitlev partisan. Vanaisa Makar mattiski ta sõdurite haudade kõrvale. Täna tuleb tingimata viia haudadele lilli, sest endised on juba kindlasti närtsinud. Huvitav, kes siis veel peale nende paneb iga päev sõdurite haudadele lilli?.. Ja hirmu ei tunnegil Enne sõda aga - oi, kui kõhe oli öösiti kalmistust mööda minna! Nüüd aga pole midagi. Lähevad Miškaga kahekesi, panevad lilled kalmule, ütlevad: „Puhka, Savva!” - ja siis Kullilaande.. . Hea Miška! Ta on temale nüüd sama heaks sõbraks nagu oli Savva. Ainult väga äge: kogu aeg ole valvel, et ei naeraks välja või ei solvaks. Kuid sellest pole midagi. Tõsi see ju on, et tema, Timka, armastab kiidelda. Tarvis sellest harjumusest kuidagi vabaneda... Kuhu Lukan siis nii kauaks jääb? Oota, sa lurjus, tulevad tagasi meie omad, seavad su vastamisi kogu rahvaga - kuidas sa siis inimestele silma vaatad, mida ütled? Hakkad vingerdama nagu uss, palud armu - midagi ei aita, ikkagi puuakse üles! Ja siis ei ole Timkai sugugi kõhe; vastupidi, alles siis jääb ta süda rahule.

. . . Kuid tõepoolest, nüüd on juba üsna pime. Kui kirjutaks õige praegu?

Timka pigistas pihus kriiditükki. Ta tahtis juba oma peiduurkast välja tulla, kuid tänava otsas kostsid hääled. Timka kuulatas: see oli kojutulev Lukan. Kuid kellega ta seal räägib?

Timka otsekui tardus, puurides pilgu pimedusse. Varsti hakkasid tänaval paistma kaks varju. Kes sealt tuleb selle närukaelaga? Seljas vintpüss. Ahaa, see on politseinik!

Timka süda hakkas kloppima. Võib-olla on Lukan tema peidupaiga teada saanud ja tuleb

politseinikuga siia?.. Poiss surus suure vaevaga tagasi soovi varitsemiskohast välja hüpata ja jooksu pista. Ptüi! Süda läks veidi kergemaks. Astuvad üle tänava. Jäävad värava juurde peatuma. Süütavad välgumihkli, panevad suitsud ette.
„Seisa siis siin," kostis Lukani hääl.
„Hea küll, hea küll. Olge mureta!"
„Kui kedagi näed, siis lase. Ükskõik, kes see ka oleks."
„Olge mureta!"
Lukan astus majja. Politseinik seisis minut aega jalgvärava juures, siis aga hakkas mööda tänavat edasi-tagasi sammuma.
Timka ei liigutanud end. „Kuradi Lukan! Pani politseiniku valvesse! Kuidas ma siis nüüd kirjutan? Nii ei saa talle ju isegi lendlehti hoovi visata... Kuid eksid, neetud Lukan, ikkagi kirjutan ja ikkagi viskan! Aga kuidas?"
Viha lämmatas teda, ta silmi tungisid pisarad.
„Olgu kuidas on - jään siia istuma terveks ööks, aga teen oma töö!" otsustas ta.
Timka oli vihane ja nagu ootas midagi. Politseinik aga aina töllerdas tänaval, pahvides paberossi. Ja siis äkki meenus Timkale, et Miška teda vist ammu juba ootab. Tuleb ju minna Kullilaande ja viia lilli Savvale ning punaarmeelastele!
„Miškaga koos mõtleme kindlasti midagi," otsustas ta ja ronis tasa heinte seest välja.
Miška võttis ta vastu tigedalt:
„Sind ei jõua üldse enam ära oodata! Oleksime juba ammu Kullilaanes. Mis pagana pärast sa jahid selle Lukaniga! Iga silmapilk vaata, et sisse ei kuku. Küll tuleb ka tema tund!"
„Kas sinu arvates pean ta rahule jätma? Kartma politseinikku? Sina vist mõtled, et las ta, koer, elab ja rõõmutseb?"
„Partisanid poovad ta niikuinii üles."

„Kunas nad ta ükskord üles poovad! Las saab enne piina tunda. Kas oled näinud, kuidas ta väravat puhastab? Tähendab, käib hinge pihta!"
Miška ei rääkinud enam vastu. Kuid mis siis teha? Kas politseiniku kuulide alla tormata? . . .
„Politseinikku tuleb kuidagi tüssata."
„Kuidas sa teda tüssad?" kahtles Miška. „Oleks olemas püss või vähemalt püstol, nagu see, mis oli Vassili Ivanovitšil, siis paugutaks kord nii, et ta siruli käiks."
„Võib-olla ehk kõnelda Vassiliga?"
„Ta ei nõustu."
„Miks?"
„Ivan Pavlovitšilt pole selleks käsku." .
„Mis käsku siin vaja on? See on ju politseinik!"
„Mis sina siis arvad? Kas distsipliini ei ole vaja? Võibolla mõtleb Ivan Pavlovitš nende vastu midagi muud välja, meie aga ainult segame. ..." .
„Kuid lendlehti läheb jU tarvis? Tähendab, ähvardusi kirjutada võib samuti."
„Seda võib. Niisugune käsk on olemas."
Timka murdis kogu aeg pead, kuidas politseinikku ikkagi tüssata - teda kas või mõneks minutikski Lukani värava juurest eemale meelitada. Miška andis nõu:
„Homme kirjutad. Ega ta seal siis iga öö seisma hakka!" .
„Mis homme! Just täna on vaja: seisku politseinik pealegi seal, ähvardus aga ilmub plangule ikkagi! Las ta, koeranäru, märatseb!"
Ka Miškale meeldis Timka mõte ja ta sattus sellest koguni vaimustusse:
„Tore! Politseinik seisab küll valvel, aga partisanid käivad siiski. Ja kirjutada tui'eb temale, tead, midagi niisugust. . hirmsat! Noh, kas või nii: „Koer valvab koera, aga ikkagi... Ei, mitte nii.. ."

Timka elavnes:
„„Lukan, va koer, ei päästa sind hitlerinäru ega politseinikunäru, küll saad veel ükskord tublisti säru!” Ja veel midagi niisugust, et mõlemal tõuseks külm higi otsaesisele. Küll ma selle välja mõtlen!” .

Miška oli isegi kade sellele, kui osavalt ja kiirelt Timka välja mõtleb, kuid ütles:

„See on pikk. Võib lühemalt. Näiteks: „Ikkagi poome su üles!”

Nad vaidlesid veel natuke aega, mida just kirjutada Lukani plangule, ja jõudsid otsusele: lõpuks pole ju olulinegi, mida plangule kirjutada. Peaasjaks jääb ikkagi küsimus, kuidas kirjutada.

„Mis seal kaua mõelda! Pista põlema ja kõik. Las kõrbeb, närukael!” Miška ütles seda nii kindlalt ja otsustavalt, et Timkal isegi külmajudin üle selja käis.

„Pista põlema, ütled? Aga ta paneb ikkagi punuma,” sõnas Timka ebakindlalt.

See ei olnud veenev, aga kuidas oleks Timka julgenud teha nii hirmsat asja - süüdata maja!

Kuid Miška loobus kohe oma ettepanekust:

„Ei, maja süüdata ei tohi.”

„Miks?” Timka hääles kuuldus mitte ainult imestust, vaid ka kergendust.

„Maja põleb maha, aga kas see on siis tema oma? See on ju kolhoosi apteek. Kui meie omad tagasi tulevad, mis siis saab? Kas hakkame uuesti üles ehitama? Juba niigi on kogu küla maha põlenud...”

Timka oli sellega nõus, kuid talle ei andnud rahu mõte, et peab oma kavatsusest loobuma.

„Aga kuidas siis, kas jätame hoopis kirjutamata? See on sinu asi. Kui sa ei taha, kirjutan ise. Arvad, et kardan? Sõdurid võitlevad iga päev rindel ja hiilivad vaenlase juurde ega karda. Ka mina ei karda. Hiilin sinna ja just tema nina all kirjutan ikkagi. . .”

„Juba sa kirjutad!”

„Mis sinuga ikka rääkida!”

Enesekindel ja vihane Timka tahtis juba ära minna.

„Oota nüüd!” hüüdis Miška. „Kus mul vahva mees! Kohe mõtleme midagi välja. Tuleb ju lendlehed laiali levitada. Kas tead, kuidas?”

Timka peatus kõhklevalt:

„Kuidas?”

„Tarvis hiilida tasakesi juurviljaaia poolt hoovi ja visata sinna lendlehed. Politseinik tänaval ei kuule midagi.”

Timka mõtles viivu:

„See ei lähe! Tuleb kirjutada ka ähvardus. Ja tingimata plangule!”

Miška vihastas:

„Miks siis?”

„Tead, kuidas? Ma mõtlesin välja!”

Miška kuulas hooletult - mis ta seal ikka välja võis mõtelda!

„Sina mine tänava teise otsa ja tee hane või käo häält. Politseinik läheb kindlasti sinnapoole, mina aga sellal kraavi mööda plangu juurde ja üks-kaks-kolm! Teen kähku!”

Miška mõtles järele:

„Võib ka nii. Kuid ole ettevaatlik!”

Tasa-tasa ronis Timka kraavis edasi. Nõgesed kõrvetasid tal käsi, mingisuguste klaaskildude vastu veristas ta põlved ja varbad. „Ema hakkab. jälle taplema!” läbis ta pead mõte. Tal käis värin üle keha, kui ta tekitas vähematki sahinat, kogu aeg ei pööranud ta silmi politseinikult. See tüdines nähtavasti käimisest ja istus värava juurde pingile.

Pikk sügisöö tundus juba lõpule jõudvat, kui Timka plangu juurde ronis.
Taevas küla kohal oli sügiseselt selge ja me külvatud vilkuvate tähtedega. Kuskil ei olnud pilvekestki.

Timka sai juba Miška peale vihaseks. Küllap vedas alt! Ei kukkunud käo moodi ega kaagatanud hane kombel. Noh, olgu pealegi! Timka ei lahku siit ikkagi, kuni pole teinud oma töö!

Ootamatult segasid öövaikust mingisugused hääled. Esmalt olid need kartlikud, summutatud, siis aga kostis kaugel tänava otsas hane kaagatamine nii valjusti, nagu oleks seal ärevusse aetud terve hanekari.

Politseinik teritas kõrvu, kargas. jalule. Peites end hoolikalt lauda varju, hakkas ta hääle suunas minema. Seisatas pisut kuulatades nurgal ja siis, kui kaagatamine kordus, kadus lauda taha.

Viivitamatult heitis Timka juurviljaaeda paki lendlehti ja liibus plangu ligi. Kriiditükk liikus kiirelt mööda krobelisi laudu...
Minuti pärast roomas Timka küürutades tagasi. Haned

ei kaagatanud enam. Järjest kaugenedes kostis ta kõrvu kurblik „ku-ku”.
Timka oleks tahtnud hõisata ja ta kordas mõttes:

Kägu kukkus veel sügisööl hilja;
Lukan, sa jääd silmavalgusest ilma!

Külas valitses jälle vaikus.

LUKAN NÄRVITSEB

Juba mitmendat ööd oli Lukalni uni rahutu. Ta ärkas luupainajate ja ärevate unenägude tõttu tihtipeale üles, kaetud külma higiga. Ja kui ta juba kord ärkas, ei saanud ta kaua, vahel kuni hommikuni uinuda.

Mis oli tal siis karta? Miks ta ei maganud, kogudes jõudu ning tervist? Oli ta ju saavutanud selle, millest oli unistanud: ta oli üle läinud kergele härraste-leivale, oli pärast. Otto lahkumist saanud küla üle piiramatu võimu. Ta elas nüüd majas, kus enne sõda oli asunud küla apteek Apteek ei olnud sakslaste arvates külale enam vajalik, ja seepärast olid Lukani naine ja tütar kõik arusaaniatute pealkirjadega rohupudelid ja klaasid visanud korvidesse ja tassinud pööningule. Endisest apteegist sai tõeline nägus korter. Püsima jäi ainult lõhn, millest ei läinud korda vabaneda. Võib-olla röövis see lõhn Lukanilt une ja rahu? . . .

Oh ei! Mitte see, mitte see ei häirinud teda. Juba kaks nädalat oli ta sunnitud vara tõusma, võtma märja kaltsu ja minema tänavale. Iga kord jätkus tal seal küllalt tööd. Tuli üle vaadata hoov ning varbtara ja korjata ära maas valendavad ning plangu ja värava vahele pistetud lendlehed. Tuli hoolikalt ära pühkida kriidiga või tavalise söega kirjutatud ähvardussõnad. Kriit ja süsi sööbisid konarlistesse laudadesse, ja kirja kustutada oli raske.

Alati nühkis Lukan planku nii hoolikalt, et see läikis nagu parkettpõrand või koolitahvel, kuid ähvardussõnad ilmusid iga kord uuele kohale, just nagu oleks sel, kes kirjutas, ainsaks eesmärgiks sundida Lukani läikele hõõruma tervet planku.

Ähvardussõnade mõte oli külavanema meelest äärmiselt ebameeldiv. Lendlehtedes oli juttu reetureist, ja Lukanist

enesest seal ei räägitud, ähvardused aga käisid tervikuna just tema isiku kohta. Väravale ühtlase ja korraliku käekirjaga kirjutatud värssides riimisid sõnad “Lukan-kavalpea” sõnadega “alatu oled - seda tea” ja külavanemat
nimetati lihtsalt “õelaks paksmaoks”, “müüdavaks hingeks”, “veriseks timukaks”. Võib enesele kujutleda, millist muljet see avaldas küla “valitsejale”! Suutmata varjata oma viha, luges ta igal hommikul, nägu pilves, tundmatute autorite kurje läkitusi.

Kui järjekordne ähvardus külavanemat manitses valmistuma võlla minekuks, sest kättemaksutund läheneb, kaotas Luka!n täielikult pea. Tuli tarvitusele võtta mingisugused abinõud.. .

Ta arutas mõttes läbi kõik elanikud, märkides ära need, kes polnud usaldusväärsed. Tuli välja, et usaldusväärseid küla elanike hulgas polnudki. Päeval viis politsei külast ära mitu inimest, mõned aga kadusid sealt iseenesest. Niisugustel päevadel ootas Lukan hommikut kergendustundega.

Hommikul aga - oh häda! - uued lendlehed ja uued ähvardused plangul. Ja nii iga päev.

Ta katsus värava juurde valvama panna politseinikku. Kuid see kas magas sündmuse maha või töötasid tundmatud käed nii osavalt, kuid igal juhul ilmusid ähvardused plangule uuesti, ja olid veel pealetükkivamad ning teravamad kui enne. Mõelda ainult: „Ei aita sind, Lukan, sa koeranägu, ei politseinik ega hitlerinäru! Poe kas välja oma nahast, surm su ikka murrab maha!” Ja kümme hüüumärki lause lõpul. . .

Kas võis külavanem pärast seda kõike rahulikult magada?

Sel ööl ta heitis voodisse hilja. Ta tahtis end meelega väsitada, et kiiremini uinuda. Aga vaevalt sai ta silmad sulgeda, vaevalt magama jääda, kui kuulis, et keegi tõmbab küüntega üle aknaklaasi. Heitis pilgu akna poole, sealt aga vaatasid vastu kellegi hirmus lõust ja otse temale suunatud püstolitoru. Hirm aheldas Lukani paigale. Ta tahtis peitu pugeda, kuid jalad olid kivinenud ega kuulanud sõna...

Surm vaatas talle silma! Ta röögatas metsikult... ja ärkas.

Pärast seda ei tulnud tal hommikuni und. Ta istus asemel, lastes käed jõuetult langeda, käis mööda tuba edasi

tagasi, ähkis, piilus kahtlustavalt läbi luugiprao kuust heledasti valgustatud õue ja suitsetas vahetpidamata. Ta oleks: nii väga tahtnud minna väravast välja, vaadata, mis seal tehakse. Kuid sldamaid heitis ta peast selle kohutava mõtte. Ta kontrollis sajandat korda, kas püss seisab ikka ukse kõrval nurgas, vaatas järele kõik riivid ja lukud.

„Katsu ainult välja minna,” mõtles ta. „Kas on kedagi näha või mitte, tema aga võib-olla juba ootab sinu ilmumist. Teeb kord värava vahelt paugu - ja sa ei tulegi enam meelemärkusele... Pagan temaga!”

Lukani haaras jõuetu viha. Ta vihkas kõiki, kogu küla. Need olid kahtlemata nemad, tema küla inimesed, kes kogu aeg talle teel ette jäid! Ei lasknud tal enne vabalt elada, vaatasid nagu katkuhaiget. Ja nüüdki ei anna vaba voli. Kuid praegu pole nad temaga võrdsed. Nad pole .muud kui loomad, tema aga on härra! Nad on kohustatud olema tema vastu viisakad, teenistusvalmid, tegelikult aga kohtumisel pöörduvad kõrvale, nagu ei näekski; kirjutavad väravale niisuguseid ähvardusi, mille eest tuleks iga kümnes üles puua. .. Ta mõtles, kas kutsuda selle asja juurde abiks fašiste, kuid hirm valdas teda uuesti. Lukan sai aru: küla maksab talle kätte nende kolme eest. ega andesta temale kunagi. Juba praegugi pole enam elu, katsu siis veel oma tegu korrata! Võib-olla tuleks õiendada arved ja maksta kätte kõige eest, siis aga kuhugi ära sõita? Aga kuhu sõita, miks otsida kurge taevast, kui siin on tihane pihus? Kahju oli käest anda võimu, veel rohkem kahju aga lahkuda majast, mis saadud nii kerge vaevaga.

Ja Lukan hakkas jälle murdma pead, kes küll julgeb teda ähvardada. Ta sõelus mõttes läbi iga maja ja hakkas siis uuesti, võib-olla sajandat korda, meenutama kõiki oma alamaid, vaatlema neid

igast küljest.

„Ei keegi muu kui lapsed!” tuli Lukanile korduvalt mõte. Ja mida enam ta sellele mõtles, mida enam meenus talle käekiri ja ähvarduste sisu, seda enam veendus ta, et ta oletused on õiged. Niisugusele vastasele mõeldes hingas ta vabamalt: lapsed teevad küll ulakust, see aga pole ta elule veel ohtlik.

Lukanil oli kange tahtmine minna tänavale, istuda kuhugi nurka, luurata ja kurjategija kinni võtta. Küll ta siis juba välja mõtleks, kuidas teda karistada, nii et see

oleks kõigile hoiatuseks. Kuid niipea kui talle meenus tänav, oli ta meelekindlus jälle kadunud: kes teab, kas teevad seda ikka tõesti lapsed. . .

Kui kutsuda õige kõik lapsed külas kokku ja anda neile vitsu, nii et aitab? See oleks mõistlik ja kasulik, kuid kas see ei tooks kaela veel suurema häda... Näed, tegin Otto kombel: andsin mõnele naisele kõrvakiilu, ja kohe sain kuulda, kuidas kogu küla neab külavanemat.

Ta sai aru, et nüüd tuleb olla kannatlik ja ettevaatlik, muidu võid saada surma ega teagi ise, kes selles süüdi on. Ei, vitsad ei kõlba! Kui Otto teda lõi, arvas ta, et seda nõuab distsipliin ja tõeliselt suursugune käitumine. Aga kuidas niisuguseid abinõusid tarvitusele võtta talupoegade vastu, kes sellest aru ei saa ega tahagi vist aru saada? Siin ei ole midagi teha - nad pole sellega harjunud. Kuid küll nad aegamööda harjuvad! Peaasi- neid tuleb mõistlikult õpetada alandlikud olema. Korraldada lastele koosolek, ähvardada neid. . . .

Oma südames sai Lukan aru, et see ei aita. Veel rohkem hakkavad need põrgulised tema üle naerma, tundes tema nõrkust. Aga mis siis, kui. . .

Vahepeal oli õues valgeks läinud, idas oli taevas löönud roosatama, märkamatult oli saabunud hommik.

Lukan haaras kiiresti kaltsu ja jooksis tänavale. Ta jälgis alati ähvarduste ilmumist plangule, kartes, et neid loeb keegi kõrvaline isik ning saab teada niisugusest teotusest. Ta pilk libises piki hoolikalt läikele hõõrutud laudu nagu mööda jääd, unetusest roidunud silmad puurisid nelinurkset paberilehte. Solvavad sõnad kutsusid temas esile raevuhoo. End talitsedes hakkas Lukan uurima paberit. See oli leht koolivihikust. Kirjutatud mürgiselt, kuid täiesti lapselikult. Ta proovis lehte ära rebida, kuid sai kohe aru, see oli ette nähtud: leht oli kleebitud vist maalriliimiga, sest paber oli väga tugevasti puu küljes kinni. Ei olnud .mingit võimalust lehte ära rebida ja seda asitõendina alal hoida. Noa, märja lapi ja küünte abil kraapis Lukan paberi hoolikalt maha. Plangule jäi ainult pruun plekk.

Just sel ajal, kus külavanem nii virgalt töötas, veendus ta, et need on laste väljamõeldised, ja nüüd ta juba teadis, kuidas talitada:

„Kool! Avada kool! Seal nad omamoodi ümber kasvatada!”

See mõte rahustas Lukani. Ta lõpetas töö, astus majja ja käsutas lõbusaIt, nagu ta juba ammu polnud käsutanud:

„Toit lauale!”

LJUBOV IVANOVNA JA AFINOGEN PAVLOVITŠ

Sel päeval käis Lukan rajoonivalitsuses, sai loa kooli avamiseks ja tuli koju enesega rahul olles. Ta kutsus kokku lõpetajad. Külla oli neid jäänud kaks; ülejäänud viibisid armees või olid evakueerunud.

Esimesiena tuli külavanema juurde Afinogen Pavlovitš.
Välimuselt oli ta väga vana. Ta kuivetanud nägu oli üleni täis kortse. Kõrge kollane otsmik; meelekohtadel ja kuklas juuksed valged nagu tuvitiivad. Õpetaja silmad, mis olid kunagi olnud taevassinised, olid pikkade aastate jooksul tuhmunud. Nägemine oli tal juba vilets, ja ta kandis alaliselt üht või kaht paari prille. Sõltuvalt sellest, kuhu tal klassis tuli vaadata - kas raamatusse või viimases pingis istuvale õpilasele, vahetas ta oma prille, neid välkkiirelt ümber paigutades. Vanamees oli pikakasvuline ja sihvakas. Aastad ei olnud teda veel küüru vajutanud. Ta kõndis lühikeste sammudega ega lahkunud kunagi oma kepist, mis aja jooksul oli tumedaks muutunud.

Väga vähestel, võib-olla ainult kõige vanematel külaelanikkudeloli meeles, kuidas ilmus nende juurde esimene kooliõpetaja. Väga ammu, juba narodnikute ajal, sõitis ta siia oma naisega, kes oli arst, ja väikese poisi Afinogeniga. Isa unistas töörahva elu kergendamisest. Aja jooksul haihtusid õpetaja unistused, kuid külast ta ei lahkunud.

Pärast kooli lõpetamist asus tema poeg Afinogen Pavlovitš isa asemele. Tema elu ei olnud õnnelik. Ta abiellus siinsamas külas lihtsa talutüdrukuga. Kümne aasta pärast suri ta naine, jättes järele kolm poega. Afinogen Pavlovitš ei otsinud nendele teist ema, vaid kasvatas ise oma pojad üles. Neist said inimesed: üks neist õppis arstiks, teine inseneriks ja kõige vanemast sai kuulus teadlane. Vahel sõitsid, nad isale külla ja igaüks neist palus teda asuda enese juurde elama.

„Mis ma seal teie juures peale hakkan?” küsis vana õpetaja. „Pensionile ma veel minna ei taha.”

Kogu oma elu oli ta pühendanud koolile. Ta õpetas külas juba kolmandat põlvkonda: viimastel aastatel istusid koolipinkidel tema esimeste õpilaste lapselapsed. Vahel ütles ta mõnele laisale õpilasele:

„Sinu vanaisa Ivan tundis matemaatika vastu rohkem huvi. Sa oled läinud isasse - ka see armastas mõnikord laiselda. Noh, pole viga! Arvan, et meie sinuga jõuame vanaisast ja isast ette. Muidugi mõista mitte laiskuses. ..”

Ja tema tuhmunud silmad naersid soojalt ning siiralt läbi prillide.
Õpetaja lemmikaineks oli matemaatika. Seda tarkust õpetas ta kogu oma elu.

Pärast hitlerlaste sissetungi nükrutses ja piinles vana õpetaja tegevuseta olekus, millega ta po1nud harjunud. Ta elas oma isa poollagunenud majas, mis õnneks oli juhuslikult säilinud. Evakueeruda ta ei jõudnud. Kaks poega olid armees, kolmas aga viibis sõja puhkemisel kaugel teaduslikul komandeeringul.

Peaaegu üheaegselt temaga tuli külavanema juurde noor neiu. Sale ja tugev, oli ta tervise ja energia kehastuseks. Kaks tugevasti põimitud musta patsi langesid tal õlgadele, silmad vaatasid veidi imestunult ja ilmse uudishimuga. Ta pilgus tundus valvsust ja umbusku.
See oli Ljubov Ivanovna.
Külla tuli ta hiljuti. Ta oli o1nud õpetajaks kuskil teises rajoonis, juulikuus aga üle toodud sellesse külla. Kes ta oli, ei teadnud õieti keegi. See õpetaja asus elama kellegi naiskolhoosniku juurde, näitas end külas harva, oli vaikne, tagasihoidlik ega äratanud, tähelepanu.

„See on mingisugune nunnakene,” sosistas ta perenaine salapäraselt naabrinaistele: „Nädala jooksul ei kuule temalt sõnagi. Vahel ta nutab, aga kord - nägin seda oma silmaga - palus jumalat!”
Naised aina mõistatasid:
„Võib-olla on ta mingisugune salakuulaja?”
Kui fašistid lähenesid, oli Ljubov Ivanovna imeväärselt rahulik, nagu ei puutuks see temasse. Ta õmbles midagi välja, töötades nõelaga kiiresti ja osavalt; vahel jäi ta mõttesse, ja ta suured targad silmad vaatasid kaua kaugusse.

Kui sakslased sisse tulid, kutsus Lukan tema kord enda juurde:
„Teid ei tunne siin keegi. Mina aga kui ülem pean teadma, kes siin elavad.”
Ta uuris kaua tema passi ja kutsetunnistust. Dokumendid olid .korras, õpetaja näoilme rahulik. Õpetaja, muud midagi. Lukan mõtles veidi ja ütles:
„Lähete politseisse, seal uuritakse. Nüüd on niisugune aeg.. .”
„See on teie asi,” vastas Ljubov Ivanovna ükskõikselt, kuigi ta nägu kohe kahvatuks ja vaade kurvaks muutus.
Külavanemale näis, et midagi ei ole siin korras. Õpetaja rahustamiseks ütles ta:
„Noh, teate ju, käsku tuleb täita.”
Õpetaja pilk muutus kindlamaks:
„Ma ju ei kardagi. Mulle ei juhtu seda esmakordselt. Varemgi on aina kontrollitud, las kontrollivad ka nüüd.”
„Kes teid kontrollis?”
„Kas te ei tea, kes?”
Ta võttis välja mingisuguse paberi ja ulatas külavanemale:
„Isa tunnistati kulakuks, ja kas mina olen süüdi?”
Külavanem luges tõendi läbi, muutus tõsiseks, tuli laua tagant välja ja patsutas tütarlapsele sõbralikult õlale:
„Oleksite kohe öelnud! Näen nüüd, et oma inimene.”
Politseisse Lukan teda ei saatnud, vaid viis ta enese juurde koju ja tutvustas tütrele.
Sel päeval pidi Ljubov Ivanovna aitama külavanema naisel ja tütrel tassida pööningule rohupudeleid ja rohuklaase. Olles endine meditsiinilise instituudi üliõpilane, valis ta siis välja palju väärtuslikke arstimeid ja viis enese juurde koju.
„Hakkan inimesi arstima. Võib-olla teenin midagi.” Külavanema naine oli sellega väga päri ja kiitis õpetajat ta agaruse pärast. . .
Nüüd võttis Lukan nad vastu sõbralikult, rõõmuga:
„Kuidas tervis on, Afinbgen Pavlovitš? Elate ikka üksi? Noh, elage pealegi! Ljubov Ivanovna, saage, palun, tuttavaks: see on minu õpetaja. Õpetas mulle kord elutarkust. Praegugi on veel meeles...” itsitas külavanem, ajades

ammuli suu, milles paistsid harvad kollased hambatüükad. Siis asus Lukan kohe asja juurde: „Pean teile, härrased,” ta rõhutas viimast sõna, „teatama tähtsa ja rõõmsa uudise.” Koliase savi värvi silmadega, vaatas ta esmalt Afinogen Pavlovitšile, siis naisõpetajale ja teatas pidulikult: „Homme avame kooli!”
Ta ootas, et ta sõnad avaldavad erakordset mõju, kuid need, nagu talle näis, ei tekitanud mingit muljet. Afinogen Pavlovitš nagu :eri oleks öeldut kuulnudki, Ljubov Ivanovna aga vaatas oma kurbade silmadega kuskile nurka, üle külavanema kiilaspea.
„See on meile suureks rõõmuks, eriti aga lastele,” lisas külavanem, kes nähtavasti ei teadnud, mida veel öelda.
„Jah,” unitas Afinogen Pavlovitš ja nihutas end rahu tult toolil.
„Ma palun härraseid õpetajaid tööle asuda.”
Vaikimist peeti nõusolekuks.
„Lapsi tuleb õpetada, ja eriti nüüd!” Külavanemale meenusid väravale kirjut,atud ähvardussõnad ja ta lisas: „Et neile rumalusi pähe ei tuleks! Teadus aga, muidugi mõista, ei vii metsa, vaid metsast välja. Tuleb õpetada jumalakartlikkust, lugupidamist võimu vastu, vanemate inimeste vastu, sest ilma selleta. . . “
“Mul oleks vist aeg pensionile minna,” mõtles valjusti Afinogen Pavlovitš, kes külavanema juttu

ei kuulanud.
„Palun teid väga, Afinogen Pavlovitš! Matemaatikat. Ja teate, nii nagu varemalt, mäletate? Kui vanad ülesanded meelde tulevad, hakkab mul süda veel praegugi põksuma ja pisarad tikuvad silma. Kuidas seal nüüd oligi: „Keegi müüs ära mitu tükki musta kalevit, 2 rubla 44 kopikat tükk. . .” Tore! Tõeline teadus! Niisugused ülesanded liigutavad südant.. . Nii et,ma palun teid väga, Afinogen Pavlovitš, endist viisi, nii nagu varem...” Ja vana õpetaja vastust ära ootamata pöördus Lukan Ljubov Ivanovna poole: „Teie aga hakkate õpetama lugemist ja kirjutamist, saksa keelt - kõike natuke, et lapsed saaksid tarkust juurde.”
„Hea küll,” nõustus õpetaja järele mõtlemata.
„See on tore!” rõõmustas Lukan. Siis läks ta jälle tõsiseks, silus mõlema käe konksus sõrmedega oma juuksesalku ja nagu miluseas, tundes omaenese väärikust, ütles palju-

tähendavalt: „Ja kuna meil preestrit ei ole, hakkan ma usuõpe]tust andma ise, mälestuse järgi.”
Vana õpetaja pilk muutus selgeks, ta vaatas uudishimulikult. Lukani poole. Kuid see, märkamata tema pilku, jätkas:
„Niimoodi leplikult, jumala abiga, töötame ka eneste kasuks.”
Sel hetkel lükkas politseinik tuppa ühe naise. Külavanemat ootasid tähtsamad asjad ja ta lubas õpetajail minna:
„Nägemiseni! Tähendab, homme alustame. “ Teie aga, Afinogen Pavlovitš, ärge mu palvet tagasi lükake!”
Vanamees tegi näo, nagu ei kuuleks ta midagi, ja läks sõnagi lausumata ukse poole.
Tänaval võttis Afinogen Pavlovitš õpetaja käe alt kinni. Kaua ei söandanud ta juttu alustada. Lõpuks kogus ta siiski julgust:
„Andestage, kolleeg, aga kuidas te mõdete... kuidas mõtlete õpetada?”
„Kuidas? . . . Muidugi nii, nagu koolis õpetatakse.”
„Ja programmid? Õpikud?”
„Õpetan nii, nagu mindki kunagi õpetati.” Ljubov Ivanovna naeratas nagu vandeseltslane.
Afinogen Pavlovitši laubale tekkisid kaks sügavat kortsu - see oli märgiks, et õpetaja pingeliselt mõtleb. Siis tõmbusid kortsud uuesti siledaks, pilk selgines.
“Tänan!” sosistas vanamees. Ta laskis tütarlapse käe lahti ja unustades ärevuse pärast hüvasti jätta, ruttas koju.

KASKU TÄITES...

Paar-kolm päeva kogus Ivan Pavlovitš oma väesalka mehi ning jäi nendega siis laagrisse kaugel Dnepri-tagustes metsades ja hakkas hoolikalt luuret teostama ühel strateegiliselt tähtsaI teel. Ta tahtis kiiremini leida vaenlase kõige õrnemat kohta.
Pärast hoolikat luuret määrati kindlaks paik, kus oli kõige kasulikum alustada lahingtegevust.
Maantee, mida mööda vahetpidamata sõitsid vaenlase veoautod ja liikusid tema moonavoorid, kulges1läbi metsade ning tihnikute, laante ja läbipääsematute rägastike.

Soodsal positsioonil korraldas väesalk varitsuse. Partisanid heitsid maha teeäärsetesse põõsastesse. Nende selja taga mühas männimets, :ees madalikul aga paistis tee nagu peopesal.
Koos partisanisalga komissariga tegi Ivan Pavlovitš ringkäigu ja kontrollis veel kord võitlejate lahingupositsioone ja nende valmisolekut võitluseks. Tiibadele olid üles seatud „maksimid”,

kaevikuis varjasid end partisanid vintpüsside .ja Degtjarovi-tüüpi kergekuulipildujatega. Igaks juhuks olid neil kõigil varuks granaadid, mõnel ka pudelid põletisainega.

Partisanisalka kuulus kogenud sõjamehi - kodusõja partisane, kuid enamiku moodustasid ikkagi noored, kes polnud veel kuulide all viibinud. Nad olid erutatud, elasid üle ärevaid minuteid, mis on tuttavad igaühele, kes esmakordselt oma elus ootab lahingut.

Komandör tegi teatavaks, et ilma tema käskluseta on tulistamine keelatud. Kannatlikult ootas ta „suurt elajat”.

Partisanid asusid valvele juba öösel. Kuni kella kaheteistkümneni päeval sõitsid neist üksteise järel mööda umbes kolmkümmend veoautot. See kauane ootamine hakkas ära tüütama paremal tiival lebavat Ivan Pavlovitši ennastki. Ta otsustas anda märku võitluse alustamiseks niipea, kui ilmuvad kolm-neli veoautot korraga. Möödus umbes pool tundi. Polnud näha ühtki autot. Komandör tegi enesele juba etteheiteid, et oli lasknud juhuse mööda minna, kuid äkki tuli tal uus mõte, ja ta naeratas:

„ Küllap jätkub veel meilegi sõjasaagiks palju veoautosid ja tanke!”

Ta hakkas rahulikult suitsu keerama ja jäi mõttesse.

Kuskilt tihnikust kostsid venivad hääled, kauge tume mürin.

Ivan Pavlovitš kuulatas. Ta ei saanud järsku aru, milles asi seisab, kuid oli kindel, et tuleb ammuoodatud „elajas”.

Komandör roomas ettevaatlikult tee äärde ja vaatas põõsa tagant välja: Nüüd kostsid raudrataste mürin ja hobusemeeste valjud hüüded juba selgesti: kaugel liikus suur voor.

Ivan Pavlovitš tuli tagasi ja andis kuulipilduritele vargsi märku:

„Ärge muretsege, habemikud, kohe algab töö!”

„Kui saaks juba kiiremini!” hüüdis habemik partisan, kes oli kunagi olnud kuulipilduriks Štšorsi juures. „Muidu jää kas või magama. Mis seal on?”

„Voor.'“

„Voore ma armastan! Rahulik eesmärk,” ütles habemik ja vaatas veel kord hoolikalt üle oma „maksimi”.

Teine number, heledapäine nooruk, vaatas kord komandörile, kord kuulipildurile.

Rataste mürin lähenes. Oli juba selgesti kuulda venivaid, tugevaid hüüdeid: “Nõõ!”

Mõne aja pärast ilmus nähtavale voori algus. Kõige ees sõitis ohvitserivanker. Suured kõrvid astusid laisalt oma jämedatel jalgadel. Ettepoole kummardudes istus liikumatult eesistmel kutsar. Suur tarantass kiigutas oma vedrudel ja kummiratastel kaht ohvitseri.

Esimese vankri järel sõitsid teised. Loogeldes roomas voor aeglaselt partisanide silme eest mööda. Igal suurel kaarikul, mis oli täis laotud kaste, kotte ja pressheina, vedelesid sõdurid nagu papagoid leierkastil. Mõned neist lonkisid laisalt kõrval, vahetades üksteisega lühikesi lauseid.

Partisanid olid küll eneses kindlad, kuid nende südamed peksid. Aeg venis kujutlematult pikkamisi ja tundus, et vooril polegi lõppu.

Tihnikust hiilis Ivan Pavlovitši juurde piilur ja teatas, et kolonn lõpeb kohe. Ta oli ära lugenud viiskümmend kaks veovankrit.

Ja tõesti - piilur ei jõudnud veel lahkuda, kui voori lõpp paistma hakkas. Ivan Pavlovitš pidi juba tõstma käe, et lasta õhku rakett, kuid sellal ilmusid nähtavale veel kaks veokit ning siis veel üks - viimane, mis Ivan Pavlovitši tähelepanu eriti köitis. Hobuseid juhtis ümarik, hästisöönud hitlerlane. Ühe käega pingutas ta ohje, teisega hoidis ta kinni saksa väliahjust. Tema kõrval, kottide ja kastide kuhilal, istus lühikaelaline ühe silmaga jõumees, kes kõigest jõust puhus suupilli. See siristas nagu ritsikas maanteel kostva rataste mürina sekka. Kolmas fašist, kelle väike pea rippus peenikese pika kaela otsas, tukkus vankri tagaistmel.

Ivan Pavlovitš naeratas ja tõstis käe raketipüstoliga. Punane rakett tõusis tee kohale. Samal hetkel hakkasid

ragistama kuulipildujad ja vintpüssid. Teel lookles verine madu, mida nähtamatud löögid tükkideks purustasid. Mõne minutiga oli voorile tehtud lõpp. Partisanid tormasid teele: nad püüdsid kinni laskudest peruks muutunud hobused ja viisid nad metsa, kogusid trofeesid.

Olles võtnud enesele kõik vajaliku ja väärtusliku - relvad, laskemoona ja toiduained, süütasid partisanid põlema ülejäänud osa voorist ja läksid metsa. Õhtul saadeti trofeed partisanide salajasse laagrisse, mis oli varjul suures sügavas metsas. Seal asusid võitlejad, kes ehitasid talveks muldonne. Grupi partisanidega jäi Ivan Pavlovitš tee lähedusse.

Järgmisel ööl organiseerisid nad varitsemise, nagu esimene kordki, aga nüüd juba teises kohas.

Kuid, nagu öeldakse, kardab hirmunud vares isegi põõsast. Vaeenlased võtsid väga kiirelt õpetust esimesest õppetunnist, mida andsid neile partisanid. Öösel ei olnud teel enam mingit liikumist, ja tuli jälle oodata hommikut.

Nüüd liikusid autod suurte kolonnidena. Lähenedes .avasid fašistid metsa pihta marutule.

Päeval liiklesid sõidukid maanteel vahetpidamata. Kõik kolonnid püüdsid päevavalgel metsast läbi sõita.

Järgmisel ööl marssisid partisanid edasi kil~meetrit viisteistkümmend inimtühjal teel, ja see kattus üleni okkaliste „raudpõtnikatega”, mis nagu malendid laiali asetati. Kuidas küll säärast „põrnikat” ka visataks, ikka vaatab ta ühe teravikuga. taevasse. . . Hommikul jäid autod üksteise järel teele peatuma. „Raudpõrnikaile” sattunud autokummid lõhkesid, ja suruõhk tungis neist vilinal välja.

Siis paisati partisanide vastu politsei, sandarmid ja mingisugune lahinguis vintsutatud väeosa. Jälitajaid oli mitu korda rohkem kui partisane.

Karistajad sõelusid metsas iga päev, ja komandör kartis, et nad partisanide laagri üles leiavad. Ta pidas komissariga nõu, jagas siis väesalga väikesteks võitlusrühmadeks ja saatis nad igasse ilmakaarde laiali, tehes igaühele ülesandeks viie päeva jooksul sooritada üks sõjaline operatsioon.

Hitlerlased hulkusid metsas ringi, kuid partisane kinni püüda ei suutnud. Need liikusid hoopis kiiremini kui sakslased, ja mitte asjatult: ühel ööl purustavad nad polit-

seinike väesalga, teisel aga hävitavad saksa autod umbes viiskümmend kilomeetrit võitluskohast eemal. Karistajad hulkusid asjatult ümberringi. Lõpuks loobusid nad jälitamisest ja otsustasid hoolsalt valvata teed.

Partisanid tulid uuesti kokku. Iga rühm oli kasvanud kahe- või kolmekordseks. Partisanide juurde tuli üha uusi ja uusi patrioote.

Ivan Pavlovitš käskis maantee mineerida.

Kuid nüüd lasksid hitlerlased kolonnide ees käia sõdureid miiniotsijatega. Suurem osa miinidest tehti kahjutuks. Oli tarvis leida teisi võitlusviise.

Ühes kohas kulges maantee, minnes risti üle põllu, kitsast, kuid pikka läbipääsematut sood mööda. Siin oli raudbetoon-sild. See koht ei olnud valve all, ja sapöörid mineerisid öösel silla. Miini juurest tõmmati pikk nöör, ning partisanid, maskeerides end sooäärses tarnas, ootasid hommikut.

Päeval värises maa võimsast plahvatusest. Sild ja sel hetkel üle silla sõitev veoauto sõduritega lendas õhku.

Kuid sakslased ei soovinud lahkuda sellelt liikluseks soodsalt otseteelt. Kiiresti kohalekutsutud sapööridekomando taastas silla. Nüüd pandi sild tugevdatud valve alla, ja kolonnid liikusid jälle maanteed mööda.

Nädal hiljem hävitas Ivan Pavlovitš sillakaitsjad avalikus lahingus. Sild lendas uuesti õhku.
See maantee muutus sakslastele liialt ohtlikuks, ja nad jätsid ta jäädavalt maha.
Ivan Pavlovitš naeratas rõõmsalt, hõõrus käsi ja ütles: „Nüüd aga võtame käsile raudtee!”
Lähema rautee juurde, kus enne tegutses ainul't üks rühm partisane, asus nüüd terve partisanisalk.

KAHEKORDNE RÕÕM

Sügis taandus. Ta oli oma töö juba teinud: päikese peenikeste längkiirte abil oli kullanud lehestiku, rikkalike vihmadega seda pesnud, vaiksetel öödel ja külmadel hommikutel hõbetanud iga lehekese, kattes selle õrnade härmakaunistustega. Siis, küllastunud sellest mängust, võtnud marutuulte abil nagu nähtamatu käega puudelt nende

purpurpunased ehted ja laotanud need maapinnale nagu kirju vaiba.
Mets oli vaikne, rahulik, mõtlik. Ta nagu oleks häbenenud oma katmatust.

Lähenes talv. Ta juba varitses läheduses, sügavates järsakutes ja pimedates metsades Dnepri taga, peites end päikese eest, kuni saabub õige aeg.

Öösiti ujus taevas kuu. Taevalaotus oli sügav, põhjatu, täis külvatud tuhandeid vilkuvaid tähti. Kuuvalgel sillerdas ja sätendas puudel jäine härmatis, nagu säraksid seal kalliskivid.

Hommikul aga tõusis päike ja hoolimatult naeratades hävitas puudel kõik kuu loodud aarded. Kuu kahvatas, mähkus kurvalt taevasinasse ja hiilis siis aeglaselt, vargsi silmapiiri taha.

Vahel ujusid taevas hilinenud kiudpilved, hetkeks peatudes, et end vaikses jõekeses imetleda, tegid end ilusaks ja ujusid jälle edasi.

Muldonnis oli soe ja mõnus. Viimasel ajaloli seal läinud kitsamaks: nurgas lebas hunnik vintpüsse, granaate ja padruneid.

Poisid ei olnud enam üksi. Miška oli ühendusse astunud oma onupoja Aljošaga naaberkülast. Ka temal oli seltsimehi. Miška viis neile lendlehti, nemad levitasid neid. Kuid peaasi ei seisnud selles. Küla lähedal, kus elas Aljoša, oli sakslaste pealetungi ajal aset leidnud äge lahing. Palju võitlejaid sai selles lahingus surma. Kolhoosnikud matsid langenud nõukogude sõjamehed, peitsid hoolikalt maasse nende relvad. Kõike seda panid terased lapsesilmad hästi tähele. Nüüd kaevasid Aljoša ja ta kaaslased need relvad välja ja andsid nad üle Miškale, sest neile oli selge, et poistel seisab ees suur üritus.

Esialgu ei pühendanud Timka oma asjadesse Sofiikat, kes oli temast kaks aastat vanem. Algul ta ei usaldanud oma õde, salatses tema ees. Mitte sellepärast, et Sofiika oleks võinud teda reeta, vaid seetõttu, et neil oli nii kombeks: kõike tehti teineteise kiuste. Kuid kord pani ema tähele, et Timka tuli hommikul koju hoopis teiselt poolt, mitte sealt, kus elas Miška. Tal tärkas mõte, et ta poeg pole Miška juures ööbinudki, ja ta kavatses seda parajal juhul küsida Miška emalt, nüüd aga otsustas ta poja käsile

võtta. Timka piinles: oli tarvis tegutseda, kuid ema jälgis teda nagu kaheaastast last ega lubanud tal kodunt kuskile minna. Timka oli kurb, ta mõtles välja sadasid ettekäändeid, kuidas pääseda ema hoolduse alt, et levitada lendlehti ja, peaasi, et „soolata” Lukanile.

TimkaI oli hea ja kaastundlik iseloom. Orvuks jäänud Verotška äratas tema südames haledust. Tema hinges hakkas järjest enam ja enam leegitsema viha Lukani vastu, kes oli süüdi Verotška ema surmas. Olles kuulutanud sõja Lukanile, püüdis ta vaenlast ära kumata. Ka nüüd oli ta pea täis

plaane, mille teostamist aga takistas ema. Kas tunnistada talle üles? Ei mingi hinna eest!...
Timka jäi mornilt koju istuma.
Õhtul, kui ema hetkeks toast väljus, istus Sofiika tema juurde ja sosistas salapäraselt: .
„Ära täna kuhugi mine!”
Timka vaatas vaenulikult õe otsa: mis see sinu asi on! Sofiika aga jätkas veel tulisemalt:
„Anna minu kätte! Levitan neid paremini kui sina.”
„Mis ma sulle pean andma?” küsis Timka tusaselt ja kahtlustavalt.
„Lendlehti muidugi!”
Ehmatusest ja imestusest jäi Timkal suu lahti.
„Kas arvad, et ma ei tea? Minu eest sa juba ei peida.
„Anna kiiremini!”
„Mis sa lobised! Ma ei tea midagi,” ütles Timka ja kortsutas kulme. .
„Lollpea! Kas arvad, et ma vihkan fašiste vähem kui sina? Oma kätega ma neid närukaelu... Kõik vihkavad neid - nii Galja kui ka Mariika. Me tahame hakata partisanideks.”
Timka vaatas umbusklikult Sofiikale otsa. Ta vist naljatab nagu alati, tahab välja paista. . .
Tuppa astus ema. Sofiika jäi vait ja läks ükskõikset nägu tehes oma nurka.
Timka jäi mõttesse. Tõepoolest, miks peaks ainult temal olema õigus võidelda vaenlaste vastu? Miks ei peaks võitlema kõik? Nii Sofiika kui ka ema? Oleks hea, kui ka ema! Miška usaldas ju nende saladuse oma onupojale. Ja Vassili Ivanovitš kiitis teda. Sofiika on ometi tema lihane õde. Sellest hoolimata, et Sofiikale alati meeldib teda kamandada ja

tema üle naerda, armastab tema, Timka, teda ikkagi. Ta armastaks õde veelgi rohkem, kui see end nii tähtsaks ei teeks. Nüüd Timka tundis oma üleolekut, sest õde ei tea ju seda, mida teab Timka, ei olnud korda saatnud seda, mida tema oli juba teinud.

Ta mõtles kõik läbi ja südametunnistus hakkas teda vaevama. Tuli välja, et väiklase enesearmastuse pärast oli ta tõuganud oma õe eemale tähtsast üritusest.

Kui ema uuesti välja läks, andis Timka juba ise Sofiikale lendlehti ja jutustas, kuidas „soolata” külavanemale. Sofiika noogutas talle sõbralikult pead, nagu oleks ta kõnelnud omasarnasega või isegi enesest vanemaga. Sel ööl magas Timka kodus...

Vassiljokil ei olnud võimalik lendlehti levitada ega relvi hankida. Ta viibis kogu aeg Kullilaanes ja käis kodus harva. Ta väsis, oodates partisane. Kuid need ei ilmunud ega ilmunud. Ometi uskus Vassiljok, et nad tulevad. Veelainetusena kandusid külla kuuldused sellest, et kuskil Dnepri taga olid partisanid kihutanud politsei laiali, teises kohas purustanud voori, praegu aga lasevad maanteel õhku autosid .. . Poiss ootas.

Ta rühm oli kasvanud. Vassiljok tundis selle üle rahuldust, kuid karmilt käskis ta Miškal ja Timkal pidada Kullilaane saladust. .

Hommikul läksid Miška ja Timka Kullilaande küttepuude toomise ettekäändel. Emad selle vastu ei vaielnud: lähenes talv, puid aga ei olnud halgugi. Poisid läksid igal hommikul meeleldi puude järele, õhtul aga tulid koju tagasi.

Vassiljoki leidsid nad muldonnis. Ta oli juba ammu üle vaadanud mõrrad, söötnud hobused ja kirjutas nüüd lendlehte.

Partisanide jäetud lendlehed olid laiali kantud. Mõni aeg levitasid poisid sama tekstiga lendlehti, kirjutades neid korraliku käekirjaga ümber. Nüüd otsustas Vassiljok koostada uue lendlehe.
„Valmis?” küsisid Miška ja Timka muldonni pugedes nagu ühest suust.
„Kirjutasin. Ei tea ainult, kas see nii peab olema.”
„Loe ette!”

Vaadates sõpradiele unetust ööst punaste silmadega, luges Vassiljok:

„Kallid seltsimehed!
Hitlerlased tegid meid õnnetuks. Nad tapavad meie inimesi. Nad riisuvad paljaks meie kolhoosnikud. Nad tahavad meid muuta tööloomadeks ja sundida meile kaela orjust.
Teie seltsimehed-partisanid juba peksavad fašiste. Astuge kõik partisanideks! Pekske neetud fašiste! Kõik partisanideks! Meid kutsub võitlusse seltsimees Stalin!

Partisanid. “

Niisugune tekst meeldis kõigile väga, kuid Timka hakkas nõudma, et lendlehes oleks midagi kirjutatud külavanem Lukanist.
Pärast pikka vaidlust otsusta'ti kirjutada veel üks lendleht, seda aga enam mitte muuta.
Muldonnis tekkis vaikus. Oli kuulda ainult sulgede kribinat ja Vassiljoki ühetasast sügavalt hingamist, sest Vassiljok oli otsustanud lõpuks natuke magada. Poisid kirjutasid lendlehti hoolikalt iga tähte maalides.
„Minu oma on parem!” sasistas Timka, vaadates Miška tööd.
„Sa oled tõeline kirjamees,” ütles Miška. Tema hääles ei olnud kuulda halvustamist ega kadedust. Krabisesid uued lehed. Timkale tundus, et ta on jälle sattunud kooli.
„Kelleks sa, Miška, hakkad, kui sõda lõpeb?” küsis Timka sosinal.
„Kuidas - kelleks?”
„Noh, kelleks sa hakkad õppima?”
„Lööme sakslased puruks, siis vaatan. Enne tuleb kool lõpetada. “
Vassiljok tõstis pea, kuulas vestlust natuke aega pealt, tõusis siis üles ja vaatas lendlehed läbi.
„Sina, Timka, õpi enne ära, kuhu punktid pannakse. Näed, vahele jätsid.”
Häbistatud Timka hakkas otsima, kuhu see punkt siis panna tuleb. Vestlus katkes.
Vassiljok oli juba muldannist väljumas, kui ta seltsimeeste paale pöördus ja ütles:
„Mina aga õpin agronoomiks. See on huvitav elukutse,”

Ta hulkus kaua mööda metsa. Käis hagerikus hobuste juures. Paitas neid, nemad aga hõõrusid usalduslikult oma ilusaid päid tema õla vastu. Ta vaatas neid kurval pilgul ja mõtles: „Mis teiega teha?” Ja hobused, nagu saaksid nad aru oma päästja kurbusest, tram:pisid kannatamatult jalgadega.
Vassiljok tuli metsaservale, vaatas alla orgu. Rasked pilved sõudsid sileda jõepinna kahal; vaikne vesi säras nagu peegel.
„Kas rajoonikomitee sekretär tõesti enam kunagi ei tule? Kas tõesti jääb kõik, mis ta ütles, ainult sõnadeks?”
Vassiljok jõudis välja metsasihile. Ja äkki hakkas ta süda vasardama, silmad läksid suureks. Rõõm ja hirm valdasid poissi. Ta astus teelt kiiresti kõrvale.
Kes seal olid? Kes olid need kolm relvastatud meest? Mis siis saab, kui olid politseinikud? Või partisanid? Vassiljok ei teadnud, mis teha. Kas minna neile vastu? Aga kui need on politseinikud? Siis on kõik kadunud! Ja mis siis, kui partisanid? Nad lähevad mööda ning kaovad silmist. Aga võib-olla on see sekretär ise, kes teda otsib?
Vassiljoki süda peksis. Külmajudinad jaaksid tal üle keha, pea huugas, silma tulid pisarad.
„Mis teha?,”
Ta ei suutnud liikuda paigast.
Ah, kui hukkuda, Siis hukkuda! Kui need on politseinikud, siis ei ole midagi teha, niisugune on ta saatus. Kui aga on omad. . .

Vassiljok tuli uuesti ettevaatlikult metsasihile. Ta hämmastus oli suur. Poiss sulges hetkeks silmad, avas nad uuesti, kuid metsasihil ei olnud enam kedagi. Võib-olla oli see lihtsalt viirastus? Oli ta ju käinud metsa mööda nagu unes, mõteldes kogu aeg ainult ühte. Ta süda nagu lõhkes, keha läks jlolietuks, raskeks.
Masendatuna kõndis Vassiljok huupi metsasihil.
Kuskil praksus oks. Ta jäi kuulatama, silmitsedes teraselt metsatihnikut.
„Vassili Ivanovitš! Mu brigadiir!" kuulis ta häält enese taga. .
Vassiljok pöördus kiiresti ümber ja nägi rajoonikomitee sekretäri, kes noorest männivõsast välja astus.

93

Vassiljok jooksis kiiresti sekretäri juurde ja kaelustas teda nagu oma lihast isa, suudeldes tema tuulest karedaks muutunud ja tihedasse habemesse kasvanud nägu. Nagu ääreni täidetud pilvest hakkab valama vihma, nii purskasid Vassiljokil, kes oli piinatud rasketest elamustest ja kumatud kauasest ootamisest, silmist rõõmupisarad.
Nad läksid muldonni.
Miška ja Timka rõõmustasid samuti nagu Vassiljok.
Rõõmu pärast ei teadnud nad, mis öelda, ja aina vaatasid vaimustatult partisanide komandöri mehist nägu, nagu tahaksid nad veenduda, et see on tema, mitte aga nägemus. Siis hakkasid nad kõik läbisegi rääkima.

„Tublid poisid! Küll olete mul tublid poisid!" kordas komandör kogu aeg. Ta pilk oli selge, heasüdamlik naeratus ei lahkunud ta huultelt. "Teie ju olete tõelised partisanid!" hüüdis ta, silmates relvi.

Nüüd tuli poistele meelde nende kingitus. Oma suurt rõõmu varjamata andsid nad Ivan Pavlovitšile üle belgia püstoli.

„Selle eest teile, poisid, meie partisanitänu! Koguge rohkem relvi - partisanid võlgu ei jää. Iga vintpüss tapab vähemalt kümme vaenlast. Mina aga isiklikult luban niisuguse trofee eest hävitada sada vaenlast."

Ta surus tugevasti poiste käsi ja vaatas lõbusalt nende õnnelikke nägusid. Igale poisile tundus, nagu oleks koju tulnud nende lihane isa.
„Hobused ja relvad võtame juba täna kaasa," ütles Ivan Pavlovitš.
„Me hangime veel juurde!" ütles Timka.
Vassiljok ja Miška kinnitasid takka.
Komandör luges läbi Vassiljoki koostatud lendlehe ja kiitis jälle poisse. Avas siis koti ja võttis välja mitu pakki lendlehti.
„Kas uudist teate?" küsis ta saladuslikul ilmel.
„Ei. . ." Poisid jäid kuulatama, saades aru, et jutt on sõjasündmustest.
„Meie omad panid seisma sakslaste pealetungi Moskva all!" ütles komandör.

Laste südamed täitusid rõõmust, mida nad sõnadega ei oleks osanud väljendada. Alles mõne hetke pärast ütles Vassiljok:

94

Kui juba seisma panid, küll siis varsti ka tagasi ajavad!"
„Muidugi ajavad!" toetasid teda Timka ja Miška üksmeelselt.
Niiskesse muldonni oli saabunud suur rõõm - kahekordne rõõm noortele partisanidele.

KOOLIS

Timka ei läinud kooli muidugi mitte paljast uudishimust. Ta võib-olla tahtis küll teada, mida seal õpetatakse, kuid kõigepealt huvitasid teda vihikud, mida nii väga vaja läks lendlehtede jaoks.

Kõigist Lukani jõupingutustest hoolimata läksid lapsed kooli vastumeelselt, ja vanemad saatsid nad sinna ainult sellepärast, et ära hoida sekeldusi.

Lapsed jäävad ikka lasteks. Oli möödunud ainult mõni kuu sellest, kui nad poolsurnult seisid oma emadega viltuvajunud koolitrepi ees; siiamaani olid paljudele sellel trepil silme ette kerkinud poodute kujud. Nüüd aga tegid lapsed juba kisa, jooksid ümber koolimaja ning mängisid trepil.
Äkki kostis hüüe:
„Ižе jessi tuleb!” .
Nagu ärahirmutatud varblasteparv jooksid lapsed klassi. „Ižе jessi” oli Lukani. uus hüüdnimi. Mitte juhuslikult ei õpetanud Lukan usuõpetust. Tema isa oli olnud jumalakartlik inimene ja pidanud kinni vanasõnast „Jumalata ei jõua sa isegi läveni!”. Aja jooksul sai temast kirikuvanem, ja kirik muutus temale lüpsilehmaks, kirik tegi ta rikkaks. Ta tahtis pojast teha preestri: ärgu saagu temast lihtsalt Lukan, vaid isa Lukian. Kuid viie aasta pärast aeti Lukan kui kõlbmatu seminarist välja. Õppeaastaist jäid talle meelde vitstega purukspekstud selg ja kibedad mälestused. Nüüd aga läks seminaris õpitud „teadust” Lukanile vaja.

Ta astus klassi tähtsa näoga, nagu tõeline õpetaja. Juba lävel võttis ta mütsi maha ja tervitas. Siis koukis ta saapasäärest jämeda vitsa ja pani enda ette lauale.

Lapsed jahmatasid. Nad vaatasid ehmunud silmil kord õpetajat, kord, vitsa.

I Ižе jessi - sõnad, meie isa palvest.

95

Lukan silus mõlema käega oma luitunud juuste salku, tõmbas lühikese habeme sirgeks ja hakkas siis klassis oma kollase savi värvi silmadega ringi vaatama.
„Kes on uued õpilased?” küsis ta.
Lauaklapi kolisedes kargas jalule keegi poisike, tema järel tõusis püsti ka Timka.
„Kelle poiss?” Lukan jõllitas silmi ja tõmbas oma lihava punase nina kirtsu.
Timka ütles.
„Vaata muIette, lollpea, kui sa ei õpi, teen sulle triibulised püksid!” ähvardas Lukan.
Siis hõõrus ta asjalikult käsi ja käsutas:
„Palvetagem!”
Kolksatasid lauaklapid, kraapsasid jalad, ja lapsed tulid välja pinkide vahele.

„Põlvili! Kas sulle, tabu, tuleb anda eraldi käsk?” kärkis Lukan Timkaga, kes tammus jalalt jalale, teadmata, mida teha.

Vaadanud veel kord kortsus kulmul üle oma „karja”, astus usuõpetaja kõrvale. Pöörates selja klassi poole, kuid nii, et ta ühe silmaga kõiki nägi, laskus ta raskelt põlvili. Ta tõstis vagalt oma kavalad silmad tumedale puust ikoonile, millel Jeesust oli raske ära tunda, ja lõi laialt risti ette. Tema eeskujul hakkasid lapsed oskamatult, vastu tahtmist, häbi ja kohmetust tundes risti ette lööma.

Lukani kollane silm, mis oli suunatud ikoonile, jõudis ometi tähele panna, et heledajuukseline poiss vasakul lööb risti ette hoolimatult.

„Miks sa risti vasaku käega ette lööd, pagana kurakäeline!” hüüdis vihane õpetaja, ja valusalt sähvas ta vits kõhna õlga.
Vali karje kõlas läbi toa.
„Nurka!” käskis Lukan rahulikult.
Timka muutus kahvatuks nagu linane riie. Kas see tõesti talle ainult näis nii?
Lukan aga lõi juba uuesti hoogsalt risti ette.
„Meie isa, kes sa oled...” venitas .ta nohinal ja kaeblikult. .
Korratus kooris kordasid lapsed palvesõnu, rõhutades eriti vihatud “ižе jessi”. Lukan venitas eriti

kaua ja kõla-

96

valt sõna “aamen” ning tõusis siis püsti. Lapsed ei julgenud püsti tõusta.
„Noh sina, kurakäeline!” pöördus Lukan nurgas seisva poisi poole.
Pea norus, sammus see klassi keskpaika.
„Heida põlvili! Löö risti ette. Ja kõik korrake niimoodi!”
Lukan näitas, kuidas tuleb risti ette lüüa.
Huuli närides kõndis hirmuäratav õpetaja mööda klassi, ja ta vits laksatas aeg-ajalt mõne parandamatu patuse selga.
„Eeslid! Koolis on teid, jumalasalgajaid, lastud ülekäte minna! Otsaette risti lüüa te ei oska. Ma teid veel õpetan pühakirja austama!”
„Noh,” mõtles Timka, „oota, küll korraldan sulle niisuguse “ože jessi”, nagu kuratki välja ei mõtleks!”
„Nüüd kordame palvet,” ütles Lukan ja õpilaste õlad hakkasid värisema nagu palavikus. „Noh sina, lollpea, loe “meie isa” palve!” pöördus ta ümara näoga poisi poole.
Poiss ei jõudnud veel öelda esimesi sõnu, kui vitsahoop palve katkesrtas.
„Nurka!” märatses õpetaja. „Kas nii palutakse jumalat? Noh sina, vares!” pöördus ta tõmmunäolise väikest kasvu poisi poole, kes tõesti millegagi meenutas varesepoega.
Umbes kahekümne minuti pärast seisis pool klassi nurgas.
Järjekord oli jõudnud. Timkani:
„Noh, puupea!”
„Ma pole seda õppinud,” ütles Timka nukralt.
„Kuidas pole õppinud?” imestas Lukan. “Aga tundi kuulasid pealt? Ema on ju sulle õpetanud?”
„Ei ole õpetanud.”
„Noh, küll mina sind siis õpetan!”
Lukan tuli aeglaselt pinkide vahelt läbi Timka poole. Kuid ta .ei jõudnud veel vitsa tõsta, kui Timka juba klassi teises otsas seisis.
„Või eest ära jooksed!” sisistas vihale ärritatud Lukan ja ruttas küüru tõmbunult poisi poole.
Timka sööstis ukse juurde. Tema järel tormasid välja kõik teised - kes aknast, kes uksest.
Sellega usuõpetuse tund lõppeski.

97

Timka peatus koolimaja värava taga. Keegi nuttis valjusti. Läbi lastesalga tungides nägi Timka, et maas istub poiss, keda Lukan vareseks oli nimetanud. Mõlema käega hoIdis poiss verdjooksvast jalast kinni ja nuttis haledalt.
„Kes seda tegi?” küsis Timka.
„Ta hüppas aknast välja. Klaasikildude otsa!” seletas ümaranäoline poiss.
„Kes nutab? Mis on juhtunud?”
Öpilased pöördusid selle hääle suunas. Laste poole sammus Ljubov Ivanovna, rahulik ja naeratlev nagu alati.
Öpetaja avas oma portfelli, võttis sealt välja mingisugused rohupudelid, vatti ja sidet.
„Pulmadeks kasvab kinni,” naljatas ta, sidudes poisi haava.
Poiss tõusis püsti ja komberdas koju. Ema tumedas jakis sarnanes ta eemalt tõesti varesepojaga, kelle tiib on vigane.
Lukan väljus koolimajast tähtsana ja rahulikuna, nagu poleks midagi juhtunud. Öpilased vaatasid kahtlustavalt tema käsi ja astusid kõrvale. Kuid nähtavasti ei kavatsenud Lukan praegu kasutada vitsa. Ta tervitas viisakalt õpetajat ja andis õpilastele täie rahuga “koduse ülesande”:

„Et “meie isa” palve oleks homme kõigil peas!”
Kuid juba Ljubov Ivanovna tunnis olid lapsed kõik unustanud. Timka ei pööranud silmi õpetajalt, tundes end jälle tõelises koolis. Õpetaja luges tasasel häälel juttu ette.

. . . Laastatud prantsuse linn. Sakslased tungivad peale. Linnas on näljased, ehmunud inimesed. Kaks prantsuse kalurit hiilivad jõele.

Timkale meenusid päevad, mil ta Savva ja Miškaga vaiksetel suvehommikutel käis jõel, kuidas hüplesid hanesulest õngekorgid hommikusel tasasel veevirvendusel, kuidas sipurtab õnge otsa jäänud hõbedane kala.

. . . Kaks kalameest peeti kinni sakslaste poolt. Ehmunud ja hämmeldunud, seisid nad saksa ohvitseri ees: nende kahvades pekslesid püütud kalad. Kostsid paugud, ja süütud kalurid langesid maha nagu niidetud. . .

Timka näeb - Savva jookseb mööda nii tu ja langeb maha nagu niidetud, näeb Savva ema võllapuul. Timka silmad täituvad pisaraist.

„Lapsed, selle jutustuse prantsuse rahva elust on kirjutanud kirjanik Maupassant. Kes teist jutustab ümber selle sisu?” pöördus Ljubov Ivanovna klassi poole
Lapsed vaikisid.
„Nähtavasti te ei saanud sellest aru?”
Ümaranäoline poiss tõusis püsti.
„Kuidas su nimi on?”
„Nikolai.”
„Tubli. Kas sa tahad meile ümber jutustada tüki sisu?”
„Võin küll... Kuid tahan midagi küsida.”
„Mida siis, Nikolai?” .
„Kas sakslased tol korral said prantslaste üle võidu?” Õpetaja jäi hetkeks mõttesse, näis, et ta hämmeldus. Kümned uurivad lastesilmad puurisid temasse.

„Algul küll. Kuid siis nad aeti sealt välja,” ütles õpetaja. Kuid lisas siis juurde: “Aga meie poliitika vastu huvi ei tunne. Me ainult õpime. “ Jutusta ümber, Nikolai, selle tüki sisu!”

Timka silmis kasvas õpetaja taevani. „Ta on ju meie oma, nõukogude inimene!” mõtles ta. „Poliitika vastu huvi ei tunne, aga näe, missuguseid jutte loeb!”
„Röövvallutajaid on alati võidetud! Tungivad sisse, aga siis nad ka hävitatakse,” sosistas Timka.
„Kust sina seda tead?” küsis Nikolai umbusklikult. „Ajaloost,” vastas Timka.
Kirjutamistunnis andis Ljubov Ivanovna igale õpilasele paberilehe ja kutsus ühe neist tahvli juurde. Poiss kirjutas õpetaja etteütluse järgi:
„Läheneb suur pidupäev...”
Nikolai nihutas end pingil ja sosistas Timkale:
„Viie päeva pärast on oktoobripühad.”
Timka oli veendunud, et Ljubov Ivanovna ei tuleta õpilastele meelde mitte aluseid ega öeldisi, vaid just seda kõige tähtsamat. ..

Afinogen Pavlovitš, ilma et oleks teinud mingisugust sissejuhatust, käskis lahendada mõne ülesande. Ja ütles vanaaegse õpperaamatu järgi: keegi müüs kellelegi oma kauplusest hulgi mitu kangast kalevit, palju arssinaid sitsi ja pealekauba niipalju puudasid ja naelu teed...”

Timka kujutluses pildusid need vanad ja hallituskorraga kaetud „keegid” üksteist arssinapuudega, sahistasid

sitsis ja nuusutasid pimedatel riiulitel kopitavaid teepakke. Timka haigutas magusalt.
Nüüd pani õpetaja õpiku lauale. Ta dikteeris ülesande peast:

„Ühes külas oli viissada kuuskümmend talu. Keegi põle tas maha nelisada kakskümmend talu. On vaja leida, missugune protsent taludest jäi selles külas terveks.”

Nüüd see „keegi” ei olnud enam vana ja hallitanud. Elusana ja kombatavana tuli ta koolimaja trepile kõrges vormimütsis, punase näoga ja tinaste silmadega, vaatas nürimeelselt Timkale otsa, näris kuivade huultega sigaretti ja sülitas oma jalge ette. See oli too, kes põletas maha Timka koduküla. .
Ljubov Ivanovna ja AfinogenPavlovitši tunnid pühkisid laste :teadvusest mälestuse usuõpetuse tunnist.

LINNAS

Kaubajaamas oli palju kisa ja kära. Igalt poolt aeti siia kokku loomi: lehmi, sigu ja lambaid. Suurtes kastides veeti kanu. Lehmad ammusid, sead röhkisid, lambad määgisid. Ja puhuti kostsid sellest mürast üle hitlerlaste hüüded, kõlasid politseinike valjud hääled.

Vassiljok, kes oli siia sõitnud inimestega, kellele külavanem oli ülesandeks teinud jaamas loomi üle anda, vaatas kaua seda möllu pealt. Sünge pilguga saatis ta vaguneisse sinkjashalle härgi ja lehmi. Siis lonkis ta linna.

Ta kõndis tuttavail tänavail ega tundnud neid ära. Linn oli muutunud ebalahkeks, kurvaks, rahvast liikus vähe. Vassiljok läks meelega mööda seda tänavat, kus asus keskkool, milles ta oli õppinud. Ta nägi juba kaugelt, et koolimaja. ukse ees sagisid fašistid.
Vassiljok läks üle tänava.
Tal oli ebamugav: talle näis, et kõik pilgud on pööratud temale, et kõik juba aimavad, kes ta on ja milleks ta siia tuli. Ta tundis kellegi pilku oma kuklal, just nagu oleks keegi käinud ta järel. Vassiljok pingutas jõudu, et mitte tagasi vaadata, kuid ometi pööras ta aeg-ajalt instinktiivselt pead. Midagi kahtlast ei olnud näha.
Sakslased olid juba jõudnud peatänavale anda oma

nimetuse. Siin oli elavam: edasi-tagasi sõelusid ülbed ohvitserid, reipalt tõstsid kätt kõrva äärde politseinikud, küürutades osavalt oma peremeeste ees. Üksteise võidu kutsusid ristijalu maas istuvad poisid möödakäijaid puhastama jalanõusid:
„Puhastame, puhastame, hõörume läikima!” .
„Must ja kallane saapamääre, kõrgemat sorti viks!” “Kui läigivad saapad, siis on ka elu tore!”
Vassiljok oli elanud linnas terve aasta, ktiid niisuguseid hõikeid polnud ta kunagi kuulnud, ei olnud näinud lapsi niisugusel tööl. Ta vaatles poisse, kes pildusid osavalt käes saapaharju ja sõimasid üksteist. Üks neist näis Vassiljokile tuttavana. See oli väikest kasvu poiss nõgimustade kätega, viksiplekkidega näol. Kui Vassiljok jõudis tema juurde, tõstis poiss silmad, ja nad tundsid teineteise ära. Vassiljok pööras otsekohe pilgu kõrvale, kuid saapapuhastaja hõikas valjusti:
„Vaska! Miks uhkeks oled läinud? Kas vanu sõpru ei tunne? Tere!”
Vassiljok jäi seisma.
„Tere, Sergei!”
Saapapuhastaja oli juba püsti tõusnud ja astus Vassiljoki juurde. Sergei kandis tema kasvule mittevastavat suurt määrdunud kampsunit, määratu suuri sõdurisaapaid ja muljutud õpilasmütsi. Nad olid koolivennad. Sergei oli olnud klassis kõige noorem, kuid kõige suurem riiukukk.
„Kust sina, külapoiss, siia sattusid?” küsis Sergei Vassiljoki kätt surudes.

„Mis siis? Kas ainult sina üksi tohid linnas olla?” vastas Vassiljok heatahtlikult.

„Et see linn maa pealt kaoks! See on haud! Hamba alla pista, vennas, pole siin midagi. Oled päev läbi saapaid puhastanud - ikkagi .ei jõua tükki hirsileiba osta. Teil seal, maal, on vist paradiis?”

„Tule ja vaata: Meie sööme saia võiga.”

„Oi, saiad!” õhkas Sergei. „Saiu söövad need paksmaod!”

Ta vaatas kõõrdi fašistide poole, kes kõnniteel tähtsalt edasi-tagasi käisid. Vassiljok vaatas küsivalt Sergeile: kas ta proovib teda või teeskleb? Kuid Sergei lahjal määrdunud näol ja ta hiilgavais silmis välkusid tõelise võltsimatu viha sädemekesed.

„Noh, kuidas elad?” küsis Sergei. uuesti. “Kas harjud juba uue korraga?”

„Olen harjunud,” ohkas Vassiljok. „Aga mida siis sina teed, kas koolis ei käi?”

„Kas sa siis koolimaja ei, näinud?” elavnes Sergei. „Seal asub žandarmeeria. Koolipingid on lõhutud, raamatukogu põletatud.”

„Sina aga puhastad fritsudele saapaid?” küsis Vassiljok.

Sergei tabas neis sõnades halvustava noodi, kuid ei solvunud põrmugi:

„Puhastan jah! Ema on haige, vennas. Kärvad nälga. Kas või ulu nagu hunt! Minu asemel puhastaks igaüks saapaid.”

Ja neis sõnades tundis Vassiljok kaevet ja etteheidet temale enesele.

Vaikiti.

„Noh, ma hakkan nüüd minema,” kiirustas äkki Vassiljok, meenutades, et nüüd ei ole aega logelda, kuigi oled kohanud vana sõpra.

„Juba lähed?” küsis Sergei haledalt. Ta sirutas Vassiljokile isegi käe, nagu tahaks ta teda kas või minutikski veel kinni pidada. .

Vassiljokil hakkas seltsimehest kahju. Öieti alles nüüd nägi ta tema ärapiinatud nägu, ta rahutut pilku, ja talle tuli meelde endine lõbus ja elav Sergei. Ta oleks tahtnud teda kuidagi aidata. Hiljem saaks temast hea võitluskaaslane. Aga võib-olla võitleb ta juba praegu! Missuguste silmadega ta sakslasi vaatab! Aga kuidas talle seda öelda? Niisuguses asjas on parem vaikida, valvas olla.

„Tule maale! Nüüd käivad seal paljud, müütavad välgumihkleid. Aitame sind.”

Sergei ohkas.

„Oh, kui ema tõuseks voodist, siis ma . : .” .

Märgates, et Vassiljok kavatseb minema hakata, ütles ta kiirustades:

„Oota, ma saadan sind natuke.”

Ta pani puhastusriistad kasti, tegi naabrile ülesandeks neid natuke valvata ja jõudis Vassiljokile järele.

„Puhastame,” sõnas ta ja kissitas kavalalt silmi.

Vassiljok sai aru, et Sergeid miski piinas. Seltsimees tahtis midagi öelda, kuid nähtavasti ei julgenud, ainult vaatas

niisuguse imeliku pilguga, nagu oleks korda saatnud mingisuguse kuriteo.

„Noh, mis siis sellest, kui vaja on,” ütles Vassiljok, ilma et oleks teda hukka mõistnud.

Kuid Sergei silmad välgatasid vihaselt.

„Vaja?! Kas arvad, et Sergei on ennast ära müünud, lakub fašistide saapaid? Näen, et sa nii arvad. . .” Ja ringi vaadates sosistas ta: „Siis tea, kuidas me puhastame, ainult vaata ette, et sa ei reeda!”..

„Mis sa nüüd? Arvad, et mina...” pahandas Vassiljok.

„Midagi ma ei arva, ainult hoia keel hammaste taga! Tead, kuidas me puhastame? Meie käed teavad.

Teeme saapad puhtaks, need aga lagunevad kahe-kolme päeva pärast, muutuvad nagu küpsetatuks. Kui kõik niimoodi puhastaksid, siis Hitleril saapaid sõdureile ei jätkuks.”
Vassiljok vaatas sõpra vaimustusega:
„Ja te ei karda?”
„Mida?”
„Et sakslased teada saavad?”
„Küll me juba teame, kuidas kellelgi puhastada. Neil, kes linnas elavad, puhastame korralikult, pagan nendega! Aga neil, kes on läbisõidul...”
„Aga kust te teate, kes on läbisõidul?”
Sergei kissitas kavalalt silmi:
„Noh, vennast Ei meie eest jää midagi varjule.”
„Serjožkast kõnelen tingimata rajoonikomitee sekretärile,” mõtles Vassiljok.
Nad lahkus:d teineteisest kui lähedased sõbrad.
„Sina ära neile seal samuti rahu anna, Vassiljok!” sosistas hüvasti jättes Sergei.

„Meil ju seal sakslasi polegi,” vastas Vassiljok naiivselt, viitamata ühegi sõnaga oma saladusele. Hüvasti jättes lubas ta: „Tulen sinu juurde tingimata tagasi, Sergei! Toon midagi süüa.”

Vassiljok läks veel natuke maad edasi ja peatus siis kaupluse ees, mille uksel ilutses eredavärviline silt: „Muusikariistad. Härra I. D. Kuzmenko komisjonikauplus.”

Süda hakkas pekslema, veri valgus näkku. Ta haaras uksest kinni, et ärevusest mitte kukkuda. Siin oli otsustamisel tema esimese ülesande saatus.

103

Kauplusesse astus Vassiljok rahulikult. Keegi ei pööranud temale tähelepanu. Poiss hakkas vaatlema müügiks väljapandud muusikariistu. Riiulitel lebas suuri ja väikesi bajaane, igasuguste kaubamärkidega akordione, viiuleid, kitarre, balalaikasid, isegi suupille. Igal rriuusikariistal oli juures hinnasedel, ja hinnad olid jahmatamapanevalt kõrged.

Leti taga seisid kaks inimest: ümarik mees vanamoelises vestis, ketikesega üle terve kõhu ja kuldraamiliste näpitsprillidega; teine oli umbes viiekümne-aastane mees, pikka kasvu ja musta habemega.
Vassiljok ohkas kergendatult: kõik oli nii, nagu sekretär oli talle rääkinud. Tuli pöörduda ümariku mehe poole.
Vassiljok ootas, kuni ta lähedale tuli, vaatas siis murelikult bajaani ja küsis kumeda häälega:
„Onu, kui palju maksab see bajaan?”
„Kas sa, poiss, lugeda ei oska?”
„Kas hinnaalandust ette pole nähtud?” küsis poiss hinge kinni pidades ja müüjale näkku vaadates. .

Silmad näpitsprillide taga tõmbusid pilukile; müüja vaatas teraselt Vassiljokile otsa, kõõritas siis vargsi ostjatele. Lõpuks ütles ta:

„Seni pole veel käsku.” Siis küsis ta valjusti: „Missugust bajaani te, noormees, soovite?”
„Isa andis mullekümme tuhat marka ülikonna ostmiseks, mina aga tahaksin väga saada muusikandiks.”
„Kas te mängida oskate, noormees?”
„Onu Nikolai oskab hästi.”
Näpitsprillidega mees oli täiesti rahuldatud:
„Eks siis õpi ka vennapoeg. Kuid kahjuks ei ole meil niisuguse hinnaga bajaane. Tulge homme, ma toon töökojast.”

Vassiljok oli juba ennast kogunud. Kõnelus toimus just nii, nagu seda rajoonikomitee sekretär juba Kullilaanes ette oli näinud. Kindlalt ja rahulikult ütles Vassiljok:
„Ma ei saa homme tulla, olen maalt. Kui saaks täna.”

Müüja jäi mõttesse: .
„Ma ei tea, mis teiega siis teha... Anton Ivanovitš!” hüüdis ta musta habemega meest. „Juhatage, palun, noormees töökotta. Näidake talle bajaani, mis maksab kümme tuhat.”
„Hästi!”

104

Habemik astus sõnagi lausumata leti tagant välja. Vassiljok jõudis talle vaevalt järele. Kogu tee nad ei rääkinud sõnagi.

Viimaks pööras habemik mingisugusesse kangialusesse. Nad läksid läbi räpase hoovi ja astusid majja, mis oli aja jooksul tahmunud. Ühel korrusel jäi habemik peatuma. Siin oli hämar ja niiske nagu keldris ning tundus hallituse lõhna. Habemik koputas ettevaatlikult kolm korda uksele, siis hetke pärast veel kord. Ukse tagant kostsid sammud, ja vanainimese hääl küsis, kes seal on.
Uks avanes. Lävel seisis vanaeit. Ta vaatas poissi imestunult ja vastas tagasihoidlikult ta arale tervitusele.
Nad astus:d sisse. Vanaeit ja habemik kadusid kuhugi.
Vassiljok jäi üksi.

Kõik oli nii salapärane ja ebaharilik, et ta tundis isegi rahutust. Seistes hämaras toas, mis oli täis igasuguses suuruses ikoonisid, kuulatas ta ukse tagant kostvaid summutatud häälI. Tal hakkas ebamugav.

Uksele ilmus reibas vanameeslõbusate sädemekestega silmades. Ta kandis lihtsat tööülikonda, mis oli küünarnukkidel ja põlvedel kulunud.
„Tere, poju! Noh, missugune tuul sind siia tõi?” Vanakese hääl oli soe ja lahke.
„Põhjatuul, isake!” vastas Vassiljok lõbusalt.
Vanake surus ta kätt ja palus teda istuda.
„Noh, kuidas siis elab Ivan Pavlovitš, meie sekretär?” “Sõdib. Palus teid tervitada.”
„Tänan. Kaua ei olnud temast kuulda. Kus kiri on?”

Vassiljokile meenus alles nüüd, miks ta siia oli tulnud. Ta võttis kiiresti noa, harutas lahti oma pintsakuhõlma ja tõmbas sealt väljasedeli. Paberileht oli kaetud mingisuguste numbritega. Vassiljok ulatas sedeli vanamehele.
„Suusõnal käskis Ivan Pavlovitš edasi anda: on vaja patareisid raadio jaoks.”
„Hüva.”
Vanamees tõusis püsti.
„Istu siin, puhka. .. Petrovna!” hüüdis ta.
Lävele ilmus eit; kes nagu oleks siinsamas ukse taga valvanud.
„Kostita millegagi pojukest,” käskis vanamees ja läks toast välja.

105

Eit pani vaikides Vassiljoki ette klaasi jahtunud teed, andis juurde tüki leiba.
Alles tunni aja pärast ilmus vanamees ja andis Vassiljokile sedeli. Aidates seda pintsakusse õmmelda, õpetas ta:

„Kui teine kord tuled, astu sisse Anton Ivanovitši juurde kauplusse. Ära räägi sõnagi. Ta tuleb ise välja ja sammub ees, sin'a aga järgned talle. Patareide järele tuled nädala pärast.”
Hüvasti jättes surus vanamees Vassiljoki kätt ja andis nõu:
„Peaasi, ole ettevaatlik ja pea keel hammaste taga!”
Hetk hiljem astus õnnelik Vassiljok tänavale.

ONU PAVEL

Ilm juhtus olema tuuline. Hommikul paistis päike heledalt, siis aga läks ta pilve taha ja vaatas sealt ainult aeg ajalt välja nagu läbi tuhmi klaasi.
Oli Suure Oktoobrirevolutsiooni aastapäev.
Kullilaande olid kogunenud kõik lapsed. Peale Vassiljoki, Miška ja Timka olid siin Sofiika ja Mariika, Timka koolivend Nikolai ja Miška on.upoeg Aljoša oma sõpradega - kokku kaksteistkümmend last.

Lapsed olid otsustanud seda päeva tähistada nagu kord ja kohus. Neile meeldis väga seda päeva pühitseda salaja. Nad tuletasid meelde jutustusi sellest, kuidas varemalt, enne revolutsiooni, olid põranda-alused tegelased ja töölised kogunenud maipühale, kuidas politsei neid oli laiali ajanud ja kinni võtnud, kuidas neid oli saadetud Siberisse, vangi pandud. Lapsed olid uhked sellele, et nad toimivad nii, nagu kunagi olid toiminud bolševikud.
Miiting otsustati pidada metsas. Kuidas poisid oma sõpru ka austasid, muldonni saladust ei avaldanud nad kellelegi.
Otsiti välja lage koht, kust avanes vaade jõele ja laiadele aasadele.

Olukord tundus lastele eriti pidulik. Nad vaatasid kadedusega Miškat ja Timkat, kel olid pidupäeva puhul kaelas pioneerirätid. Ainult Sofiika ei kadestanud neid. Ta naeris oma tumepruunide silmadega, nagu oleks tal varuks oma saladus. Ja alles siis, kui kõik olid istunud külmunud maale, võttis ta põuest kompsukese. See oli ta punane pearätt.

Kui aga tuul riide lahti rullis, lõid ime.stunud laste silme ette särama sõnad:
„Surm saksa okupantidele!”
Korrapealt kasvas Sofiika kõigi noorte põrandaaluste silmis.
„See on juba midagi!”
„Kus alles tubli!”
„Kae mul Sofiikat!”
Igalt poolt kostsid vaimustatud hüüatused, Aljoša aga oli jõudnud juba maha lõigata peenikese kasetüve, et voolida see lipuvardaks.

Vassiljoki ilme oli pidulik. Seljas oli tal uus hall ülikond ja ta juuksed olid hoolikalt pügatud. Ta seisis paljapäi. Ta mustad silmad põlesid nagu tähed, tõmmudel põskedel mängles puna, siledal otsnrikul paistsid vaevu välja kaks kortsukest.

„Seltsimehed!” ütles ta erutatult. „Kallid seltsimehed, mees- ja naispartisanid!” kordas ta pidulikult. „Käesoleval aastal me võtame suurt pidupäeva vastu teisiti kui varemalt. Vaenlane püüab kinnitada kanda meie maal, hävitab meie linnu ja külasid, laseb maha ja poob üles meie ini mesi ...“

Vassiljok rääkis kaua ja innukalt. Ja iga ta sõna erutas ning liigutas, tungis noorte südamete sügavusse, kuigi kõik, mida. ta ütles, oJi hästi.teada kõigile kuulajaile.
„Meie oleme Nõukogude Liidu noored kodanikud. Meile on kallis meie Kodumaa, ka meie peame võitlema tema au ja vabaduse eest. Ja me võitleme juba. Me võime öelda Punaarmeele ja armastatud seltsimees Stalinile, et ka meie oleme sõjamehed.. .”

Ta kutsus palavalt üles veelgi otsustavamalt kätte maksma vaenlasele, veel paremini abistama oma vanemaid .seltsimehi - partisane. .
“ . .. Seltsimees Stalin ei unusta meid kunagi. Ta päästab meid hirmsast orjusest!”
Pärast Vassiljokki võttis sõna Aljoša. ja ütles, et tema ning ta seltsimehed koguvad veel rohkem relvi, ja palus väga tutvustada neid tõeliste partisanidega.

Siis asus kõnelema Timka. Kuid ta ei jõudnudveel öelda kolme sõnagi, kui kõikide pilgud pinevalt ühele poole pöördusid.

107

Mööda niitu, ringi ümber järvede, jooksid metsa suunas kaks meest, vahetevahel maha kukkudes ja seljataha tulistades. Vassiljokil kiskus süda kokku. Ei olnud kahtlust: seal jälitasid hitlerlased partisane.
„Rahulikult! Peitke lipp ära.”
Ta andis käsu, et kõik peale Miška ja Timka lahkuksid ükshaaval metsast. Sofiika tahtis jääda, kuid Vassiljok heitis temale niisuguse pilgu, et ta otsekohe, lauset lõpetamata, tihnikusse kadus, solvunult kokku surudes huuli, mis olid punased nagu valminud kirsid.
„Kahju, et meil pole relvi!” ütles Vassiljok, kellele meenus, et nad olid kõik relvad andnud üle partisanidele.
Hinge kinni pidades jälgisid sõbrad põgenikke, kes jooksid metsa poole: ainult seal võisid nad varju hoida. Partisanid pingutasid kogu oma jõudu, kuid ka jälitajad ei jäänud maha. Nüüd heitis üks põgenikest eneselt mingisuguse riietuseseme - kas telkmantli või palitu.
„Oi, üks kukkus!” sosistas Timka ehmunult.
„Hakkab vastu tulistama,” ütles Miška, kes ei uskunud, et inimene ei saa püsti tõusta.
„Ta ei liiguta end.”
„Need lurjused tapsid ta,” sosistas Vassiljok valuliselt. „Vaadake, vaadake, teine läks tagasi. . .”
Tagasijooksnu kummardus seltsimehe kohale. Pööras ta ümber. Võttis tapetu vintpüssi. Siis ajas end sirgu, laskis mitu pauku ja läks jälle edasi.
„Ta lonkab,” märkas Miška.
Nüüd liikus partisan edasi, raskelt teisele vintpüssile toetudes. .
Fašistid ja politseinikud ei tulistanud enam. Üksteisele käega märku andes hakkasid nad edasi liikuma poolringis, surudes põgeneja jõe äärde. .
„Tahavad ta elusalt kinni võtta,” taipas Vassiljok. 0Aga võib-olla on see partisan Ivan Pavlovitš, kes oli teel meie poole?”
„Ta tuleb päästa! Päästa iga hinna eest!” mõtles Vassiljok.
„Paat!” hüüatas ta, tuletades meelde, et lähedal, ranna äärsetes tarnades, oli peidus ta kalapüügipaat. Kriimustades nägu ja käsi vastu okkalisi seavabarnaid, sööstsid poisid tuhatnelja mäest alla.

108

Nad olid juba poolel teel, kui Vassiljok nägi, kuidas partisan seisma jäi jõe äärde, mis oli ootamatuks takistuseks.
Vaenlased lähenesid tihedas poolringis.
„Kiiremini!” pidi Vassiljok hüüatama, kuid sellal heitis partisan, kes nähtavasti oli teinud otsuse, enese külma jõkke.
Tema hüppekohale kerkis veesammas.
Läbi tammevõsastiku jooksid poisid kaldale. Vastaskaldalt kostsid aina püssipaugud, ja metsas hakkasid vihisema kuulid. Fašistid ja politseinikud poisse muidugi ei näinud, vaid tulistasid umbropsu.
Läheduses sahisesid põõsad, praksus oks, kostis tasane oie. Haavatu oli jõudnud juba siinpoolsele kaldale.
Vassiljok tuli välja metsaservale. Ta nägi hitlerlasi ja politseinikke, kes lahutasid käsi ja osutasid küll metsale, küll jõele. Ükski neist ei julgenud astuda jäisesse vette. Mida rohkem nad eemaldusid, seda rahulikumaks muutus Vassiljoki süda.
„Lähevad vist ringi,” mõtles ta.
Uuesti kostis tagasihoitud oie kuskilt üsna lähedalt.
Andes poistele märku, et nad vaikselt istuksid, roomas Vassiljok edasi, püüdes kuivade lehtede ja

okstega mitte sahistada. Ta oli ettevaatlik, sest ta sai aru, et partisan võib pidada teda politseinikuks ja tulistada. Vassiljok lükkas kergelt lehestiku laiali ja nägi kätt, mis hoidis püstolit. Käsi lebas jõuetult maas. Haavatu lamas näoga vastu roh tu. Juuksed ta peas olid kokku kleepunud ja läikisid.
Vassiljok hüüdis arglikult:
„Onu...” .
Tundmatu nähtavasti ei kuulnud.
„Onu!” kordas Vassiljok juba valjemini. .
Haavatu võpatas ja tõstis suure vaevaga pead. Ta arvas nähtavasti, et ta oli valesti kuulnud.
Oma südame põksumist tagasi hoides hakkas Vassiljok rääkima:
„Ärge kartke; onu, olen oma inimene - partisan.”
Haavatu vaatas temale otsa tuhmi pilguga.
„Kes sa oled?” küsis ta lõpuks.
„Olen Vassiljok. “ partisan. Siin on ühes minuga veel pioneerid Miška ja Timka. Me pidasime oktoobripüha ja nägime, kuidas teid fašistid ja politseinikud. . .”

„Kus on fašistid?'“ oigas haavatu.
„Sealpool jõge. Läksid nähtavasti ringi.”
Põõsaste tagant ilmusid nähtavale Miška ja Timka nende pioneeri-kaelarätid punasid nagu valminud lodjapuumarjade kobarad. Haavatu silmad läksid niiskeks:
„Aidake hädast välja, pioneerid!”
Üleni märg, lamas ta kõrges rohus. Ta jalga mööda nirisev veri tekitas maas punase laigu.
„Jalg siduda... Vett, kui võimalik...” sosistas haav'atu; vaadates usaldavalt oma uusi sõpru.
„Kohe, kohe!”
Kuid haava siduda ei saanud niillegagi: polnud sidet ega vatti. Vassiljok ei mõtelnud hetkegi, võttis seljast oma pidupäevasärgi ja käristas selle pikkadeks rlbadeks. Haavatu pööras end teisele küljele, et poisid saaksid haava kinni siduda.
Põgenik värises. Ta oli kaotanud palju verd; suplemisest jääkülmas vees oli ta nägu tõmbunud siniseks. Ta pigistas hambad kokku, et mitte oiata, ja tõusis suure vaevaga istukile.
„Kahju, püssid jäid vette,” ütles ta.
„Pole yiga, onu, küll me need kätte saame,” kinnitas talle Vassiljok.
„Kas teie olete partisan?” küsis Timka.
„Kas olete meie komandöri Ivan Pavlovitši juurest?” tundis Vassiljok huvi.
“Kas tunnete teda?” imestas haavatu.
“Ivan Pavlovitši? Meie oleme ju tema partisanid!”
„Ma ei tule tema juurest, vaid lähen tema juurde!”
Partisani silmis välkus lootusesäde.
“Kuidas teie nimi oli?”
“Pavel. Pavel Sidorovitš.”
„Pavel Sidorovitš, siia jääda on ohtlik! Politsei hakkab teid otsima. Aga meil on metsas muldonn. Me kanname teid sinna. Seal on ohutu, soe, te saate sooja ja... paranete kiiresti.”
Pavel Sidorovitš naeratas vaevalt märgatavalt:
„Olen teie külaline, poisid.”
Teda mõlemalt poolt toetades viisid poisid haavatu muldonni. Panid ta maha pehmetele heintele, andsid süüa leiba ja kuivatatud kala.

Nüüd sai haavatu aru, et ta on päästetud. Ta sai sooja ning suikus peagi rahutusse unne.
Poisid tulid kokku nõupidamisele.
„On vaja sidemeid, vatti ja joodl. Aga kust neid saada?” erutus Vassiljok.
Timka silmade ette kerkis pilt: Ljubov Ivanovna mähib poisi jalga, keda Lukan oli nimetanud “vareseks”.
„Mina muretsen,” lubas Timka kindlasti.

ETTEVAATAMATU SÕNA

Vanasõna ütleb: “Igas perekonnas on oma värdjas”. Seda oleks võinud öelda ka vana Tkatši perekonna kohta. Isa oli kõigi poolt lugupeetud tööline ja poegadestki said peaaegu kõigist tublid inimesed; ainult Mikola ei olnud niisugune nagu teised.

„Nagu oleks keegi ta salaja ukse taha toonud,” kaebas isa.

Koolis õppis Mikola halvasti. Ta oli nagu nui: ükski teadus ei hakanud talle pähe. See-eest oli ta niisugune kakleja, et kõik lapsed tema käes nutsid ja teda kartsid nagu tuld. Kui ta suuremaks kasvas, hakkas ta varastama ja ulakusi tegema. Lõppude lõpuks tüütas ta oma isa niivõrd ära, et see viimaks ütles: „Mine minema, või muidu lähen ma ise, et inimestele mitte enam silma alla sattuda.”

Mikola logeles veel natuke aega külas, siis tabati ta mingisuguselt varguseIt, pidi juba sattuma kohtu alla, kuid jäi äkki jäljetult kadunuks.

Kaks aastat ei olnud temast midagi kuulda. Kuid niipea kui sakslased külla tulid, ilmus ka Mikola päevavalgele . . . Ning sedamaid võeti ta politsei teenistusse, ja pealegi vanempolitseinikuna.

Politseijaoskond asus naaberkülas, ja politseinikud sõitsid siia harva. Sestsaadik kui Mikola Tkatš oli näinud õpetajat, hakkas ta aga külas käima sagedamini.

Ka täna, pärast seda, kui ta oli politseinikud saatnud Kullilaande partisani taga otsima, astus ta õpetaja juurde sisse.

Ta suitsetas kogu aeg saksa sigarette ja hakkas tähtsalt, nagu oleks ta tõepoolest suur tegelane, pikalt ja laialt kõnelema:

„Märkasin neid juba kaugelt. Mulle ei tulnud pähegi, et need võiksid olla partisanid. Arvasin, et on kalurid järvelt. „Noh,” ütlen politseinikule, „kontrollida, ja kalad siia tuua!” Sakslased ja meie läheme järvele. Nemad aga muudkui laskma. Ahah, mõtlen, siin on midagi korrast ära. Minu järel!” komandasin siis. Jõudsin ühele järele põmm! Sai pihta. Teine mõtles jooksu pista. Mina surusin ta jõe kaldale. Ajasin ta ummikusse nagu jänese. Jäi vee äärde seisma, ja kohe käed üles. Mina ägedushoos põmm! Tema vette. Eks tegin mõtlematult: oli vaja elusana võimude ette viia — suure tasu oleksin saanud! Partisanide eest makstakse hästi. Noh, ka riii saan puuda soola, vahest tõstetakse aukraadigi... Miks te jäite mõttesse, Ljubov Ivanovna?”
„Ma mõtlen: kuidas võib olla nii julm?” .
„Kuidas julm?”
„Te tapsite kaks inimest.”
„Ha-haa, või ainult kaks! Annaks jumal, et igaüks sellega hakkama saaks! Selle käega...” Tkatš tõstis ü1!es oma määratu suure rusika, mis oli täis punakaid tedretähti. „See käsi on teise ilma saatnud lugematult palju inimesi. See pole sugugi hirmus.”
Ljubov Ivanovna kattis käega oma silmad.
„Teate, Ljubov Ivanovna, see on niisama nagu tappa kärbest. Võtan revolvri kätte, surun päästikule - põmm! - ja inimest pole enam olemas. Mind koguni kutsutakse selleks eriti kohale, kui vaja.“
„Vabandage, kuid ma ei või seda pealt kuulata; See on. .. talumatu!”

„Pole viga. Kui teeniksite politseis, harjuksite ära.” .
Saabus õhtu. Toas läks pimedaks, aga Tkatš istus ikka veel paigal. Ljubov Ivanovna vaatas kannatamatult akende poole. T,õusis ja ütles siis:
„Vabandage, kuid mul on veel tööd.”
„Mis töö see ka on? Meil on alles töö! Ja sellele vaatamata olen ma valmis teie pärast, kuidas öelda...”
„Mul on homme tunnid, pean veel ette valmistama...”
„Kas teid. ei ole see kool veel ära tüüdanud? Niisugune nagu teie ei peaks koolis õpetama...”
„Harjumus. Õpetaja ilma koolita on nagu kala veeta.”

„Kogu aeg ma võtan hoogu, et kõnelda teiega tõsiselt. .Ja ikkagi... kardan, et teie... võib-olla nii... Mulle tuleks nüüd igaüks, pole nii, nagu varem.”

Ljubov Ivanovna heitis temale pilgu, milles oli uudishimu ning viha. Kuid mees ei märganud midagi.

„Teate, muloleks juba aeg, Ljuba... Ivanovna, randuda oma kaldal. Aastad on mul juba niisugused, olen praegu kindlustatud, au sees; võib-olla saan veel ametikõrgendustki. Oleks aeg juba lapsukestele mõelda. Ma tahan teile kõik ära rääkida. Olen palju näinud mitmesuguseid . . . noh, ühe sõnaga, kuid et kedagi armastada. . . Noh, mis seal ikka, tulge mulle naiseks - ujute kui pirukas sulavõi sees!”
„Mis te nüüd, mis te nüüd!” kohkus Ljubov Ivanovna.
„Mina olen teie vastu sõbralik, teie aga...”
„Te vastake mulle avameelselt, sest ma räägin seda tõsiselt. Lööme käed kokku, ja lõpp.”
Ta tõusis püsti ning jäi kahvatu ja vihase tütarlapse ette seisma.
„Minge. Ma pean tundideks. . .”
„Noh, kuidas on, kas lööme käed?”
„Pärast, pärast. Te mind veel ei tunne, mina teid samuti . . . mitte täiesti...”
„Mul pole vaja tunda. Ma näen. Te olete mulle meeltmööda - ja kõik! Kedagi teist ma naiseks ei taha!”
„See on teil niisama jutt. .. Küllap räägiJte seda kõigile.”
Neiu sundis end isegi naeratama.

„Kas te ei usu? Teadke siis, et minu sõna on seaduseks. Ma lähen ära, aga tulen jälle. Kui ma kord juba olen. otsustanud abielluda, siis ma ka abiellun. Kui tulete mulle naiseks, Ljuba, siis pole teil midagi karta, ujute nagu pirukas sulavõi sees.”

Viimaks sai õpetaja temast kuidagi lahti. Istus siis laua taha ja kattis näo kätega.

Sellest ajast saadik, kui siin hakkas käima Tkatš, oli isegi tema perenaine tundmatuseni muutunud. Ta vaatas Ljubov Ivanovnale nüüd niisugusel pilgul, nagu oleks õpetaja Tkatšiga ühel nõul. Perenaine tegi korduvalt märkusi, et tema tare. on kitsas ja et talvel hakkab siin külm; ta andis igati mõista, et õpetajal on aeg end koristada ta ausast majast.

Uks kriuksus. Võib-olla tuli perenaine tagasi? Ljubov Ivanovna tõstis pea. „Tere õhtut!”
Lävel seisis poisike, kes kohmetunult keerutas käes mütsi.
„Tere õhtut!”
Õpetajal läks süda kergemaks.
„Mis sa soovid?” Ta ei suutnud kuidagi meelde tuletada selle õpilase nime. „Kuidas su nimi on?”
„Timka.”
Poiss hakkas kogelema, teadmata, millest alustada. Ljubov Ivanovna tabas ta hämmeldunud pilgu:

„Tule lähemale. Milles asi seisab?”
„Ema,” alustas Timka kogeldes, „lõi kirvega jalga. Raius puid ja... Ta palub väga teilt joodi, sidet ja vatti.”
Tkatši jutud lasusid raske kivina Ljubov Ivanovna südamel, ja tal oli heameel juhuse üle puutuda kokku teiste inimestega:
„Ma tulen sinuga ühes.”
Timka sattus segadusse.
„Lähme!” ütles õpetaja, pannud kiiresti üleriided selga ja võtnud kätte kandekoti.
„Kuid meie. . . Meil pole tare...” ütles Timka ega liikunud paigast.
„Mis siis sellest? Seal pole midagi imestamisväärset. Lähme, kuni pole veel hilja.”
Külm judin käis poisil üle keha.
„Kui te annaksite minu kätte, ma juba ise...”
„Näe, kus mul arst väljas! Lähme!”
„Oh, vabandage, kuid ma ei rääkinud õigust. Mitte emale ei ole seda kõike tarvis. . . Ma petsin natuke. Seda on vaja ühele inimesele...”
„Kellele?”
„Ma ei saa öelda.”
Ljubov Ivanovna vaatas poisile küsivalt otsa.
„Mis on siis selle inimesega?”
„Ta on haavatud.”
„Fašistid?”
„Jah.”
„Noh, mis sa siis veel seisad? Lähme kiiresti!”

Õpetajale meenus Tkatši lobisemine, ja tal tekkis tunne, et poisi tulek on kuidagi seotud hiljutise „inimjahiga”.
Timkast käis üle palav hoog. Ta kahetses nüüd, et oli õpetaja juurde tulnud. Ja veel enam oli ta enesele vihane sellepärast, et oli pillanud ettevaatamatu sõna.
„Ma ei tea midagi,” ütles ta kaeblikult.
„Kardad sa mind?” .
Timka ajas pea väljakutsuvalt püsti:
„Ei karda. Kuid see on suur saladus.”
„Sa ju reetsid selle.”
„Noh, ja mis siis?” Poisi silmis lõi hõõguma tige säde, nagu oleks õpetaja süü, et tema, Timka, oma saladuse nii rumalasti välja oli lobisenud.
„Kuidas - „mis siis”? Ma võin kõike teha.”
„Midagi te ei tee! Lõigake mind tükkideks – rohkem ma midagi ei tea... .ega. .. ütle.”
Akna taga kostsid sammud. Uksest vajus sisse vanempolitseinik. Just teda oli Timka kõige vähem oodanud.
„Niisiis, ma tulin meelde tuletama: kokkulepe on kallim kui raha...” algas politseinik.
Timka taganes ukse poole.
„Oota, oota!” sattus Ljubov Ivanovna segadusse. Ja kui Tkatš oli astunud laua juurde, sosistas õpetaja poisile: „Võta mu kandekott, Timka, ma tulen sulle kohe järele.” Timka sööstis noolena tarest välja...
Murest murtuna istus ta muldonnis ja valjusti nuuksudes jutustas sellest sündmusest.
„Ma arvasin, et til on oma inimene, nõukogude inimene. Luges niisuguseid raamatuid, aga tema juures käib politseinik. . .”

„Lollpea! Juba esimesele vastutulijale lobisesid välja,” noomis Miška oma sõpra.
Poisid tungisid õnnetule Timkale nii üksmeelselt ja ägedalt kallale, et ei märganud, kui Pavel Sidorovitš ärkas.
„Kuidas .ta nimi on?” küsis ta kähiseva häälega. „Ljubov Ivanovna.”
„Kust külast?”
Vassiljok ütles. .
„Kohe. . tooge ta ruttu siia!” kähises haavatu ja langes teadvusetult heintele.

115

TEED ÜHTISID

Juba hommikul oli talviselt külm, taevas polnud ainsatki pilve. Niihästi maa kui ka paljad puud ja majade katused olid öö jooksul kattunud hõbedase härmatisega. Päeval aga kogunesid rasked lumepilved, hakkas sadama lund, - esmalt tuli peenikesi ümmargusi helbeid, pärast aga suuri räitsakaid.
Juba ligi tund aega ootas Timka küla taga vana paju all Ljubov Ivanovnat. Hämardus, kuid teda ei tulnud.
„Aga mis siis saab, kui tema...” mõtles Timka. „Ei, ei või olla!” peletas ta enesest eemale kahtlusi. „Pavel Sidorovitš käskis ta tuua otse muldonni. Tähendab, ta on oma inimene...” '
Kuid Timkale tegi ikkagi muret õpetaja tutvus Tkatšiga.
„Aga mis siis, kui Pavel Sidorovitš ütles seda palavikus? Ta on ju haavatud. .. Võib-olla oli õpetaja varemalt oma inimene, nüüd aga.. .”
Ja ometi ei tahtnud poiss seda uskuda.
Aga mis siis, kui ta ilmub praegu politseinikuga?..
Noh, tulgu! Tema, Timka, ei ütle siis ikkagi midagi. Kannatab kõik välja, ei tee häältki: kõige julmemad piinamised ei too ta suust kuuldavale sõnakestki... Ta sureb... Kahju on tal enesest, kuid ta on uhke endale, et niimoodi maailmas elas...
Paistab, et nüüd keegi tuleb... Tõepoolest, mingisugune vari liigub lumeliniku taga, lähenedes ja suurenedes. Võib-olla on see politseinik?
Hetke pärast hingas Timka vabalt ja rõõmsalt: ta tundis õpetaja ära. Kõik kahtlused ja kartused hajusid. Ta süda oli täis usaldust: kui Ljubov Ivanovna poleks oma inimene, siis ei õpetaks ta niimoodi koolis!
Ljubov Ivanovna oli liikunud kiiresti. Ta nägu õhetas, silmad särasid.
„Vabanda, Timka! Jälle see punapäine kurat... Suure vaevaga sain temast lahti. Noh, las ootab, see närune politseinik!” ütles ta vihaselt.
„Pole midagi. .. seisin paju all, ei saanud arugi, kuidas aeg läks,” ütles Timka, kes oli oma äsjased mured unustanud.

116

„Lähme!” sõnas õpetaja ja nad hakkasid metsa poole minema.
. . . Pavel Sidorovitš ei maganud enam. Ta oskamatult seotud haav valutas, ta uni oli olnud rahutu ja täis viirastusi: ta karjus, sõimas, ärkas tihti ja küsis vett. Tal oli palavik.
Vassiljok täitis vaikides kõik haavatu soovid, vaadates nukralt mehele, kes otsekohe oli saanud talle lähedaseks. Kannatamatult ootas ta õpetaja tulekut. Tundus, nagu oleks möödunud juba terve igavik.
Lõpuks nad tulid. Esmalt libises muldonni pakasest punetav Ttmka, tema järel aga imestunud Ljubov Ivanovna.

Pavel Sidorovitš upitas end küünarnukile:
„Ljuba!”
„Kes see on?”
Ljubov Ivanovnat vaatasid palavikuliselt läikivad silmad. Nägu oli õpetajale võõras: teravnenud nina, põsed, mis silmini olid kasvanud musta habemesse.
„Kas ei tunne ära?” Haige naeratas ainult silmadega. Selles naeratuses oli midagi väga tuttavat.
Ljubov Ivanovna astus haavatu juurde ja pidi rõõmu pärast peaaegu karjatama.
„Pavel Sidorovitš! Mis teiega on?” Ta kaelustas haavatut tormakalt ja suudles. tema kahvatut otsmikku.
„Ei midagi, ei midagi erilist...” Ka mees suudles neiut. „Kas ikka :elus?”
„Kõik on hästi, Pavel Sidorovitš. Kuid mis teiega lahti on? Nii kaua ootasin - ja lõpuks säärane kohtumine. ..”
„Terve luu peale kasvab liha. Lasksid mulle pihta, lurjused! Kui poleks olnud poisse, oleksin kadunud.”
Pavel Sidorovitš heitis hella pilgu poistele, kes vaatasid seda stseeni pealt.
„Tublid poisid on teil,” kiitis ta.
„Ma ei arvanudki, et mul on niisugused naabrid...”
Ljubov Ivanovna peatus: „Kuid sellest pärastpoole. Näidake oma haava. Kas palavikku on?”
Ta asus haavatu juurde nagu vilunud arst.

„Ometi jõudsin ära oodata!... Kui te teaksite, Pavel Sidorovitš, missugune piin on elada ilma oma inimesteta. Hakkasin kooliga tegelema.”

„Poisid jutustasid.”
Mees kiristas valu pärast hambaid, kui Ljubov Ivanovna võttis ära haava külge kleepunud sideme.
„Kannatage välja, armas, kannatage välja,” rääkis Ljubov Ivanovna leebelt.

„Pole viga,” kähistas haavatu läbi hammaste. „Ei ole veel harjunud. Jätka, Ljuba, oma tööd. Nii et sa siis ütled, et sind ei kahtlustatud?”

Valu summutamiseks tegi Pavel Sidorovitš meelega teist juttu.. .

„Külavanem kutsus välja. Tahtis politseisse saata. Aga kui luges dokumendid läbi, jättis rahule. Nüüd juba peavad päriselt oma inimeseks. Vanempolitseinik hakkas isegi kosjajuttudega minu juures käima,” lisas ta tasemini.
„Oi!”
„Kas on valus? Kannatage välja, kannatage välja, ma kohe.. .”
„Pole viga. Jäi oma mõrsjast ilma!”
Ljubov Ivanovna käed tardusid ja ta vaatas küsivalt haavatule silma:
„Kas tõesti ei tule mul enam sinna tagasi pöörduda?”
„Pole vajadust. Ljubov Ivanovna Zaretskaja on oma osa täitnud ja muutub siitpeale. uuesti Ljubbv Ivanovna Ivantšukiks.”
„Kui rõõmus ma olen!” sosistas neiu.
„Kas Sidorenko käis?”
„Saatis mehe. Mitu korda. Oli väga mures. Tuleb varsti siia.”
Vassiljok aimas, millest oli jutt. Ta sai nüüd aru, et õpetaja oli olnud sidepidajaks.
Ljubov Ivanovna sidus haava ja andis Pavel Sidorovitšile mingisuguseid pulbreid:
„Nüüd läheb kergemaks.”
„Tänan. Mind surm ei võtnud, aga näe - seltsimehe küll.” Haavatu hääles helises kurbus.
„Kuidas elavad meie omad? Nikolai Petrovitš?”
„Juhib partisanisalka.”

„Ja oblastikomitee?”
„Ka põrandaalune oblastikomitee on seal.”
„Miks keegi nii kaua ei ilmunud? Mis on Ivanoviga?”

118

„Sellepärast ei tuldudki nii kaua. Kuu aja eest läksime koos Ivanoviga ja . sattusime varitsussalgale. Mina, nagu näed, jõudsin pärale, küla juures aga pidin peaaegu hukkuma. Kuid Bojartšuk sai surma. .. siin, metsa taga.”
Ljubov Ivanovna ohkas. Igaüks mõtles oma mõtteid.
Vassiljok kärpis küünlatahti, mis kippus suitsema ja aina vubises. Lõuga rusikatele toetades vaatas Timka armunud silmil kord ,Pavel Sidorovitšile, kord Ljubov Ivanovnale. Ta püüdis iga nende sõna, elades mõttes läbi kõik kuuldu.
Ülevalt kostsid sammud.
„Küllap vist Miška,” sõnas Vassiljok tasa, kuigi ise oli veendunud, et need on partisanid.
Ta aimus ei petnud teda. Muldonni vajus üleni lumine Ivan Pavlovitš. Silmi kissitades vaatas ta tähelepanelikult õpetajale näkku.
„Ei teadnud oodata,” ütles ta, kui oli tervitanud. „Kuidas teie siia sattusite, seltsimees Ivantšuk? Kas ei pidanud vastu ?”
Ljubov Ivanovna surus ta kätt:
„Kõik on korras, seltsimees Sidorenko.”
Ivan Pavlovitš märkas muldonni nurgas heintel lamavat meest.
Pavel Sidorovitš liigutas end.
“Kas ei tünne ära, seltsimees Sidorenko?” küsis Ljubov Ivanovna õnnelikult naeratades.
Ivan Pavlovitš astus haavatu juurde.
“Žurljak! Pavel!” hüüdis ta.
Nad suudlesid teineteist vennalikult.
„Viimaks ometi! Oleme jupaootamisest väsinud!” ütles Ivan Pavlovitš.
“Teie kandis võetakse halvasti vastu, seltsimees Sidorenko.”
„Kas said haavata?”
Alles nüüd märkas Ivan pavlovitš, et Pavel Sidorovitš oli haiglaselt kahvatu.
„Kas Bojartšukki mäletad, töötas oblasti põllumajanduse osakonnas? Ta tapeti. Poleks olnud sinu kotkaid.. ”
„Aitasid su hädast välja?” küsis Ivan Pavlovitš ja vaatas lahkelt poistele. „Nad on mul tõesti kotkad!”

119

Poisid punastasid sellest kiitusest ega teadnud, mida öelda.
. . . Oli juba kesköö, kui muldonni sööstis Miška, üleni märg ja kurnatud. Ta oli ütlemata rõõmus ja ühtlasi ka tusane. Säärane kordumatu hetk, erakordne juhus, tema aga pidi just sel ajal eemal viibima! Kuid tusk läks tal kiiresti üle. Siin istusid kõik ja ajasid tuhmil küünlavalgel rahulikult üksteisega juttu, tema aga oli öösel teinud oma töö.
„Seltsimees komandör! Noh, vaadake, kas teile ei lähe seda tarvis?”
Miška avas pauna. Komandör võttis kätte väikese eseme, mis sarnanes kollase seebitükiga.
„Tool! Pavel Sidorovitš, vaata, ehtne tool!” pöördus Ivan Pavlovitš põrandaaluse oblastikomitee esindaja poole. „Kas oled näinud niisuguseid kotkaid! Sel on ju kulla väärtus! Kas sa, Miška, tead ka, mida tõid?”
„Võin veel tuua!” lausus Miška uhkelt.

„Too rohkem, pojuke! Pärast sõda tasun sulle tooli eest kullaga. Puud puuda vastu.”
„Ohoo! Niipalju kulda pole,” turtsatas Timka.
„Kust sa selle küll said?” küsis Ivan Pavlovitš.
„Seda poisid. . . Aljoša.. . Nende juures peatusid sõdurid ja jätsid sinna palju niisugust kraami. Terve kasti. Aljoša peitis ära. Naised arvasid. algul, et see on seep: proovisid pesu pesta, aga see ei vahuta.” .

„See on seep, millega me fašiste sisse seebitame!” naeris komandör. „See kulub meile marjaks ära. Kui leiate kuskil padruneid, tooge samuti. See on kõik meile vajalik nagu õhk.”
„Küll leiame!” tõotas Vassiljok kõigi eest.

MIS JUHTUS HILJEM

Ivan Pavlovitš, partisanisalga komandör, ei ilmunud ligi nädal aega. Pavel Sidorovitši ja Ljubov Ivanovna kaitseks jäid Kullilaande ainult neli partisani.

Pavel Sidorovitši tervis paranes kiiresti. Ta magas nüüd rahulikult ja katsus haavatud jalale juba toetudagi.

I Tool - lõhkeaine. (Tõlkija märkus.)

120

Päikesepaistelistel päevadel toodi ta muldonnist välja. Ta heitis kuivadele heintele, tõusis küünarnukkidele ja pilutas päikese käes rõõmsalt silmi. Ta oli kõhnaks jäänud, ta nägu oli pikaks veninud, rohekaks tõmbunud, põsed auku vajunud. Ainuüksi ta ilusad hallid silmad olid muutunud sügavamaks ja habe oli rohkem kähardunud.
Sõbralikult poistele naeratades küsis Pavel Sidorovitš: „Kuidas läheb, Miška?”
„Pole viga.”
„Kas oled kogu tooli siia tassinud?” uuris Pavel Sidorovitš.
„Kõik on siin.”
Miška, kes oli alati olnud jutukas ja kes eriti armastas vesteIda Pavel Sidorovitšiga, oli praegu üsna sõnakehv. Kogu tema tähelepanu oli suunatud mujale. Miška ei pööranud silmi noore partisani Ljonja Ustjužanini kätelt, kes valmistas mii ni sellestsamast toolist, mille Miška külast oli toonud.

Miška oli alati armastemud tehnikat. Kui kolhoos enesele veoauto soetas, keerles ta päevade kaupa selle ümber ja jälgis tähelepanelikult, mida tegi autojuht. Ta oli kuulnud ka miinide imettegevast jõust. Kui kujutleda ainult: sõidab miini otsa tank või auto - ja lendab sedamaid õhku!

Miškale näisid miinid mingisuguste ebatavaliste esemetena, sugugi mitte inimeste kätetööna. Selgus aga, et see kõik oli väga lihtne: Ljonja ise valmistas kiiresti ja osavalt tõelise miini.

Ta meisterdas kasetohust väikese karbi, täitis selle tooliplaatidega ja sidus ta kõvasti traadiga kinni. Pani siis karpi metalltorukese, mida Miška pidas täitesulepeaks, ja teatas, et miin on valmis. Miška vaatas umbusklikult Ljonjale otsa.
„Kas see siis lõhkeb?”
„Ohoo!” naeris see vastuseks.
Miška vaatas jälle hämmastusega Ljonjale:
„Aga kuhu te ta... panete? . . .”
„Võib maanteele, aga võib ka raudteele. Igale poole võib, ainult ettevaatlikult! Sapöör eksib ainult üks kord elus,” kordas partisan sõnu, mida talle enesele kunagi oli õpetatud.

121

Kuid Miškale meeldis see ohtlik elukutse, ja ta otsustas iga hinna eest saada minööriks.
Ljonja otsekui luges ta mõtteid:

„Siin, Miška, on vaja tegutseda rahulikult ja ettevaatlikult. Pead näiteks õhku laskma auto. Tuled maanteele. Kaevad augu sinna, kust rattad üle lähevad. Paned sinna miini. Ja nüüd seisabki kogu saladus ainult selles, et miin tuleb laadida. Kui eksid, ei lenda õhku auto, vaid sa ise. Aga laadimine käib nii. ..”
„Kas hiljem demineerida ka saab?” küsis Miška. „Kõike saab, ainult ettevaatlikult.”
Ljonja hakkas jutustama, kuidas ta armees teenides demineeris koos seltsimeestega välju.
Miška lõi särama:
„Aljoša teab üht niisugust välja. Seal pole veel keegi käinud. Kord sattus sinna kellegi lehm - ja kohe tükkideks.”
Ustjužanin elavnes:
„Tingimata demineerime. Partisanidele on niisugune väli peidetud varanduseks.”
„Kas mind õpetate välja?”
„Kui taipu ja tahtmist on.”
„Mina ju...” Miška oli nii erutatud, et ei teadnudki, mis öelda.
... Sel ajal ei olnud Vassiljokki kodus. Ivan Pavlovitš oli ta uuesti linna saatnud.

Nüüd ei tundnud Vassiljok hirmu ega ärevust. Ta pani pauna kartuleid ja kuivatatud kala, nurus emalt välja isegi tüki pekki, võttis mitu kamalutäit hirsitangu ja asus teele.

Tal oli õnne - juhuslikud veokid viisid ta peaaegu linnam. Teedel ja linnas kohtas Vassiljok lõpmata palju inimesi, kes kandsid seljas kotte: need olid linlased, kes olid kodus kokku kogunud viimased majatarbed ja viisid need maale, et vahetada toiduainete vastu. Sellepärast ei pööranud Vassiljokile keegi tähelepanu. Kuigi ta teistest millegagi ei erinenud, põksus linna jõudmisel ta süda. Peale kingituse Sergeile oli tal käisesse õmmeldud sedel; lendlehed olid tal saapavoodri vahel. Ivan Pavlovitš oli andnud nõu, et ta ei võtaks kaasa midagi ülearust. Kuid Vassiljok polnud suutnud maha jätta lendlehti, kus räägiti seltsimees Stalini kõnest Oktoobrirevolutsiooni aastapäeval

ja sellest, et hitlerlaste pealetung Moskvale oli nurjunud. Talle näis, et peale tema ei tea veel keegi seda erakordselt tähtsat uudist. Ta tahtis lendlehtedega Sergeile rõõmu teha.

Sergei rõõmustas väga Vassiljoki saabumise üle. Ta oli teda iga päev kannatamatult oodanud.

Sergei ema ei teadnud, kuidas poissi tänada. Ta oli haigusest, näljast ja murest täiesti kurnatud. Pikkadel päevadel ja unetutel öödel painasid teda rasked mõtted. Suudaks ta ainult jalule tõusta, küllap ta siis juba leiaks abinõu, kuidas päästa oma ainsat poega näljast!

Rõõmuga katsus ta koguni voodist üles tõusta, kuid poisid valmistasid õhtusöögi ise. Siis kuulis ema, kuidas nad millestki peaaegu hommikuni sosinal rääkisid.
Vassiljok näitas Sergeile lendlehte:
„Leidsin maanteelt. Meie lennukid heitsid alla,” lisas ta igaks juhuks. .

Sergei imes endasse iga sõna, ta käed värisesid, silmad põlesid. Kui ta lugemise oli lõpetanud; süleles ta Vassiljokki tugevasti ja suudles teda:

„Oled tubli! Mina... kas tead. “ olen ööd otsa sellest mõtelnud. Ma nägin isegi unes...” Ta lausus mõnitavalt ja vihaselt: „Paras sulle, saatana riisujate-armee! Meie omad peksavad teda, nii et aitab.”
Vassiljok rõõmustas., vaadates sõpra.
„Kas tead, Vaska, ma näen, sa oled tõeline sõber. Meil on ka... ka meie võitleme. Tõsi küll, väga vähe. Elektrivõrku on juba kolm korda rikutud. Valgus on, ja siis korraga pole enam. Vahel jälle paneme vee kinni.”
„Kuid sellest on veel vähe. ..” ohkas Vassiljok. Teisel päeval sammus Vassiljok kotikandjate hulgas linnast välja. Ta kandis seljas pauna väärtuseta esemetega.

. .. Timka oli sellal koormatud majanduslike ülesannetega - ta muretses haavatule toitu. Ta hankis värskeid, imekombel säilinud õunu ja porgandeid. Kui Ljubov Ivanovnal kord kogemata üle huulte libises, et haavatule oleks hea keeta kanapuljongit, tõi ta hommikul muldonni kuus kana - need olid

viimased, mis pärast fritsude jahipidamist Lukanil olid alles jäänud.

„Temal enesel tuleks kael nagu kanal kahekorra käänata, aga mul ei jätku selleks jõudu,” ohkas Timka, kes ei

suutnud tunda end õnnelikuna niikaua, kui Lukan oli, veel elus.

„Ka kool vaakus hinge. Ljubov Ivanovna oli külast kadunud. Teisel päeval haigestus Afinogien Pavlbvitš. Ainult Lukan jätkas oma tööd, kuid juba ilmselt vastutahtmist, sest koolis käis ainult mõni üksik õpilane. Ähvardusi väravale enam ei kirjutatud. Kuid Lukan sattus veelgi rohkem ärevusse ja ehmus, kui ilmusid päevavalgele kaks partisani. Kuigi üks neist sai surma, ei rõõmustanudki see teda.

. . . Sel õhtul ilmus Kullilaande partisanide voor. „Noh, kuidas tervis on, Pavel?” tundis Ivan Pavlovitš kõigepealt huvi.

„Tantsi kas või h0pakki! Haav paraneb.”

„Siis täna sõidame laagrisse?”

„Sõidame.”

Vassiljok andis partisanide komandörile sedeli üle.

Miška kiitles tooli hankimisega. Ainult Timkal oli nii halb tunne, et hakka kas või nutma. Mille üle võis tema uhke olla? Kas kanade üle? Ja ometi...

„Seltsimees komandör, külavanem saadab homme sakslastele loomi: neli siga ja viis vasikat. Niisugused rasvased!” kiitles ta oma andmetega.

„Tore. Külastamegi siis külavanemat. Kas viid meid tema juurde, Timka?”

Timkal jäi hing kinni. Viimaks ometi teostub tema unistus!

Kuid Lukan oli kaval. Pärast partisani surmasaamist ei ööbinud ta enam kodus. Teda ei läinud korda tabada.

Partisanid sõitsid Dnepri taha. Kullilaande jäi Ljonja Ustjužanin kahekesi seltsimehega. Ivan Pavlovitš käskis neil asuda järele vaatama miinivälja.

MINEERITUD PÕLLUL

Ljonja Ustjužanin, noore, peaaegu tütarlapseliku näoga, siniste silmadega ja mehiste huultega pikka kasvu partisan kõndis Miška ees, hoides kindlalt ja hoolikalt käes automaati. Iga poole kilomeetri järel küsis ta:

„Kas on veel kaugel?”

„Kohe siinsamas,” vastas Miška, kuigi neil oli vaja veel kaua minna. Millegipärast ta arvas, et Ljonja võib loobuda, kuulda saades, kui pikk tee neil veel ees seisab.

Kuid Ljonjat ei kohutanud see teekond sugugi.

Minööri keeruka elukutse omandas ta juba enne sõda, armees teenides. Neid õpetati kaua ja kannatlikult. Terved päevad ja sageli ka ööd roomas ta sisaliku kombel mööda välju ja peitis maasse miine selleks, et neid hiljem koguda kui arbuuse arbuusiväljalt. Kõiki olemasolevaid miiniliike, nii kodu- kui ka välismaisi, tundis ta nagu oma viit sõrme.

Juba esimestel sõjapäevadel hakkas ta vaenlase teele asetama miine, rajas meie tankidele ja jalaväele teed läbi miinitõkete.

„Minöör eksib ainult üks kord elus,” armastas Ljonja öelda.

Kuid mitmesuguseid juhtumeid tuleb ette ka minööril.

Kord oli Ljonja luurajaile juhiks olnud ja tuli tagasi läbi sakslaste miinitõkete. Läheduses, peaaegu

tema kõrval, süttis äkki miski ja kustus samal hetkel.

Kui kaua Ljonja meelemärkuseta oli lamanud, seda ta ei teadnud. Ta mäletas, et oli ärganud kaevikus, ümberringi aga polnud ühtki hinge. Ainult lakkamatu kumin kõrvus ja punased ning koliased ringid silme ees. Ta tõusis istukile ja nägi, et lebab keset miinivälja.

Tuikudes nagu joobnu, kartes kukkuda ja sattuda miinile, jõudis Ljonja välja ohutusse paika. Valust võitu saades hakkas ta küla poole sammuma. Tal oli ainult üks lootus - leida oma väeosa.

Külas aga olid juba sakslased. Teda tõugati temasuguste poolelusate inimeste salka. Mitu päeva aeti neid kuhugi edasi, ja lõpuks sattus ta loomade talveaedikusse. Üks kord päevas visati vangidele söögiks loomapeete. Konvoimehed heitsid loomapeedid otse mustuse ning sõnniku sisse ja naersid selle üle, kuidas näljast ja janust meeletud haavata ja põrutada saanud inimesed toidu kallale sööst-sid, kuidas nad rohelisi varsi närisid.

Ljonja otsustas põgeneda. Kuid selleks ei jätkunud tal jõudu. Oodata ära kaks-kolm päeva, koguda jõudu - ja siis juba ei pea teda enam kinni ükski tara ega ükski valve.. .

Kuid juba ööpäeva pärast veendus ta hirmuga, et ta ei kosu, vähe sellest, ta kaotab veel oma viimase jõu. Ta oli näljast hoopis nõrgaks jäänud: nii väga kui ta süüa ka tahtis, peeti ta ometi ei puudutanud.

Iga päev tuli aediku juurde na,isi ja tütarlapsi, kes peki ja munade eest ostsid välja oma mehi, isasid ning vendi, ja siis, rõõmupisarad silmis, need enesega kaasa viisid. Kuid kes võis tulla otsima Ustjužaninit? Ema? Õde? Neid tal polnud: ta kasvas üles ilma perekonnata, teda kasvatati uhes Uraali lastekodus.

Ljonja tõusis jalule, soovides kontrollida oma jõudu ja harjutada end, kuid ta pea kumises, silmade ees oli udu. . .

Meelemärkusele tulles nägi ta, et lamab sõnnikus, ega suutnud kuidagi meenutada, kuidas ja millal ta sinna kukkus.

„Nüüd, Ljonka, kihupea, oled kadunud! Kõnged nälga nagu koer.. .”

Siis hakkas ta ahnelt peeti närima, imestades, kuidas ta varem ei teadnud, et see on nii maitsev. Ta püüdis süüa rohkem, et kiiremini kosuda. Kuid ta jõud kahanes endiselt iga päevaga.

Vististi oleks Ljonja surnud loomaaedikus või oleksid hitlerlased ta kuskil tee peal maha lasknud. . . Kuid selgus, et ka temal, uraallasel, on siin, Ukrainas, sugulasi.

Sale tumepruunide silmadega tütarlaps õhukeses pluusis läks julgelt tunnimehe juurde. Saates sellele mänglevaid pilke nagu vanale tuttavale, näitas ta rätikusse peidetud mune.

Lühijalgne fašist esmalt hämmeldus, siis avanes ta suu laiaks naeratuseks.

Ljonja vaatas tütarlast peaaegu ükskõikselt. Nähtavasti tuli ta oma venna järele. Kuskil ta siin lebab, see tema vend. Kohe viib tütarlaps ta ära, ja ta pääseb häbistavast surmast. Ainult tema, Ljonja, juurde eL tule keegi. . .

Ljonjal hakkab talumatult valus. Aga tütarlaps tuleb juba sakslase juurest ära ja sammub aediku poole. Ljonja tahab näha seda õnnelikku, kes lebab siin tema lähedal, sest tütarlaps tuleb otse nende juurde. Ta näeb tema keskendatud nägu, tema niiskeid silmi ja ta tõuseb põlvili.

Tütarlaps on juba üsna ligidal; ta sirutab käed vennale vastu. Ljonjal vist ei lähe korda näha seda õnnelikku: ta

jõud jätab ta maha. Ta tunneb, et otsekohe kukub. . Sel hetkel haaravad tugevad käed ta kaela ümbert kinni, palav suudlus põletab ta nägu, mis on kollane kui surnul, kellegi huuled aga sosistavad siiralt ja. rõõmsalt:

„Mu vennake! Vennake, armas!”
Pisarad voolavad mööda Ljonja määrdunud, näljast tursunud põski.
„Mu õeke!” sosistab ta, toetudes tütarlapse tugevale õlale. Ta usub kogu oma olemusega, et see tütarlaps on ta lihane, temale seni tundmatuks jäänud õde.
Teineteise ümbert kinni hoides väljuvad nad aedilm väravast. Ta tahab pöörduda nende poole, kes maha jäävad, öelda neile mõne lahke sõna, kuid mingisugune arusaamatu häbi omaenese õnne pärast ei luba tal seda teha...
Ta jõud kasvas iga päevaga. Aljonka ja ta ema hoolitsesid tema kui oma venna ja poja eest. Ta tundis, nagu viibiks ta tõepoolest omaenese perekonnas. Inimesed, kes oma perekonda ei ole tundnud, usuvad alati, et neil kuskil on omaksed ja et nad saavad nendega kindlasti kord kokku. See, millest Ljonja oli unistanud juba lapsepõlves, läks nüüd täide.
Iga päev tõi Aljonka uue rõõmsa sõnumi:
„Täna päästsime sealt jälle üheksa noormeest, teistele aga andsime toidupoolist üle. See sõdur, niisugune lollpea, ütleb: „Sinu jaoks, freilein, teeksin ma isegi kullast mäed. Tule kas või iga päev.” Ei tea, kust ta niisugused sõnad on õppinud? Lollpea, tahab aina külla tulla.”
Ljonja sai vihaseks. Ta tundis, et on võimeline oma paljaste kätega fašisti tükkideks kiskuma.
Ljonja mõtles juba sellest, et oleks aeg teele asuda, kuid miski pidas teda kinni.
„Homme!” ütles ta enesele. Kuid päev möödus, ja ta lükkas mineku uuesti edasi homsele, söandamata maha jätta oma perekonda.
Kui ta enne oli ennast kuidagi õigustanud sellega, et ta polnud veel nii tugev kui vaja, et temale õigupoolest kuluks ära haiglaravi, siis nüüd, tundes end tervena, ei tahtnud ta näida inimesena, kel puudub meelekindlus. .
„Homme!” ütles ta enesele otsustavalt. Ta hakkas mõtlema sellest, kuidas ja kuhu minna, et jõuda omade juurde.

Aljonka otsekui tundis, mis noormeest piinab:
„Mida sa mõtled, Ljonja? Vahest ehk pole sa veel terve?”
„Tänan, olen terve, Aljonka.”
„No mis sa siis niisugune oled?” nõudis tütarlaps, ärevus hääles.
„Lähen homme ära, Aljonka,” teatas Ljonja otsustavalt. Nähes tütarlapse silmis imestust, ruttas ta teda rahustama:
„Kuid ma tulen tagasi. Ma ei unusta sind, Aljonka... ega ema. Ja nagu end õigustades lisas ta juurde: „Sa mõistad ju, Aljonka, ma ei saa kauemaks jääda. . . On sõda. . .”
Aljonka otsekui ärkas:
„Saan aru. Kui hea sa oled, Ljonja!” Ta suudles teda tormakaIt ja astus kõrvale. „Kuhu sa siis lähed?”
Ta nägu oli tõsine, kuid silmades mängles kaval naeratus.
„Läbi rinde.”
„Tuleb kaugele minna.”
„Küll minöör juba tee leiab!”
Ta oleks meeleldi mitte käinud, vaid lennanud läbi lõpmatute kauguste, ainult et kiiremini tagasi jõuda võitjana.
„Teised on juba läinud,” ütles Aljonka pisut silmi kissitades.
„Kuhu nad läksid?”
„Partisanideks.”
Ljonja vaatas imestusega tütarlapsele:
„Aga kust neid siis leida?”
„Kas tahad?”

„Muidugi tahan.”
„Täna öösel oled sa nende juures,” ütles Aljonka tasa, ja nad vaatasid samaaegselt uksele. . .
Ta sattus Ivan Pavlovitši partisanisalka ja muutus siin varsti asendamatuks inimeseks. Ta oli jõudnud juba õhku lasta neli ešeloni ja mitu veo autot. Tuli hankida veel lõhkeainet. Ljonja igas liigutuses oli näha soovi kiiremini asuda läbi vaatama miinivälja.
Miška jättis Ljonja ja ta seltsimehe lauda varju ootama, ise aga kadus pimedusse. Ta läks ettevaatlikult tare juurde, surus näo akna vastu, otsis külmast kangete kätega koba

misi üles peenikese nööriotsa ja tõmbas selle jõuga enese poole.
Ta kuulatas. Tares ohkas keegi poolunes, pööras end põrandal teisele küljele ja jälle saabus vaikus. Miška tõmbas uuesti nöörist. Põrandalauad nagisesid ja aknale lähenes kellegi kahvatu nägu: Aljoša oli ärganud.
Selleks, et mitte kära teha, ja peaasi, et ema mitte äratada, leiutasid nad Miškaga teravmeelse abinõu: magama heites sidus Aljoša oma jala külge nööri, selle ots aga rippus läbi akna õue.
. . . Koidikul olid nad juba kõik neljakesi väikeses metsasalus, mille taga asus mineeritud põld. Iga minutiga hakkasid puud järjest rohkem eralduma pimedusest.
Nad jäid seisma liivasele künkale, kus tihedalt kasvasid noored männid ja põõsad. Künkad ulatusid kaugele, peaaegu Kullilaaneni, ja 1õppesid kõrge liivase järsakuga Dnepri kaldal.
Väli ulatus suure sooni, kus voolas mudane oja. Talvel vesi selles ojas ei külmunud, ja hommikuti kattus org uduga, mis härmatisena laskus kõrkjatele.
Üle põllu kulges lai tee. Sel teel oli suur strateegiline tähtsus: siit pidid läbi minema vaenlase väed, tema tankid ja autod, mis tungisid laiadesse Ukraina steppidesse. Mitte asjatult polnud meie. sapööripataljon seda nii hoolikalt mineerinud, kui rindejoon siia nihkus.
Väli ei äratanud millegagi kahtlust. Tundus ainult imelikuna, et nii hilise ajani ei olnud kellegi käsi puudutanud kaera- ja tatravarsi, mis olid juurteni mustaks tõmbunud, et keegi ei olnud üles võtnud kartuleid, mille pealsed mädanesid vihma käes.
Inimesed möödusid sellest põllust suure ringiga. Hitlerlastel polnud aega seda demineerida. Mõne kilomeetri kaugusele siit rajasid nad uue tee, mis varustati suunanäitajatega.
Koitis. Tähelepanelikult ringi vaadates väljus Ljonja Ustjužanin metsast.
Ta sammus aeglaselt, nagu kellegi jälgi otsides. Äkki ta peatus ja oleks nagu maa. külge kinni kasvanud. Ta vaatas kaua maha, otsekui kõheldes, kas üles võtta või mitte. Siis otsis ta põuest pussi ja hakkas urkima külmu-

nud maad. Seejärel tõusis ta püsti, hoides käes midagi, mis sarnanes lameda arbuusiga.
„Tankihävitaja,” seletas ta poiste poole pöördudes.
„Küll tuleb siin alles tööd!” lisas ta, ja poisid taipasid, et see töö on temale väga meeltmööda.
Koos seltsimehega läks Ljonja põllule, käskides poistel ümbrust silmas pidada.
Kuskil jõe taga tõusis purpurpunane talvepäike.
Miška ja Aljoša jälgisid tähelepanelikult partisanide tööd, vaadates ühtlasi kogu aeg ringi. Põld meenutas tõepoolest arbuusivälja, millelt parajasti kogutakse arbuuse.
Siis viisid partisanid miinid ettevaatlikult metsa. Päeval läks Aljoša külasse - tõi leiba, keedetud kartuleid ja raudlabida, mida Ljonjale millegipärast vaja läks.
Nii töötasid nad mitu päeva. Miška õppis ära demineerimiskunsti ja aitas partisane. Nad peitsid miinid osavalt maskeeritud aukudesse. Alles siis läks Ljonja külla, muretses küüdivankri, ladus selle miine täis ja sõitis Dnepri taha.

„B 0 B I K U D”

Ema võttis Miška vastu suure meelepahaga.
„Kuhu sa kaod terveteks päevadeks?” heitis ta temale ette. „Sa, noormees, oled isata hoopis käest ära läinud!”
Miškal oli solvav ja valus kuulda neid etteheiteid. Ta südametunnistus piinas teda sellepärast, et petab oma ema, kuid tõtt öelda ta ei tohtinud.

„Meie Aljošaga tõime tädile talveks puid,” püüdis ta end õigustada, meenutades, et nad olid neil päevil tõesti toonud Aljoša emale mõne seljatäie puid.
„Või talveks puid! Kodu peale ei mõtelnud! Elad siin keldris. . .”
„Talveks kolime tädi juurde. Ta kutsus.”
„Näe, kus peremees - „tädi juurde”! Kodukoha aga jätaksid niisama maha?”
„Kas siis päriseks?”
„Igaveseks me tädi juurde elama ei jää. Oota – kui isa sõjast koju tuleb, räägin kõik ära.”
Miškat ei hirmutanud see põrmugi. Isa meenutamisel

ilmus ta huultele naeratus. Tulgu isa ainult kiiremini ja kihutagu neetud fašistid minema! Siis jutustab Miška temale kõik: kuidas ta unetutel öödel üksinda mööda lagedaid põlde hulkus, kuidas miine kahjutuks tegi ja partisane abistas.

Ta ei kuule enam ema etteheiteid, ta mõtted on isa juures. See, mida ema räägib, ja kelle peale ta kaebab — see ei käi ju Miška kohta. On siis tema need noomitused ära teeninud?

Ema heitis pojale pilgu ja nägi ta kõpnunud, kuid mehist nägu, mis säras sel hetkel sisemisest valgusest. Ta sai aru, et poja mõtted on hoopis mujal, ja jäi vait. Ta oli ammu märganud, et poisis oli toimunud muudatus: ta oli muutunud kinniseks ja käitus otsekui täiskasvanu.

Nüüd olid emale jäänud ainult ta poeg ja veel lootusetud muremõtted. Mure ahistab südant. Kuidas kõik on muutunud! Hiljutine õnn on jäljetult kadunud nagu kivi sügavasse vette. Ainuüksi helged mälestused põletasid ja piinasid südant. Kui palju oli olnud päikest ja õnne, nüüd aga on kõik kaugel, kaugel. Tal oli kindel usk, et kõik tuleb tagasi, ja ta ootas kannatlikult. Kuid vahel haaras teda niisugune igatsus, et ta ei teadnud isegi, kuhu minna. Jätaks kõik maha ja läheks, kuhu jalad viivad. Viibib ju seal, rindejoone taga, tema mees ja kadunud õnn...

Aga kuidas võis maha jätta seda ahervaret, kus ei olnud maha põlenud mitte ainult maja, tema oma kätetöö, vaid ka möödunud päevad, kus külmas tuhas hõõgusid veel lootused õnnelikule tulevikule? Jätad kõik selle maha - ja kohe kasvab siia kõrge umbrohi, kaob jäädavalt tee helgesse, rõõmsasse tulevikku...

Ema pahameel haihtus kui udu. Ta mõistis poja muret, tema rasket olukorda - ta pole ju enam väike! Ta ise oli oma lapsepõlves tunda saanud küllalt igasuguseid hädasid, Miška aga kasvas tal kui lilleke aias. Tema ise õppis lugema ja kirjutama kirjaoskamatuse likvideerimise kursustel, Miška aga on juba seitse klassi lõpetanud. Poiss ei võinud ju ööd ja päevad istuda selles keldris! Küllap vist Miška igatseb veel rohkem kui tema, - nii ta siis närbubki kui rohukõrs. .

Haleduspisarad voolavad tal üle näo, rind vabiseb nuuksetest.

„Mis te nüüd, ema?” küsib Miška. Tema hääles on meeleheide.
Ema nutab veel kibedamalt. Siis valguvad Miškalegi pisarad silma.

„Noh, mis ma teile olen teinud? Millega ma teid segan! Mida te minult tahate?” küsib ta. „Kas seda, et ma istuksin siin koopas nagu mutt? Ma ei saa, ema, kas mõistate, ma ei saa!”
Ema lakkab nutmast, pühib pisarad palgeilt. Nuuksatab raskelt ja ütleb:

„Kas ma sulle siis midagi keelan? Tee, mis tahad, ega sa pole enam väike. Ole ainult ettevaatlik!”
„Miks te siis nutate?” Miška hääles kuuldub õrnust ja südamlikkust.

„Sinu pärast ma ei nuta. Nutan meie raske ja kurja elusaatuse pärast. Nutan meie õnne taga,” ütles ema kurva, kuid rahuliku, laulva häälega.

„Selle õnne eest tuleb võidelda!”
„Tollal me ei mõistnud kõike, mis elus juhtus. Vahel näis, et üks asi pole hea ja teine asi pole nii, nagu tarvis. Kui aga nüüd kõike seda meenutad, siis näib, et meid on taevast alla sohu aetud.”
Ema halises veel kaua. Meenutas endisi päevi, nuttis neid taga. Kuid Miškale ei teinud ta ühtki etteheidet.
„Timka käis sind otsimas. Isegi korda kolm,” meenus talle.
Miška hakkas kiirustama. Lahkudes ütles ta emale:
„Ärge minu pärast muretsege. Ma ei tee midagi halba. Kui isa tagasi tuleb, ei ole ta minule pahane.”

Ema vaatas tähelepanelikult pojale näkku. Tema ees ei seisnud endine poiss, tema väike poeg, vaid tõsine ja arukas noormees. „Mu jumal,” mõtles ta, „kui ruttu need lapsed kasvavad!” Ja sosistas ainult:
„Ära unusta oma ema, pojuke...”

Miška ei leidnud Timkat kodunt. Ka Sofiikat ei olnud. Miška mängis pisut Verotškaga, püüdes mitte kuulda Timka ema sõnu. See ei teinud nüüd üldse muud, kui kirus alatasa kõike: kirus Hitlerit, soovides talle tuhat paiset, kirus kõiki fašiste, manades neile surma, kirus politseinikke, neid kärnaseid koeri, kirus Lukani ja kogu „uut korda”, mis ei lasknud tal elada.

Miška oli seda kõike juba mitu korda kuulnud. Ja naine ei rääkinudki seda poisile: see oli nüüd tema õhtupalve, mida ta pidas iseendale, omaenese südame rahustamiseks.

Miška kuulas Verotška sädinat, kes jutustas, kuidas tema isa tuleb koju pärast võitu fašistide üle ja äratab siis ellu nii ema kui ka Savva. Ja juba kujutas enesele ette isa: see seisab tankil, käes määratu suur püss.

. . . Miška sai Timkaga kokku külas. Nad olid kohtumise üle nii rõõmsad, nagu poleks nad teineteist näinud terve igaviku.
„Noh, kuidas on?” küsis Timka.
„Kord on majas!” vastas Miška, meenutades Ljonja Ustjužanini lemmiklauset.
„Siin on hakanud ringi käima kuradi bobikud,” kaebas Timka.

„Bobikuteks” hüüti politseinikke. Ühel õpetajal oli kunagi väike koer, keda kutsuti Bobikuks. Koer tõusis osavasti tagumistele käppadele, tantsis heameelega, kui talle kompvekki anti, leidis kiiresti üles mitmesuguseid asju, kuhu neid ka peideti. Andke Bobikule nuusutada kellegi müts ja peitke see siis kuhu tahate - kindlasti leiab ta selle üles. Näidake koerale kompvekki ja ässitage ta siis kellegi peale - Bobikust ei saa enam kuidagi lahti.
Kuid õpetaja evakueerus, ja Bobik läks kõigil meelest. Pärast seda, kui partisanid olid ära viinud sakslaste jaoks kokku aetud loomad ja hakkasid jahti pidama külavanemale, sõitis külla politsei valvepost. Politseinikud asusid elama koolimajja ja seadsid päev läbi „korda jalule”, järgmisel päeval aga oli neil kokkusaamine sakslastest šeffidega. Nende ees nad käisid tagumistel käppadel nagu Bobik.
„Bobikud!” ütles nende kohta äkki tabavalt Süfiika.
Tema huultelt libisenud sõnast saidki politseinikud selle hüüdnime.
Timka jutustas:
„Kutsusid eile kokku koosoleku. Bobikud käisid ringi ja ajasid inimesi keppidega kohale. Saidki lõpuks inimesed kokku. Vanem bobik, see punapäine Tkatš, karjus kaua rahva ees, sõimas kogu aeg partisane, ütles, et hävitab nad kõik viimseni. Ja mitte ainult partisanid, vaid ka need,

kes partisane abistavad. Inimesed aga vaikisid. „Mis te vaikite?” karjus ta. Inimesed ikkagi vaikisid. „Teie kõik siin olete täis partisanivaimu!” Nüüd astus ette vanataat Makar. „Kas meie keelame teil neid partisane püüda? Püüdke. Meie teid ei takista. Kust meie teame, et need partisanid on?” - „Ohoo, või sina, vana koer, ei tea!” oli kõik, mis see punapea ütles. Siis rääkis Lukan. Tahtis, va närukael, et tütarlapsed ja noormehed sõidaksid vabatahtlikult Saksamaale. „Seal alles õpite seda õiget majapidamist.” Muudkui kiitis saksa tehnikat. „Lamad,” seletas ta, „ja pirukad hüppavad sulle ise suhu.”

„Ja mis sa mõtled? jätkas Timka. Inimesed ikka vaikivad. Ükski ei nõustunud sõitma, ainult see Kalutski lollpea. „Mina sõidan, olen tüdinenud siin piinlemast. Sõidan, vähemalt saan inimese kombel elada.” - „Noh, sõida pealegi,” ütles vanataat Makar sosinal, „et sa oma nahast ilma jääksid!” Lukan kiitis Griška Kalutskit kangesti, ja ütles kõigile teistele, et kui nad heaga sõita ei taha, siis viiakse nad vägisi: on olemas niisugune seadus.

Õhtul aga jooksid bobikud ringi mööda küla. Tahtsid abielluda, need närud. Kus elab nägus tütarlaps, sinna astuvad muudkui sisse ja ütlevad: „Tule mulle naiseks või muidu kihutan su Saksamaale.” Tütarlapsed sülitavad neile näkku, nemad aga ajavad ikka oma joru. Kas või naera!”
„Noh, ja sina?” küsis Miška.
„Panin kõik tähele. Lõhkusin eile bobikutele puid ja viisin koolimajja. Nii et tean kõik.”
„Aga lendlehed?”
„Sofiika levitab neid koos teiste tüdrukutega. Bobikud on lausa marus. Ähvardavad üles puua, kui kätte saavad.”
„Ütle Sofiikale, et ta oleks ettevaatlik.”
„Ohoo, küll ta teab!” lausus Timka uhkelt.
. . . Kodus leidis Miška politseinikud eest. Nad tuhnisid läbi kõik õled, kaevasid maad, otsisid keldris.
Miškal käisid külmajudinad üle keha. „Kas tõesti on keegi reetnud?”
„Ei ole mul puskarit!” ütles ema joobnud politseinikule vihaselt. „Kui oleks, kas ma siis ei annaks?”
Miškal läks süda kergemaks.
„Ei või olla, et ei ole, “ kinnitas üks politseinik, joobnult tuikudes. „Peab olema! Küll ma leian.”

„Eks te siis otsige. Ainult ilmaasjata.”
Miška vaatas altkulmu kutsumata külalistele. Ta oli viha pärast lämbumas, kuid ta vaikis, nagu oleks kõik, mis sünnib, temale täiesti ükspuha.

Politseinikud tuhnisid läbi isegi hiireaugud, kuid ei leidnud midagi.

„Nii et homseks olgu puskar siin!” andis bobik väljudes käsu. „Tulen sisse vaatama. Kindlasti. Ei unusta... tulen sisse. . . Aga kui puskarit ei ole - siis sina ja tema,” tonksas politseinik Miškat näpuga, „Saksamaale! Küll ma õpetan teid vabadust armastama! . . .”

“ACHTUNG! MINEN!”

Miška kargas jalule, nagu oleks keegi teda kõrvetanud. Vaatas aknast välja. Oli veel üsna pime. Oli raske öelda, kas on alles öö või juba hommik. Südametäiega tõukas ta Aljošale külge. See tõusis voodi äärele istukile ja hõõrus rusikatega silmi.
Mõne aja pärast väljusid nad majast.
Eelmisel päevaloli sadanud lund. Tumesinisel taevavõlvil vilkusid tähed. Ümberringi valitses vaikus.

Miška oli peale käinud, et nad ei heidaks magama, vaid läheksid juba õhtul. Aljoša aga oli vastu vaielnud, et sellel pole mingit mõtet, et tuleb tund või kaks puhata ja alles siis minna. Ja näe nüüd, kus alles puhkasid'! Kes teab, kui palju aega on möödunud! Võib-olla on varsti juba hommik?
Kui nad põllule jõudsid, hakkas Miška onupojale ette heitma:
„Põõnad nagu mäger! Praegu pole aega magada. Vististi on juba hommik.”

„On ta sul küll juba hommik! Praegu on veel pilkaspime öö,” proovis Aljoša end kaitsta, kuid vaatas ka ise rahutult idataevasse. Mida kauem ta sinna vaatas, seda enam näis talle, et taevas läheb juba heledamaks. Tõepoolest, nähtavasti ärkasid nad siiski väga hilja. Tal eneselgi oli nüüd paha olla, ta tundis end süüdlasena.

Oli soe, ja kiire käik ajas poiste naha veel kuumemaks. Märg lumi kleepus saabaste külge, ja kohtadel, kus lumi oli juba sulanud, jäi saabaste külge pehme muld. Saapad

muutusid nii raskeks, nagu oleks keegi sidunud jalgade külge kaalupommid.

Ümber küla ringi minnes jõudsid poisid maanteele. Lai tee viis teadmata kuhu. Nad käisid ära paar kilomeetrit ja peatusid siis. Eespool paistsid pimedusest suunanäitajad.

Miška vaatas ringi. Kõikjal valitses surmavaikus. Polnud näha ühtki elavat hinge.
Idataevas roosatas vaevalt märgatavalt. Oli saabumas päev.
„Näed, ma ju ütlesin, et jõuame!” hüüdis Aljoša võidurõõmsalt.

„Jõuame!” osatas Miška mossitades. „Hea, et jõudsime, aga mis siis, kui oleks juba päev?” Tema hääles ei tundunud meelepaha, ta torises ainult korra mõttes.

Nad läksid suunanäitajate juurde. Pimeduse tõttu oli raske lugeda, mis sinna oli kirjutatud. Kuid Miška teadis lugematagi neid sõnu väga hästi. Teed tõkestas okastraat, keset teed aga seisis tulp hoiatava pealkirjaga:

Achtung! Minen!

Tähelepanu, frits, satud miinile!

Miška oli juba päeval uurinud miinivälja ja kõik hästi tähele pannud. Temale oli välkkiirelt turgatanud pähe julge mõte:

„Mis siis, kui. . . Mis siis, kui kõik need signaalid ja näitajad ümber seada? Mis siis, kui vaenlase sõidukid saata otse sinna, kus on miinid?”

Ta kujutles, kuidas saksa autokolonn sõidab teel ja lendab õhku. Ainuüksi sellest mõttest jäi tal hing kinni. Sellepärast oli ta õigustatult rahulolematu Aljošaga, kui ta ärgates arvas, et nad on hilinenud.

Poisid ei mõtelnud kaua, vaid asusid kohe tööle. Nad pingutasid jõudu, et tulpa kallutada, kuid see ei andnud järele. Maa oli külmunud ja tulp oli nähtavasti sügavalt maa sees. Pealegi osutus ta jämedamaks, kui seda algul võis arvata.

Siis võttis Miška oma pussi ja hakkas tulba kõrval maad urkima. Higi voolas tal üle näo, süda peksis. Miškal tõusis uuesti viha Aljoša vastu:

„Siin jätkub tööd terveks ööks, varsti aga on hommik. Vaat sulle, kus puhkasime!”

Aljoša vaikis nüüd, surus ainult tugevamini õlaga vastu tulpa, nagu oleks ta sellega võinud lunastada oma süü.
Miškal läks töö kiiremini: mida rohkem ta tulba ümbert õõnestas, seda pehmemaks muutus maa. . .

Kui tulp hoiatuspealkirjaga oli asetatud uuele kohale ja nooleke oma teravikuga näitas otse miinidele, võtsid poisid okastraadi maha ja viisid selle kõrvalteele.

Läänest puhus värske hommikune tuul, ajades taga lumivalgeid pilvi. Vaevalt märgatav purpurpunane vööt idataevas kahvatas nagu kustuva tulekahju vastuhelk.

Koitis.

Miška ja Aljoša ruttas(d selle teelõigu teise otsa. Siin olid samasugused suunanäitajad. Töö juures ei pannud poisid tähelegi, et oli hakanud sadama lund. Valge lumevaip kattis kõik jäljed.

Oli juba täiesti valge.

„Ongi valmis!” ütles Mfška rahuloleva ilmega ja tundis kehas meeldivat väsimust.

Aljoša oli ütlemata rõõmus: kõik õnnestus niihästi!

Nad läksid metsasalusse.

Harjunud liigutusega hakkas Miška murdma männioksi, nagu seda tavaliselt tegi Ljonja Ustjužanin. Ajas siis lume laiali ja kattis maa männiokstega. Nad istusid maha ja otsustasid oodata, et näha, mis juhtub. Miška oli suures ärevuses: aga kui sellest midagi välja ei tule? Aljoša seevastu oli edus kindel.

Puhus külm, niiske tuul. Rasked pilved sõudsid ida poole. Väljal keerles lumetuisk, varjates silmade eest lumist lagendikku. Möödus tükk aega. Maanteel ei ilmunud nähtavale ühtki autot. Poisid vaikisid. Kumbki neist mõtles oma mõtteid.

Miškale meenus Ljonja Ustjužanini jutustus tema partisaniarvest. Selgus, et iga partisan pidas oma võitlusarvet. Lõi maha fašisti - pani arvele, laskis ešeloni roopaist välja- arvele, laskis auto õhku - jälle arvele. Ljonja. püssipära oli tihedatest märkidest kirju. .

Miškal oli piinlik: teda peeti partisaniks, kuid tema võitlusarvele polnud veel midagi märgitud. Kõige suurem

arve on tavaliselt partisanil-minööril. Ja Miška unistas nüüd sellest, kuidas saada õhkijaks. Siis lendavad õhku ešelonid, autod, hitlerlased. „Kes tegi?” küsitakse. „Miška.” - „Tubli poiss, Miška!” Muide, temal pole vajagi seda kuulsust. Ärgu keegi saagu teadagi, et tema seda tegi. ..see nüüd mõni. häda! Saaksid fašistid ainult hukka. Ja et komandör võtaks ta vastu tõeliseks partisaniks. Ja veel et ta saaks niisamasuguseks nagu Ljonja!

Meenub minevik. Vähe aega on Miška elanud maailmas. 'Tema eluiga on varblasenokast lühem, aga kui palju head on jäänud seljataha! Otsekui oleks ta pärast sooja selget päeva heidetud pimedasse kuristikku. Ja nüüd oli temal ainult üks soov: võidelda vaenlase vastu ja võidelda lõpuni.

Ta tahtis täna avada oma arve. Ta käis viieteistkümnendat eluaastat, ta pidas end juba täiskasvanuks. „Neljateistkümne-aastasena kündsin, nii et maa suitses, ja niitsin, nii et rohi närtsis,” oli kunagi jutustanud ta isa. Ja Miška .ei tahtnud oma suguseltsile häbi teha.

„On need alles närukaelad!” kirus ta. „Alati on see nii: kui neid vaja pole, siis on nad silmapilk kohal, nüüd aga, näe, on nad kõik nagu ära kärvanud.”

Oleks võinud arvata, et ta ootab kalleid külalisi, kelle jaoks on lauad juba kaetud.

„Küll tulevad,” ütles Aljoša, kes ei kaotanud lootust. „Ei ole olnud niisugust päeva, kus mõni kolonn poleks mööda sõitnud.”

Miška rahunes ja hakkas jälle unistama.

„Tuleb!” hüüatas äkki Aljoša.

Miška võpatas. Ta tõusis põlvili, heitis pilgu teele, kuid ei näinud midagi.

„Sonid. . .” venitas ta põlglikult.

„Tabagu mind välk!” vandus Aljoša. „Sõidab läbi küla. Vaata paremini.”

Küla oli nõos vaevalt nähtav, ja tuli imeks panna, et Aljoša seal märkas autot. Kuid ta ei eksinud.

Miška tahtis juba sõbraga niisuguse naljategemise pärast riidlema hakata, kuid samal hetkel ilmus küla taga asuvale kingule kauaoodatud auto.

Ta sõitis suure kiirusega. Kuid Miškale tundus, et ta seisab paigal. Ta süda tuksatas: kas tõesti

taipasid? Kas

tõesti oli nende töö asjata ja ta arve jääbki avamata? Tuul kandis nendeni mootori põrinat: oli näha, kuidas sõidul kõigub presentriidega kaetud autokast. Vääramatult lähenes veoauto hukatuslikule kohale.
„Aga kui miinid ei lõhke?” mõtles Miška. Ta tõusis ärevusest jalule.
„Nii see ongi!” Miška jälgis pinevalt autot, ent see vuras edasi, et las aga olla. . .
Kuid äkki auto hüpatas, käis kukerpalli ja mattus musta mulla- ja suitsupilvesse. Vali plahvatus pani õhu vappuma.
Poisid tantsisid rõõmu pärast ja suudlesid teineteist. Nende silmad särasid ja maailmas ei olnud neist õnnelikumaid inimesi.
„Käes! Avasime arve!” hüüdis Miška ja ta hääl helises..
Poole tunni pärast lähenes mineeritud maa-alale vastupidisest küljest terve autokolonn. Esimese veoauto sellest koJonnist kirjutas Miška samuti oma arvele. Ülejäänud autod pöörasid tagasi.
. .. Kunagi varem polnud ema näinud oma poega nii erutatuna ja nii rõõmsana. Ta sõi ruttu, nagu oleks ta toidu krae vahele visanud; jutustas kiiresti: kaks, veoautot lendasid miinidel õhku.”
Ema mõistis, et Miška pidi olema asjasse segatud. Kuid ta peletas selle mõtte enesest eemale - on Miška siis võimeline niisuguseks teoks? Vana kombe järgi tahtis ta temaga jälle tõreIda, kuid piirdus seekord ainult nõuandega:
„Vaata ette, Miška, ole valvas!”
Önnelik poeg heitis emale pilgu, milles säras tänulikkus.

EMA

.Lapsed, lapsed! Raske on teiega, kui olete väikesed, kuid kaks korda raskem on siis, kui olete suured. Valutab väikesel võrukaelal näpuke, valutab emal süda. Täiskasvanu otsib oma teid, ainult harva meenub talle ema, emal aga on ta alati meeles, tema pärast närbub ta süda, lähevad halliks juuksed. . .

Kesköö. Ema istub Vassiljoki peatsis, ja tema pisarais silmad läigivad pimeduses.
Tal oli kolm poega nagu kotkad ja tütar nagu luigeke, nüüd aga on ta juures ainult Vassiljok. Lapsed elavad kuskil kaugel, tema aga viibib alati nendega: mõtleb neist päeval, näeb neid öösel unes.
Vassiljok magab sügavasti, hingab rahulikult, nagu inimene, kes puhkuse on ära teeninud ausa tööga.
Maga, Vassiljok, maga! Ema valvab su und, silitab oma kareda käega su tõrksaid juukseid ja mõtleb. Niisugune on juba ema saatus: mõtelda oma väikestest, mõtelda oma suurtest lastest - kogu eluaeg mõtelda oma lastest.
Ei ole tal und vanaduspäevil. Vanadus... On ta siis juba vana? Alles see sügis vajutas kumarasse ta selja, surus kortsud otsmikule, hajutas puna põskedelt.
Sõda. .. Kellelegi pole ta toonud nii palju muret kui temale. Neljateistkümnendal aastal ta alles abiellus Ivaniga, kes oli temaga ühevanune, kui Ivan kohe sõtta võeti. Üksi nagu rohukõrs jäi ta maha. Ilma Ivanita sündis talle poole aasta pärast poeg. Raske, oh kui raske oli üksinda võõras külas !
Ta oli orjanud naabruses elavat kulakut. Ivanile näidati näpuga, kui ta temaga abiellus. Kogu

suguselts jooksis kokku: mõtle ometi järele, inimeselaps, mida sa teed! Võtad naiseks teenijatüdruku - pole tal sugulasi ega kaasavara.

Ivan ei tulnud sõjast tagasi. Siis kukutati tsaar, saabusid rõõmusõnumid - on puhkenud revolutsioon! Tema ei saanud kõigest sellest kuigi palju aru, kuid inimesed rääkisid, et nüüd tuleb ta mees koju, ja ta ei lakanud kuulamast neid jutte.

Alles kahekümne esimesel aastal tuli Ivan tagasi. Issake! Astus õuele budjonnõilane - ta ei tundnud teda äragi. Kui sõtta läks, oli veel poisike, noh, võib-olla ainult natuke suurem kui Vassiljok - tagasi tuli aga pikka kasvu mees, sirge nagu tamm, ja veel mustade vurrudega nagu tõelisel budjonnõilasel. Noh, otsekui pilt! Isegi unes polnud ta näinud Ivani seesugusena.

Vanem poeg, samuti Ivan, oli siis juba peaaegu seitsme aastane. Ta võõrastas kaua oma isa - ei olnud meestega harjunud: „Võõras onu", muud midagi. Ivan aga naeris: „Kasvad, pojuke, hakkame koos pidudel käima."

140

Järgmise kolme aasta jooksul sündisid Fjodor ja Galinka. Kahe aasta pärast olid nad ühesuurused. Kes ei teadnud, küsisid, kas nad oh kaksikud.

Kus nad on? Kuidas elavad? Kuhu on saatus neid viinud? Kas on nad üldse veel elus ja terved? Aga võib-olla täksib must kaaren kuskil kaugel põllul tema poegade valgeid kehasid,. nokib välja nende tumepruune silmi?

Oh, kas ita nad selleks sünnitas, unetuid öid veetis, nende eest hoolitses, nad üles kasvatas, inimesteks tegi, et vaenlane hiljem ta vere üle irvitaks, neid, tema poegi, tema kotkaid, surmaks!

Närbunud põski mööda voolavad kuuma d pisarad. Ema nutab vaikselt, hääletult, kuid kibedalt, nii kibedalt, nagu oskavad nutta ainult emad...

Kuid pisarad kuivavad. Ta saadab needusi vaenlastele: „Et tee teie jalge all sisse vajuks! Et teil silmavalgus kaoks, neetud fašistid!"

Ta mõtleb jälle Vassiljokile. Silitab õmalt ta karme juukseid.

Ta armastas kõiki oma lapsi, seda aga kõige rohkem. Rohkem kui tütart. Endalegi kartis seda tunnistada. „Mulle on kõik ühesugused, kõik armsad," tavatses ta öelda. Ja ometi oli Vassiljok kõige armsam.

Tal olid teada kõik Vassiljoki üritused: Vassiljok oli harjunud olema emaga avameelne ega loobunud sellest ka nüüd. Kuid tookord metsasalus tundis ema muudatust pojas ja sai sellest omamoodi aru.

Hiljem jutustas Vassiljok talle kogu tõe, ja vaikne rõõm soojendas ema südant, kuigi ärevus ja rahutus temast enam ei lahkunud.

Ta hakkas poega jõudumööda abistama. Nii oli ta varem.alt abistanud ka Ivani. Peaaegu kunagi ei tunginud ta poja ürituste üksikasjadesse. Kui poeg ütles, et tal on vaja kuhugi, minna, seadis ema ta asjad teeleminekuks valmis, suudles teda hüvastijätuks ja ootas teda siis ööd kui päevad. . .

Ema läheb akna juurde ja puudutab huultega imeilusate jäälilledega kaetud klaasi. Jäälilled sulavad hingeõhust, klaaspe ilmub must ümmargune laik. Kes teab, kas on praegu vara või hilja? Ta oli istunud kaua, kuid talle näis, et ainult ühe hetke. Ah ei, koidab juba!

141

Ta astub Vassiljoki juurde. Kahju on poega äratada, kuid on juba aeg. Nii ta käskis. Läheb jälle millegipärast linna. Kõige rohkem kartis ema nüüd seda linna.

„Vassiljok!" sosistab ta ja suudleb poja palavat otsmikku. „Vassiljok!"

Mõni minut hiljem seisab Vassiljok keset tuba täiesti rõivastatult, vana sall hoolikalt ümber seotud, minekuvalmis. Seljas on tal paun, kingitus Sergeile. Ta peab juba teele asuma, kuid ta tahaks veel hetke olla kodus, koos emaga.

„Võiks juba minna,” ütleb ta, ise aga ei liigu paigast. Ka ema paneb ennast riidesse: ta läheb teda alati saatma. „Palju õnne, pojuke!”
„Tänan, memm. Hoidke ennast,” lausub Vassiljok nagu tõeline peremees.
„Ennast hoia, Vassiljok.”
„Hästi. Ma juba. . .”
Lause jääb pooleli. Kes teab, millega lõpeb see tema teekond.. .
Ta väljub tarest. Koidueelne pimedus katab maad nii tihedalt, et pole näha kahe sammu kauguselegi.
„Minge koju, memm, külmetate end!”
Ema saadab teda vaikides väravast välja.
Siin Vassiljok peatub:
„Minge tagasi. Ma lähen.”
Ema suudleb tema hommikusest külmast värsket põske.. „Palju õnne, pojuke! Aidaku sind. . .” sosistavad ta huuled.

Vassiljok sammub tagasi vaatamata, olles kindel, et ema on kuulanud ta sõna ning juba ammu koju läinud. Ja kui ta vaatakski tagasi, kas ta näeks pimeduses oma ema? Ema seisab liikumatult nagu vari, õlaga vastu väravaposti toetudes, ja vaatab kuivade silmadega sinnapoole, kuhu läks poeg.

Nüüd jääb ta hommikuni nii seisma, unustades pisarad.. unustades pakase, ja mõtleb pojale.

SERGEI SÕBRAD

Ukse avas Sergei ema - ta oli juba voodist tõusnud. Vassiljok rõõmustas väga tema pärast. Kuigi Sergei emal oli kumatud välimus, pani poiss siiski tähele, et ta on kosumas.

„Tänan sind, Vassiljok, sa aitasid mind jalule,” lausus Sergei ema. „Olin juba suremas.”
„Pole viga, tädi, küll me näeme veel omasidki.”
„Läheks see ometi kiiremini. . .” õhkas naine.
„Juba varsti, tädi! Meie omad purustasid sakslased Moskva all. Kihutasid nad Smolenskini välja.”
Naise põsed hakkasid õhetama. . ,:
„Küll viskavad varsti vedru välja, need neetud! Aina jooksevad ringi - püüavad inimesi, et neid Saksamaale saata. Tähendab, et seal pole enam kedagi, kes tööd. teeks.”
Külalislahkelt palus ta Vassiljokki end ahju ääres, soojendadada.
„Kas väsisid teel, hakkas külm?”
„Pole viga,” ütles poiss erksalt, ise aga oleks nii väga tahtnud veidi puhata, välja sirutada oma väsinud jalgu.

Pärast esimest tutvumist Sergei emaga oli Vassiljok muutunud siin oma inimeseks. Ta käis nüüd sageli nende juures. “

Ivan Pavlovitš oli temale ülesandeks teinud pidada tihedat sidet linnaga. Vassiljok toimetas linnast maale ja tagasi pabereid, mis olid täis kirjutatud mingisugusead numbreid, ning vahel olid tal kaasas raadiopatareid. Möödunud korral oli ta linnast Kullilaande juhtinud viisteistkümmend meest. Need saatis Ivan Pavlovitši juurde vanataat, kellega Vassiljok oli tutvunud esmakordsel linnaskäigul. Taat oli neile siis nõu andnud, kuidas liikuda. Vassiljok käis kogu tee ees. Kui pimenes, jäi ta, nagu oli kästud, seisma. Poole tunni pärast jõudsid kõik temale järele. Kellel neist oli püstol, kellel kaks, paljudel olid granaadid. Vassiljok juhtis Kullilaande relvastatud väesalga.

Ka homme seisid tal ees väga tähtsad toimingud. Kuid kõige rohkem erutas teda üks ülesanne. Ta oli Ivan Pavlovitšile jutustanud Sergeist ja ta seltsimeestest. Komandör oli olnud väga rahul.

Sergei ema tegi külalisele süüa, oli mures oma poja pärast, kes jäi kauaks ära, päris Vassiljokilt, kuidas maal elatakse.
„Kas vilja külvasite?” küsis ta.
„Kes seal külvas? Või kui keegi külvab, siis ainult enesele. Ükski ei taha külvata fašistide jaoks.”
„Maal pole veel viga, siin aga sureme nälga,” ohkas naine.
„Kas arvate, et kui me külvaksime, oleks inimestel leiba? Sakslased veaksid kõik enestele.”
„Jah, veaksid küll. . . Et nad kõik viimseni otsa saakid
Nagu tormi-iil sööstis Sergei äkki tuppa koos kellegi poisiga.
„Ah, Vassil! Tere, Vaska!” tervitas ta sõpra kärarikkalt. Lävel seisis tundmatu nooruk, silmitses Vassiljokki imestunud pilgul ja tammus jalalt jalale.
Sergei oli suurepärases meeleolus, nagu alati.
„Kuule, Vasja, kas sa teda tunned?” osutas ta poisile. Vassiljok raputas eitavalt pead.
„Kas sa Vitka Voronovi ei tunne? Ta õppis ju meie koolis, lõpetas kuuenda klassi. Noorem seltsimees, nagu öeldakse. Noh, kui ei tunne, siis saage tuttavaks.”
„Mina mäletan sind küll,” ütles Vitka tasa, surudes Vassiljoki kätt. „Sina pidasid kord referaati elu tekkimisest maakeral.”
Mõne minuti pärast astusid sisse veel kaks noorukit. Gennadi, kes oli olnud nende klassis, tundis Vassiljok kohe ära. Teist ta ei tundnud.
„See on meie diversant Petro,” esitles Sergei tundmatut. „Ta on meil tõeline kangelane.”
Petro oli väikest kasvu nooruk, talolid laiad õlad nagu laadimistöölisel, ülemäära suur pea ja lahked silmad. Enne sõda oli ta lõpetanud vabrikukooli ja saanud kvalifitseeritud lukksepaks. Nüüd sundisid sakslased teda töötama autoremonditöökojas. Sellest, kuidas Petro seal töötas, oli Sergei kord juba Vassiljokile jutustanud. Petro rikkus mootorite osi nii osavalt, et autosid tuli kuude kaupa remontida. Gennadi kaudu, kellega Petro elas ühe ja sama hoovi peal, astus ta ühendusse seltsimeestega, ja need hankisid kuskilt süütenööri. Töökojas seisis tagavaraosade puhastamiseks

alati bensiinivaat. Tuli ainult leida õige aeg ja osavalt süüdata nöör.
„See ongi meie Petro!” ütles Sergei erutatult ja keerutas noormeest igasse külge. „Kas mäletad töökoda? Seda pole enam olemas! Näe, missugune on Petro!”
Sergei hakkas vaimustatult jutustama seltsimeeste kangelasteost. Petro ise aga ainult naeratas rõõmsalt, noogutades kinnituseks pead ja vaadates aeg-ajalt Vassiljokile.
„Töö lõppes, töölised tulid kõik välja hoovile ja pesid käsi, aga süütenöör juba põles. Ainuüksi sakslasest šeff luusis seal instrumente kontrollides veel ringi. Siis vaat äkki plahvatas. Just nagu oleks kahurist lastud. Kogu töökoda hakkas leegitsema. Aga Petro - just nagu poleks ta sellest midagi teadnudki. „Kustutage!” karjus ta ja tikkus ise veeämbriga tule juurde.”
„Käed said pisut põletada,” ütles Petro süüdlaselt ja näitas määrdunud kaltsu sisse mähitud kätt, mis oli suur nagu täiskasvanul.
„Sakslased korraldasid kõigile ülekuulamise, noh, ja saidki siis teada, et joobnud šeff ise pistis bensiinivaadi kogemata põlema. Sellega see asi soiku jäigi,” lõpetas Sergei oma jutu.
Vassiljok silmitses Petrot huvi ja lugupidamisega. Näe, mida suudab teha see suure peaga poiss! Oskab ehitada, võib ka hävitada, kui vaja.
Sergei hakkas rääkima juba muust:
„Või jälle Vitja oma pioneeridega. Kas tead, mis nad tegid? Üleeile jäi Lenini tänaval peatuma kolonn, paarkümmend veoautot. . .”
„Kakskümmend kaks,” parandas Vitja ja vaatas uuesti suuri silmi Vassiljokile.
„ . . . Fritsud jooksid kohvikusse ennast soojendama. Kui välja tulid, ei saanud nad enam edasi sõita. Hommikuni paikasid ja kleepisid oma rattakumme.”

„No see on tore!” kiitis Vassiljok poisse.

Sergei vaatas võidukal ilmel oma sõpru. See pilk tähendas: „Näed nüüd, mida meist räägivad tõelised partisanid!”

Siis ta ütles:

„Meie organisatsioonis on juba neliteist inimest. Meie oleme staap.”

145

Vassiljok ajas end tahtmatult sirgu. Ta tundis end siin mitte lihtsalt külalisena, vaid komandöri esindajana. Sellest said ka poisid aru. Temas tundsid nad ära selle inimese saadiku, kellest räägiti legende, kelle nime nimetamisel värisesid fašistid nagu penid pakase käes.

„Olge ainult ettevaatlikud. Vaadake, et...”

Sergei ei lasknud Vassiljokil lauset lõpetada:

„Ei, meie poisid on läbi proovitud. Me kedagi nii lihtsalt vastu ei võta.”

„Õige!” kiitis Vassiljok heaks. „Inimesed tuleb läbi proovida. Kui võtate vastu ühe, kelle vaim on nõrk, võib ta hukka saata kogu organisatsiooni. Ja siis...”

Poisid kuulasid Vassiljokki ja võib-olla tundsid esmakordselt, missugune oht neid iga hetk ähvardab.

„See on tõsi,” sosistas Sergei.

„Meie komandör laseb teile edasi anda tervituse ja palava tänu sõjaliste teenete eest ning palub teid väga olla ettevaatlikud. Ja peaasi, ta teeb teile ülesandeks rikkuda veel sagedamini sakslaste telefoni- ja telegraafiühendust.”

„Seda võib,” ütles Petro oma kähiseva häälega. „Minu sõber Vasja Korjatšok töötab maa-aluses võrgus. Sakslasi vihkab hirmsasti.”

„Seda me suudame,” kinnitas ka Gennadi.

Vassiljok andis poistele lubaduse:

„Ma püüan teid ühendada linna põrandaalustega.”

„Põrandaalustega! . .. See on juba midagi!” pahvatas Sergei ühe hingetõmbega kõigi eest välja ja saatis ähvarduse kuskile kaugusesse. „Hoidke siis oma nahk, fašistid!”

Vassiljokile meenusid lendlehed ja ta võttis nad hoolikalt saapavoodri vahelt välja.

Sergei sõbrad haarasid neid nagu näljased. Lendlehtedes olid ära toodud Nõukogude Informatsioonibüroo operatiivteated sündmuste kohta rinnetel ja partisanide läkitus rahvale.

Värisevate kätega võttis Sergei ema ühe lendlehe. Naise silma tulid pisarad.

Toas jäi nii vaikseks, et tundus, nagu poleks siin ainustki elavat hinge. Vaikuse katkestas ema:

„Kõik peaksid seda lugema! Missugune rõõm see oleks inimestele!”

146

„Kõik saavadki seda lugeda,” ütles Sergei kindlalt ja ta silmad välgatasid.

„Juba täna kleebime üles,” lausus Gennadi nagu oleks see ammu otsustatud. „On vaja ainult liimi.”

„Paberiliimi meil on!” Pärast vähest otsimist tõi Sergei laua alt välja terve pudeli.

Liimi viksitoosidesse valades valmistusid polsid minekuks.

„Kleepida tuleb sinna, kuhusakslased paneva:ä üles oma kuulutused,” käskis Sergei. „Sealt ei kista nii kiiresti maha.”

Poisid väljusid.

. . . Teisel päeval linnas ringkäiku tehes nägi Vassiljok kahes kohas tuttavaid lendlehti, mis olid kleebitud hitlerlaste teadaannete peale. Kogu aeg tuli ligi järjest uusi inimesi, nad lasksid silmad ruttu lendlehtedest üle käia, heitsid ettevaatlikke pilke mõlemale poole ja lahkupid kiiresti püstipäi.

Vassiljok naeratas rahuldatult.

LUMETUISK

Kui Vassiljok oma asjad korda sai, oli kell juba kahe peal. Ta otsustas ööbida kõige lähemas külas oma tuttavate juures, homme aga juba koju minna.

Kõik läks paremini,. kui võis arvata. Paun, milles mitmesuguste kaltsude hulgas leidus mitu raadiopatareid ja paar kilogrammi trükitähti, näis nii kergena, nagu polekski seda seljas.

Vassiljokile meenus kokkusaamine vanataadiga. Just niisugune oli neil olnud kolhoosi arbuusivälja: valvur hea, karm ja nõudlik. Vassiljok sai aru, et ta ei etenda kindlasti mitte väikest, vaid võib-olla isegi väga tähtsat osa selles partisani- ja põrandaaluses liikumises. Vaenlased aga ei tule iial mõttele, et see rahulik vanake on tõeline partisan.

Vassiljok oli vanataadiga juba mitu korda kokku saanud. Kes ta on ja kuidas ta nimi, seda ta ei tei nud; ta ei julgenud seda isegi küsida, sest mõistis, et see on saladus. Nende kokkusaamine toimus alati eri kortereis. Ja igal pool tundis vanataat end kodus olevat.

147

„Ahaa, linnuke soojalt maalt!” tervitas vanataat poissi iga kord samade sõnadega ja surus sõbralikult ta kätt nagu täis kasv anul. „Noh, kuidas on? Kas reisud pole veel ära tüüdanud?” Ja pilgutas läbi prillide lõbusalt silmi, nagu oleks ta öelda tahtnud: „Pole viga, kannata välja, kullake! Varsti on sellel lõpp!”

Vanataat päris temalt kaua, mida teevad partisanid. Eriti huvitas teda küsimus, kuidas suhtub neisse elanikkond.

„Tähendab, et inimesed lähevad partisanideks?” küsis ta poisilt ikka uuesti, ja lausus vastust ootamata: „Hea, väga hea! Rahvas tõuseb kiiresti üles. Palavaks läheb fašistidel Nõukogude maal!”

Vanataadi pilk muutus kindlaks ja teravaks. Silmad ei sätendanud enam naeratledes prillide all, vaid vaatasid karmilt ja halastamatult.

Kui Vassiljok Dnepri partisanide tegevusest jutustas, ütles vanataat oma väikest habet näppides rahuldusega:

„Seda on meilgi kuulda. See ainult veel rahvast rõõmustabki.”

Miškast kuulda saades hõõrus vanataat käsi:

„See on alles partisan! Kohe võib ära tunda meie vene taipu. Polk saksa sõdureid poleks seda kunagi välja mõelnud.”

Siis jutustas Vassiljok üksikasjaliselt Sergei ja ta seltsimeeste tegudest.

„Noh, näed, kes siin partisanitsevad! Meie siin aga püsime veel vaevalt jalul. Nende poistega tuleb kokku saada:

Vanataat tutvustas Vassiljokki onu Larioniga. Kahekesi läksid nad Sergei juurde.

Esimesel pilgul näis onu Larion olevat üle viiekümne, nii vanaks tegid teda ta suured hallid vurrud, kahvatu nägu ja valuline helk väikestes silmades. Tegelikult oli ta hoopis noorem. Tööriietuses, klaasikast kaenla all, sammus ta Vassiljoki kõrval ja kiitis kogu aeg oma elukutset:

„Ütle mis ütled, noormees, aga paremat ametit kui klaassepa oma ei leia sa kuskilt. Eriti nüüd! Harva tuleb ette maja, kus aknad on terveks jäänud. Ja ma arvan, et varsti võivad puruneda ka viimased. Ei, ütle mis ütled, klaassepale on sõda nagu oma lihane ema. Tööd on nii palju, et kas või võta vähemaks! Oleks veel küllalt leiba, siis võiks öelda, et elu on lihtsalt suurepärane!”

148

Fašistlikest sõdureist möödudes kiitis ta demonstratiivselt oma elukutset, siis aga kissitas pilkavalt oma väikesi silmi ja sõnas tasa:

„Rohelised lojused! Juhtub vahel, et mõni võtab su teel kinni ja veab oma koju aknaid klaasima. Klaasid, aga ennast muudkui tõmbab närukaela noaga suskama.”

Kui Vassiljok onu Larioni Sergeile tutvustas, vaatas see sõbrale otsa ilmse umbusaldusega. Sergei pilk näis ütlevat: „Kas narrid mind? On see siis tõeline põrandaalune, võimas laiaõlgne vägilane? Tutvustad mind mingisuguse laada klaassepaga!”

Vassiljok ainult naeratas vastuseks:
„Küll oled sa veider, Serjožka! Mõtled, et põrandaalune peab tingimata olema niisugune, nagu sina teda endale ette oled kujutanud! Tema aga on lihtne, tähelepandamatu. Möödud temast, ja sul ei ole kahtluse ivagi. Just nagu mõtleks ta ainult klaasist ja leivatükist oma lastelastele ja vanaeidele, tegelikult aga. . .”

Vassiljok naeratab endamisi, meenutades, missuguse vaimustusega oli Sergei pärast seda jutuajamist onu Larionist kõnelnud.

Vassiljok ei märganud, et ta oli jõudnud laiale tänavale. Siin muutus ta valvsaks. Oli juhtunud midagi ebatavalist: inimesed jooksid mööda tänavat, vaadates ehmunult tagasi. Tänava lõpus seisis tihedalt koos mitu sõidukit ja Vassiljok kiirendas neid märgates tahtmatult sammu. „Võib-olla võtavad mind peale,” mõtles ta. Kuid peatus kohe ja vaatas hämmeldunult ringi. Heinu laiali paisates tuhnisid hitlerlased regedes. Politseinikud otsisid läbi talupoegade taskuid ja paunu. Vassiljok haaras mõlema käega tugevasti kinni oma paunast, kus oli peidus väärtuslik materjal. Temast mööda jooksis keegi hirmunud naine.
„Tädi, mis see tähendab?” küsis erutatud Vassiljok. „Haarang,” ütles naine.
See sõna lausa põletas poissi. Vassiljok mõistis hästi, mida see tähendab: tema isa, vendi ja teda ennastki peeti vilunud jahimeesteks. Kuid see siin ei olnud jaht metsloomadele, vaid rahulikkudele nõukogude inimestele. Püüti noormehi ja tütarlapsi, viidi tööametisse, kirjutati üles nende ees- ja perekonnanimed. Siis riputati neile külge numbrike. Sellest hetkest peale oli inimene muutunud asjaks;

ta pidi unustama oma perekonna ja kodumaa. Nende „numbritega” kiiluti täis tööameti sünged toad. Seintel rippusid inetud plakatid, millel kujutati „vabatahtlike” pidulikku ärasaatmist Saksamaale. Siis aeti inimesed jaama ja veeti külmades vagunites läände. . .

Vassiljok otsekui tardus: ta ei suutnud liikuda paigast, ei suutnud otsustada, mis teha. Ta teadis ainult üht: tuleb kiiremini põgeneda, sest muidu võetakse kinni. Ja kui leitakse patareid ning trükitähed?.. Vassiljokil käis judin üle keha.

Oli tarvis põgeneda. Aga kuhu? Minna tagasi Sergei juurde? Teel tabatakse ta kindlasti. Peita end kuskile keldrisse? Kuid ta ei tunne siin ju väljapääsuteid - võib sattuda just vaenlase küüsi.

Alles nüüd taipas Vassiljok, missugune oht teda varitseb. Linn on suur, kuid polnud kohta, kuhu tema, lihtne nooruk, oleks võinud põgeneda. Haarang lähenes.

Põiktänavalt paiskus välja rahvamurd: politseinikest ümbritsetud noormehed ja tütarlapsed. Nagu noaga lõikas südamesse kellegi kaeblik nutt, nagu leinataks surnut. Näis, nagu läheks tänavat mööda matuserong.

Vassiljoki kõrvale sattus temavanune poiss, keloli pleekinud kampsun seljas ja suured sillutisel klobisevad saapad jalas. Ta vaatas järjest tagasi, näitas kellelegi keelt ja naeratas kahjurõõmsalt.

Vassiljokile just nagu sosistas keegi, et ta peab hoidma selle poisi ligi. See aga, astudes tema juurde, hakkas trotslikult, nagu väikese lapse poole pöördudes, rääkima:

„Mis sa vahid, suu ammuli? Ootad, kuni silmus kaela visatakse? Noh, oota pealegi! Eks katsugu nad mind tabada, vennas!”
Ja ta hakkas kiiresti edasi jooksma. Vassiljok jõudis talle varsti järele:
„Kuule, kuidas su nimi on...”

„Härta Tarassenko, aga mitte mingisugune...” hakkas poiss naerma, pöördudes tema poole. „Kuidas siis muidu? Nüüd on ju kõik härrad. . .” .
Nooruki käitumine oli kindel ja vaba. Ta äratas otsekohe täielikku usaldust ja sümpaatiat.
„Viletsad härrad!” kirus Tarassenko. „Pan'id mis pan'id, inimesi püüavad nagu koeri laadal. Elada need parasiidid

ei lase! Noh, mind nad juba kätte ei saa! Aga mis sina siin vahid?” Ta peatus äkki ja mõõtis Vassiljokki pilguga peast jalatallani. „Oled ehk salakuulaja? Siis vaata ette, seda pole sa vist veel tunda saanud? . . .”
Poiss ajas end kohevile nagu varblane ja näitas Vassiljokile rusikat.
Seda Vassiljok polnud oodanud.
„Olen maalt. . . Ei oska end ära peita. Kui aitaksid õige mind!” palus Vassiljok süüdlaslikul häälel, vaadates „härra Tarassenkole” otsa niisuguse pilguga, nagu oleks see temalt võtnud viimse lootuse.
Tarassenko vaatas veel kord kritiseerivalt Vassiljokki ja ütles:
„Lähme!”
Natuke maad edasi liikunud, .pöörasid poisid sisse mingisse kangialusesse. Tarassenko heitis pilgu hoovi: seal polnud kedagi. Metallrõnga kohale kummardudes kutsus Tarassenko Vassiljokki. Poisi ees paistis must avaus.
Ta kahtles hetke - kas tema uus sõber ei sea temale viimaks püünist? See mõistis tema kõhklusi:
„Mis sa kardad? Arvad, et olen niisugune? Ei tunne, sa vennas, Vasja Tarassenkot. Vaata ette!”
Välkkiirelt sukeldus ta musta kuristikku. Tema järel laskus kõhklemata alla ka Vassiljok.
Üsna küüru tõmbunult liikusid nad kaua niisketes katakombides. Näis, et ei tulegi lõppu libedatele ja külmadele seintele, sellele pilkasele pimedusele. Kuid äkki jäi Vasja Tarassenko seisma.
„Nüüd võib ka suitsu teha,” sosistas ta, aga ta hääl kõlas nii, nagu karjuks keegi ruuporisse. „Kuidas su nimi on? Ahaa, tähendab, nimekaim! Võta paber, siin on tubakas...”
Vassiljok ei olnud veel kunagi suitsetanud. Nüüd aga, et mitte oma teekaaslast solvata, võttis ta kuulekalt paberi ja tubaka. Pimedas ei tulnud ta suitsu keeramisega kuidagi toime.
Vasja Tarassenko aga juba süütas suitsu suurekaliibrilisest padrunikestast tehtud välgumihkliga. See valgustas hästi nii poisse, kui ka maa-aluse käigu märgi seinu.
„Noh, siit nad meid küll ei leia!” kiitles Tarassenko,
Ta tuli uuesti tagasi varem alustatud vestluse juurde, sõimas vihaselt fašiste ja nende sabarakke:

„Selge asi, et neile parasiitidele on inimesi vaja, sellepärast nad neid püüavadki. Aga mis need politseinärakad tahavad? Ajavad teised jälgi nagu hagijad! Meil hoovimajas elab üks. Enne sõda oli autojuht, nüüd aga teenib politseis. Tappa tuleks ta, närukael!”
Vassiljok tundis häälest, et Tarassenko ei kõnele lihtsalt sellepärast, et aga midagi rääkida. Niisugune poiss ei heida sõnu tühjalt tuulde.
„Kus su isa on?” küsis Vassiljok aralt.
„Kus nüüd minusugusel isamaja!” naeris Tarassenko.
„Olen kodutu laps. Kümnenda eluaastani kasvasin laadal, ja siis lastekodus. Sealoli hea. Õppisin maalriks. Sain viienda kategooria. Aga nendele kuraditele ma töötada ei taha. Tapma hakkan neid, kurjategijaid! Mina olen, tead sa, partisan,” sosistas Vasja saladuslikult.
„Kus sa siis elad?”
„Ühe eide juures. Selles asi seisabki!” õhkas Tarassenko. “Temast on kahju: sureb ilma minuta nälga. Tema aga on -minule nagu sugulane. Kui poleks teda, oleksin ma ammu metsa jooksnud. Seal on Stalini noori palju! Ega ma vist enam kaua vastu pea, lähen varsti ära.”
Vassiljokile näis pimeduses, et nad on istunud juba lõpmata kaua.
„Võib-olla on nad juba möödunud,” oletas Tarassenko. Nad roomasid kaua katakombides, kuni viimaks Vasja mingit luuki kergitas. Maa-alusesse käiku puhus külma tuult ja tuiskas lund.
„Õhk on puhas!” ütles ta, vaadates avausest välja.

Nad läksid tänavale. Ilm oli muutunud. Taevast katsid rasked sinkjashallid pilved, õhus keerles udejaid lumehel beid. Hooti peksis näkku külm tuul.
Tarassenko ulatas Vassiljokile käe:
„Ela hästi! Lähen, muidu mu eideke hakkab muretsema. Ära ainult neile kuraditele silma alla satu, muidu on asi halb!”
Vassiljok tänas abi eest ja palus teda maale tulla.
„Hästi. Võib-olla kunagi tulen,” lubas Vasja, ja sedamaid kadus tema kuju lumesajus.
Pimenes. Vassiljok, kes sellest sündmusest veel polnud toibunud, sammus kiiresti edasi. Kui ainult pääseks siit rutemini steppi, vabadusse!

Tuisk tugevnes. Kõle tuul ulgus ja vihises ikka kurjemini. Lumisele maale laskus pimedus.

Vassiljok läks äärelinna kaudu. Näis, et neis majades keegi ei ela. Ümberringi oli kõik nagu välja surnud. Nüüd jäid ka need majakesed seljataha. Ning keset seda tuule, lume ja pimeduse raevutsemist liikus Vassiljok üksikuna, nagu sõudja, kes on laevalt paiskunud tormitsevasse merre.

Terav lumi peksab vastu silmi, sajab krae vahele, on kõrvadele valus. Tuul tõukab vastu rinda, kisub kõrvale, tema aga sammub edasi. Ta ei tunne enam teed jalge all, ja isegi tähed ei saa temale suunda näidata., Vassiljok püüab mitte midagi mõtelda. Kogu tema jõud, kõik tema soovid on koondatud ühte punkti - liikuda edasi. Peaasi - mitte kukkuda, mitte järele anda kiusatusele puhata. Ta oli ju mitmel korral kuulnud inimestest, kes tuisus eksisid ja väsinult silmapilguks maha istusid. Sealt nad enam ei tõusnud.

Kuid Vassiljok ei tahtnud sugugi surra. Veel enam – tal polnud õigust surra. Ta viis dokumente ja raadiopatareisid, mille abil partisanid kuulevad kauaoodatud teateid Moskvast, ta viis trükitähti, mis aja jooksul- muutuvad elavaks sõnaks rahvale.

Nähtamatu vaenlasena hiilib poisi juurde väsimus. See valab tal jalad tina täis, surub pihtide vahele pea. Tema aga sammub ja sammub. . . .

Käimine muutub tal järjest raskemaks. Tema teele kerkivad lumemäed. Vassiljok on uppumas hangedesse, jalad lähevad tal alt ära,.ta veereb küljeli, tõuseb ja jätkab teed. „Istu, puhka pisut!” sosistab mingisugune pealetükkiv hääl. Istu, istu!” - „Ära istu!” ütleb teine hääl karmilt ja käskivalt. Ja Vassiljok sammub edasi.
„Oh sind küll, Vassili Ivanovitš!” noomib poiss iseennast.
„Ja sind veel kutsutakse partisaniks! Näed, Pavel Sidorovitš põgenes haavatuna vaenlaste käest... Jäises vees ujus ta üle jõe, sina aga. . .”
Ja silmalaud avanevad, lumemäed näivad madalamatena, maa muutub jalge all kindlamaks...”

Kui kaua aega Vassiljok oli kõndinud, kuhu ta välja oli . jõudnud - seda ta ei teadnud. Tundus, et oli möödunud terve igavik. Juba värisesid tal põlved väsimusest, tema

aga sammus, kiristades hambaid, puredes huuli, tihti kukkudes ja jälle tõustes.
Äkki tõkestas tal miski tee ja klammerdus temasse oma teravate küüntega. Ta ei saanud järsku aru, mis see on.
„Traat. . . okastraat,. . üks rida. . . teine. . . Tuleb tagasi pöörduda,” käis tal mõte peast läbi.

Vassiljok kisub end okastraattõkkest lahti, ei püsi aga jalul ja langeb lumme. Näib, et enam ei ole jõudu tõusta. Kuid ta annab iseenesele kiisu: “Tuleb minna!”

Ta tõuseb esmalt põlvili, siis toetub kätele, tõstab tinaraske pea. Veel hetk - ja ta tõuseb juba jalule. Kuid sel silmapilgul langeb midagi rasket tema õlgadele, ja puhudes ta peale oma palavat hingust, surub ta maha.
. . . Tuul ulub... Külm. ., Valu...

PIINAKAMBRIS

Ära otsi õnnetust - ta leiab su isegi.
Vassiljok ei otsinud õnnetust: ta läks temast mööda, puges pimedatesse katakombidesse, võitles hirmsa lumetuisuga ja - nagu meelega - andis end siis ise vaenlaste kätte.

„Päris rumalasti. . . Päris...” sosistab ta, istudes pimedas keldris niiskel tsementpõrandal. Talle näis, et ta on uuesti sattunud pimedatesse ja libedatesse kanalisatsiooni,käikudesse.

Kuid sealt oli olemas pääs laia maailma - vabadusse, ellu. Siit seda pääsu pole. Ta istus, toetudes seljaga vastu külma seina, hoidis lõhkiste kätega väsinud põlvede ümbert kinni ja nuttis hääletult. Viha- ja solvumispisarad lämmatasid teda. Ta tundis juba surma hingust. Kuid mitte see ei hirmutanud Vassiljokki. Tal oli talumatult valus, et ta nii rumalasti vaenlaste kätte oli sattunud. Ja oli ju ometi võimalik jõuda Kullilaande õnnelikult, kellegi märkamata (vahest ainult kuradid kõnnivad põldu mööda niisuguse ilmaga).

Tema silme ette kerkis kodumets. Talle näis, et puude ladvad mühavad, ta tundis poolmädanenud tammelehtede lõhna.

Viimaste kuude jooksuloli Kullilaas saanud talle koduks. Mõttes lendas Vassiljok oma muldonni. Vilkuvast küünlatulest valgustatud laua kohale kummarduvad kaks poisipead: need on Miška ja Timka, kes kirjutavad lendlehti. Ärevuse ja kannatamatusega ootavad nad Vassiljokki. Ei, nüüd ei jõua nad teda enam iial ära oodata! . . .

Palavad pisarad voolavad tal üle näo,ärritavad hõõguvat nahka, kuid ta ei tunne seda: valu südames on kõigest tugevam.

„Kuidas see ometi nii halvasti läks!” küsib Vassiljok endalt järjest. Ta ei saa veel praegugi aru, kuidas see juhtus. Ei suuda enesele andeks anda. . .

Pimedusest vaatasid temale vastu kellegi lähedased, armsad silmad. Head, targad hallid silmad, ümbritsetud tihedatest kortsudest, vaatasid. poisile otsa haletsevalt ja etteheitvalt, nagu küsiksid: „Kuidas sa siis ikka nii võisid teha, brigadiir?”

„Rumalasti, väga rumalasti kukkus see välja, seltsimees komandör!” püüdis Vassiljok end haledalt kaitsta. Taloli nii häbi ja raske, nagu oleks ta ees seisnud Ivan Pavlovitš elusalt.

„Kuidas siis nii, Vassili Ivanovitš?” küsis komandör. „Sulle anti tähtis ülesanne: sa pidid linnast toimetama kohale kirja, patareid, trükitähed - kõik selle, mida me ootame nii suure kannatamatusega. Sina aga, selle asemel et kõik kohale toimetada, sattusid sellesse niiskesse kongi!”
Vassiljoki pea vajub üsna norgu. Nuuksumine vapustab ta rinda, miski ängistab südant.
„Mida nad küll mõtlevad, mida nad küll minust mõtlevad. . .” sosistab ta, ja ta pea langeb põlvedele.

Talle meenub vanataat. „Ahaa, linnuke soojalt maalt!” ütleb vanataat, ja ta lõbusad silmad säravad läbi prillide ning lahke naeratus'mängleb hallide vurrude all. „Peaasi keel hammaste taha!” käsib ta äkki, ja ta silmad muutuvad tigedaks.

Neid vanataadi sõnu, mis olid öeldud esimesel kohtamisel, mõistis Vassiljok võib-olla alles nüüd. Oi, kas just seda mõtleski vanataat! Kas võib siis Vassiljokil kogemata sõna suust libiseda, kas võib ta välja lobiseda niisugust tähtsat. asja! Kus ta ka oleks, missugustesse võrkudesse ka satuks, keel peab tal olema hammaste taga. Sest üksainus ettevaata-

matu sõna - ja nii vanataat kui ka onu Larion ning need, kes töötavad muusikariistade kaupluses, samuti Sergei koos poistega hukkuvad niisama nagu tema. . . Juba ainult mõte sellele kohutas

Vassiljokki.

„Ärge kartke, seltsimehed,” ütles ta tasa, nagu seisaksid nad tema ees. „Suren, kuid teid ega meie suurt üritust ma ei reeda!” .

Need sõnad kõlavad nii, nagu kordaks ta Kullilaanes antud tõotust.

Kuskilt kaugelt kostavad rasked sammud, mis poisi kõrvus kumisedes vastu kajavad. Vassiljok. poeb nurka nagu tagaaetav metsloom. Ta ei nuta. Ta on nagu hästi pingula tõmmatud pillikeel. Sammude kaja vaibub.

Vassiljok haarab uuesti põlvede ümbert kinni. Teda hakatakse muidugi varsti üle kuulama: kust ta võttis patareid ja trükitähed. Võib-olla on ka sedel juba nende käes? Ta on ju siin ilma vativammuseta, millesse see oli õmmeldud . .. Alles nüüd sai ta teadlikuks, missugune osa oli tal täita. Tema viimane sõjaline ülesanne on seltsimehi mitte ühegi sõnaga välja anda.

Kuid mis ta ütleb? Nemad ju küsivad, kes ta on ja kust pärit.

Ütleb, et leidis kõik selle juhuslikult. . . Ei, ei kõlba. Kas vativammusesse õmmeldud kiri on samuti leitud?

Ta nimetab end mingi teise nimega, esitab end mingisuguse teise küla elanikuna. . Aga kas nad siis ei saa kontrollida? . . .

Öelda oma tõeline nimi? . . . Vassiljok ehmus. Siis vahistatakse ema, võetakse kinni ka Miška ja Timka. Ei, ta ei lausu sellest sõnagi! Kuid mida siis öelda? Kuidas petta? . Ütleb, mis pähe tuleb, - las mõtlevad, et on hullumeeIne? . .. Ei, piinavad ainult kauemini.

Oh, kui hea oleks mitte kedagi näha, mitte kellelegi vastata! Surra kohe praegu, vaikida igaveseks. . . Vaikida. . .

Jah, vaikida! Mitte ainustki sõna lausuda, olla tumm, nagu see sein.

Uuesti on kuulda raskeid samme. Kord nad lähenevad, kord kaugenevad, täites vangla koridorid kõlavakajaga. Kellegi käed kobavad ust, roostetanud lukus ragiseb võti.

Uks läheb pärani lahti, laternavalgus libiseb valge laiguna mööda seina. Uksel seisab mingisugune raske ja kohmakas kogu.

„Tule välja!” ütleb kääksuv hääl.

Hämmastunud Vassiljok pidi peaaegu püsti tõusma, unustades hetkeks oma otsuse teeselda kurttumma. Õnneks oli ta keha nagu halvatud, ja ta ei saanud end liigutada.

„Tule välja!” kääksub hääl sama laisalt ja kalgilt nagu eelmine kord.

Vassiljok oli jõudnud juba toibuda.

Mees tuleb kongi, haarab poisil kraest kinni, tõstab ta toorelt jalule ja tõukab ukse poole. .

. . . Tuppa astudes tõmbuvad Vassiljoki silmad kissi heledast valgusest.

Laua taga istuvad hitlerlased. Neid on viis meest. Vassiljok võpatab: üks neist on väga sarnane Ottoga. Nad suitsetavad haisvaid sigareid ning silmitsevad kühmutõmbunud poissi huviga nagu mingisugust imelooma.

Nad on peaaegu lahked. Üks neist isegi muheleb.

Miks ei peaks nad muhelema! Kuidas nad rabasid põrandaaluste otsimisel! Mitu korda leidsid kobades niidi: haaravad kinni, venitavad - ja see katkeb. Mitte kuidagi ei läinud neil korda jõuda kera eneseni. Aga näe, nüüd sattusid nad juba kerale!

Üks sakslastest, nähtavasti ülem, naeratab magusalt, näitab lihava käega toolile ja kutsub:

„Isstu, poiss...”

Vassiljok mõtleb, mis ta peab tegema. Sakslane näitab veel selgemalt toolile, ja siis istub Vassiljok tooliservale. Ülem avab šokolaadikompvekkide karbi:

„Sööma, poiss! Hea, hea! Maitse!”

Vassiljok ei vaata karbi poolegi.

Sakslane lakkab naeratamast, laskub toolikorjule ja küsib pingutusega, mistõttu ta nägu muutub küpse õuna sarnaseks:

“Vorname[1], poiss, see on - mis nimi, poiss?” Vassiljok vaatleb imestusega teise sakslase mundrit, mille käisel on valge kolp, ja näib, et ta küsimust ei kuule.

Teeseldud rahulolematusega lausub ülem:

1 Vorname - eesnimi.

„Palju vene poiss, aga niisugune rummal ja kasvatamatu poiss ei näinud kunagi.”
Siis pomiseb ta midagi teisele, ja see hakkab rääkima vene keelt:

„Sa pead olema targem. Sellega teed enesele ainult head. Sest ega sa ole seda ise välja mõelnud. Ütle ainult, kes seda kõike sulle andis, kes sulle seda õpetas. Kui ütled õigust, laseb härra sind koju ema juurde. Ei ütle õigust - teeb su kaputt!”

Vassiljok tahab neile näkku karjuda, et las teevad kümme korda “kaputt”, kuid ta ei ütle sõnagi. „Miks nad siis aru ei saa, et olen kurttumm?” mõtleb ta. Ta on selle mõttega nii tegevuses, et ei kuule tõepoolest, mida tõlk räägib.

„Nii et algame. Ütle meile, kuidas on su ees- ja perekonnanimi ning kus sa elad.”

„Leidsid lolli!” mõtleb Vassiljok ja imestab: kuidas tema seda ette aimas, mida nad temalt küsivad? Süütute silmadega, nagu ei kuuleks ta küsimusi, vaatleb ta ülemat; see laseb pea väsinult kätele, just nagu ei puutukski temasse, mida Vassiljok ütleb.
Äkki võtab ülem käed silmade eest, puurib Vassiljokki tigeda pilguga. Siis karjub:
„Võib-olla poiss ütleb, kust võttis see?”
Ta tõstab laualt ajalehe ning Vassiljok näeb kaht patareid ja laialipillatud trükitähepulgakesi.

Kõik see meenutab talle nii väga teist maailma, et ta tahaks peaaegu karjuda: „Laske mind lahti, laske lahti! Tahan elada, elada!” Kuid ta toibub kohe. Ta pöörab silmad neist südamelähedastest asjadest kõrvale ja vaatab aknast välja. Ülekuulajate peade tagant näeb ta tükikest sinist taevast.

„Kui ilus ta on, kui sinine ta on!” mõtleb ta, võib-olla esmakordselt oma lühikeses elus märgates selge taeva täielikku ilu. Ta ei näe, kuidas ülema nägu vihast virildub, kuidas raevunud fašist laiali paiskab karbitäie kompvekke.
„Keel lahti päästa koerapojal!” kähiseb ta.
Vassiljokil haaratakse kätest kinni nagu lambatalleI ja ta tiritakse teise tuppa.

I Kaputt - katki.

“MAKSKE KÄTTE KA MINU ASEMEL!”

Suur ja palav päike seisab madalal maa kohal ja kõrvetab talumatult. Keegi otsekui põletaks Vassiljokki tulega. Ta tahaks end kuhugi varju peita, kuid ümberringi pole ainustki puud. Kui vähemalt tuulgi tooks kauaoodatud jahedust! . . . Aga pole ka tuult. Ta suu kuivab. Kuid pole ei oja, ei järve ega isegi väikest loiku, et saaks kustutada talumatut janu... Kuivade silmadega vaatab ta ringi ja ohkab: talle näib, et palavad päikesekiired põletavad just praegu tal silmad peast.

Poisi ette ilmub ema. Vassiljok tunneb ta kohe ära. Miljonite inimeste hulgast tunneks ta oma ema eksimatult ära! Ta näeb tema kurba, sügavate kortsudega kaetud nägu ja imestab, et ta nii kiiresti on vananenud. Ta head silmad vaatavad poega valu ja kaastundega. Ta sammub pikkamisi,

hoides õlal vanu mustaks. läinud kaelkookusid ja püüdes tasakaalustada raskeid ämbreid. Selge vesi loksub üle ääre ja tilgub maha.

„Memm!” palub Vassiljok. „Vett!” Ema võpatab ja laseb ämbrid kukkuda. Vassiljok langeb huultega vastu maad, kuhu äsja oli voolanud vesi, kuid maa on jälle kõva ja külm. nagu jää. Vassiljok otsekui ärkaks pärast rasket, painajalikku und.

Ta tuletab meelde, kus ta on ja mis temaga on juhtunud. Ta püüab tõusta, kuid raskeks muutunud keha hõõgub talumatult, otsekui oleks ta üksainus suur haav. Janu kõrvetab sisikonda. Ainus lonks! Ainus tilk! Kuid niisugust toredat asja nagu vesi pole tema jaoks nüüd maailmas enam olemas.

Ta tahaks kõik unustada. Kuid ta ei saa lakata mõtlemast. Vassiljok püüab eemale peletada mälestust hirmsast piinamisest.

Ta mõtted pöörduvad minevikku. Veel kord, võib-olla viimast korda, meenutab ta kõike algusest peale, mõtleb läbi oma lühikese elu.

.. . Vassiljok näeb end alles üsna.väikesena. Isa on nagu alati laste vastu lahke: ta hoiab teda oma põlvedel, jutustab midagi väga hirmsat - muinasjuttu õelast Surematust Kaštšeist ja nõiamoorist. Ema tuleb eeskojast ja kutsub õhtust sööma. Kuid kas Vassiljokil on siis aega mõtelda

õhtusöögile, kui isa nii huvitavalt jutustab! „Oi, memm. minge üksi õhtust sööma või tulge ka kuulama! Oi, kui huvitav!”

Ema astub lähemale ja silitab õrnalt poja pead.

. . . Uues ülikonnas, väike portfell käes - nii läheb ta esimest korda kooli. Vassiljok on teiste lastega juba mitu korda siin käinud, kuid see on elus siiski nii tähtis päev. Ta hoiab isa käest kõvasti kinni, otsekui kartes, et ta üksi ei oska minna.

Arglikult astub ta üle saladusliku klassiläve ja heidab pilgu isale. Ka isa on pidulikus meeleolus, nagu oleks temagi esimest korda kooli tulnud. Ta naeratab pojale sõbralikult ja hüüab talle pool tõsiselt, pool naljatades järele: „Vassili Ivanovitš, vaata, et sa mul ainult “viite” peale õpid!”

. . . Artek. Must meri. Kuldne Krimm. Suurepärane pio'neerilaager. Kolhoos saatis Vassiljoki siia kui eeskujuliku õpilase. Siin oli lapsi igast Nõukogudemaa nurgast. Ta tutvus hispaania lastega, moskvalaste ja leningradlastega. Kui palju ta pärast kirju sai oma sõpradelt!

Kirjeldamatut mõju avaldas temale meri. Oli varane hommik. Meri oli vaikne, rahulik, ja iga hetk muutus ta imestusväärselt. Vassiljok jooksis rannale, võttis kähku riided seljast ja hüppas merre. Vesi oli läbipaistev nagu klaas, ja unustades, et merevesi on soolane, võttis ta suu vett täis ning neelas alla. . .

Kui nüüd seda vett oleks! Olgugi ta soolane, olgugi ta maitsetu - terve ämbritäie jooks ära. Miks tundus see tookord temale nii vastikuna? . . .

. . . Kolhoosipõld. Ääretult avarad väljad. Kollasena voogab rukis, kullendab päikesekiirtes nisu, hõbedaselt helgib oder. Nagu laevad merel liiguvad mööda põldu kombainid , janiidumasinad, helgivad päikese käes vikatid. Lõikus on täies hoos.

Päevitanud naiskolhoosnikud seovad raskeid, paindumatuid vihke, seavad hakid tihedalt üksteise lähedale. Kogu põld kattub nendega, otsekui oleks mitmetuhandeline sõjavägi siia laagrisse asunud ja siin oma telgid üles löönud.

Vassiljok on pioneeridega põllul. Nad on üle põllu laiali, hõikavad valjusti üksteist. Mitte ükski viljapea, mitte ainuski terake ei tohi kaduma minna!

Päike kõrvetab halastamatult, tahaks juua. Näe, seal

ongi vanataat Makar. Nagu väliköögi kokk sõidab ta oma vanal setukal ühe lüli juurest teise juurde, kaasas külma vee vaat.

Vanataat sõidab ka pioneeride juurde: „Hei, linnupojad, lennul siia!”
„Oh, kui saaks vett, kas või ühe lonksu, ühe tilgagi! . . .”

. .. Dnepri-äärsed niidud. Tihe, vööni ulatuv ja hiirehernega läbipõimitud rohi sillerdab mitmes värvis: valgena, punasena, sinisena, kollasena, roosana ja helesinisena. Niidul helisevad vikatid, häälitseb vutt, rääksuvad rukkiräägud.

Kõigist töödest armastas Vassiljok kõige enam niitmist. Tundide kaupa jälgis ta niitjate brigaadi, liikudes selle järel. Vaatas tähelepanelikult kümnete inimeste ühetaolisi liigutusi. Ta oli võlutud vikatite kõlavast laulust. Tihtilugu hüüti poisile: „Vassili Ivanovitš, kimalased! Tule siia, hakkame mett võtma!”

Niitsid isa ja kaks venda. Lõunavaheajal võtsid kolhoosnikud võrgud ja läksid jõe äärde. Vassiljoki süda oli lõhkemas. Ta oleks tahtnud olla seal, kus püütakse kala. Kuid vend Ivan võttis püssi ja läks järvede äärde. Kuidas oleks ta läbenud vennaga mitte kaasa minna!
Siis keedeti kalu, praeti parte. Pärast lõunasööki supeldi vaikses järves. Vesi oli seal kristallselge . . .
„Kui saaks ühe, tilgagil . . .”

. . . Moskva. Isa võttis kolm korda põllumajandusnäitusest osa. Kord sõitis ta sinna koos pojaga. See oli nõiduslik unenägu. Vassiljok poleks iialgi uskunud, et maailmas leidub niisuguseid imesid. Kaks päeva tutvusid nad pealinnaga.
„Kas on maailmas kaunimat linna kui Moskva?” mõtles erutatud Vassiljok metroos sõites. „Ei, ei ole ega võigi olla!”

Kaua käisid nad ümber Kremli. „Isa, kas siin elab ja töötab seltsimees Stalin?” - „Jah, siin.” Need olid hetked, mis ei kordu. Vassiljok seisis Kremli juures ja talle paistis, nagu näeks ta kogu seda suurt maad, kelle pojana taloli õnn sündida. . .
„Moskva!” sosistavad Vassiljoki janust kuivanud huuled.
. . . Suur, elektrivalgust täis klassituba. Lilled, kõikjal lilled. . . Akaatsia, roosid, põllu- ja aasalilled... Oli kooli lõpupidu. Ja kui palju südamlikke kõnesid, siiraid soove!

161

Hommikuni istusid nad lauas koos õpetajate ja vanematega, kes tõstsid klaase oma laste terviseks. Ja rääkisid, rääkisid. . . Pärast sõitsid nad paatidega ja kõlavaid lau1e oli kuulda hommikuni. Näis, et ainult sel ööl oli kuu nii hele, ta otsekui naeris ja rõõmustas koos lastega. Vesi oli sinine, vahutas vastu paadikülgi, lainetas ja loksus aerulöökidest. Imeilus vesi! Kui saaks vaid ühe tilga. . .

. . . Ema pakib Vassiljoki asju, ise sealjuures karm ja keskendunud, nagu oleks millestki solvunud. Tal on kahju lahkuda oma kõige nooremast lapsest. Tal on neli last, kuid kogu talveks peab ta jääma üksi..

„Poiss ehk oleks võinud ühe aasta niisama olla?” püüab ta veenda oma meest. „Aasta pärast saame ju meiegi kaheksanda klassi.” Isa ei taha seda kuuldagi: „Ei ole nüüd aeg lullilöömiseks! Las õpib - siis saab temast inimene.” Ema ei vaielnud vastu, olgugi et ta süda valutas. . .
„Memm!” sosistavad janust lõhkenud huuled.
. . . Ta oli unistanud edasiõppimisest. Vassiljokile olid avatud kõigi instituutide uksed. Taloli kahju, et ei saanud igal pool korraga õppida. . :

Nüüd pidi Vassiljok kõigest sellest ilma jääma. Mida enam ta meenutas minevikku, seda kaunimana näis see talle. Tema, lihtne talupojalaps, oli elanud niisugust imeilusat elu!

Oh, kui saaks tagasi kas või üheainsa niisuguse päeva, et imetleda sinist ääretut taevast ja palavat lõbusat päikest, et ohtrasti sisse hingata puhast õhku, et veel kord tunda elu suurust!
Vassiljokki rahuldas teadmine, et ta oli võidelnud vaenlase vastu, niipalju kui ta jõudis ja oskas. Kui tuleb surra, siis langeb ta nagu sõdur võitlusväljal. Kuid tema surm ei osutu kaotuseks. Tema jõud ja viha vaenlase vastu kasvavad kümnekordseks nende südames, kes on võidelnud koos temaga. Talle meenuvad Miška, Timka, Aljoša, Sofiika, Ivan Pavlovitš, vanataat, Sergei ja isegi Vasja Tarassenko.

Tema jõud kandub nüüd üle nendele.
„Makske neile kätte, makske kätte, kallid seltsimehed!” sosistavad innukalt ta janust kuivanud huuled. „Ma palun teid,makske kätte ka minu asemel! . . .”
Tema pea kohal lõi uuesti lõõmama põletav päike.

162

VANATAAT MAKARI KANGELASTEGU

Haarangute laine paiskus üle külade. Hitlerlaste arvestused, et inimesed lähevad orjusse häält tõstmata, põrkasid rahva vaikivale vastupanule.
Mikola Tkatš jooksis kogu öö oma käsilastega mööda küla. Kõik noored, kes polnud jõudnud end peita, võtsid uut päeva vastu vahialustena koolimajas, ühes klassitoas.
Järgmisel päeval koostati nimestikud, ja kõik pidid läbi tegema arstliku läbivaatuse komöödia.
Külas oli kuulda halinat ja nuttu, otsekui oleks igas perekonnas koolnu laudsil.
Võeti kinni ka Timka õde Sofiika. Ta oli alles viieteistkümne aastane, kuid nägi välja seitsmeteistkümnesena. Ema anus nuttes, et nad tütre lahti laseksid - ta on ju alles laps. Kuid kas saab konti koera suust ära kiskuda!
Timka teadis, et siin pole vaja paluda, vaid tegutseda.
Ta jooksis Miška juurde, kuid see polnud kodus.
“Vist tädi juures,” ütles ema.
Avanud enesele arve, ei leidnud Miška enam rahu. Ta peas oli ainult üks mõte: kuidas hävitada rohkem fašiste, lasta rohkem õhku autosid! Tal oli õnne. Ta meisterdas ise miini, täpselt samasuguse, nagu Ljonja Ustjužanin, ja, läks möödunud ööl uuesti teeäärde. Liiklemine sel teel oli jälle alanud, ainult sõideti ettevaatlikumalt. Tee ääres ei seisnud nüüd mitte üksnes tulbad hoiatuskirjadega - tee oli ka veel suure kraaviga kaitstud. Miška valis välja sobiva koha ja torkas maasse miini otsekui kallihinnalisIe seemne. Sakslaste auto lendas õhku. Miška arve kasvas.
Ka nüüd oli ta kodunt ära jooksnud.
Pikaks mõtlemiseks polnud mahti. Timka pistis taskusse tüki kuiva leiba ja läks Dnepri taha partisanide juurde.
Ainult nemad võisid veel päästa Sofiika ja kõik noored.
Kuid päästmine tuli ootamatult ja ettenägematult.
. .. Rahvahulgale lähenes vanataat Makar. Teda võis tõesti pidada saja-aastaseks. Kõik teadsid, et vanataat polnud viimase kahekümne aasta jooksul sugugi muutunud. Ta silmis helkis elutuli.
Taat jäi rahvahulga juurde peatuma, toetudes kätega pikale kepile. Ta pani käed lõua alla, pahvis piipu ja kuula-

163

tas, mida räägiti. Ometi oli tal niisugune ilme, nagu ei näeks ega kuuleks ta midagi.
„Taat, kas olete oma elus näinud säärast mõnitamist?” küsisid temalt inimesed.
„Mis?”
„Kas olete kuulnud, et inimesi oleks püütud nagu loomi ja veetud võõrale maalie.?”
Vanataat Makar otsekui tuletas midagi meelde ja võttis piibu suust:
„Kuid siiski juhtus ka seda. Ammu tagasi küll, kuid juhtus. .. Minu kadunud vanaisa jutustas mulle. Siis tungisid türklased-janitšarid ja va tatarlased meile kallale. Küll sai siis rahvas alles kannatada!”
„Kuid see oli ju ammu, vanataat!” ütles keegi.
„Jah, ammu, ammu,” nõustus taat ja pistis piibu uuesti suhu.
Ja jälle oli ta vaade rahulik ja ükskõikne, otsekui poleks midagi juhtunud.
Kogu külas oli kuulda emade needmisi, halisemist ja kibedat südantlõhestavat nuttu. Taat võttis

uuesti piibu suust.
„Tähendab, et need raipenülgijad ei lase lapsi lahti?” küsis ta.
„Kus nüüd seda, vanataat...”
Otsekui oleks ta selleks siia tulnudki, ütles vanataat Makar:
„Ärge kartke, head inimesed! Aitan nad kõik hädast välja. Kuni viimseni.”
Keegi muigas kibestunult, teised ainult raputasid pead. Vanainimene on nagu laps. Rahval on suur mure, tema aga teeb veel niimoodi nalja!
Kuid vanataat Makar oli juba eemal.
„Taat on hakanud rumalusi rääkima, pole tal elupäevi vist enam kauaks,” arutasid mahajääjad.
„Noh, niisugune vanamees võib veel kaua elada.”
„Küll oli see aga tark vanataat. Mistahes ülemuse oskas ümber sõrme mässida. Mäletan, kuidas ta isegi urjadnikut ninapidi vedas,” meenutas keegi taatidest.
„Vanadus pole rõõmuks kellelegi.. .”
Vanataat Makar läks politseihoone juurde. Ta ei teinud

tunnimehest väljagi ja tahtis majja astuda, kuid teda peatati.
„Kuhu sa lähed, vanamees?”
Vanataat Makar vajutas ukselinki, nagu ei kuuleks ta midagi.
„Keda teil vaja läheb, taat?”
„Mitte sind, tuvike.”
„Keda siis?” lausus politseinik jahmunult.
„Kõige suuremat ülemat.”
„Rääkige, mis teil on, ja ma ütlen edasi.”
„Oh ei, tuvikel Sind ma ei usalda. Nüüd, nagu tead, on palju hukkaläinud inimesi.”
Vanataadi sõnad olid nagu rusikas silmaauku.
„Miks te siis mind ei usaIda? Kas mina siis polegi inimene?”
„Võib-olla oled sa kiill inimene, aga mina tahan kõige suuremat ülemat.”
Politseinik kutsus Mikola Tkatši. See oli juba napsi saanud ning ta nägu oli ta tedretähtedest ja juustest punasem.
„Kes mind soovib?” küsis ta tähtsalt.
„See vanataat siin.”
„Mida ütled mulle, vanataat?”
Vanataat Makar vaatas talle oma kotkasilmadega näkku ja pööras siis selja:
„Sind, tuvike, pole mul ju sugugi tarvis! Võid rahulikult kaugemale minna!”
Mikola vihastas.
„Või tulega mängid, vanataat?”
„Ah kui oled punapea, siis kohe põletad?”
Tkatš läks punaseks nagu vähk.
„Ma. .. ma ei hooli sellest, et oled vana! Küll sa, tõbras, lähed minu juures varsti targemaks. Panen su soolaputkasse.”
Vanataat Makar vaatas ärritatud politseinikule rahulikult näkku.
„Mis sa ometi peaksid tikkuma mu kallale nagu takjas lambanahkse kasuka külge? Muudkui tikub inimese kallale ja ise veel vihastab pagan teab miks! Sind pole mul sugugi. tarvis, tagane minust, saatan! Mul on vaja kõige suuremat ülemat.”

„Mina ju olengi see ülem.”
„Sina?” Vanataat kõõritas umbusklikult tema poole.
„Miks siis mitte?”

„Sa pole ju seda moodi. Mitte sugugi pole seda moodi. Vanasti oli meil alles politseiülem - oh, missugune! Ei, ma ei usu.”

Ja vanataat Makar astus tagasi, surudes oma peened kuivanud huuled solvunult kokku nagu inimene, kelle üle tahetakse nalja heita.

„Vanataat, see ju on meie kõige suurem ülem, pan Tkatš,” seletas tunnimees.

„Tkatš? Olen niisugusest kuulnud. Noh, kui te ei valeta, siis võib-olla ongi tõsi.”

Politseinikud muigasid, jälgides vestlust.

„Ma pean sinuga, tuvike, nelja silma all rääkima.”

„Räägi, taat.”

„Siin need logardid kuulevad ju.”

„Pole viga.”

„Ei, parem teile üksi.”

Vanataat Makar püüdis rääkida kõrva sisse, kuid kogu juttu kuulsid pealt ka politseinikud. Nad muutusid valgeks nagu kriit.

„Käisin metsas puid toomas... Kus rahvast - nagu murdu! . .. Räägitakse, et partisanid... Seal oli niisugune pikk suurtükk ümmarguste taldrikutega üleval. Aga üks oli nagu väikesel vankril, ratastega... Mehed, aina vaatavad küla poole. . . Te kord rääkisite, et partisanidest tuleb teatada. Ma siis ütlesin enesele: lähen ja räägin ülemale, muidu pärast hakatakse veel minu kallal norima.”

Tkatš ei jõudnud taadi jutu lõppu ära oodata. Ta juba taipas, et sellest ei tule temale midagi head.

„Püssid kätte!” karjus ta.

Politseinikud jooksid tänavale, pannes kiiruga kinni kuuenööpe ja laadides värisevi käsi oma püsse.

„Minu järel!” andis Tkatš käskluse.

Politseinikud jooksid kärmesti rajoonikeskuse suunas.

Taadi silmad naersid nooruslikult.

„Mitte sinna! Mitte sinna, mu kallid!” hüüdis ta. „Ma ei näinud neid seal, vaid hoopis seal!” Taat näitas oma pika kepiga Kullilaane poole.

Kuid need ei kuulnud enam: läksid rajoonikeskusse.

Mõne minuti pärast jooksis Lukan oma tarest välja ja tormas teistele järele.

Vanataat Makar naeris rahulolevalt, sammudes koolimaja poolle. Ta avas uksed pärani:

„Tulge välja, lapsed! Täna ärasaatmisest asja ei saa.”

. . Teisel päeval tulid politseinikud häbistatult külla tagasi. Tkatš oli maruvihane.

Kuid vanameest ei leitud. Ta oli jäljetult kadunud.

Siis hakati külas otsima neid, kes eile olid politseis kinni olnud. Aga eks katsu otsida tuult põllul või partisani metsas! Polnud kodus ei poisse ega tüdrukuid.

„Kus ta on?”

„Te ju eile viisite ta ära,” vastas ema, ja oli võimatu aru saada, kas ta hääles kõlas imestus või varjatud pilge.

Tkatš ja Lukan lahutasid käsi.

KÜLALINE LINNAST

Nende päevade jooksul oli Miška üsna otsa jäänud: ta silmad olid auku vajunud, põsed kahvatunud ja ta oli veelgi kõhnem. Ta magas vähe ja unustas tihti söömise. Ta mõtles kogu aeg oma arvele. Aga siis hakkas nagu välk selgest taevast üksteise järele kaela sadama õnnetusi.

Möödusid päevad, kuid Vassiljok ei tulnud tagasi. Mis temaga oli juhtunud? Kas ta tõesti sattus nende kätte? Võib-olla püüti ta kuskil kinni? . .. Poisid tõrjusid enesest eemale mõtte Vassiljoki

hukkumisest.

Miška astus peaaegu iga päev Vassiljoki ema juurde sisse. See oli juba unustanud, millal ta viimast korda ahju küttis. Nii ta nüüd istuski külmas tares, mis korraga näis kurvana ja ebamugavana; Nende päevade jooksul oli ta muutunud hallipäiseks vanaeideks. Kogu aeg kõndis ta tegevusetult ühest nurgast teise. Ta võttis sihitult kätte kõik, mis ette sattus, kandis asju ühest kohast teise, ilma et oleks teadnud, milleks ta seda teeb. Mõnikord istus ta kuhugi nurka ja jäi sinna tundide viisi liikumatult istuma, vaadates ühte punkti. Ta isegi kartis mõelda sellest, et. Vassiljokile võis juhtuda midagi halba.

„Nähtavasti on ta haigeks jäänud," ütles ta. „Tal olid

üsna viletsad saapad, kuid talv algas kõva külmaga. Maailmas aga on kindlasti häid inimesi. Küll nad aitavad Vassiljokki," lohutas ta ennast. ..

Raske südamega lahkus Miška tarest. Ta oleks tahtnud, et ema lootused oleksid täide läinud, kuid taloli sellesse nii väga vähe usku. . .

Seal aga juhtus uus õnnetus.

Sel päeval, kui politseinikud külla tagasi tulid, saabusid õhtu eel neli hitlerlast. Nad ajasid rahva koolimajja. Siin nüüd istusid põgenike isad ja emad. Nad vahistati kui pantvangid. Neile tehti teatavaks, et kõiki peetakse kinni seni, kui tulevad tagasi nende pojad ja tütred. Kui nad aga ei tule - lastakse vanemad maha. Kinni võeti ka Miška ema - Lukan kavatses teda saata orjusesse. Juba kaks päeva istusid näljased inimesed arestis, kuid põgenikud ei tulnud tagasi.

Miška meel muutus rõõmsamaks alles siis, kui tema juurde jooksis Timka ja teatas, et Kullilaande on tulnud partisanid.

Miška tahtis otsemaid Kullilaande rutata. Timka peatas teda: komandör oli käskinud siia jääda ja jälgida kõike, mis sünnib külas.

Miška pani end hästi soojalt riidesse ja läks tänavale. Talv oli täielikult võimule pääsenud. Sinakas lumi kattis põlde, oli kleepunud puude külge, maskeeris õlg- ja muldonne. Päike pani lume sätendama. Heleda päikese käes silmi vidutades sammus Miška tänaval. Küla oli otsekui välja surnud. Muldonnide kohal ei keerelnud suits, ei nagisenud kaevud.

Ta jõudis kingule. Ta ees laius küla: vana koolimaja, Afinogen Pavlovitši madal, kilpkonna meenutav maja, siis apteek. . . Koolimaja korstnast tõusis suits: seal tegid endile sooja fašistid ja politseinikud.

Miška vaatas kõrvale. Temale lähenes keegi poiss.

„Kes see võiks olla?" küsis Miška eneselt. Ta tundis kõiki poisse, kuid see oli võõras. Riides on ta kuidagi imelikult: kampsun pole tema keha järele, peas on paljakskulunud nahaga müts, jalas suured sõdurisaapad... Miška peatus ja otsustas oodata, kuni poiss tema juurde jõuab. Poiss tuli lähemale, ja Miška veendus, et see on talle võõras. „Nähtavasti üks neist, kes tüki leiva vastu välgumihkleid

vahetavad," mõtles ta ja tahtis edasi minna. Kuid poiss küsis:

„Kuule, noormees, kas sa võid mulle öelda, kus siin elab Miška Mirontšuk?"

Miškal tardus süda. Ta tundis, et ta kohe kuuleb midagi hirmsat.

„Milleks sul teda vaja on?" küsis ta ja läks näost üsna kahvatuks.

„Noh, on vaja. . ."

„Mina see olengi."

„Kas ikka tõsi?"

„Täitsa tõsi, olen üsna üksi külas."

„Tere siis! Näe, kui huvitav: kohe juhtusingi just sinuga kokku... Mina olen Sergei."

„Linnast?" hüüatas Miška ja ta s,üda jäi seisma. Palju kordi oli ta kuulanud Vassiljoki vaimustatud

jutte Sergeist.
„Just nii.”
„Aga kus on. . .” algas Miška, vaadates Sergeile teraselt silma, ja taipas kohe, et see külaline linnast ei too rõõmsaid teateid.
„Vassiljok? . . .” lausus Sergei nime, mida Miška ei olnud julgenud välja öelda.
„Mis temaga on?”
Sergei vaatas maha:
„Lähme, ma jutustan sulle.”
„Tähendab, kõik on läbi. .. Vassiljokki pole enam.. .”
Kui nad keldrikambrisse jõudsid, küsis nukker Miška, oodates kinnitust oma oletusele:
„Kas ta hukkus?”
„Võib-olla,” vastas Sergei süüdlaselt. Ja otsekui eneseõigustuseks lisas: „Ma tulin tema asemel. Saadeti.”
„Kuidas siis ometi? See ei või ju õige olla!” Miška ei häbenenud enam oma pisaraid. „Mis temaga juhtus?” „Tabati.”
Sergei jutustas kõik, mis ta teadis.
„Ma arvasin, et ta on kodus, ja aina ootasin teda enese poole. Äkki tuli onu Larion. Taloli nii kurb ilme ja ta ütles mulle: „Fritsud tabasid Vassiljoki.” Ma otse tardusin. „Võib-olla pole see tõsi?” laususin. „On tõsi,” ütles onu. Larion. “Me saime teada.” – „Mis temaga siis on?” – „Mis seal ikka on. Kas sa siis ei tea, mis nad teevad? . ..””

Miška nuttis valjusti nagu laps. Sergei pühkis peoga palava pisara palgeIt.
Miška lakkas nutmast.
„Küll tuleb järg ka teie kätte, reod! Verega tasute Vassiljoki eest!” ähvardas ta kõvasti kokkusurutud rusikaga.
Pärast vähest vaikimist alustas Sergei jälle juttu:
„Ma otsisin sind. Vassiljok jutustas mulle, kuidas sa autosid õhku lasksid. Onu Larion käskis mul külasse minna. Tõin kirja komandörile.”
„Annad täna üle.”
Nad kõnelesid mitmetest asjadest; kuid kogu aeg oli Vassiljok nendega koos. Millest nad ka rääkisid, ikka seisis ta nende kõrval elusana, armsana ja lähedasena.

VERE JA PISARATE EEST

Timka süda hõiskas. Kauaoodatud päev oli saabunud! Kullilaant ei võinud enam ära tunda. Metsasarval sei:sid roheliste männiokstega maskeeritud tunnimehed ja vaatasid tähelepanelikult igale poole. Muldonni ümber oli üles löödud partisanilaager. Niiske, lumest ,puhastatud maa peal põlesid lõkketuled: Partisanid istusid lõhnavatel männiokstel: kes suitsetas, kes soojendas või kuivatas end tule .ääres, kes puhastas ja õlitas hoolikalt oma relva. Kõige suuremal lõkketulel kees mahukas pada - Sofiika koos kahe naispartisaniga valmistas lõunat.
Kõikjalt kostsid naljad ja laulud.
Timka peaaegu ei väljunudki muldonnist. Ta käitus nagu peremees, kes võtab vastu külalisi. Kuid külalised ei pööranud suurt tähelepanu peremehele: neil oli liiga palju tegemist oma asjadega, ja ka muldonn ei sarnanenud enam endisega.

Siia kogunesid komandörid. Onnis oli kitsas. Lõbusalt võbisres küünlaleek. Muldonnist tungisid välja aurupilved.

Kaardi kohale kummardudes joonistas Ivan Pavlovitš midagi punase pliiatsiga. Timka tahtis

kärsitult kas või ühe silmaga vaadata kaardile ja komandöri märkustele, kuid surus eneses selle soovi maha. Mõttes võttis ka tema osa plaani väljatöötamisest ja oli veendunud, et temaltki küsitakse, kuidas fašistidele peale, tungida.

170

Komandörid avaldasid oma arvamusi..
„Mis seal veel mõtelda! Tarvis hakata liikuma, piirata küla sisse ja asi tahe! Õhtuks on kõik lõpetatud," andis nõu komandör, kel oli kõrge lambanahkne müts, tore habe ning vurrud, mille tõttu ta sarnanes stepi lambakarjusega.

Ivan Pavlovitš ei lausunud sõnagi, kuid Timka, kes oli tähelepanelikult jälginud ta silmi, teadis, mida salgakomandör igast ettepanekust mõtles. Viimane ettepanek ilmselt ei meeldinud talle sugugi.

„Kuid minu arvates," ütles keegi teine, sõdurisineli ja läkiläkiga noormees, „tuleb oodata ööd, äkki peale tungida, pilduda granaate, tulistada kuulipildujaist - ja punkt! Kui nad alla ei anna - põletada maja maha."
„Aga inimesed?" küsis kolmas, kes samuti oli sõjaväevormis.
„Kas need on siis inimesed?"
„Kes? Pantvangid?"
„Oi, muidugi.. . sellele ma ei mõelnud."
„See'p see on!"

„Mis seal rääkida! Tarvis kallale tungida, küll siis juba näeb. . ." püsis kangekaelselt oma arvamusel lambanahkse mütsiga komandör. „Kas me neist siis jagu ei saa? Oleme palju kangemaid sundinud alla andma! . .."
Iva.n Pavlovitš ei kuulanud teda lõpuni: „Aga kui palju inimesl me kaotame?"
„Noh, tead, Pavlovitš, mis ma sulle ütlen: oleme sõjas, mitte ämma nimepäevapeol. Mis sest surmast ikka karta!"

„Nii ta ju on. Kes surma kardab, pole partisan. Kuid milleks hukkuda asjatult? Oleme ju nõukogude inimesed. Kas teate, mis tähendab meile iga inimene?"
„Õige, seltsimees komandör!" toetati teda innukalt. Kuid lambanahkse mütsi omanik lõi põlema:
" "Õige, õige!" Aga kas mina siis ütlen, et pole õige. Noh, istume siis pealegi metsas. Võib-olla tulevad nad ise ja ütlevad: „Tehke meile lõpp, elu on meid ära tüüdanud..."
„Ära ägestu, Bidulja! Siin on kavalust vaja."
„Kuidas sa ka kavaldad, võidelda tuleb ikkagi."
Ivan Pavlovitš hakkas oma plaani selgitama. See kõlas, nagu lahingukäsk. Timka suutis vaevu tagasi hoida vaimustatud hüüatusi. Kuid ta ei unustanud, missugusel täht-

171
sal sõjanõukogu koosolekul tal lubati viibida, ning seepärast püüdis ta oma juuresolekut teistele mitte reeta, Ivan Pavlovitš ütles lõpuks:
„Kohe lõunat sööma - ja siis teele! . . ."

Koolimajas oli kõik nii, nagu varem. Neli fašisti eesctsas kapraliga sulgesid end ruumi, milleloli. säilinud sildike: „Õpetajatetuba." Kõrvaltuppa asusid politseinikud. Kahes suures klassitoas üle koridori olid kinni pantvangid.

Sakslased jõid haisvat puskarit, mida Lukan neile iga päev hankis. Pärast Fritzu jahimeheharjutusi polnud kanu järele jäänud, ja nad võtsid suupisteks sealiha. Politseinikud jõid hommikul ja õhtul ilma suhkruta kohvi, mis oli sogane nagu pesuvesi, päeval sõid nad lahjat suppi.

Aeg-ajalt kutsus kapral Tkatši enese juurde, väljierndas valjul häälel oma meelepaha, andes selgelt mõista, et asjaajamine tema juures on äärmiselt halb ja et härrad politseinikud õgivad leiba

asjatult.

Politseinikel ei olnud tõesti mingit tööd, nad ladusid relvad püramiidi ja viitsid aega oma soovi järgi: ühed põõnutasid kokkupandavatel vooditel, teised laulsid, kolmandad aga tantsisid lõõtspilli kähisevate helide saatel. Mängijaks oli nende rõugearmiline sõber. Suletud silmadega harjutas ta kogu päeva kellegi käest äravõetud lõõtspillil.

Kuid Tkatšil polnud ainustki vaba hetke: ta kuulas areteerituid üle.

Vangid kutsuti järgemööda välja, ülekuulamine katkestati ainult lõunaajaks.

Tkatši ees seisis vana naine.

„Kus on tütar?”

„Mul on ju poeg.”

„Noh, poeg siis.”

„On ta mul mõni tita? Ega ta minu käsutada olet Võib-olla läks kuhugi hooajatööle. Kas ta siis mulle midagi räägib? Kas te küsisite oma emalt, kuhu minna?”

„Ära sa, vanaeit, keeruta! Kui ma küsin, vasta igasuguste viguriteta. Olete üheõiguslusega harjunud. Räägi mulle puhtast südamest kõik ära, ma ju näen sind läbi! Kas ma siis mõni tola olen?”

172

„Seda ma pole ju teile öelnud.”

„See veel puuduks! Noh, ütle, kus on su poeg.”

„Kes teda teab? Kodus pole niikuinii midagi süüa, eks ta siis läinud sinna, kuhu jalad kandsid. Milles mina süüdi olen? Miks te mind siin kinni peate?” käis naine talle peale.

„Eh, ma näen, et sa, vanaeit, oled esimest korda ülekuulamisel. Kae mul õige, kuidas ta ülemusega räägib!” vihastas Tkatš. “Pan Haptšenko,” pöördus ta politseiniku poole, „kümme!”

„Küll mina juba selle asja õiendan.”

Haptšenko, kes oli tugev kui karu, tõukas naise pingile. Teine politseinik haaras tal jalgadest kinni. Haptšenko kätte ilmus vetruv kumminui - fašistliku tehnika saavutus.

Eit tõmbus löökide all kössi, püüdes mitte karjuda, kuid ei kannatanud välja. Lõpuks kaotas ta teadvuse ja lohistati toast ära.

Tkatši ees seisis juba keegi teine. . .

Vangidele näis, et sellele piinale ja vaevale ei tulegi enam lõppu.

. . . Miška oli väsinud kuulamast piinatavate inimeste karjeid ja ta läks koju tagasi. Ta süda tilkus verd. „Mis maailmas küll sünnib?” mõtles ta. „Kõikjal meie maal. kuhu oli astunud fašisti jalg, kannatab rahvas niisuguseid piinu, hukkub, nõretab verest. .. Serjožka oli näinud seda linnas ja ka Aljoša külas... Millal tuleb kord tund, kus tasutakse rahva vere ja pisarate eest?”

Päike loojus. Taevas muutus purpurseks, andes põldudele punaka värvuse, ning päikeseloojang meenutas verdnirisevaid haavu.

Puhkama heitnud Sergei oli juba ärganud ja ootas Miškat kannatamatult.

„Noh, kuidas on?”

„Piinavad,” ütles Miška süngelt.

„Kõikjal üks ja seesama!” ohkas Sergei.

Nad läksid kähku tänavale ja peatusid jahmunult. .

Inimtühjal teelliikus otse nende suunas sünge rongkäik. Keegi ei tulnud väravast välja, kuigi sajad silmad piilusid läbi soõride, mis jäätanud aknaklaasidele hingeõhust olid tekkinud. .

173

Viidi vange. Ees sõitis regi, sellel lamasid läntsakil kaks meest. Ree järel astusid noormehed ja tütarlapsed, kes olid tihedalt sisse piiratud.

„Neetud inimesesööjad!” vandus Sergei. „Läki parem siit eemale.”

Hetkeks tardus Miška süda õudusest. Ta tundis vangide seas ära Sofiika! Ta oleks tema kilomeetri kauguselt ära tundnud ta ereda rätiku järele! Tema taga - Timka... Kuidas nad ometi kätte saadi? Tal hakkas kõhe. Miks tõmbab teda käest see poiss? Millega saab ta nüüd seltsimehi aidata? Näe, ka Ljonja Ustjužanin on seal... Kuid oota, miks on ta mustas politseivormis? . . . Reetur! . . . Kuid sakslane esimesel reel? See on ju Ivan Pavlovitš! . . .

Miška pöördub rõõmsalt Sergei poole:

„Need on ju meie omad!”

„Kas sattusid nende kätte?” küsis Sergei hirmuga. „Partisanid!”

Sergei vaatas umbusklikult seltsimehele otsa. „Heidad nalja, vennas! Ehk siiski. . väljendas ta pilk.

Miška taipas.

„Nad on kõik partisanid. Ja need kaks reel - need ju ongi komandörid. . .”

Rongkäik lähenes. Ivan Pavlovitš, kes kandis hitlerlaste ülemleitnandi vormi (mis näis olevat üsna nigel, kuna sinelihõlmad komandöri tüseda keha ümber vaevalt kokku ulatusid), hüppas reelt maha ja astus poiste juurde:

„Mis siin lahti on, Mihhailo?”

„Piinavad. Inimesed karjuvad. Kõik fašistid ja politseinikud on kohal,” teatas Miška.

„Tubli!”

„Linnas tabati Vassili Ivanovitš . . .”

„Kust sina. “ seda tead?”

„Serjožka tuli siia. . .”

Kuigi nad rääkisid küllalt tasa, kuuldus „vangide” ja „politseinike” hulgas sosinat:

„Vassiljok tabati!...”

„Vaat kus närud!”

„Tõin teile kirja. Mind saadeti Vassiljoki asemel,” lausus Sergei.

„Hüva. Pärast. Nüüd aga paigale, poisid!”

Ivan Pavlovitš hüüdis ärritatult mingisuguseid saksakeelseid sõnu ja hakkas poisse kolonni seadma. Teda abistasid „politseinikud”. Miška ja Sergei sattusid „arreteeritute” kolonni. Seal puistati nad üle küsimustega Vassiljoki kohta.

Seda pilti nähti ka koolimaja akendest. Kapral vaatas binoklisse, Tkatš aga kapralile, oodates, et ka temal kui ülemal lubatakse kas või kordki vaadata. Kuid. kapral langetas binokli ja, olles nähtavasti täiesti rahunenud, läks oma puskaritagavara lõpetama.

Rongkäik võeti koolimaja ees rõõmuga ja lahtiste kätega vastu. Trepile tormasid politseinikud, Tkatš ise läks külalisi tervitama. Ainult sakslastest ei väljunud keegi. Nad ei teadnud, et saabunud oli ülemleitnandi auastmes ohvitser; nad oletasid, et seal on ainult politseinikud või mõni alama aukraadiga sakslane. Kas siis kapralil sobib, minna teda vastu võtma?

„Ahaa, kätte kukkusite, kullakesed!” heitsid politseinikud „vange” vaadeldes nalja.

„Oi, ma ju näen siin tuttavaid!” hüüdis Tkatš, tundes ära Sofiika ja veel mõne, kes olid olnud „valve all”.

„Kas nende jaoks ruumi leidub?” karjus lõbusalt Ljonja Ustjužanin, kes näis olevat kolonniülem.

„Küll leidub!”

„Ülemleitnant” pobises.midagi tõlgile, ja see andis valjul häälel käsu:

„Kohtadele! Ülemleitnant tahab komandandiga kokku saada!”

Politseinikud läksid koolimajja. Nende järel sammus kõrge lambanahkse mütsiga „politseinik”. Kellelegi pilku heitmata siirdus „ülemleitnant” „õpetajatetoa” poole.

Tkatš jäi areteerituid vastu võtma. Ta kargas pikakasvuIise poisi juurde.

„Sa, lurjus, tahtsid partisaniks hakata!” hüüdis ta ja viibutas poisi pea kohal rusikat.

Kuid Ljonja osut)ls temast väledamaks. Tugeva hoobiga virutas ta Tkatši maha. Sinna see siruli lamama jäigi.

Sellal ilmus politseinike toa lävele lambanahkse mütsiga. mees ja tema järel veel teisi. Hetke jooksul vaatles ta politseinikke, siistõstis kähku käe, mis kõvasti hoidis; granaati, ja käsutas:

„Käed üles, koerapojad! Heitke maha, muidu lasen te soolikad välja.”

Lõõtspill kääksatas rõugeartnilise käes, siis röögatas metsikult ja kukkus plärtstipõrandale. Tantsuhoos keerlevad politseinikud tardusid paigale, haarasid üksteise käest kinni ja ajasid ootamatusest ja hirmust suud .ammuli. . .

Kapral .kaotas pea, kui tema toa lävele ilmus äkki „ülemleitnandi” kogu. Ta sai aru oma veast ja. kahetses otsekohe, et polnud läinud teda vastu võtma. Kapral vaatas kõõrdi pooliku puskaripudeli poole, mis tõendas ta „püüdlikku” teenistust. Sakslased kargasid püsti, lõid vallVaIt kannad kokku ja tõstsid käe tervituseks.

Fašistidele vaatasid ainiti automaatpüsside mustad suudmed.
Kapral toibus esimesena. Ta sirutas käe laua poole, kus lebas ta parabellum. . .

Võis arvata, et Lukanile olid saabunud rahulikud päevad. Kuid see rahu oli ainult väline. Ähvarduskirju ei ilmunud enam väravale, kuid siiski tundis ta alatasa hirmu. Parem juba need ähvardused kui see pahaendeline vaikimine, mis - nagu Lukan aimas - oli vaikus enne tormi.

Ta kodu juures asus nüüd politseipost. Kuid ka see ei toonud talle rahu. Partisanid võisid ta kätte saada kõikjal. ja niisugune naabrus ei lohutanud teda üldse. Ta ei ööbinud kunagi kodus.

Ka sakslastest polnud tal rõõmu. Ta mõtles solvunult, et nüüd on ta neile sama, mis viies ratas vankri all. Ainult au, et oled külavanem, kuid võimu pole mingisugust: . . keegi ei võta sind kuuldagi. Nüüd on ta ainsaks ametiks iga päev muretseda sakslastele külast puskarit.

Lukan tuli töölt ja istus keha kinnitama. Tema ees seisis terve pudel puskarit, millest ta ka enesele valas ettevaatlikult napsiklaasitäie, nii et kapral seda ei märkaks. Viimasel ajal ahvatles viin teda üha enam. Naine pani ta ette lauale tirina, milles oli kuivatatud kalaga valmistatud külm peedisupp.

Kuid tal ei õnnestunud ei juua ega süüa. Vaevalt sai ta sirutada käe klaasi järele, kui koolimaja juures kärgatasid

püssipaugud ja hakkasid õmblusmasina kombel ragisema automaadid.

Lukan jooksis tarest välja ilma mütsita ja ainult vatikuues. Ta nägi, kuidas üks sakslastest lendas purukslöödud aknast välja ja jäi siruli lumele. Järelemõtlemiseks polnud aega. Lukan jooksis hobuse juurde, kellega ta iga päev puskarit toomas käis, ja talutas hobuse tänavale. Vaevalt sai ta jala jalusesse pista, kui keegi tare tagant hõikas:

„Seis! Muidu lasen!”
Lukan kargas hobusele ja kihutas nagu tuulispask mööda tänavat. Lumi lendas hobusekapjade all. Tuul rebis ta hõredaid juukseid ning vingus kõrvades. Kuul vihises temast mööda, kuid kärmas hobune kandis ta otsekui tiibadel külast välja.

Timka kappas külavanemale järele, nagu suudaks ta tema kannule jõuda Ja teda paljaste kätega kinni võtta. Kuid ta pöördus tagasi, nähes, et Lukan on juba kaugel.
„Ära lipsas, närukael!” ohkas ta kahetsusega. Partisan, kelle Timka oli juhtinud külavanema maja juurde, näis sellesse kaotusse suhtuvat teisiti:
„Ei ta pääse, ära kurvasta - varem või hiljem tabatakse ta ikkagi. Selleks ta ju külavanem ongi!”
Kui nad koolimaja juurde tagasi jõudsid, oli siin juba kõik lõpetatud.

DNEPRI TAHA!

Sel ööl ei saanud keegi silma kinni. Inimesed kogunesid gruppidesse ja arutasid elavalt partisanisalga komandöri kõnet, millega ta eile oli pöördunud rahva poole.
„Ütles õigust: ükshaaval käänatakse meil nagu kanadel pea otsast.” .
„Tuleb võidelda, muidu pole meil nende neetud fašistide pärast mingit elu!”
Pärast seda ööd jäi külla vähe perekondi, kes ei astunud partisaniks. Koos partisanisalgaga läks metsadesse rohkem kui sada inimest.
Järelejäänud ootasid hirmuga uue päeva algust. .
Timka kambris oli palju rahvast. Siin olid Miška ema ja naabrid.

„Kui midagi juhtub, läheme Dnepri taha,” otsustasid nad.
Miškal ja Timkal oli sel ööl rohkesti tööd. Nad jäid külasse, et vajaduse korral juhtida inimesi metsa. Koos laste ja täiskasvanutega valvasid nad kogu öö, vaatasid tähelepanelilkult lumisesse avarusse ja kuulatasid vähematki häält.
Fašistid ilmusid parajasti siis, kui inimesed juba arvasid, et kõik möödub hästi.
Esimestena nägid suurt vaenlaste kolonni lapsed, kes terveksjäänud tuletõrjetornis vahetpidamata valvasid. Nad hakkasid taguma vastu raudteerööpa tükki, mis rippus tornis. Hommikuvaikusest läbitungiv heli torkas nõelana igaühe südamesse, ajas kõik jalule.
Küla hakkas kihama nagu sipelgapesa, mida ähvardab uputus. Miška tormas hingeldades Vasslljoki ema taresse:
„Tädi, seadke end valmis, tulevad!”
Vassiljoki ema vaatas poisile imestunult otsa, nagu oleks see talle soovitanud midagi võimatut, ja raputas eitavalt pead:
„Ei lähe ma kuhugi. Hakkan Vassiljokki ootama.”
Miška nägu kiskus valust viltu. Ta tahtis sõbra emale öelda kogu tõde, kuid tal oli temast nii kahju, et ta keel ei kuulanud sõna. Ta vaatas talle paluvalt silma:
„Siia tulevad ju fritsud. Teate küll, milleks nad on võimelised!”
„Ei mina neid karda! Kui aga Vassiljok tuleb.. .”
„Ta ei tule, tädike!” mitte ei öelnud, vaid ägas meeleheitel Miška.
Esimesel hetkel ema nagu poleks kuulnud ta sõnu. Siis, otsekui ärgates, ahmis ta suure vaevaga õhku. Ta silmaterad laienesid. Ta tõstis pea ja küsis tasase, viliseva sosinaga:
“Kuidas „ei tule”?”
„“Ta.. .”
„Tapeti?”
„Ei, tabati.”
Miška hammustas huulde, et mitte valjusti nutma puhkeda. Kuid reetlikud pisarad purskasid iseenesest ta silmist.
Huuli kõvasti kokku surudes raputas Vassiljoki ema oma halli pead, otsekui tahtes hirmsat muret eemale pele

tada, ja hakkas pikkamisi riietuma, just nagu oleks ta pime.
Vaikselt seisatas ta keset tare, heitis hüvastijätva pilgu üle seinte. Siis astus ta laua juurde, kogus kokku laste päevapildid, mässis nad rätikusse ja peitis südame kohale. Vaatas veel kord raske pilguga oma kodu ja sammus otsustavalt välisukse poole.

„Lähme, poju! Vii mind nende juurde...” sosistas ta.

Kui nad küla taha olid jõudnud, vaatas Miška ringi.

Teisel pool küla seisid veoautod. Nendest hüppasid välja rohelised kogud, kes valgusid kiiresti mööda põldu laiali. Täie hooga külasse sisse sõita fašistid ei julgenud.

Inimesed tõttasid gruppides ja üksikult Kullilaane poole otsekui linnud soojale maale. Miška märkas ühes grupis Timka ema ja ka oma ema, kes kandis süles Verotškat.

. . . Hitlerlased oli kohale toonud Lukan.

„Seal on kõik partisanid!” kaebas ta politseis. „Minu peale tulistati akendest. Kui nad õpetust ei saa, pole edas pidi võimalik küla valitseda.”

Nüüd Lukan võidutses.

Ta sõitis esimesel autol ja mõtles: oleks hea, kui kogu küla teda praegu näeks! Küll siis hakatakse tema ees hirmu tundma ja teda austama! Kuid mida lähemale nad sõitsid, seda enam valdas Lukani tunne, nagu võiksid lumehangede tagant iga silmapilk vihiseda kuulid ja lennata granaadid. Pinevuse ja hirmuga vaatles ta lumeväljal iga täppi.

Ainult järelsõitvate autode mürin julgustas teda. Ees turtsus ja lõgises soomusauto.

Fašistid piirasid küla kolmest küljest ja avasid tule; soomusauto sõitis esimesele tänavale. Näis, nagu poleks külas enam ühtki hinge.

Karistajad tungisid külasse, jooksid ühest tarest ja ühest muldonnist teise, ajasid lume ja pakase kätte pool alasti vanakesi ja lapsi ning viisid nad niimoodi koolimaja juurde. Nad pistsid tared põlema, lasksid muldonnid granaatidega õhku. Küla mattus suitsu, oigas sagedastest plahvatustest.

Lukan oli õnnelik nagu nimepäevalaps: tema lõi korda majja. Vanakesed ja lapsed aeti haige Afinogen Pavlovitši tarre. Siis koguti haiged koolimaja seina äärde. . .

Inimesed seisid vaikides ümber muldonni, mille asukoht polnud enam saladuseks. Tamme ladvas istus Timka nagu suur lind. Kõik kuulatasid teraselt müra, mis kandus külast. Kostsid paugud, oli kuulda granaatide tumedaid plahvatusi.

„Kas põleb?” küsiti alt.

„Põleb!” vastati ülevalt.

„Kas kogu küla?”

„Kõik.”

„Kas Grebli tänavas ka?”

„Jah.”

„Aga Šramovi nurk?”

„Põleb ka.”

„Aga Babajevka tänav?”

„Samuti.”

„Aga Šuljakovi tänav?”

„Kõik põleb.”

Miška tlõi muldonnist välja roostest tumedaks läinud vintpüssi ja pani üle õla läikivate padrunitega padruni lindi. Inimesed vaatasid lootusrikkalt poisile.

„Lähme Dnepri taha,” ütles Miška.

„See on nüüd ainuke tee,” toetas teda keegi.

„Kas põleb?”

„Põleb!” kostis ülevalt.

„Küll on aga elajad. ..”

„Märatsevad. ..”

Tekkis vaikus. See oli silmapilk, kus puudub tahtmine rääkimiseks.

Ent äkki kuuldus ülevalt:
„Tulevad Kullilaande!”
Ehmatus ja peataolek peegeldus iniineste nägudel. Miška astus ette.
„Roni maha, Timka!” hüüdis ta seltsimehele, kes juba ise laskus alla. „Ilma paanikata, üksteise järel, ahelikus! . . . Ärge kartke! Komandör käskis mul koos Timkaga juhtida teid partisanisalga juurde.”

Väike inimahelik venis Kullilaanest välja. Mööda madalikke, vaenlase silmale märkamatult, liikusid inimesed üle niitude Dnepri poole. .

Nagu maa külge aheldatud hiiglane sirutas Kullilaas oma käed neile järele, otsekui paludes ennast mitte ohvriks

tuua, vaid kaasa võtta. Tammed seisid tardunult, kallutades oma võimsaid valgetes lumimütsides päid, nad jäigistusid, haaratud rõhuvast eelaimdusest ja oodates hirmuga vaenlase lööki.

Inimesed kuulsid, kuidas Kullilaas äkki hakkas oigama. Tema kehas lõhkesid miinid ja mürsud, haavates longuvajunud puid. Kord siin, kord seal tõusid õhku lume-, mulla ja suitsusambad. Iga plahvatus kõlas metsatihnikuis vastu lajatava kajana, ja näis, et mitte plahvatused ei mürtsu metsas, vaid oigab hiigelmets ise, joostes verest tühjaks.

VASTU UUTELE TEGUDELE

Dnepr. Lai, võimas ja püsimatu. Praegu magab ta, aheldatud jäässe ja kaetud lumega. Tema taga aga peavad põlised metsad oma lõpmatut vestlust tuultega, oigavad halva ilma ajal ja nutavad vihmasajus.

Inimesed peatuvad kõrgel kaldal. Lootusrikkalt vaatlevad nad Dnepri-taguste metsade tumedaid piirjooni. .Need metsad saavad nüüdsest peale nende eluasemeks ja nende liitlaseks võitluses.

Must, märgatavalt hõredamaks muutunud suitsusammas tähistab kohta, kus möödusid nende inimeste lapsepõlveaastad ja nende elu. Sel päeval, kui vaenlane esmakordselt ilmus, oli tõusnud küla kohale samasugune suits.
„Pühkisid maapinnalt ära...” ohkab keegi. „Ehitame uuesti üles!”
“Millal see aeg tuleb?”
“Küll tuleb!”
Ja jälle vaikus. Kõik vaatavad oma kodukülale, kes kuivade, kes niiskete silmadega, kuid ühesuguse valu ja kurbusega. Ainult Vassiljoki ema seisab karmina ja vaikivana. Ta huuled on tugevasti kokku pigistatud, ta mõtted viibivad kuskil kaugel. . .

Miška ja Timka ei pööra silmi KullilaaneIt. See oli neile kallis ja lähedane, ta oli ustavalt hoidnud nende suurt saladust. Nüüd oli ta juba kaugel.

Mets ahvatles, kutsus enese juurde. Kuid asjata. Neile, kelle saladust ta seni nii ausalt oli hoidnud, olid kasvanud

äkki tiivad, ja nad lendasid vabade avaruste paale, vastu uutele tegudele.
„Hüvasti, Kullilaas!” sosistas Timka.
Miška rohkem aimas, kui kuulis neid sõnu. Võib olla, et ta mõni teine kord oleks oma südames naernud naiivse Timka üle, kuid nüüd ta ise võttis seda südamesse ja kordas endamisi: „Hüvasti!”
„Oh, kui Vassili Ivanovitš seda teaks!” ohkas Timka.
„Mida teaks?”
“Seda, et me hakkame juba tõelisteks partisanideks. Ja et küla. . .”
„Kust võib tema seda teada?” .
„Kui tuleb tagasi - siis saabki teada.”

„Sealt ta küll sul tagasi tuleb...”
„Kas sa arvad, et ei tule?” ägestus Timka. „Niisugune poiss nagu meie. Vassili Ivanovitš nüüd ei tule tagasi? Ta keerab nad kõik ama sõrme ümber! Ei andnud ta ju kedagi välja! Oh, kui mina oleksin seal tema asemel, ma juba teaksin, kuidas neid ninapidi vedada! Valetaksin neil suud ja silmad täis.. .”

Timka rääkis vahetpidamata ja Miška südames kasvas kindel usk, et Vassiljok tõesti pole hukkunud. Ja tõesti, miks pidi ta hukkuma? Kas tal on siis otsaette kirjutatud, et ta on partisim? Kas tema ei oska sakslasi petta? Küll lastakse vabaks! Või põgeneb. Ja ka Ivan Pavlavitš lubas temaeest hoalitseda. Kas nad siis. ei suuda Vassiljokki aidata, et ta sealt välja pääseks? Muidugi suudavad! Kuid miks see Timka äkki hooplemishoogu sattus?

„„Mina, mina”! „Я” on tähestiku viimane täht,”! katkestas ta Timkat. Pole talle vaja sinu nõuandeid! Rabeleb isegi kuidagi välja.”
„Kuid sa ei usu ju seda!”
„Ah sind küll! Mis sinuga ikka rääkida. . .”
Miška süngestus ja läks eemale.
Inimesed vahetasid harva mõne sõna, rohkem vaikisid, vajunud oma mõtteisse. Timka läks ema juurde. Soojalt sissemässitud Verotška sirutas oma käed talle vastu:
„Kas jõuame varsti kohale?”
„Jah, varsti. Aga kuhu sina, Veratška, lähed?”

I Sõnademäng, !llis põhineb “R” kahel tähendusel.

„Partisaniks.”
„Kes sa siis oled?”
„Partisan Veratška,” vastas ta nii, nagu teda oli õpetatud.
„Mis sa tegema hakkad?”
„Koos vanaemaga fašiste peksma.”
Timka oli rahul. Väsinud nägudele ilmus vaevumärgatav naeratus. Miška oli juba püsti tõusnud, et anda käsklus edasiliikumiseks, kuid sel ajal hüüdis üks naine ehmunult:
„Keegi jookseb! . ..”
Kõik pöördusid nagu signaali peale sinnapoale, kuhu naine asutas. Kuid seal polnud kedagi. Arvatavasti oli see naisele viirastunud . . . Saabus õhtu, päike peitis end silmapiiri taha.
„Nähtavasti kukkus. Või laskus orgu. . .”
„Võib-alla sulle ainult paistis?” lausus keegi kaheldes.
„Nägin ju ama silmaga!” kinnitas naine ägedalt. „Seal ta ongi!” hüüdis ta rõõmsalt.

Mees ilmus nõost välja ja lähenes komberdades inimgrupile. Ta vaarus nagu joobnu ning kukkus vahetevahel.
Saja meetri kaugusel neist langes ta lumme ega jaksanud kaua tõusta. Inimeste kõrvu kostis nõrk appihüüd.
„Aidake siis ameti teda!” lausus keegi.

Kui mahakukkunu üles tõsteti ja kahale toodi, hüüatasid inimesed õudusest ja aatamatusest. See oli kalhoosnik Ivan Karpenko, keda nüüd oli raske ära tunda. Ta nägu oli üksainus haav. Juuksed olid külmunud veriseks jääkambaks.

Ivan oli tasane mees - teda otsekui poleks külas olnudki. Kunagi polnud keegi temalt kuulnud paha sõna.

Ivanil oli naine haige. Mees otsustas külla jääda, vargsi lootes, et kõik läheb hästi. Tema polnud

ju kiellelegi liiga teinud, kes siis tedagi pidi puutuma. . .

Inimesed kagunesid Ivani ümber. Ta vaatas neile kõigile otsa verd täisvalgunud silmadega, nagu heidaks ta pilgu igaühe hinge, ja ütles kähiseval häälel:

„Kas nägite?”

„Mis sinuga on juhtumid, Ivan?”

Ivan nähtavasti ei kuulnud seda küsimust:

“Kas näete, mis nad minuga on teinud?”

183

„Aga kus? Kuidas?” küsisid naised nuttes.

Ivan näis seda küsimust mitte kuulvat.

„Aga mis tegid nad teistega?”

Ivan jutustas võõral kähiseval häälel seda, mille pealtnägijaks ta oli olnud:

„Vanakesed ja lapsed aeti Afinogen Pavlovitši tarre. Meid, põduraid, käsutati koolimaja juurde. Siis meie silmade alL.. Oh, elajad!” oigas Ivan. „Meie silmade all pisteti tare põlema. Meie vaatasime seda kõike pealt, kuulsime kõik. Kellegi tüdrukuke hüppas mitu korda aknast välja, kuid nad viskasid ta kogu aeg tagasi, kuni ta ära põles. . . Alles pärast seda, kui katus öli sisse langenud'. . .”

Keegi kiljatas läbilõikavalt ja kukkus meelemärkusetult maha. Dnepri ääres kostis oigeid, nuttu ja halinat. Inimesed katkusid oma juukseid. Need seal olid ju nende nende lapsed, isad ja emad! . .

Ivan aga jätkas: , '

„Meid viidi mäe alla, pandi ritta nagu vihud rehepõrandale. Meid oli umbes nelikümmend inimest. Siis aga... uskuge mind, head inimesed, hakati meie pihta laskma, raiuti nagu kapsast. .. Kõik .tapeti. Mina üksi jäin ellu. Näete, ma olen kuulirahest nagu noakriimudest üleni vöödiline, aga siiski elus. Kui nad ära minema hakkasid, tahtsin neile hüüda: „Tulge tagasi, lööge mind surnuks! Olete ju kõik ära tapnud. Naise ja lapsed põletasite ära. Milleks mina siis veel elan, kellele mind nüüd enam vaja on? . ..„Kuid mul polnud hüüdmiseks jõudu. Pärast aga mõtlesin ümber: võib-olla saatus ise hoidis mind, et oleksin tunnistajaks, - kes muidu sellest teistele räägib? Ja näe tulingi siia. Vaadake, head inimesed, mu häda. . . ja pidage meeles. “

Siis pöördus ta nende poole, kes teda ei kuulanud, vaid mure pärast valjusti nutsid:

„Miks te nutate, head inimesed? Kas seda siis saab ära pesta pisaratega? Mitte nutta pole vaja! Te tunnete mind. Pole ma eluaeg kärbselegi liiga teinud. Kuid nüüd hakkan sõdima. Olen selleks küll juba vana, kuid sõdima hakkan ikkagi. Ma hakkan neid hävitama! Selleks tulengi teiega kaasa!”

Nutt vaibus, ainult vahetevahel oli kuulda raskeid nuukseid ja summutatud oigamist.

184

Ivan tõusis, sirutas käe välja ja lausus:

„Vaadake, head inimesed!”

Ööpimeduses punas küla kohal tulekuma, teine paistis paremalt poolt, kolmas vasakult, ja kuskil kaugel hakkas vaevumärgatavalt leegitsema veel üks tuli. . .

„Ukraina põleb.. .”

„Rahvas hukkub...” sosistas keegi naine.

„Rahvas ei hukku. Ta võitleb!”

Seda ütles kindlalt ja rahulikult Vassiljoki ema, kes seisis eemal, uhke ja aukartustäratav.

„Ja võidab!” toetas teda Miška hele hääl.

„Võidab! . . .” sosistas Ivan kähinal.

Kõik tõusid nagu ähvardav müür. Ööpimeduses möllas ja loitles paljudes kohtades vabarnapunane

tulekuma. Hirmuäratavalt sosistas id omavahel Dnepri-tagused metsad.

Inimesed liikusid edasi. Nad läksid, astudes kindlalt mööda lund, vaikivatena, pigistades hambad nii kõvasti kokku, et valus hakkas. Elav lint liikus ja õõtsus, ning tundus, nagu poleks tal äärt ega otsa.

TEINE RAAMAT

ÜHES KÜLAS

Täistuisanud väljal kihutas mitu hoburakendit. Härmatisega kaetud hobused sõitsid nelja. Kapjade alt tõusis õhku peenikest lund, lendasid lumekamakad.

Ljonja Ustjužanin seisis reel püsti. Ühe käega hoidis ta ohje, teisega viibutas kantsikut, et hobuseid kiiremini jooksma panna. Ise aina karjus:

„Kihutage, vennikesed! Kihutage, mu kallid!”

Kaugel hakkas hommikuhämaruses vaevumärgatavalt paistma tuuleveski, mille juurest algas teeäärsete, udusulgse lumega kaetud pajude rida.

Koidikul jõudis rühm partisane stepikülla. Ljonja Ustjužanin ei kavatsenud siin hetkekski peatuda: ta kiirustas metsa jõudmisega.

Polnud veel möödunud tundigi ajast, mil Ustjužanin koos oma poistega oli lasknud tasasel lagedal kohal rongi raudtee,tammist alla. Sakslased polnud oodanud, et partisanidel jätkub julgust diversiooni teostamiseks lagedal teeosal. Kuid Ustjužanin ilmus oma hobustel otsekui maa alt ja kihutas nüüd nagu tuulispask tagaajajate eest ära.

Huutor oli virgunud. Katuste kohal tõusid suitsujoad otsejoones taeva poole, kaevuvinnad nagisesid.

„Kas siin sakslasi on?” küsis Ljonja vastutulevalt taadilt. „Ei ole!” raputas see pead.

„Aga politseinikke?”

„Kah ei ole!”

Nad jõudsid siledale teele, ja hobused kihutasid veel kiiremini. Inimesed väljusid taredest ja vaatasid haruldastele sõitjatele järele. Lapsed tundsid partisanid ära ja tormasid tänavale, jooksul nööpe kinni pannes.

Reed sõitsid kiiruga läbi küla.

„Onu, andke lendlehti!” hüüdsid lapsed.

Hobuseid peatamata võttis Ljonja taskust lendlehepaki ja viskas selle ühe poisi kätte.

„Anna kõigile!” hüüdis ta möödasõidul.

Poisid laskusid kõik rüsinal lumele. Siis tõusid nad ja jäid ringis seisma, paki õnnelik omanik aga andis igaühelevalge, tuules lipendava lehe. Igalt poolt hakkas laste juurde tulema täiskasvanuid.

Külast juba välja sõites märkas Ljonja poissi, kes läbi juurviljaaedade nende poole jooksis. Ta pääses vaevu läbi sügava, talle peaaegu vööni ulatuva lume, kukkus tihti, langedes peadpidi lumme, kuid tõusis jälle ja jooksis uuesti edasi.

„Ruttab lendlehte saama,” mõtles Ljonja.

Ühes kohas pööras tänav järsult, ja regi põrkas auku.

Tõuge oli nii tugev, et kui Ljonja poleks reest kinni haaranud, oleks ta kindlasti lumme lennanud.

Neljas regi, mis teistest ligi sada meetrit maha oli jäänud ja nüüd tuhatnelja järele kihutas, lendas täie sõidu peal auku. Regi läks ümber ja partisanid kukkusid pehmesse, kohevasse lumme.

Hobused peatusid.

Naerdes ja kutsarit valjusti, kuid heasüdamlikult kirudes ronisid partisanid lumehangedest välja, puhastasid oma riideid ja mütse, raputasid krae vahelt lund.

Kui poleks ette tulnud seda seisakut, ei oleks poiss partisanidele järeie jõudnud. Müts langes tal kogu aeg silmadele, kuid ta jooksis kõigest jõust. Nähes, et partisanid istuvad uuesti reele, karjus poiss katkeval häälel:
„Onukesed, oodake mind! Ma kohe. .. Ma olen siin...”:

188

Partisanid vaatasid tagasi. Jalgu suure vaevaga järele vedades lähenes reele kümne- või üheteistkümneaastane poiss. Seljas oli tal lapitud, varem kellelegi teisele kuulunud, põlvedeni ulatuv kampsun; selle alt paistsid viletsavõitu linane särk ning samasugused püksid. Läbi aukude oli näha kõhna, külmast sinisekstõmbunud ihu. Poiss oli kiiruga kaotanud ühe vildiku ja nüüd seisis ta poolenisti palja jalu lumel. Kuid näis, et ta ei tundnud külma.
„Onuke, võtke mind partisaniks! Ma.. .”
„Kes sa niisugune oled?”
„Otsin teid juba ammu.”
„Kust sa siis oled?”
„Kiievist.”
„Aga kus on su vanemad?” .
„Mu isa on kindral, ema lendur. Ta on autasustatud Lenini ordeniga ja Punase Tähe ordeniga.. .”
„Miks sa siis nende juures ei ole?”
„Nad on rindel, ja mina...”
Poisi silmadest purskasid pisarad. .
„Kus mul ülekuulaja! .. . Kas sa ei näe, et poiss end ära külmetab!” sai üks partisan seltsimehe peale vihaseks. Ta võttis seljast sooja lambanahkse kasuka ja mässis poisi sellesse. „Mis muud kui asume aga teele, poisu! Ei sa meie juures hukku.”
Poisile pandi kasukale lisaks ümber veel sinel. Nii ta istuski nüüd reel, surutuna partisanide vahele.
„Lase käia!”
„Pane hästi teed tähele; muidu maksad oma peaga!” hoiatas keegi kutsarit.
Hobused tormasid eespool sõitvatele regedele järele.
Partisanid hõõrusid poisil käsi ja soojendasid neid hingeõhuga.
„Kuidas su nimi on?”
„Vi-i-i-ktor!”
„Kas sul on väga külm?”
0Pole viga.”
Ta vabises nagu palavikus.
„Ivan, kas sul plaskusse enam midagi ei jäänud?”
„Kus nüüd seda!” ütles keegi partisanidest naerdes.
„Mis sa naerad! Aga näe, ongi veel!” haavus Ivan.
“Anna siia! . . . Viktor, võta napsi, saad sooja.”

189

„Pioneer ei tohi juua.”
Partisanid puhkesid naerma.
„Külma käes tohib.”
„Kuskil ei.. .”
„Kas tahad siis kopsupõletikku jääda? Mis partisan sinust niimoodi saab?”
„Aga kas teie joote viina?”
„Kuidas külmaga muidu saab? Niisugune on juba kord meie, õhkijate töö, vennas. Muudkui lamad lumes, külm tungib üdini, noh, kui meil. . .”
„Aitab juba! Anna pojule kiiremini - kas sa ei näe, et ta on juba külmast sinine.”

Partisan keeras korgi ära ja raputas pudelit. Selle põhjas vulksus vedelik.

„Kas seda võib nimetada järelejätmiseks?” lausus ta ja vaatas ettevaatlikult Ivanile, siis pani ta pudeli kiirelt Viktori suu peale.

See ei jõudnud veel asjast õieti aru saada, kui äkki tundis, nagu põletaks kuum vesi ta suud. Ta neelas korra, teise ja läkatas siis äkki. Ta köhis kaua, siis aga lõi ahnelt oma hambad külmunud leivatükki.

Mõnus soojus valgus üle keha ja Viktor uinus sügavalt.

KAARTIDEL MÄRKIMATA LINN

See oli tõeline linn kitsaste teeradade-tänavatega, millel igaüheloli oma nimi, elumajadega ja väljakutega, kus peeti taktikalist õppust ja loeti ette käskkirju. Siin asusid söökla ja pagaritööstus, õmblus-, kingsepa- ja relvatöökojad ning laod. See „linn” oli kerkinud sügisel ja kasvas iga päevaga.

Siin elasid partisanid. Hiiglasuured männid, noored okaspuud ja peened painduvad kased kohasid nende peade kohal ööd ja päevad. Barakkide kohal keerles ja hajus sinkjashall suits.

Iga päev tuli partisanisalka inimesi juurde. Ajutiselt paigutati nad valmisehitatud majadesse, ent juba teisel päeval hakati ehitama kuskile eemale uut barakki. Selle juurde tallati kitsas rada, pärast aga andis keegi sellele nimetuse. Nii tekkisid „linnas” uued „tänavad”.

Pisut eemal, ümbritsetud tihedatest kuuskedest, asus salga majandusosakond.

Lumega kaetud voorivankrid ootasid kevadet, reed seisid korralikult reas. Rohmakalt kokkulöödud latritesse olid mahutatud hobused. Siinsamas nuumati ka härgi ja sigu. Loomade järele vaatasid hallihabemelised partisanid, kel olid rihma külge kinnitatud püssid ja vöö vahel granaadid.

Partisanilinna ümber asuvail teedel ja radadel seisid tunnimehed. Salapostid laagri läheduses ja sellest paljude kilomeetrite kauguselolid maskeeritud.

Fašistidel ei õnnestunud kuidagimoodi märkida seda linna oma kaartidele. Nad saatsid luurajaid ja salakuuhljaid. Need jõudsid vabalt partisanide vahipostideni, kuid „linna” toodi nad kinniseotud silmadega ega lastud enam tagasi.

Kui lumi maha tuli, keelasid fašistid elanikkonnal metsaskäimise. Keelust üleastuja mõisteti surma. Nad lootsid sellele, et partisanide rajad ja teed neid nüüd juhivad saladuslikku linna.

Ivan Pavlovitš - käskis hobused ette rakendada mitte vähem kui kahesajale reele ja sisse ajada teesid kogu metsas - kõigi lähemate külade juurde. Iga kord pärast lumesadu sõitsid partisanide reed mitu päeva ja ööd metsas ringi, ajades sisse teid ja tehes neist niisuguse sõlme, mida enam keegi ei suutnud lahti harutada.

Partisanilinn püsis hähtamatu ja ligipääsematuna. Teda polnud märgitud ka partisanide kaartidel. Kuid iga partisan leidis oma laagri üles. Nii leiab mesilane oma taru, ükskõik kui kaugele ta sellest ka lendaks.

Partisanilinn meenutas tõesti millegipoolest taru. Igal hommikul tulid siia tagasi suured või väikesed inimgrupid; igal õhtul ja öösel läksid nad siit ahelikus välja. Tõid teateid luurajad, tulid ettekannetega minöörid, oma sõjaliste ülesannete täitmiseIt ilmusid tagasi rühmad ja roodud.

Esimesel pilgul näis, et siin valitseb segadus, millest on raske midagi taibata. Alles tähelepanelik vaatlus näitas, et iga inimene oma tööd tunneb ja täidab oma ülesandeid täpselt.

Naiskokad keetsid partisanidele suurtes padades peedisuppi. Metsas sahisesid saed ja oli kuulda kirvehoope: ehitati uusi maju ja muretseti köögile tagavaraks puid. Toksi-

sid haamrid - kingsepad parandasid saapaid ja valmistasid uusi; vurisesid õmblusmasinad - õmblejad õmblesid pesu ja riideid. .

Linn elas... Komandörid tegid kõik, et laager jääks vaenlasele võimalikult kaua teadmatuks.

Ljonja Ustjužanin jõudis partisanilaagrisse tagasi enne koitu.

Kogu aeg sõideti läbi metsa ja Viktor kuulatas kartlikult öisi hääli ning vaatas kord ühele, kord teisele poole. Hilisõhtul ärganud, ei saanud poiss emim uinuda. Talle näis, et nad ei sõida metsas, vaid ujuvad mingil maa-alusel jõel. Reejalased krigisesid, hobused puristasid, miski undas, oigas ja möirgas mõlemal pool teed. Külm tuul paiskas poisi palavasse näkku ohtrasti teravat lund. Kui nad tihedalt ühtepõimunud puude alt välja sõitsid, läks ümberringi valgemaks. Mets seisis musta müürina; lagendikul kasvavad harvad põõsad näisid kohmakate ning naljakate varjudena. Hinge kinni pidades vaatles Viktor neid üksisilmi. Kord viirastus talle küla, ta silme ees ilmusid nähtavale tontlikud ehitused, mille akendel süttisid hetkeks sinised tuled; kuid kõik see kadus sedamaid ja asemele tulid mingisugused kujud, kes lähenesid talle ähvardavalt ja kalgilt. Ehmunud poiss nihutas end reel tukkuvatele partisanidele lähemale ja sulges hetkeks silmad.

Ta sõitis koos Ljonjaga, kes temaga oli tutvunud ja ta enese juurde võtnud. Viktoril ei olnud sooja sineli all enam külm.

„Onu, kas varsti?” küsis ta ühtelugu.

„Varsti,” vastas Ljonja.

Hobused kõndisid väsinult. Metsal polnud otsa ega äärt. Üks metsasiht viis välja teisele ja näis, et tee ei lõpe kunagi.

„Kas varsti juba, onu?” tihkus Viktor.

Need küsimused nähtavasti tüütasid Ustjužaninit. Algul ta talus neid, kuid lõpuks ei kannatanud enam välja:

„Kas sa, noormees, tulid partisaniks või mitte? Partisanid ei küsi kunagi, kas on lähedal või kaugel. Nende ülesanne on minna ja hävitada vaenlast, ükskõik kus nad teda ka kohtaksid.”

Viktoril hakkas häbi, ta punastas ning ta silmadesse valgusid pisarad. Kuid Ljonja seda pimeduses ei näinud. Nüüd jälgis poiss kõike vaikides, ja Ustjužanin arvas, et Viktor on uuesti uinunud.

Hobused pistsid järsku kiiremini jooksma, nähtavasti tundes elamute, toidu ja ärateenitud puhkuse lähedust. Viktor võis juba eraldada puid: mändide sihvakaid tüvesid ja raskeid valgeid mütse ning tihedaid härmatunud põõsaid.

„Viis!” kostis kuskilt oksliku männi alt.

„Moskva!” hüüdis Ljonja vastu.

Alles nüüd uskus Viktor, et ta esimest hüüet oli tõesti kuulnud.

„Kes?” kuuldus jälle männi alt hääl.

„Ustjužanin ja kaaslased.”

Teele ilmus mees: .

„Kas sul suitsu on, seltsimees Ustjužanin?”

„Eks ikka!”

Hobused hingasid. raskelt, nende küljed tõusid ja vajusid. Mets mühas tumedaIt, puude ladvus undas tuul, mis üldist vaikust veel enam rõhutas. Viktor kuulas Ustjužanini ja tundmatu mehe kõnelust ning mõtles selJest, mida küll võis tähendada Ljonjale öeldud number. Alles pärastpooie sai ta teada, et partisanid määravad iga päeva jaoks uue märgusõna - mingisuguse arvu. Tunnimees pidi ükskõik kelle lähenemisei tasa nimetama ühe arvu, näiteks „viis”. See, kes lähenes, pidi vastama „üheksa”, sest märgusõnaks oli arv „neliteist.” Kui mõni partisan oli mitu päeva laagrist eemalolnud ja parooli ei teadnud, vastas ta lihtsalt: „Moskva”. Tunnimees küsis siis laagrisse tagasi saabuja nime.

„Kuidas läks?” küsis tunnimees huvitatult ja süütas suitsu. „Kas lasksite õhku?”
„Lasksime!” vastas Ustjužanin väärikalt ja jutustas mõne sõnaga sellest hulljulgest operatsioonist.
„Tublid poisid! Meie aga muudkui valvame,“ ohkas tunnimees ja palus: „Kas sa mahorkat ei anna? Ilma suitsuta hakkavad poistel kõrvad paistetama.”
„Miks ma siis ei anna... Mis teil ka uudist on? Kas komandör on kodus?” .
„Komandör sõitis kuhugi, kuid komissar on siin.”

193

Reed liikusid edasi. Viktor oli arvanud, et nende teekonnal on nüüd varsti lõpp, kuid aeg läks,.koitis juba, neist aga vilksatasid ikka mööda mets, lagendikud ja põõsad. Hobused vedasidi jalgu järel. Ainult kutsarid ei tukkunud; kõik teised magasid, otsekui ei viibiks nad kahekümne-kraadise pakase käes, vaid tares kuuma ahju ääres. Üksnes Ljonja Ustjužanin oli ärkvel.
Mõne aja pärast sõitsid nad mingisse hoovi. Viktor imestas väga, nähes okslike mändide all palju regesid ja latreid, kus mitmes reas seisid hobused.
Partisanisalk ei maganud. Tallipoisid tõttasid hobuseid lahti rakendama. Võitlejad ronisid regedelt vastumeelselt maha, magusasti haigutades ja ringutades. Vaevumärgatavat rada mööda suundusid nad laagrisse. Ljonja, kes kogu sõidu ajal polnud üldse suigatada saanud, kuigi oli kolm ööpäeva magamata, sammus vaarudes. Ta otsekui näis kartvat, et ei jõua vastu panna kiusatusele siinsamas lumme heita ja jääda igaveseks magama.
Niitkitsas tee roomas kuhugi läbipääsematusse tihnikusseo Hommikune udu oli küll juba haihtunud ja kõikjale tungis tihke piimjas valgus, kuid Viktor ei märganud midagi peale puude ja lume.
„Kümme!”
„Neli!”
Sadadest jalgadest tallatud tee muutus laiemaks ja kõvemaks. Silmade ette kerkis ootamatult mingi ehitus. Viktor ei pannud seda tähele otsekohe, vaid alles siis, kui valgel lumel võis selgesti märgata laudseinu ja uksi. Pikk madal barakk oh täiesti lumme tuisanud. Kuskilt tuli suitsulõhna, tundus meeldivat eluruumide hõngu. Kuigi Viktor oli kõigest nähtust väga rabatud, haigutas ta siiski tahtmatult ja ta silmad vajusid hetkeks kinni.
Partisanid läksid naaberbaraki juurde. Mustast plekktorust tõusis paksu suitsu.
Ustjužanin peatus ja pöördus oma seltsimeeste poole:
„Jalamaid magama! Minuti pärast olen tagasi teen ülemale ettekande. Korraldage Viktorile ase, katke ta hästi kasukaga.”
Nad astusid pimedasse eeskotta. Keegi pani taskulambi põlema, keegi teine tõmbas eemale sissekäigu ees rippuva voodivaiba, ja soe õhk hoovas Viktorile vastu.

194

See oli partisanide-sapööride barakk. Nad olid ise selle ehitanud, valmistanud laiad magamisnarid ja teinud ahju, mis hästi sooja andis.
Võlutult vaatas Viktor toas ringi. Magajad norskasid magusalt ja temagi silmad hakkasid kinni vajuma. Keegi ulatas talle hundinahkse voodriga kasuka ja näitas talle koha ahju juures. Poiss langes pehmele, lõhnavatest heintest asemele ja tundis otsekohe suurt rammestust. Viktori silmad vajusid kinni, nüüd poleks enam miski suutnud teda jalule ajada.
„Olen partisan!” käis tal mõte peast läbi, ja sedamaid kuulis ta, kuidas tuul ta kohal laulab oma laulu, kui.das männid mühisevad, hakkas tundma, kuidas regi ta all tasa õõtsub, hobused aga jooksevad peatamata, näib, et mitte edasi, vaid taha poole.
„Miks nad, onu, tahapoole sõidavad?” tahtis Viktor küsida, kuid ta keel ei kuulanud sõna, keha oli

une võimuses.

KOMISSAR

Viktor ärkas ja vaatles imestusega võõrast ruumi, ja kui talle meenus, kuhu ta koidikul oli sattunud, naeratas ta õnnelikult.

Läbi väikese akna. tungis sisse kahvatu valgus, kuid barakis oli peaaegu pime. Kuna ta silmad mitte midagi hästi ei seletanud, roomas poiss akna juurde..

„Kas magasid välja, kotkas?” kuulis ta enda kohal häält. Viktor tõstis pea. Üleval naril istus Ustjužanin, lastes jalgu alla rippuda.

„Magasin küll, onu Ljonja!”

Ustjužanin hüppas alla.

„Hästi magasime, Viktor! Sügavat und, seitse tundi järgemööda. Kuid nüüd lähme pesema! Meil tehakse seda lihtsalt: lumega. Kas sa ei karda?”

Viktoril käis külmajudin üle keha, kui ta meenuta seda, kuidas ta eile palja jalu oli lumes seisnud. Kuid ta vastas vapralt:

„Noh, arvad, et ma lund kardan! Ma võiksin lumel isegi magada. “

195

„Näe, kus mul vahva poiss! Siis muudkui marss pesema! Pärast aga lähme töökotta. Ma muretsen sulle, vennas, toreda sineli, täitsa ohvitseri oma! Ainuke niisugune sinel kogu partisanisalgas. Samuti saapad ja mütsi. . .”

„Tahaksin budjonnõilase mütsi!”

„Võid saada ka budjonnõilase oma. Hakkad elama koos meiega, õhkijatega. Meil on esimest sorti poisid! Üks vahvam kui teine.”

„Kas te mulle relva ka annate?”

Ustjužanin haaras pihku lund ja jäi mõttesse:

„Relva? . . .”

Ta muljus pehmet lumepalli punetavate käte vahel ega kiirustanud vastusega.

„Noh, olgu kas või väike. . . kas või kõige väiksem püstol! Tahan-fašiste hävitada.”

„Ohoo!” pahvatas Ustjužanin naerma, hõõrudes mõnu tundes lumega käsi. „Või nii vapper kohe!”

„Mis see mul teha oleks? Jään tee äärde seisma, kui fašistid mööda sõidavad, sihin ja lasen neid siis püstolist. Ja mitte sugugi ainult üks kord. Ma lasen püstolist kõik kuulid välja, tapan nad kõik, ise aga jooksen minema. Te teate ju, onu, k,ui kiiresti ma joosta oskan!”

Ustjužanin oli naerust lämbumas. Laias kampsunis väike rässakas Viktor nohises ja seadis kogu aeg liiga suurt silmadele langevat mütsi. Ljonja nägi, et ta ei mõtlegi end pesta.

„Mis sa ootad? Alles ütlesid, et võid lumel isegi magada, kuid nüüd kardad teda puudutadagi!”

„Kuid mis ma pean tegema? Näete, :missugused varrukad mul on!”

Kampsuni varrukad ulatusid tal tõesti peaaegu põlvedeni.

Nähtavasti arvas poiss, et sellega on jutul lõpp, ja küsis uuesti:

„Kuidas siis püstoliga jääb?”

„Kuidas võib seda sulle anda, kui sa end pesta ei taha?”

„Või mina ei taha?” .

Poisi silmad välgatasld, otsustavalt kiskus ta peast mütsi, võttis seljast kampsuni ja särgi, ning vööni paljas, jäi seisma Ljonja kõrvale. Nad mõlemad puristasid, pildudes teineteist lumega.

196

„Noh, nüüd ma näen, et oled tõesti tore poiss!” ütles Ljonja. „Jääd meie juurde. Kui me raudtee

äärde läheme, hakkad barakki valvama. Teeme sinust majandusülema:
„Ei taha majandusülemaks! Tahaksin relva...”
Nad jooksid barakki, ja Ljonja hakkas oma hoolealust käterätiga hõõruma.
Sel hetkel kutsuti neid komissari juurde.
Teel staapi seadis Ustjužanin rihmu oma rinnal. Ta käis nii kiiresti, et Viktor vaevu talle järele jõudis.

„Vaata, et kõik toimuks sõjaväelise korra kohaselt!” andis Ljonja Viktorile käsu, hetkeks muldonni ees peatudes, ja tõukas siis ust.
„Kas lubate, seltsimees komissar?”
„Astuge sisse.”
„Diversiooni-õhkijate rühmakomandör, vanemseersant Ustjužanin ilmus teie käsul.”
„Tervist, seltsimees Ustjužanin!”
“Tervist!”
Komissari ees sirgutõmbunud Ustjužanini laia selja tagant vaatas uudishimulikult välja Viktor, muljudes käte vähel oma suurt mütsi.

Komissar oli viimastel päevadel olnud haige. Ühelt operatsioonilt tagasi tulles pidi ta peaaegu uppuma, ja nüüd käisid tal ikka veel külmavärinad. Ta lamas sängis, kaetud voodivaipadega ja pihtkasukatega. Kuid ka haiguse ajal tegeles ta partisanisalga asjadega.
„Partisanisalga komandör sõitis eile õhtul Kullilaande. Võtke kaasa oma rühm ja asuge viivitamatult teele samas suunas. Seal on ette näha võitlusoperatsiooni, komandöril aga on vähe mehi.”
„Just nii, seltsimees komissar!”
„Ärge minutitki viivitage. Nägemiseni!”
Ustjužanin tõstis käe mütsi juurde ja sammus ukse poole, kuid siis pöördus ta järsult ja ütles komissarile kodusel toonil:
„Mihhail Platonovitš, see poiss on tõeline kotkas! Andke ta meile kasvatada.”
„Hüva, eks näeme.”
Ustjužanin väljus kiiresti staabist, „kotkas” aga saatis teda niisuguse pilguga, nagu oleks tahtnud talle järele lennata.

Komissar silmitses uut. partisani tähelepanelikult. Ka staabiülem katkestas oma töö ja vaatas poissi. Erutusest ja lumedušist punane Viktor tammus jalalt jalale, nuusatas ja vaatas oma siniste silmadega kord staabiülemale, kord komissarile otsa.
„Istu, Viktor. Nii vist oli su nimi?”
„Jah,” vastas poiss tasa.
„Kui vana sa oled? Istu. siis ometi, istu!” .
Ettevaatlikult istus Viktor ümmargusele pakule, mis asendas tooli.
„Ma olen unustanud, onu, kas ma ,sain juba üheteistkümneseks või saan alles. Kuid vististi sain juba.”

Komissar vaikis hetke ja vaatas poissi tähelepanelikult. Poiss meenutas talle ta oma poega: justsamasugune sinisilmne uljaspea. See pidi samuti saama üheteistkümne aastaseks. Komissar tabas end mõttelt, et ta enam ei mäleta, mitme aastaseks ta poeg sel aastal saab. Viktor sai ta vaikimisest omamoodi aru.

„Kui tige teine! Parem lubaks mul ära minna. . . Ljonja on palju lõbusam, nagu oma poiss,'“ mõtles ta ja pööras silmad staabiülemale. Kuid ka see vaikis. Viktor ohkas.
„Kuidas sa, Viktor, siis meie juurde sattusid?” küsis vii'maks komissar. „Kus su vanemad on?”
Viktor nuusatas ja hakkas tihti silmi pilgutades seletama:

„Minu isa on suur kindral, ta on rindel, ema aga on lendur. Ta lendab Grizodubovaga. Nii isa kui

ka ema on armees, kuidmina olin Kiievis vanaema juures. Vanaema suri, mina aga tahtsin minna partisaniks. Otsisin kaua...”

„Või nii!” imestas komissar. “Aga kuidas on su pere konnanimi?”

„Timošenko Viktor, viidi üle kolmandasse klassi.”

Komissar naeratas ainult silmadega. Staabiülem võttis prillid eest.

„Sul on tublid vanemad!” kiitis komissar.

Viktori nägu lõi särama:

„Minu isal on terve rind ordeneid täis. Ka emal on kaks: Punane Täht - see anti talle juba revolutsiooni ajal, ja Lenini orden.”

Staabiülem heitiq komissarile tähendusrikka pilgu. Komissar lükkas kasukahõlma kõrvale, toetas end küünar-

nukile ja vaatas tähelepanelikult poisile otsa. Viktor el kannatanud seda pilku välja ja lõi silmad maha.

„Oskad toredasti luisata, Viktor,” lausus komissar lõpuks. „Ja ise oled veel kindlasti pioneer! Kas oled pioneer?”

Viktor vaikis.

„Miks sa siis ei vasta?”

„Olen küll pioneer,” vastas Viktor tasase häälega ja vaatas üles, silmis pisarad.

„See on tõesti väga halb, kui pioneerid hakkavad valetama.'“

Viktor vaatas hirmunult. komissarile otsa. Kust ta ometi teab, et Viktor ei räägi tõtt? Kõik partisanid uskusid, isegi Ljonja Ustjužanin uskus, kuid see siin ütleb kohe: „Luiskad!” Kust ta seda. . .

Kust võis Viktor teada, et komissar kui endine õpetaja, kes oli kasvatanud sadu lapsi; oskas isegi täiskasvanu pilgust aru saada, kas inimese sõnad tulid südamest või olid ebasiirad.

Pühkides varrukaga pisaraid, tõusis Viktor pakult ja hakkas nuuksudes rääkima:

“Andke mulle andeks... Kas mind oleks partisaniks võetud, kui ma oleksin tõtt rääkinud?.. Mu isa pole sugugi kindral, ja ma pole Timošenko, vaid mu nimi on Gapunka. Kui ma aga oleksin öelnud Gapunka; kas te siis mind oleksite vastu võtnud? Kohe oleksite öelnud, et nii su. gust kindralit pole olemas. Ja mu ema pole lendur, vaid ta ,li stahhaanovlane tehases, isa aga oli seal valvuriks. Nüüd ta sõdib, ema aga viisid kaasa sakslased. Veel siis, kui vanaema haige oli, läks ema. turule, tahtis suhkrut osta, kuid ta võeti kinni koos teistega. Naabrinaine ütles, et ema pandi jaamas vagunisse ja veeti Saksamaale. Siis vanaema surigi. . . Mina aga tulin linnast otse teie juurde. Kas oleksite mind vastu võtnud, kui oleksite teadnud, kes ma olen? . . .”

Viktor seisis komissari ees vaikselt nagu hiirepoeg. Ainult sinised, rukkililli meenutavad silmad, mis olid täis pisaraid, vaatasid komissarile paluvalt ja täis lootust.

Mihhail Platonovitš nägi, et poiss ei teeskle. Hetke jooksul näis talle, nagu seisaks ta ees tema enese poeg. Komissari perekond plievakueerunud mõni päev enne okupatsiooni.Liikus kuuldus, et viimased ärasõitjate gru-

pid piirati sisse. Ta naine võis kuskil hukkuda, ja ta poeg võib-olla otsib samuti partisane. Ja võib-olla ütleb niisamuti: “Mu isa on kindral...”

Komissar pühkis kuuma käega laialt laubalt higi ja laskus raskelt padjale.

„Pole ilus oma inimesi petta, Viktor!”

„Kuid, onu... Kas ma siis tahtsin?.. Mind poleks ju võetud!”

„Meie võtame vastu kõiki ausaid nõukogude inimesi.”

„Ehee, aga lapsi?” Poisi silmades süttisid kavalad tulukesed.

„Aga kas kunagi õpetati lapsi valetama, eriti veel pioneere?”
„Ma ei tee seda enam iialgi, mitte iialgi. See oli ainult üksainus kord.”
„Kes sind niimoodi rääkima õpetas?”
„Keegi ei õpetanud. Ma ise mõtlesin selle välja. Sest kas mind oleks siis niisama lihtsalt vastu võetud?”
„Muidugi oleks võetud! Kuid nüüd ma ei tea, mis sinuga teha. Tuleb sind tagasi saata. Meie inimesed siin on ausad ja avameelsed. Mis partisanid nad siis muidu oleksid?”
Viktor vaatas ehmunult komissarile.

„Miks on see inimene siin see kõige suurem ülem? Miks pole ülemaks Ljonja? . ..” turgatas tal pähe. Ta langetas pea ja puhkes nutma.

„See veel puudus - nutt. Ja ise tahtis partisaniks saada!” .
„Teie ei võta ju vastu! Kui vastu võtaksite, siis ma ei valetaks ega nutaks.”
Staabiülem pani prillid ette. Ta tahtis midagi öelda, kuid kummardus siis uuesti kaardi kohale.

„Onu komissar,” ütles Viktor paluvalt, andke mulle andeks! Mitte kunagi enam ühtki sõna ei kindralist ega naislendurist . . ”

„Noh, hüva, eks me näe... Sviridov! Viige ta majandusosakonda - las pesevad ta puhtaks, panevad riidesse ja söödavad ta kõhu täis, pärast aga andke ta seltsimees Ivantšuki käsutusse.”
Komissari adjutant Sviridov ilmus äkki sirmi tagant välja. Naeratades astus ta Viktori juurde:
„Noh, kindralipoeg, läki varustust saama.”

VÕITLEJA GAPUNKA

Viktoril pügati juuksed, ta pesi end partisanide saunas ja pani selga puhta pesu. Partisanirätsepad õmblesid talle toredad. kalifeed ja väikese frentši. Uuest hallist sinelist, mille Ljonja Ustjužanin lõkketule ääres magades oli ühest kohast läbi põletanud, sai tõeline ohvitserisinel. Poissi polnud võimalik enam ära tunda. Puudusid ainult veel saapad,kuna neid kuulus partisanikingsepp onu Jakov alles valmistas. Ta lubas nad õhtuks valmis teha.

Ja nüüd ruttas Viktor oma uhiuutes riietes õmblustöökojast kingsepatöökotta.

Töökodadel polnud silte, kuid Viktor tundis partisani linna juba sama hästi kui Petšerski linnajagu Kiievis. Tõsi küll, kingsepatöökoda oli kõige kergem leida. Töö koja ukse lähedal seisis kõrge kännu otsas hiiglasuur õlgsaabas. Partisanid olid kord võitluses hävitanud saksa garnisoni ja teiste trofeede hulgas leidnud palju õlgsaapaid, mis kaitsesid hitlerlaste sõdureid külma eest. Keegi partisan oli laagrisse toonud mitu niisugust „trofeed”. Aja jooksul tarvitati kõik saapad ahjukütteks, kuid see seati üles kingsepatöökoja juurde.
Astunud kingseppade juurde sisse, jalutas Viktor uhkelt barakis ringi, et tõmmata enesele tähelepanu. Tema vormiriietus pidi ju kõikides äratama imestust ja vaimustust.
„Nüüd on ta tõesti. . . nagu kindralipoeg,” lausus keegi.
Viktor punastas. Tema lugu teadsid juba kõik partisanid ja nüüd oli poisil neid vihjeid paha kuulda. Ta tõmbus kössi ja istus onu Jakovi lähedale. Jakovi ees lebasid saapad ning Viktor haaras ühe neist, et jalga panna.
„Ära kiirusta!” ütles onu Jakov karmilt. „Küll jõuad. Kas sa ei näe, et tald on veel alla löömata?”
Ta võttis saapa kätte, ja alles nüüd märkas Viktor, et talda oli naaskliga torgitud kaks rida auke.
„Noh, küll tulevad alles saapad! Käivad iseenesest. Niisugustes saabastes mine või kosja!”
Onu Jakov peitis naeratuse oma punakasse habemesse. Viktor aga läks näost punaseks ja nuusatas kõvasti.
Kingsepp lõi ruttu tikud sisse. Tallale tekkis väike valge teerada ja Viktor ei saanud sellelt silmi ära.

Töökojas oli kuulda paljude haamrite kopsimist, kuid onu Jakov töötas

kiiremini ja osavamalt kui teised. Varsti oli üks saabas valmis.
Piginööri hammaste vahelt lahti laskmata vaatas onu Jakov Viktorile:
„Võib-olla tuleks ka rauad alla panna?”
Viktori silmad lõid särama:
„Pange! Et oleksid ehtsad sõjamehesaapad.”

Jakov võttis saaparaudade kimbu ja poiss jälgis tähelepanelikult, kuidas ta sealt otsis sobivaid. Kuid kõik saaparauad olid suured, ainult üks paar sobis, nagu oleks see tehtud nimelt Viktori saabastele.
„Näe, need lööngi alla. Kuigi need on naise omad, peavad nad sul kaua vastu.”

Viktorile see just hästi ei meeldinud, et tema saabaste .küljes on mingi naistejalatsite osa, kuid aru saades, et teist väljapääsu pole, ta ei protesteerinud.

„Onu, miks nad naiste omad on? Kas see on neile peale märgitud? Nad on rauast. Kas pole tõsi? Aga kas see pole .ükskõik, missugustele saabastele nad alla lüüakse? Kui need väikest kasvu mehe saabastele alla panna, siis on nad mehe omad, kui aga naistesaabastele, siis on nad naise omad. Aga nüüd on nad partisani omad. Eks ole tõsi, onu?” Jakov oli Viktori põhjendustega meeleldi nõus.
„See on tõsi, et neile pole seda peale märgitud. Kui olid naise omad - siis nüüd on nad lapse omad.”
Kuid see vastus ei rahuldanud Viktorit. Talle näis, et sellega nõustumine tähendaks oma võitleja-au alandamist.
„Kuid mis vahe seal on, onu? Käin ükskõik missuguste saaparaudadega, kui ainult oleks hea fašiste hävitada.”

Kingsepp Jakov naeratas rahuldatult. Viktor vaatas, kuidas teisel saapatallal suurenes kahekordne valge teerada, ja hakkas valjusti unistama:
„Mulle, onu, antakse niisugune väike relv. Noh, niisu.gune püstol - teda kutsutakse ka mausriks. Väike, aga kui sa, onu, teaksid, kuidas ta laseb! Kas teie siis ei tea? . .. Onu, missugusest relvast teie lasete? Kas kuulipildujast?”
Jakov kortsutas kulme. Viktor aga jätkas:
„Lähen teele, mida mööda fašistid harilikult sõidavad, istun põõsa taha - ja põmm, põmm! Tapan kõik, niipalju

kui neid seal on. Mis mul väikesel viga, - kas nad mind märkavad! Ja kui juhtuvadki nägema, kas nad siis arvavad, et olen partisan?”
Kingsepa murelikule näole ilmus naeratus, kuid see kadus niipea, kui Viktor küsis:
„Onu, kas teie olete palju fašiste tapnud?”

Jakov heitis talle äkki nukra pilgu. Näris oma pigist mustade hammastega pigitraati, ei öelnud aga midagi, vaid hakkas veel energilisemalt tikkusid sisse taguma.

Viktor ei teadnud onu Jakovi ja tema abiliste lugu.

Jakov, kes oli ümbruskonnas tuntud hea kingsepana, elas varem partisanilaagrist kaugel asuvas külas. Sõjaväkke teda ei võetud, sest ta lonkas vasakut jalga. Partisanide juurde minna Jakov ei söandanud, kuigi oli neist palju kuulnud.

Kord, kui pärast lumesadu oli hea tee, sõitis onu Jakov metsa küttepuid tooma. Hästi siledaks sõidetud tee viis teda sügavasse metsa. Seal oli kindlasti kuivi küttepuid, milleks siis raiuda metsaserval toorest puud. Onu Jakovil, kes nädalate viisi polnud lahkunud oma tarest, hakkas külm juba pärast mõnekilomeetrilist sõitu. Talle meenus, et naine oli pannud talle kotti leiba ja silmlat ning sooja saamiseks veel väikese plaskutäie viinagi. Hobust peatamata jõi ja sõi näljane kingsepp

oma tagavarad ära.
Ta sai sooja ja sõitis edasi üha sügavamale metsa. Äkki kargasid tihedate mändide tagant välja relvastatud mehed. Nad piirasid ree ümber ja hakkasid küsitlema, kes ta on ja miks ta metsa sõidab. Siis lausussid nad hirmsa sõna „salakuulaja”, sidusid tal silmad kinni ja viisid ta kuhugi.

Jakov toodi staapi. Seal kuulati teda kaua üle, ja kuna polnud erilist põhjust uskuda ta juttu, teatati lõpuks: „Elad meie juures kevadeni.”
Tema polnud siin ainuke niisugune - veel mõni teinegi oli juhuslikult sattunud partisanide maa-alale. Nad kõik töötasid siin. Kes raius puid köögi jaoks, kes õmbles riideid, mõned meisterdasid regesid ja igaüks mõtles: „Kas poleks aeg enesele juba relva päluda? Kas oleme vangid või mis? Ka meil on ju partisani hing.”

Seepärast puudutas Viktori küsimus kingseppa ja tema abilisi valusalt. Keegi ei vastanud Viktorile, kuid ta ei käi-

203
nudki peale, kuna onu Jakov parajasti lõpetas raudade allalöömise teisele saapale ja hakkas liistu välja tõmbama. Natukese aja pärast hoidis Viktor käes uusi, meisterlikult tehtud saapaid.
„Need on alles saapad!” ütles Viktor vaimustatult. „Ütlen ju, et mine või kosja,” naeratas onu Jakov. „Mis te nüüd, onu, muudkui kosja ja kosja! Siin on ju .vaja fašiste peksta, aga teie räägite niimoodi. . .”

Viktori sinised silmad naeratlesid lõbusalt ja kavalalt. Ähkides tõmbas ta saapad jalga. Kui taloli üks saabas juba jalas, vaatles ta seda igalt poolt silmanähtava mõnuga ja teatas:
„Niisugustes saabastes võib isegi Berliini minna. Me ju läheme, onu? Ljonja jutustas mulle...”
Üks Jakovi abilistest viskas saapa vihaseIt nurka ja ütles:
„Aitab, pagan võtaks seda tööd! Kui kaua me siin ikka logeleme? Kas jääme kogu sõjaajaks siia istuma? Isegi lapsed paluvad relvi, meie aga muudkui istume siin, kopsime haamriga tikke, ke.erutame pigitraati... Ütlen teile: viskame nurka selle rumala töö!”

Viktor teritas kõrvu. Millest nad räägivad? Nurka visata? Põgeneda partisanisalgast? Ehee, olgu ta pealegi laps, kuid ka tema taipab, mille poole see tüürib. . .

Viktor tõmbas teise saapa vaikides jalga, tänas tagasihoidlikult ja lendas nagu välk töötoast välja. Minuti pärast seisis ta staabi ukse taga. Kuulatades oma kiireid südamelööke, koputas Viktor otsustavalt uksele:
„Sisse! “
Ta astus üle läve.
Tundes end veidi paremini, oli komissar juba voodist tõusnud.
„Kas võib teie poole pöörduda?”
„Pöörduge.”
„Võitleja Gapunka ilmus.”
“Kuid mina vististi pole teda kutsunud.”
„Ma ise ilmusin.”
Komissar puhkes naerma. Ka staabiülem peitis oma naeratuse vurrudesse.
„Noh, Viktor, räägi, mis sul siis on.”
Viktor sosistas:
204

„Onu komissar, ma olin kingseppade juures... Noh, onu Jakovi juures... Ma kuulsin, mis nad seal lobisesid... Nad kavatsevad partisanide juurest põgeneda.”
„Mis, mis?”
„Üks neist, niisugune linalakk, ütles: „Pagan võtaks seda tööd! Kas me oleme sandid või mis? Lapsed on valmis võitlema, meie aga kopsime haamriga ja keerutame pigitraati.” Onu Jakov aga

ütles: „Oota, küll läheme ka meie.” Ma siis. . .. “

Komissar puhkes jälle valjusti naerma ja heitis pilgu staabiülemale. „Noh, kas ma ei öelnud sulle?” tähendas see pilk.

Sel hetkel jooksis muldonni Sviridov ja kandis rõõmsalt ette:

„Seltsimees komissar, komandör tuli tagasi! Nad hävitasid sakslased ja politsei. Meie hulgas langenuid ega haavatuid pole. Pantvangid vabastati. Partisanisalka tuli juurde üle saja inimese.”

Ta ei jõudnud veeloma ettekannet lõpetada, kui uks avanes ja aurupilvedes ilmus lävele salga komandör Ivan Pavlovitš Sidorenko ise.

SÖPRUSE ALGUS

Kui Timka järgmisel hommikul ärkas, polnud Miškat enam barakis. Timka riietus, olles tige enese peale („Magasin maha!”), kuid veel enam seltsimehe peale, kes kuhugi oli kadunud.

Timka jalutas tähtsalt mööda laagrit ja küsis vastutulevatelt partisanidelt, kus praegu viibib õpetaja Ljubov Ivanovna. Ta tahtis end temale esitleda kui endist õpilast ja vana sõpra.

. . . Partisanilaagrisse saabusid nad möödunud ööl. Ületanud Dnepri, läksid kolhoosnikud sügavasse metsa ja liikusid metsa mööda edasi kogu öö. Alles hommikul peatusid nad mingisuguses külas. Seal nad kohtasidki partisaniderühma, kes läks üht ülesannet täitma. Rühma komandör määras oma meestest kohe teejuhi ja käskis kolhoosuikud laagrisse juhtida...

Imestusega vaatles Timka partisanilinna, kuigi püüdis

oma tundeid varjata. Kõrvalt vaadates oleks võinud mõelda, et just tema, Timka, oligi selle laagri rajaja. Ja tõesti: kas ta polnud kõike seda näinud unes, kas ta ei mõtelnud sellest iga päev? . . . Timka vaatas tähelepanelikult, kuidas mööda kitsaid tänavaid-radasid tõttasid relvastatud mehed, ja talle näis, et siin on kümneid tuhandeid partisane. Ta tundis rõõmu mõttest, et nüüd on ka tema osake sellest hirmuäratavast jõust.

„Ei fašistid nüüd enam kaua vastu pea,” mõtles ta, „varsti aetakse nad siit minema. Ja kõik muutub jälle heaks! Hakkan jälle koolis õppima, Miška samuti. Kahju ainult, et pole Vassili Ivanovitši...”

Äkki jäi Timka üllatusest tardunult seisma. Baraki tagant ilmus sinisilmne poiss uues kuldnööpidega sinelis, jalas kerged head kroomnahast saapad.

Ka võõras poiss imestas nähtavasti väga, kohates laagris omavanust. Ta peatus hetkeks, siis aga nuusatas põlastavalt, pistis käed sinelitasku ja sammus mööda.

Timkat ei hämmastanud niivõrd Viktori sõjaväeriietus kui see, et poisi kuju ja isegi ta silmad tundusid talle väga tuttavana. Kuid ta ei suutnud meelde tuletada, kes see võõras poiss võis olla. Alles siis, kui Viktor oli juba eemaldunud, turgatas tal pähe: see on ju seesama poiss, keda ta Punaarmee väeosade taganemisel oli näinud sõjaväelaste hulgas! Ainult oma väikese mõõga oli ta nähtavasti kuskil kaotanud. . . Ja Timka hõikas Viktorile järele:

„Tervist, poiss!”

Viktor pöördus ümber ja hüüatas põlglikult:

„Näe, kus mul alles täiskasvanu! Ja üldse -vasta mulle, kes sinusse puutus?”

„Noh, kas sa mind siis ära ei tunne?”

Viktori nägu väljendas imestust:

„Ma nagu ei mäletaks niisuguseid tuttavaid.”

Timka läks Viktorile lähemale ja hakkas veenval häälel rääkima:

„Kas sa ei mäleta, kuidas te läbi sõitsite meie külast, seal Dnepri taga.. . Meie Savvaga tõime tookord teile veel korvitäie õunu. Sul oli mõõk ja sa istusid komandöri kõrval. Me küsisime sult,

kuidas sa armeesse pääsesid, ja. sa ütlesid, et sind kutsuti... Savva veel ütles sulle, et sa luiskad. . . See Savva.aga, tead, tapeti, ja ta ema samuti. . .”

206

Viktor kuulas tähelepanelikult ja kaalutles, kas tunnistapa seda tutvust või mitte. Ta polnud, Kunagi kuskil armees teeninud ega mõõka kandnud. See poiss pidas teda ilmselt kellekski teiseks. Kuid oli väga ahvatlev öelda, et just tema oligi seal olnud. Ohoo! Võitles armees, nüüd aga hakkas partisaniks. Siis see pikakoivaline lõhkeks kadedusest! .

Viktor oli juba uhket seisakut võtmas ja vaatas Timkale üleolevalt otsa, kuid äkki meenus talle komissari läbitungiv pilk ja ta kuulis tema vaikset häält: „See on tõesti väga halb, kui pioneerid hakkavad valetama.” Eneselegi ootamata sai Viktor vihaseks:
„Mis juttu sa ajad? Ma pole sind kuskil näinud ja mingit mõõka pole mul olnud! Olen partisan.”

Nüüd vaatas Timka imestunult Viktorit: kas ta siis tõesti eksis? Jah, nii see on! Too oli ju mustaverd, silmad polnud tal nii sinised ja kasvu poolest oli ta pikem, olgugi et kõhnem. See aga on nagu mingi kapsapea . .. Timka taipas, et teda oli eksitusse viinud poisi riietus, ning teda valdas meelepaha.
„Mis sa siis karjud?” tõstis ta omakorda häält. „Ise nagu väike nupp, aga karjub! Nüüd näen ise - kes niisugust tülinorijat armeesse oleks võtnud!”
Poisid seisid sõjakas poosis vastamisi: Viktor – väikest kasvu ja rässakas, Timka - sihvakas ja painduv.

Kuid Timka meelepaha lahtus ruttu. Mis ei meeldinud temale selles äkilises poisis? Veidrik niisugune! Kuigi ta on temast, Timkast, noorem, sõbrustada temaga nähtavasti võib. . .

„Mis sa norid minu kallal?” küsis Viktor, tõmbas silmad tigedalt pilukile ja pigistas käed taskutes rusikasse. „Kes sinusse on puutunud? Ja kes sa siin õige oled?”
Timka muigas:
„Kes ma olen? Mind tunnevad siin kõik. Aga kes sina siis oled?”
„Olen partisan!” teatas Viktor uhkelt.
„Sinust ma just nagu poleks kuulnud,” lausus Timka ebakindlalt. Ta polnud tõesti oodanud, et partisanilaagris võib leiduda mõni poiss. Olgu teistega, kuidas on, aga temale, Timkale, oleks Sofiika sellest juba tingimata rääkinud.

207

„Kui pole kuulnud, küll siis veel kuuled?” hooples Viktor. “Onu Ljonja lubas mulle anda mausri. Hakkan fašiste hävitama. Ma neid elajaid.. .”

Timkat valdas äkki solvumistunne. Mis see ometi tähendab? Ljonja annab sellele poisikesele mausri, on hakanud poisiga sõbrustama, aga tema ja Miška on hoopis unustanud?
Viktor aga hooples edasi:
„Kas näed mu sine1lt? Ja kalifeepükse? Kõik selle tegi minule onu Ljonja. Oi, missugused sõbrad meie temaga oleme! Hakkame raudteedel ešelone õhku laskma. Ühe juba põrutasime õhku!”

Timka oli äärmiselt solvunud. „Kuidas siis nii võib? Siin, partisanisalgas oli minust veel väiksemaid poisse, kuid meid keelduti tookord vastu võtmast...” Ta ütles ägedalt:
„Meie Miškaga oleme samuti autosid õhku lasknud!...”
„Ära ainult valeta! Ma ei armasta, et valetatakse. Kas oled pioneer?” ,

„Ikka pioneer,” vastas Timka.
„See on tõesti halb, kui pioneerid hakkavad valetama. Meil partisanisalgas on vaja ausaid inimesi. Valetajaid me vastu ei võta.”
Timka kohmetas ja punastas. Tähendab, et see on siin juba kaua, kui ta kõike teab.

Viktor heitis Timkale üleoleva pilgu ja lausus manitsevalt:
„Kas arvad, et valetamine on ilus? Oota, küll komissar kõneleb sinuga. Pole veel jõudnud partisanisalka astuda, aga juba räägib autodest.”
„Kas sa arvad, et M:iška ise oleks osanud?.. Nii Aljoša kui mina...”
„Missugune, Miška?”
„Meie oma, partisan. Ta astus koos minuga partisani salka. Ja Vassili Ivanovitš . . .”
„Mis sa siin vaterdad? Ei tunne ma mingisugust Miškat. Olen juba nii kaua partisanisalgas, kuid pole teda kuskil kohanud. Sind, haledat venda, näen ma praegu esimesena.”
„Me tulime ju alles öösel.”
„Kas näed nüüd!” lausus Viktor võidutsevalt. „Mina aga olen juba viiendat päeva partisanilaagris.”

208

„Viiendat päeva, ütled? Aga kus sa varem olid?”
„Olen kiievlane. Mu isa. . .” Viktor sai õigel ajal enesest jagu, punast as ja lõpetas lause hädise häälega: . . . võitleb, ema aga viisid sakslased kaasa. Siis...”
Timka lausus põlglikult ja halvustavalt:
„Näe kus mul! Ise veel uhkeldab, ajab puru silma! Viis päeva... Partisan... Talle antakse mauser... Kiidukukk oled, näe, mis ma sulle. ütlen! Saad veel oodata, kuni antakse!”
„Varem kui sulle!”
„Eks me näe! Meie oleme partisanid esimesest päevast peale, Ivan Pavlovitš ise märkis meid üles. Sa arvad, et ta on ainult komandör? Ei, ta on veel partei põrandaaluse rajoonikomitee sekretär. . .”
Viktor ei teadnud, kas uskuda või mitte. Võib-olla on see poiss tõesti autosid õhku lasknud ja kohe alguses partisanisalka astunud? Aga kui ta valetab? . . .
Kuid siis ütles Timka pilkavalt:
„Mida sina küll rftausriga peale hakkad? Sa ei käi viit kilomeetritki ära, jääd lumme. Sineli ja kalifeepüksid norisid enesele vist küll pisarate abil välja. . .”
See solvas Viktorit hinge põhjani:
„Kes noris? Jään lumme? Kas sa ka tead, kui kiiresti ma joosta võin? Olen end isegi lumega pesnud!”
„Küllap ehk jäid lumme kinni ja pesid siis oma nina lumega!”
„Sa vaata ette, või muidu alles saad mu käest!”
„Sinu käest? Sul tuleb veel kasvada! Oled liiga nigel.” Viktor astus otsustavalt Timka juurde.
„Mis sa tüli norid? Ei mina sind karda! Hakkame jõudu proovima - küll ma su selili panen.”
Alles nüüd märkas Timka, et Viktor on temast kaks kuni kolm aastat noorem. Kuid talle tegi nalja selle poisikese sõjakus. Tal tuli tahtmine temaga mängida ja teda narrida. Ja ta nõustus meeleldi:
„Noh, hakkame peale. Arvad, et lõin kartma? Ainult vaata ette, et sul jälle ei tuleks end lumega pesta!”
Hetke pärast olid uued tuttavad käsitsi koos ja veeresid kerana mööda lund.
Barakist väljus mitu partisani ja koos nendega komsomoliorganisatsiooni sekretär Ljubov Ivanovna Ivantšuk.

209

Tema märkas esimesena, et kaskede all lumel miski liigub: vaheldumisi tulid nähtavale kord hall sinel, kord luitunud kollane poolkasukas. Algul ei saanud ta midagi aru. Siis kadus sinel poolkasuka alla.
„Kas teine kord kipud veel kallale? Ütle, kas kipud?” päris Timka.
„Lase lahti! Lase lahti, ütlen sulle!” karjus üleni lumine Viktor.
Timka tõusis püsti. Tema järel tõusis ka Viktor. Ljubov Ivanovna puhkes naerma:

„Noored partisanid tutvuvad!”
Viktor hakkas sinelilt lund maha raputama ja märkas, et üks nööp puudub.
„Mis sa oled teinud? Sa oled minu kuldnööbi ära rebinud!” karjus ta valjusti.
Vihast meeletu, sööstis ta Timka juurde ja haaras kinni selle poolkasuka kraest.

„Noh, aitab, riiukuked!” käratas Ljubov Ivanovna karmilt. „Noh, miks te nagu kikkad teineteise kallale tikkusite?”

Poisid vaatasid ehmunult ringi. Tlmka astus kohmetult õpetaja juurde:

„Ega's mina... Tervist, Ljubov Ivanovna! Kuid tema ütles: „Hakkame jõudu proovima.” Mina vastasin: „Igal juhul panen su maha.” Tema siis muudkui...”

„Aga meie ei rääkinud ju kokku, et võib nööpe eest ära rebida? Ega ju? Mina ütlesin: „Hakkame ausalt jõudu proovima.” Tema aga - nööbi...”

“Kui sul nööpidest kahju on, siis ära tiku jõudu proovima. Ega mina esimesena kallale tulnud!” Kuldnööbi leidsid nad kiiresti. Mossis näoga seisid poisid õpetaja ees ja see noomis neid tublisti: „Et seda enam ei juhtuks! Tuleb elada rahus. Üksteist austada ja armastada. . .”

„Pagan teda võtaks!” mõtles Timka meelepahaga. „Niisugune pahandus... Kas niimoodi kujutasin enesele kohtamist Ljubov Ivanovnaga? Aga näe, mis välja tuli. . .”

„Olete ju partisanid,” jätkas Ljubov Ivanovna. „Kuidas te siis fašistide vastu hakkate võitlema, kui omavahel. ei oska läbi saada?”

Poisid kuulasid teda süüdlase ilmega.

„Leppige ära, saage sõpradeks. See on uus partisan Viktor, see aga on meie vana teeneline partisan Timka.”
Poisid põrnitsesid teineteist altkulmu, siis aga naeratasid ja surusid teineteise kätt.
Sellal tulid nende juurde Ljonja Ustjužanin ja Miška. „Mina lähen õhkijaks,” teatas Miška rõõmsalt.
Viktor unustas sedamaid kuldnööbi ja juhusliku kokkupõrke. Ta vaatas vaimustatult oma uusi sõpru.

JÄLLE ÜLEKUULAMISELE

Vassiljok võpatas ja kahvatas, kui teda jälle ülekuulamisele kutsuti. Pikemat aega ei olnud teda tülitatud; üksikkambrist paigutati ta üle kambrisse, kus istus ligi viisteistkümmend inimest. Ta tundis end veidi paremini, kuigi kogu ta selg oli mustaks muutunud, kattunud kärnadega ja kiheles väga. Vassiljokile öeldi, et ta haavad hakkavad paranema.

Teiste vangide hulgas tundis Vassiljok end erksamana. Ta sai iseäranis sõbraks Kalatšoviga, keda kõik siin kutsusid lihtsalt Kalatšiks.

Fjodor Kalatšov sai juba esimestel sõjapäevadel piirivalvepunktis haavata. Talupojad varjasid teda. Pärast paranemist püüdis ta rindejoonest läbi pääseda, kuid ta tabati politsei poolt ja saadeti linna.

Kalatšovi peksti julmalt. Kogu ta keha oli üleni haavades, kuid keegi ei kuulnud talt kaebeid. Tavaliselt sammus ta peatu ata kongi ühest nurgast teise. Sellest, kuidas ta võretatud akent vaatles, kuidas süttisid ta silmad, taipas Vassiljok, mida see inimene kavatses. Kui Fjodor unistas põgenemisest, miks siis temagi, Vassiljok, ei peaks põgenema?

Lootus jälle vabaks saada ergutas Vassiljokki. Ta elustus. Süda vasardas tugevamini, öösiti nägi ta unes, et ta põgeneb vanglast. Näe, ta on roninud katusele ja sealt kõrgele müürile. Kole on niisugusest kõrgusest alla hüpata, pea koguni käib ringi. Kuid müüri taga on väli. Valminud rukis loob pead, vaevumärgatavalt lookleb rada. See viib kaugele, kaugele, silmapiiri taha, kus kuldsetes päikesekiirtes

sinab Kullilaas. Vassiljok tahaks linnuna lennata, et kiiremini sinna jõuda. Ta võtab südame rindu, hüppab müürilt maha ning. .. ärkab.

Vassiljok ei suutnud hommikuni uinuda, lamas avasilmi ja aina mõtles. Ta kujutas enesele tuhandeid põgenemisvõimalusi. Kõik need olid ahvatlevad ja esimesel pilgul täiesti teostatavad. Kuid mõtelnud iga võimaluse lõpuni, ohkas Vassiljok raskelt. Ei, niiviisi ta siit ei põgene! Kuid on vaja põgeneda. Ta silmade ette kerkis Pavka Kortšagin - tema lemmikkangelane. Kortšagini elu oli Vassiljokile alati olnud eeskujuks. Pavka Kortšagin päästis kommunist Žuhrai. Kuid kas Vassiljok poleks teinud sedasama? Sellest mõtles ta ka praegu. Kalatšov on kahtlemata parteilane. . Ja nad saavad sõpradeks. Nad põgenevad tingimata koos - Kalatšov ja Vassiljok - ja niisuguse seltsimehega ei hirmuta teda miski.

Aegapidi sobitas Vassiljok Kalatšoviga sõprust. Kõik vahialused armastasid poissi, Kalatšov aga oli talle teiseks isaks.

Kõigil ülekuulamistel oli Vassiljok vaikinud. Rääkima hakkas ta alles vangikambris, sest ta ei suutnud enam vait olla. Kui palju rõõmu valmistasid talle inimeste kõnelused! Nüüd sai Vassiljok aru, mida raskel hetkel tähendab seltsimehe elav sõna. Kindlusetunne ja lootused, mis olid Kalatšovile nii omased, kandusid üle ka Vassiljokile. Kui ta Kalatšovile midagi enesest jutustas, lausus see kaas tundlikult:

„Asjata vaikisid, sa oleksid pidanud vastu puiklema.”

Uuele ülekuulamisele minnes värises Vassiljok kogu kehast, mõteldes eelseisvale piinamisele, kuid otsustas nagu varemgi vaikida.

Astudes üle läve, heitis ta pilgu toas viibivatele fašistidele. Üks neist, punapõseline, kes sarnanes Ottoga, oli Vassiljokile juba tuttav; teist nägi poiss esmakordselt.

Sel fašistil oli ilmselt kõrge aukraad: Ottoga samanev sakslane, kes varem oli laua taga istunud poollamakil, oli nüüd valveseisakus.

Vassiljok vaatles tundmatut sakslast. See oli juba üsna hall. Hõredad pikad juuksed, mis olid hoolikalt tahapoole kammitud, ei suutnud katta ta suurt kollast kiilaspead. Tal oli peenike, väikese kühmaga nina; punakad kulmud

rippusid alla ebameeldivalt teravate hallide silm.ade peale. Kitsal rinnal läikisid ristid.

Fašist vaatles kaua Vassiljokki. Tema pilgus oli midagi hüpnotiseerivat - nii vaatab madu oma ohvrile. Ta silmad otsekui rääkisid: „Näen sind läbi, poiss. Asjata vaikid.” Vassiljok sundis end pilku kõrvale pöörama ja tal kattus keha külma higiga mõtte juures, et hitlerlane võib-olla teab kõik.

Hallipäine hakkas kõnelema kumeda häälega, valides pikkamisi tarvilikke sõnu. Vene keelt oskas ta võrdlemisi hästi.

„Nii, nii, poiss. Noh, näita oma keelt!”

Vassiljok punastas.

„Asjata mängid lolli. Või oled sa ehmatusest kurdiks jäänud?”

Hitlerlane najatus toolikorjule. Ta silmad naersid. Vassiljok tundis eneses viha tõusvat.

„Midagi ma ei karda!” ütles ta kindlalt ja kõlavalt.

Ottoga sarnanev fašist ajas silmad pungi ja vaatas ülemat harda aukartusega.

„Nii, nii. . . Näen, et oled julge poiss,” lausus see rahulda tult. ,

Vassiljok juba kahetses, et oli kogemata rääkima hakanud. Kuid teha polnud midagi.

„Kes sa oled?” küsis hallipäine.

„Elasin siin linnas. Pomm purustas meie maja. Ema sai surma, mina aga käisin külades leiba palumas.” Hitlerlane kuulas tähelepanelikult ja suitselas sigarit. „Kust said trükitähed ja patareid?”

„Missugused patareid?” imestas Vassiljok „siiralt”. “Ah, sa ei tea, missugused patareid? See on suurepärane, suurepärane... Aga just needsamad, mis su paunas olid. Ah?”
„Ma ei ole näinud mingisuguseid patareisid. Pauna aga leidsin.”
„Kust sa selle leidsid?”
„Kui oli häire, pistis keegi naine jooksu ja viskas selle maha. Ma tõstsin üles, seal oli leiba ja veel midagi. Ma ei vaadanud järele, sest siis algas parajasti lumetuisk.”
„Kes andis sulle selle pauna?” küsis hitlerlane uuesti, otsekui poleks ta kuulnud, mida Vassiljok talle jutustas.

213
„Ütlesin ju, et leidsin.”
„Sind on vähe pekstud'“
Vassiljok vaikis.
„Miks sa varem vaikisid?”
„Sellepärast, et peksti. Kui pekstakse, vaikin.”
„Või nii! Aga keda sa linnas tunned?”
„Ei tunne kedagi.”
„Aga külas?”
„Samuti mitte kedagi.”
„Kus sa siis elasid?”
„Kus juhtus. Kes mind enese juurde võtab!”
Hitlerlane langetas pea ja süvenes mingisugustesse dokumemtidesse. Näis, et ta oli Vassiljoki täiesti unustanud.
Siis hakkas ta kõnelema teise fašistiga. See ajas end veel enam sirgu.

„Sellest on vähe, kolonel,” sai Vassiljok aru. “Niisugustelt ei saa midagi teada. Tooge teine!”
Ja enam ta Vassiljokile ei vaadanud.
„Mis te sellega teha käsite?” küsis Otto teisik.
Hallipäine lõi käega. Vassiljoki süda jäi seJsma: ta sai aru, mida tähendab see käeliigutus.
„Ära saata?” küsis kolonel omakorda.
„Jah, jah!”

Viimased sõnad, mida Vassiljok väljudes kuulis, oli vihane hüüe:
„Kõik Oswiecimi!”

Vassiljok ei eksinud. Teda ülekuulanud hitlerlane oli tõesti kiondral, kel olid suured kogemused luure alal. Ta nimi oli Wilhelm Friedrich Otto von Freilich.
Temale oli ülesandeks tehtud likvideerida partisaniliikumine oblastis, kus koos teiste partisanisalkadega tegutses ka Sidorenko partisanisalk.

Linnas muutus von Freilichi saabumisega kõik hoopis teiseks. Mõne päeva jooksul tutvus kindral olukorraga. Ta külastas vanglat ja laagreid. Kuigi ta mitmes asjas märkas korratust, oli ta siiski rahulik ja enesekindel. Kui ta nägi näljaseid ja piinatud inimesi, tekkisid ta hallide aukuvajunud silmade ümber peened kortsud ning ta suu kõverdus rahulolevaks muigeks.

214

Siis algasid vastuvõtud ja nõupidamised. Kõik, mis oli teada partisanidest ja põrandaalusest tegevusest, kanti vori Freilichile ette. Kindral ei jäänud rahule, toorelt tegi ta linna hirmust värisevale juhtkonnale peapesu:
„Nende meetoditega te põrandaalust tegevust ei avasta,” ütles von Freilich iseteadvalt. „Teil on

ainult paljad faktid. Teie andmete järgi töötavad meie vastu kümned tuhanded partisanid, kogu rahvas. Kust te seda teate? Füürer tegi mulle ülesandeks hävitada meie tagalas partisaniliikumine. Füüreri käsk on mulle seaduseks. Ja ma õigustan tema usaldust. Partisaniliikumine likvideeritakse! Ma käsin: esiteks viivitamata hävitada põrandaalune tegevus, leida need niidid, mis teda ühendavad metsadega. Selleks tuleb kõige kahtlasernad areteerida või võtta nad eri-järelevalve alla. Teiseks, viivitamata moodustada luurajate erirühm, iga hinna eest saavutada seda, et nad pääseksid põrandaaluste juurde ja partisanisalkadesse. . .”
Von Freilichi kõnet kuulati tähelepanelikult. Nüüd siis tuleb partisanidele ja põrandaalustele lõpp; pääsetakse painajalikkudest unenägudest ja liiklemine vallutatud maal pole enam ohtlik. . .
Kuid von Freilich esitas ikka uusi nõudeid:

„ . . Metsadesse tuleb saata hästi ettevalmistatud ja ustav agentuur. On vaja blokeerida partisanirajoonid, isoleerida nad elanikknnast! Igas külas peab asuma meie garnison. . .”

Paljudel, kes kindralit kuulasid, käis külm värin üle keha: kas tõesti tuleb lahkuda linnast, pidada luurevõitlust, blokeerida partisanid?

„ . . . Tuleb organiseerida omad väesalgad järeleproovitud riigisõpradest,” õpetas von Freilich edasi. „Meie peame äratama elanikkonnas vaenu partisanide vastu... “
Lõpuks käskis von Freilich saata areteeritud koonduslaagritesse:
„Päriselanikud tuleb hävitada, saades sealjuures nii palju kasu, kui võimalik. Me peame järele jätma ainult need, kes alistuvad ja vaikivad.”
Seepärast sisistas ta areteeritute ülekuulamisel üha sagedamini läbi hammaste oma lemmiksõna: „Oswiecim.”

VIKTOR POLE RAHUL

Miška asus elama õhkijate juurde. Tema arvel oli juba kolm autot ja mitu surmatud fašisti. Kogu Ustjužanini rühm pidas teda kogenud partisaniks.

Miška oli sirgunud veel suuremaks, muutunud tugevamaks. See polnud enam poiss, vaid juba noormees, kes oli küll lõplikult väljakujunemata ja kohmakas, kuid suhtus ellu juba tõsiselt, nagu täiskasvanu. Mööda laagrit liikus ta väärikalt, ent siiski tundus, et järgmisel silmapilgul raputab ta eneselt selle teeseldud tähtsuse ja pistab puude vahel lõbusalt ja poisikeselikult jooksma.

Täna valmistas ta end hoolikalt teeleminekuks koos teiste õhkijatega. Ljonja Ustjužanin oli Ivan Pavlovitšilt saanud tähtsa ülesande. Rühm läks pikemaks ajaks kuhugi stepirajooni, et seal halvata liiklemist raudteemagistraalil.

Kui Ljonja oma minööridele sellest teatas, pidas Miška hinge kinni: kas teda võetakse kaasa või mitte? Kui Ustjužanin ei taha teda kaasa võtta, läheb Miška Ivan Pavlovitši enese juurde, ja see juba ei ütle ära! Kas siis tõesti keegi ei saa aru, et Miška on tõeline õhkija? . . .

Kuid kõik tema kartused ja erutused osutusid asjatuks: Ljonja teatas pidulikult, et läheb kogu rühm.

Timka jaoks leidus teine töö. Varahommikust saadik istus ta muldonnis, kus asus staap. Päranisilmi jälgis ta kõike, mis siin toimus, kartes, et teda ehk palutakse siit lahkuda. Kõige enam huvitas teda staabi kirjutusmasin. Ta oleks väga tahtnud seda clähemalt vaadata ja proovida ise midagi kirjutada. Kas ta siis poleks osanud nii, nagu see habemega onu, staabiülem? See vaatab; vaatab ümmargustele klahvidele, millel on tähed, ja siis taob näpuga nagu vares nokaga. Timka jälgis seda kõike ainult kaugelt. Liiga karmina näis talle staabiülem.

Kui staabis viibis Ivan Pavlovitš ise, tundis Timka end vabamalt. Pole midagi öelda, nad on vanad sõbrad! Tema ju võttis Ivan Pavlovitši muldonnis vastu, ja komandör pole seda unustanud, sest ta on kohelnud poissi alati sõbralikult. Timka ei pööranud Ivan Pavlovitšilt armunud pilku..

Niisugune vahekord oli TimkaI kunagi isaga. Isa teeb midagi, poeg aga keerleb lähedal. Kui isal läheb midagi

vaja, hüüab ta Timkat, see aga ongi kohal ja tormab kohe käsku täitma...
„Kutsuge Ustjužanin!” käsutas komandör.
Seni kui komandöri käskjalg üles tõusis, jõudis Timka temast ette:
„Just nii, seltsimees komandör, kutsuda Ustjužanin!” ja lendas kiiresti muldonnist välja.
Libisedes kõvakstallatud jäätunud rajal, komistades vastu lumekamakaid, kukkudes teekäänakuil lumme – nii tormas ta õhkijate juurde. Lõõtsutades sööstis ta uuesti staap i ja raporteeris:
„Seltsimees komandör, teie ülesanne on täidetud! Ljonja ilmub kohe.”
Niimoodi sai Timkast märkamatult komandöri sidepidaja. Hiljem pöördus Ivan Pavlovitš juba otse tema poole:
„Timka, kutsu minu juurde teise roodu komandör seltsimees Bidulja.”
„Just nii, seltsimees komandör!” Timka tõstis käe uljalt mütsi juurde ja talle meenus, et Bidulja ongi see kõrge lambanahkse mütsiga partisan.
Juba teel küsis ta vastutulijailt:
„Kus on teine rood?”
„Pööra siit rada mööda vasakule.”
„Kas te komandör Biduljat pole näinud?”
„Läks vist kööki.”
„Ei, mitte kööki, vaid hobuste. juurde. . .”
Tuulekiiml tormas Timka enne kööki, siis hobuste juurde, ja põrgates kuskil kokku Biduljaga, tervitas sõjaväeliselt:
„Seltsimees roodukomandör, teid kutsub partisanisalga komandör!”
„Kae, kui väle teine!” pöördus Bidulja oma kaaslaste poole. „Ise vaevalt paistab maast, aga. vaata, kuidas juba tervitab. Mis tast siis veel saab, kui suureks kasvab?”
Ta paksudele huultele ilmus heasüdamlik naeratus, silmad kadusid tursunud laugude varju.
Kuid Timka oli juba kihutanud partisanisalga komandörile ülesande täitmisest ette kandma.
Kord õhtu eel läks Ivan Pavlovitš teise pataljoni, mis asus staabist poole kilomeetri kaugusel. Sinna viis kitsas

rada. See keerles kollakaspruunide männitüvede vahel ja kadus siis laiaharuliste puuokste alla, mis olid kaetud kohevate, silmipimestavalt valgete lumemütsidega.
Timka saatis komandöri. Uhkena ja õnnelikuna sammus ta komandöri ees. Ta oleks väga tahtnud, et Miška ja see Viktor ning teised poisid oleksid teda praegu näinud. Kui palju oli partisanisalgas partisane, Ivan Pavlovitš aga võttis kaasa just tema, sest teda, Timkat, ta usaldab. Näe, mida tähendab vana sõprus!
„Kas sul, Timka, meie juures igav ei ole?” küsis komandör.
„Miks peaks mul igav olema?” imestas Timka.
„Kas sa metsas ei karda?” .
„Miks peaksin siis kartma? Kullilaanes käisin öösiti üksi.
Kuid siin on niipalju partisane - ei fašistid siia tule.”
„Juhtub mõndagi. Elad - näed,” lausus Ivan Pavlovitš.
„Kas sulle meeldib sidet pidada?”
„Juba kolhoosis olin ma kaks korda valves.” Ja pärast vähest mõtlemist. jätkas Timka: „Meie esimees kiitis mirid väga. „Sina oled nagu Achilleus,” ütles ta.”

“Kas sa siis tead, kes on Achilleus?”

“Vassili Ivanovitš ütles, et üsna ammu elas Kreekas niisugune inimene. Ta jooksis nelikümmend kilomeetrit tunnis. Kuid see Achilleus pidi kindlasti olema hobune. Kas inimene jõuab siis joosta nelikümmend kilomeetrit?” .

„Oota veidi. Vaja suitsu teha,” ütles Ivan Pavlovitš naerust peaaegu lämbudes. Ta seisatas ja andis Timkale hoida oma automaadi.

Timka võttis selle nagu lapse ettevaatlikult kätte. Ta süda otsekui peatus ja hing jäi kinni. Ivan Pavlovitš ei usaIda kedagi nii nagu teda, Timkat... Oi, niisuguse komandöri eest võib rõõmuga surra! ...

Ivan Pavlovitš keeras suitsu, ja Timka vaatas tähelepanelikult igale poole, hoides püssi kõvasti käes. Kui sealt metsalagendikult äkki kargaksid välja fašistid, ta põmmutaks nad kõik maha! Ta võitleks niikaua, kuni Ivan Pavlovitš tooks abiks partisanid. Vaja ainult õppida, kuidas sellest automaadist tuleb lasta. . . Kui õige paluks komandöri? Ei, see ikka ei lähe. Viimaks ta veel mõtleb, et Timka midagi ei oska! Parem pärida Ljonjalt, kui komandjr heidab puhkama. Küll Ljonja näitab kõik ja õpetab laskma.

Timka tundis end nagu imekaunis unenäos. Ta oli valmis korda saatma ennekuulmatuid kangelastegusid — komandör on ju tema kaitse all! Märgates, et Ivan Pavlovitš ringi vaatab, muutus Timka valvsaks: kas komandör tõesti arvab, et tema, Timka, võib olla tähelepanematu ja :mitte märgata vaenlast? . . See oli talle solvav. Ta tahtis vaikida, kuid ei suutnud end taltsutada ja pahvatas välja:

„Seltsimees komandör, te olge üsna rahulik. . .”

Ivan Pavlovitš, kes oli mõlgutanud oma mõtteid ja poisi nähtavasti unustanud, vaatas imestusega Timkale ja küsis:

„Millest sa räägid?”

„Ütlesin, et ärge erutuge. Seni kui mina teiega olen, pole teil vaja midagi karta. Vastutan teie elu eest.”

Ivan Pavlovitš ei suutnud end ohjeldada ja pahvatas heatahtlikult naerma.

Timka muutus algul kurvaks, kuid siis nakatas ka teda komandöri lõbus meeleolu, ja ta naeratas, püüdes siiski säilitada soliidsust.

Viimaste päevade jooksul oli Viktoris sündinud mingi muudatus. Ta kas istus tusaselt või lonkis laagris norus päi ringi ega vaadanud kellelegi otsa.

Poiss oli solvunud. „Väike? . . Kas Timka on siis suur?” mõtles ta. „Kas sellepärast, et ta lumes minust võitu sai? Võta näpust, kas ta oleks minust võitu saanud, kui mul poleks olnud uut sinelit! Milleks pidin ma end pingutama . Eh, vist küll selleks, et'uut sinelit lõhki käristada? Niikuinii lendas juba nööp küljest ära! Aga kui ma oleksin end pingutanud nagu kord ja kohus, poleks mind sugugi nii kerge võita olnud... See Timka on ju kaval! Oskas end komandöri juures kohe sõbraks teha, ja ongi adjutant valmis. Miks mina midagi sellesarnast välja ei mõtelnud! .. ”

Viktor kujutles end hetkeks komandöri sidepidajana ja ohkas ainult.

„Küll see Ljonja on ka kena mees! Kui ta mind laagrisse tõi, lubas ta, et teeb minust õhkija ja annab püstoli.

Nüüd aga ütleb - majandusülemaks. Kuid Miškat võtab ta enesega raudteele kaasa! Noh, pole häda, et Miškat võetakse. Ta on juba suur poiss, on tapnud palju sakslasi ja lasknud õhku autosid, aga see Timka . .. Kui läheks õige komissari juurde ja hakkaks tema adjutandiks? Ainult ega ta vist võta. Ta on mulle pahane, et tookord luiskasin.”

Viktor ei pannud tähele, et oli laagrist kaugele eemale läinud ja teerajalt kõrvale kaldunud. Lund oli sel talvel palju. Koheva vaibaga kaetud maapinnale langesid haraliste puude sinakad varjud. Viktorile meeldis lumes hulkuda. Ta unustas oma meelepaha, haaras madalale vajunud oksast kinni ja raputas seda tugevasti. Lumehelbed lendasid alla nagu suured vatitükid ja hetkeks mattus poiss nendesse - lumi kattis teda pealaest jalatallani. Lumi kukkus talle krae vahele, külm näpistas nägu ja kaela.

Viktor tegi mütsi lumest puhtaks, lüües seda vastu puutüve, ja hakkas tagasi minema.

„Võib-olla lähen siiski komissari juurde?.. Ta näib tõesti olevat karm, kuid tegelikult on ta hea mees. Kõneleb kurjalt, kuid enesel silmad naeravad. Aga kuidas ma talle seda ütlen? Võib-olla tuleks Timkaga nõu pidada? . . .”

Eemalt oli kuulda hääli. Need tulid laagri tagant - sealt, kuhu oli paigutatud majandusrood. Tema kõrvu kostis summutatud, kuid selgesti kuuldav „hurraa”. Mis seal küll toimub? Kas lahing? .,. Kuid miks seal karjutakse, aga ei tulistata?

Viktor sööstis ülepeakaela sinna, kust kostsid hääled. Lähemale jõudes taipas ta, milles asi seisab: lapsed pidasid lumesõda.

Laagris oli lapsi õige rohkesti. Nad olid siia tulnud koos oma partisanidest vanematega. Algul hirmutas paljusid mets, selle saladuslik sosin ja öine kohutav. ulumine; mõned ei suutnud kuidagi unustada seda, et nad hädavaevu olid elusalt pääsenud fašistide küüsist. Kuid aja jooksul ununes hirm, lapsed harjusid metsaga, see oli neile nüüd koduks. Peaasi, et siin polnud sakslasi. Lapsed said omavahel kiiresti tuttavaks ja hakkasid otsima meelelahutust. Algul mängisid nad vaikselt, kartes valjusti häält teha, kuid täna läks neil lahti tõeline sõda. Lapsled eraldusid kahte gruppi, ja mõlemad grupid hakkasid teineteist ründama, karjudes käheduseni „hurraa!” ja loopides üksteist lume-pallidega.

Viktor peatus. Ka tema oleks tahtnud pealetungist osa võtta. Siin oleks ta ennast alles näidanud!

Kuid mitmed põhjused hoidsid teda tagasi. Esiteks oli kahju sinelist, teiseks oli vaja mõtelda, kuidas leida sobivat tööd, ja kolmandaks - see oli kõige tähtsam - ta ei

tahtnud kuuluda laste kilda. Millest nemad mõtlevad? Lumepallidest, mängudest... Ega's nemad tulnud siia sõdima! Elavad emade juures majandusroodus. Memmepojad! Kas nemad mõtlevad relvadest? Nemad muudkui tahaksid süüa ja vallatleda. Katsu nendega sõbrustada - komandant viib su kohe majandusroodu üle. Ja seal sa siis istud, ei saa mingit relva ega tapa ühtki vaenlast... Ei, temal ei sobi kedagi lumepallidega loopida ega kellelgi lumega kõrvu hõõruda.

Ent võitlus oli täies hoos. Ükš grupp võitis oma vaenlased ja ajas nad otse Viktori peale. Kuid ka nüüd ei astunud ta lahingusse. Ta pistis käed tasku ja hüüdis vihaselt:

„Mis kisa see teil siin on?”

Lapsed jätsid käratsemise järele. Erutusest lõõtsutades tulid nad Viktori juurde ja vaatasid austusega poissi, kelle sinelil olid kuldnööbid. Lapsed arvasid, et ta on staabist saadetud, ja lõid kartma.

„Mis siis lahti on?” küsis Vanja Semenets. “Kas siis mängida ka ei tohi?”

„Mis kära te teete. .. Aga mis siis, kui sakslased kuulevad?”

Nähes, kuidas kõik on segaduses ja missuguse austusega nad temasse suhtuvad, hakkas Viktor vahvaid sõjamehi karmilt noomima:

„Leidsite ka asja, millega aega viita! Oodake: kui komissar sellest kuuleb, ajab ta teid sedamaid partisanide juurest minema. Ohoo, küll te selle eest veel saate!”

Lapsed vaatasid süüdlaslikult maha.

„Aga mis siin siis teha? Mina olen pioneer, Mitka on pioneer ja samuti ka Saška, kuid tööd pole. . .”

Viktor vajus mõttesse.

„Kas kõik on pioneerid?” küsis ta.

„Kõik.”
„Ainttlt Fedka pole pioneer.”
„Kuid mind oleks sel aastal kindlasti vastu võetud. . .”
Viktor ei öelnud neile midagi, pöördus kannapealt ümber ja läks staapi. Ta kiirustas, kuna ta oli kindlasti otsustanud kõnelda komissariga.
Hämmeldunud lapsed vaatasid talle tusaselt järele.
„Säh sulle nüüd mängu!” ütles lõpuks Vanja. „Ja ise oleme veel pioneerid!”

LUMESÕJA KÜSIMUS

Partisanisalga komissar l\lihhail Platonovitš Gorski: tundis end sel hommikul paremini. Külmavärinaid tal enam ei olnud, ka pea ei valutanud enam, ainult väsimus ei andnud järele.
“Küll olen aga hellaks muutunud!” mõtles ta. “Tuleb end veidi liigutada ja minna värske õhu kätte.”
“Kus on Žurljak?” küsis komissar riietudes Sviridovilt. “Peab praegu teises roodus poliitõppust.”
Komissar väljus staabi muldonnist, ilma et oleks sõnagi lausunud. Sviridov tahtis oma ülemusele järele rutata, kuid Gorski ütles, et ta läheb veidi jalutama ja teda saata pole tarvis. Ta käskis adjutandil staap i jääda.
Vinge külm tuul pani tal pea kumisema. Mihhail Platonovitš isegi peatus hetkeks, kartes kukkuda.
„Pagan võtaks, kuidas haigus mind ära on kurnanud!” mõtles ta, kuid tundis end varsti palju erksamana: jahe tuul otsekui valas temasse uut jõudu.
Komissaril ei olnud eriti suurt füüsilist jõudu, kuid ta oli küllaltki tugev mees. Kogu oma netjakümne eluaasta jooksul polnud ta kunagi tõsiselt haige olnud. Enne sõda, oli ta töötanud õpetajana, siis masina-traktorijaama parteibüroo sekretärina. Nii kevadel kui ka sügisel, nii lume kui pakasega viibis Gorski tihti traktoribrigaadides, ööbis korduvalt vihmasajus. Ja häda polnud mitte kui midagi polnud olemas seda haigust, mis oleks temast jagu saanud. .
Komissar tuletas meelde oma haigeksjäämise põhjust ja naeratas, kuid kerge külmajudin käis tal üle keha.
Saanud kiire kutse, oli ta koos oma eelmise adjutandi Nikolaiga läinud Desnaa taha, kellegi õpetaja juurde, kes oli partisanisalga sidepidajaks. Tagasiteel kohtasid nad sakslasi, ja minnes jääd mööda üle jõe, sattusid jääauku. Mihhail Platonovitšil läks korda kaldale pääseda, kuid Nikolai hukkus. . .
„Pääsesin kergesti,” mõtles Gorski. Vaevumärgatav naeratus ilmus ta kahvatule näole, kuid kadus sedamaid, kui talle meenus Nikolai. „Kahju noormehest, oli hea võitleja!” .
Komissar jalutas aeglaselt laagris ringi. Pakane kõvenes. Noored jändrikud männid, .valged ja otsekui vatist, seisid

tardunult tihedates udupilvedes; kaskede pikad härmatisega kaetud oksad ripnesid alla hõbedaste serpentiinilintidena. Väike kahvatu päikeseketas paistis vaevu läbi jäise udu. Puhus külm tuul, mis tõi endaga kaasa peenikest lund.
Kohates komissari, tervitasid partisanid teda rõõmsalt. Iga sammuga läks ta käik kindlamaks, ta tundis, kuidas ta keha järjest tugevamaks ,muutub. Ta jõudis kohani, kus teerada hargnes, ja peatus. Kuhu minna? Talle meenus, et partisanisalga parteibüroo sekretär Pavel Sidorovitš peab teises roodus poliitõppust, ja suundus sinna.
Kuid teise rooduni komissar ei jõudnud. Lund täistuisanud puude vahelt ilmus Pavel Sidorovitš, kes juba oli staapi tagasi minemas.

„Ah, Platonõtš! Kas juba retkevalmis? Tervist! Noh, kuidas sa end tunned? Kas pole ehk veel vara?”
„Enesetunne on mul suurepärane.”
„Tean, kui suurepärane, olen ise niisugust ujumist oma nahal tunda saanud.”
„Kas pidasid poliitõppust?”
„Jah. Jutustasin kaheksasaja kaheteistkümnenda aasta partisanidest. Kuulajad olid huvitatud Davõdovist ja tema luuletustest. Kuid mina kahjuks ei mäleta ühtki.”
„Küsi Ljubalt, tema tunneb kirjandust...”
Nad süütasid suitsud ja pöördusid tagasi. Teel pidasid nad nõu selle üle, missugust küsimust parteibüroo koosolekul üles tõsta. Äkki katkestasid nad kõneluse ja peatusid kuulatades. Kuskilt kõrvalt kostis vali, vaimustatud “hur-raa!”
„Lastepere peab lahingut,” naeratas komissar.
„Küllap vist Timka neid militariseerib. Sõjakas poiss! Tassis külavanema tarest kanu, pärast aga ei saanud rahu, kas ehk ei peeta seda varguseks. Naljakas tegelane!”
„Ei, Timka ei lähe Ivan Pavlovitšist sammugi eemale, seal aga on vististi see „kindralipoeg”. Poiss on nähtavasti tulise loomuga.”
Viktorit meenutades tundis komissar, kuidas ta süda rõõmsaks ja soojaks muutus. Meenutas teda, ja jälle kerkis ta silme ette ta oma poeg.
„Teevad lärmi. See pole sugugi hea,” lausus Pavel Sidorovitš.

„Lähme õige nende juurde. See on huvitav. Mina, Pavlo, ei saa olla ükskõikne nende rahutute noorte kodanikkude suhtes. Ma vist isegi peaksin nendega lumesõda!”

Sumades suure vaevaga sügavas lumes, tõmbudes küüru madalal ripnevate puuokste all, nii läksid nad sinna, kust kostsid hääled. Mändidelt varisev lumi kattis õlad, kukkus krae vahele, tungis mütsi de ja kraede tihedasse karusnahka. Oma koormast vabanenud männid noogutasid okstega neile järele.

Mihhail Platonovitš ja Pavel Sidorovitš jõudsid lagendikuni ja peatusid puude varjus. Sügavas lumes jooksid lapsed, lendasid lumepallid, vilksatasid punetavad, õnnelikud näod. Ka Mihhail Platonovitši näole ilmus naeratus, ta silmades süttisid lõbusad tulukesed. Žurljak nägi, et komissari huvitab väga, missugune pool võidab.

Lõpuks sai üks grupp teisest võitu. Võidetud lõid taganema, nad oleksid komissarile ja parteiorganisaatorile peaaegu otsa jooksnud. Sel hetkel kostis kuskilt hüüe: „Mis kisa see teil siin on?”
Mihhail Platonovitš vaatas naeratades Žurljakile otsa. „Kas kuuled, Viktor kutsub korrale. Ja mina mõtlesin rumalast peast, et tema ongi siin see peamine eestvedaja: Nad kuulatasid huviga edasist kõnelust.
„Tubli poiss!” kiitis Pavel Sidorovitš Viktorit. „Saab asjast aru.”
Pärast Viktori eemaldumist hakkasid poisid vaidlema. „Kas kuuled? Pioneerid... Tähendab, see on neil meeles. See küsimus tuleb tingimata parteibürool üles tõsta.” „Lumesõjast?” küsis Žurljak naeratades.
„Mitte lumesõjast, vaid pioneerirühmast. Lapsed kaebavad, et neil ei ole pioneerirühma ja nad ei tea, mis teha.”

„Pioneerid tuleb Ljuba hoolde usaldada - organiseerigu neid. Ta on ju õpetaja ja komsomoliorganisatsiooni sekretär.”
Nad läksid tagasi nende poolt lumme sõtkutud rada mööda.
Komissar peatus kahe kõrge männi vahel:
„Mul on just niisamasugune poeg kui see Viktor.. Hirmus vallatu, kuid taibukas. Isegi mängides on ta alati tõsine ja asjalik. Ja samuti juhib ta nooremaid õigele teele. .. Ma ainult ei tea, kuidas ta

praegu seal. . .”

Pavel Sidorovitš polnud veel kunagi näinud, et komissar oleks nii unistavalt ja õrnalt naeratanud. Märkamatult nakatas see meeleolu Žurljakki ja talle meenus ta oma poeg.
„Minu oma juba võitleb. On leitnant.”
Vaikides sammusid nad kuni staabini. Kumbki neist oli süvenenud oma mõtteisse ja mälestustesse.

UUES OSAS

Lukan tuli von Freilichi kabinetist välja rõõmsalt eru;tatuna. Ta võttis musta politseinikumundri taskust suure ruudulise rätiku ja pühkis higi oma kiilaspealt. Värisevi käsi võttis ta sigareti ja hakkas suitsetama.
Ta kõrvus kõlasid ikka veel von Freilichi sõnad:
„Teid ei unusta füürer ega väejuhatus. Partisanide hävitamine on meie ühine ülesanne. Teie teened on meile teada. Me hindame neid väga kõrgelt. Kui sõda lõpeb, tasutakse teile, härra Lemiško, kõik väärikalt. Praegu aga tuleb aina tegutseda ja tegutseda!”
Lukan kuulas hinge kinni pidades seda häält. Ta tundis ühtaegu rõõmu ja hirmu. Ta kartis küsida peaasja: missu.gune töö teda siis ootab?
„Teie peate hakkama partisaniks,” lõpetas von Freilich rahulikult oma jutu.
Lukan sai vaevu aru, mida kindral tahab öelda. Esitleda end partisanina? Ta läheb metsa ja seal.tuntakse ta kohe ära. . . Ta otsmik kattus külma higiga.
„Te võtate enesega kaasa paarkümmend politseinikku, kõik ustavad inimesed. Koos teiega tuleb šeff, härra Stirke.” . .
Von Freilich osutas peaga ülemleitnaridile, kes viibis kõnelusel. Ülemleitnant kummardus vaikides.
Lukani süda läks kergemaks.
„Ärge unustage: oma töö eest te saate tasu. Kõigest muust teatab teile ülemleitnant, keda te tulevikus hakkate hüüdma lihtsalt Ivan Rõžkoviks. Välja sõita tuleb juba „täna!”
Von Freilich kummardus paberite kohale, andes sellega mõista, et kõnelus on lõppenud. Stirke ja Lukan tõstsid

hüvastijätuks käe mütsi juurde ja astusid ukse poole. Von Freilich käskis Stirkel kohale jääda.
Lukan kõndis mööda koridori, oodates oma šeffi. See niipea ei tulnud. Ilmudes naeratas ta sõbralikult ja ütles Lukanile vene keeles:
„Niisiis, härra... see tähendab - seltsimees komandör, meil tuleb koos tööle asuda. Ma hakkan teie juures staabiülemaks. ..” Ta paljastas lõbusalt oma suured kollased hambad. „Küll sel von Freilichil on alles nupp! Ega ta pole nagu kolonel Bloch. . .” .
Lukan ja Stirke astusid tänavale. Öösel oli sadanud lund. Lumi oli katnud majad, mis näisid asustamata, suurte mütsidega. Tuul kandis hangesid ühest kohast teise, tuiskas näkku lund. Juba ammu polnud keegi kõnniteid puhastanud, ja liikuda oli raske. Vähesed jalakäijad läksid mööda kitsaid radasid.
„Meil teiega, komandör, tuleb ringi rännata metsades. Loodan teie kogemustele ja teadmistele. . .”
„Pole viga, kõik läheb hästi. Ega me esimest korda!”
Nad astusid politseihoonesse. Siin oll ühte tuppa kogunenud oma paarkümmend meest. Lukan jõllitas silmi: nad olid liiga ebatavaliselt riietatud. Mõni oli juba jõudnud oma jalad pista tugevatesse

vildikutesse, panna jalga soojad püksid ja selga lambanahkse kasuka, kuid teised alles tõmbasid enestele selga pakse villaseid särke. Mõnedel olid peas soojad läkiläkid, milleloli punane partisanilint. Ülemleitnanti nähes ajasid'end kõik sirgu.' ') .

„Tervist, partisanid!” hüüdis Stirke lõbusalt ja talle kajas vastuseks rahulolev naer. „Kuidas riided on, kas soojad?”

„Soojad.”

“Niisiis, härrad, see tähendab seltsimehed, tutvuge oma komandörlga. See on seltsimees Ljutõi. Mina aga olen teil staabiülemaks. Kas on arusaadav?”

„Täiesti arusaadav.”

„Seadke end valmis, tunni aja pärast sõidame välja.”

Lukan ja Stirke väljusid. Ülemleitnant läks telefoni juurde, kõneles kellegagi kaua, karjus midagi, kuid Lukan ei saanud millestki aru. Stirke viskas telefonitoru kurjalt hargile ja lausus vene keeles:

„Pagan neid võtaks! Linnast välja me peame sõitma kinnises autos. Keegi ei tohi meid siin näha. Šeff käskis areteeritud aga enne kuhugi ära viia. . . Lähme, muidu viidab ta seal palju aega.”

Lukan oli elevil. Kuigi ta teadis, et ta igas asjas sõltub oma „staabiülemast”, meeldis talle, et too kogu aeg peab temaga nõu. Ja Lukan tõusis iseenese silmis. .

Lävel põrkasid nad kokku mehega, kes oli küllaltki imelikult rõivastatud. Üleriie oli saksa oma, ainult mütsil ilutses Lukanile nii tuttav märk - hõbedane kolmikhark. Võõras tervitas lõbusalt Stirket. Nad ei kõnelnud teineteisega kaua, ning Lukan sai aru ainult ukraina keeles öeldud sõnadest: „Nüüdsest peale, auväärt Stirke, hakkan ma esindama suurt Ukrainat. Ha-ha-haa!...”

Tänaval ütles Stirke Lukanile:

„Küll sel von Freilichil on alles nupp! Minu sõber ülemleitnant Gulbach läheb samuti metsa. See on rühm ukraina „partisane”. Nad peavad võitlema partisanide vastu, füüreri „vastu” ja meie „vastu”, komandör. Loodan, et me metsas kohtume. Meil tuleb Gulbachiga sidet pidada. Näete, kuidas on lood!”

Lukan imestas: tõesti, kui tark on see kindral Freilich! Vaadake ainult, missugusesse võrku ta partisanid mässib. Nagu ämblik kärbse. Noh, annaks jumal, et maa peal jälle kord ja rahu hakkaksid valitsema!

Nad läksid vanglaõuele. Seal seisis „hingematja” – suur, rautatud auto, milles viidi surmamõistetuid hukkamisele. Selle ümber askeldasid kaks sakslast. Üks tuli neile vastu ja hakkas Stirkega rääkima.

Kuna Lukan saksa: keelt ei osanud, polnud tal mõtet kõrvu teritada. Ta vaatles suurt vanglaõue, laskis pilgul libiseda üle trellitatud akende, millest hoovas paksu auru. Peahoonest toodi välja hulk kahvatuid ja piinatud inimesi. Need viidi auto juurde ja sea: hakati neid püssipäradega „hingematjasse” ajama. Lukan teadis, et need inimesed viiakse hukkamisele, kuid tal polnud neist kahju, vaid ta vaatles neid külma kahjurõõmuga.

Kõige taga sammus poiss. Autoukse juures tõstis ta pea, vaatas millegipärast üles, siis heitis pilgu kõrvale, Lukanile näis, et poiss ajas äkki silmad pärani ja ta pilk peatus temal kauem kui vaja. Lukan märkas selles tigedat, vaenu-

likku tulukest. Poiss pööras selja. Hetke .pärast oli ta juba autos. Politseinik lõi raudukse kinni ja keeras selle lukku.

„Kus olen ma seda poissi näinud?” murdis Lukan pead. „Midagi tuttavat...” Talle ei andnud rahu poisi silmad, mis olid täis viha.

Auto hakkas mürisema, laskis välja musta suitsupilve ja sõitiS tasa värava poole. Stirke andis

hüvastijätuks sakslasele kätt. Pärast seletas ta oma „komandörile”:

„Kohe viiakse need kohale, ja auto sõidab tagasi meie järele. Tore masin, eks? Pole midagi teha, täna tuleb ka meil temaga sõita.”

Lukan kuulas Stirket ja püüdis kogu aeg meelde tuletada, kus ta seda poissi oli näinud. Äkki sähvas tal mõte peast läbi: see on ju Vassili.. . Vassili Ivanovitšl

Ta peatus.

„Kuhu nad viidi? Kas nõkku?”

„Oh ei, jaama, ja sealt Oswiecimi,” vastas Stirke. „Kas neid peetakse laagris kinni kuni sõja lõpuni?”

„Oh ei! Oswiecim - see on vabrik. Seal toimub palju huvitavaid asju. Meditsiinilised katsed, eksperimendid... Ja peaasi, härra von Freilichil on seal vabrik. . . Ta töötab nad kiiresti ümber!”

Saksapärase täpsusega sõitis „hingematja” täpselt tunni aja pärast politsei õuele.

Just samal ajal astus Lukan sisse Stirke juurde, kes oli samuti jõudnud ümber riietuda. Lukan näis oma laias mustas lambanahkses kasukas paksuna ja kohmakana. Suure läkiläki alt vaatasid kollased silmad, tallenahast krae peal tolknes punakas habemetutt, rinnale olid ristamisi asetatud rihmad, küljel rippus kollane püstolitasku, käes olital saksa automaat.

Midagi uut ja võimsat oli ilmunud Lukani silmadesse. Ta ei oodanud nüüd enam „staabiülema” käske, vaid astus otsustaval ja kindlal kõnnakul tuppa, kus viibisid „partisanid”, ja andis käskluse: “Rivistuda!”

... Juba pimenes, kui „hingematja” peatus linna taga inimtühjal põllul, ja temast väljus Lukan koos oma jõuguga.

Mehed, kelle mütsideloli punane lint, tammusid lumes. Lukan ja Stirke koos kahe siiasõitnuga läksid veidi kõrvale.

Ühel neist oli kerge linnamehe palitu seljas, kollased saapad jalas ja ebamäärast värvi müts peas. Teisel, töömehe moodi riietatud habemikul, olid elavad, rahutud silmad.

„Pidage mee1es,” andis Stirke neile viimaseid juhendeid, „käituge rahulikult ja kindlalt. Teie olete tööline, teie aga kaadrikomandör, kelle tema päästis. Võitke nende usaldus! Ilmutage vahvust. Kuid peaasi - uurige kõik välja: asukoht, partisanide arv ja nende relvastus. Püüdke meie garnisone hoiatada partisanide kavatsuste eest.”

Vaikides surusid nad üksteise kätt. Kaks meest pöörasid kähku teisele teele.

Maa peale laskus öö.

VABADUSSE!

Rong tormas edasi kord täie auruga, nii et vagunid ragisesid, kord roomas aga vaevaliselt, Qtsekui poleks tal enam jõudu kiirust juurde võtta. Vahel peatus ta sõidul pikemat aega.

Vagun, milles Vassiljok koos oma seltsimeestega viibis, oli arvatavasti alles hiljuti kohandatud areteeritute veoks: külguks oli kõvasti kinni taotud ja rautatud, tillukesele aknale olid ette pandud tugevadtrellid. Jäine õhk tungis vagunisse nagu paks valge vedelik. Seintele ja laele ilmus sinkjashall härmakord, mis sarnanes vanal puul tekkinud seenega; Seintelt hoovas külma, põrandapragude vahelt puhus tuul sisse, ent õhk oli ikkagi väga raske.

Et saada sooja, surusid inimesed end üksteise vastu, kuigi vagunis oli nii kitsas, et isegi magada tuli istudes.

Vagunis oli täiesti pime. Ainult siis, kui rong sõitis möcda jaamast, tungis vagunisse ja vilksatas seinal ahtake valgusviir. Peale selle valgustati veel aeg-ajalt vagunit heleda taskulambiga. Siis tõstsid inimesed pea ja avasid hetkeks silmad.

Vaguni lõpposas oli väike kinnine platvorm. Ukses oli avaus, mis sarnanes kiirustades tehtud kassaluugiga. Selle läbi anti kord päevas igale areteeritule kruus vett ja tükk mingisugust vastikut segu, mida nimetati leivaks. Sellesama avause kaudu vaatas valvesõdur vahetevahel vagunisse, valgustades seda taskulambiga. Platvormil põles tuhmilt traatvõrguga kaitstud elektripirn.
329

Valvesõdur ei lahkunud kunagi oma postilt. Ta kas kõndis vilistades mööda platvormi või istus toolil, ja siis näg:d areteeritud ta mütsi ülaosa. Vahel ta tukkus, toetudes vastu seina.

Vassiljok istus platvormi lähedal Fjodor Kalatšovi kõrval, kellest oli saanud ta kaitsja ja kasvataja.

. . Kui neid vanglaõuele toodi ja suure musta auto juurde viidi, taipasid kõik, et nüüd on lõpp. Vassiljok tundis seda seistes musta ukse ees, mis nagu metsloom inimesi neelas. Ta vaatas üles, et veel kord näha taevast, jätta sellega hüvasti, kuid unustas kohe kõik, märgates Lukani kollaseid silmi. Ta kohkus. Ei, mitte enese pärast, vaid ema ja oma sõprade pärast, keda Lukan võib anda vaenlase kätte. Teda, Vassiljokki, aga ootab niikuinii mõne minuti pärast surm. .. Ta ei kuulnud isegi sõnu, mis keegi pimedusse heitis:

„Ja ongi kõik, seltsimehed! Meie viimne teekond...”

Vassiljok needis mõttes Lukani, kes end fašistidele oli müünud ning kes nüüd tingimata areteerib ta ema, võtab kinni Miška ja Timka. Koos nendega aga hävib suur üritus. . .

Vassiljok ohkas raskelt, ta õlad vabisesid, sisselangenud põskedel veeresid pisarad.

„Vassiljok, kas oled meelt heitmas? Ära karda: kahte surma ei sure keegi.”

„Ega ma ei karda,” vastas Vassiljok Kalatšovile.

„Mis siis lahti on?”

„Nägin Lukani.”

„Pagan teda võtaks!”

Ja Kalatšov pöördus kõikide poole:

„Seltsimehed! Põgenegem! Jookskem igale poole laiali. Need, kel õnnestub pääseda, maksku kätte kõigi eest!”

Sellest mõtles juba igaüks isegi, ja inimesed ohkasid vabamalt, tundes, et isegi niisuguses raskes seisukorras leidub mingisugune väljapääs.

Neid sõidutati jaama ja aeti „hingematjast” vagunisse. Vassiljokile meenus, et saksa kindraloli ähvardanud teda saata Oswiecimi.

„Fjodor Ivanovitš,” pöördus ta Kalatšovi pooloe, „võib olla saadetakse meid tõesti Oswiecimi?”

Kalatšovi asemel vastas vaguni nurgast keegi teine:

230

„Mädarõigas pole rõikast magusam: Kas sa, nooruk, tead, mis tähendab Oswiecim? See'p see on! Ma ju põgenesin otse Poolast, ja poolakad jutustasid mulle. Oswiecim see on surmalaager. Sealt pole veel keegi elusana välja tulnud.”

„Noh, Oswiecim on veel kaugel,” sisistas läbi hammaste Kalatšov, ja kõik said temast aru.

„Kaugel? Kuid sa vaata, missugused seinad siin on — kas neid saab hammastega läbi närida?”

Kõnelus katkes, kuid igaüks kompas tahtmatult seinu ja põrandat. Tõsi, paljaste kätega ei saa siin midagi ära teha. Oleks väike kirves või vähemalt mingisugune nuga!.. .

Inimesed aina mõlgutasid mõtteid põgenemisest. Hulk plaane pandi ette. Mõned soovitasid rebida akna eest võre, teised - proovida lammutada vaguni põrandat. Kuid Kalatšov taipas, et see kõik pole teostatav. Siiski ei kaotanud ta lootust.

Vassiljok vaatles kogu aeg tähelepanelikult valvesõdurit. See oli näotu heledajuukseline mehike. Väikesel kortsus ja kollasel näol, mis sarnanes kõrvitsaga, oli näha heledaid sassis kulme, punast

nösunina ja kala moodi ümmargusi pungsilmi. Tal oli harjumuseks tihtilugu pilgutada oma valkjaid ripsmeid. Riided rippusid tal seljas nagu hernehirmutisel. Kogu aeg oli platvormilt kuulda tema tammumist, ta ümises midagi omaette või astus luugi juurde ja vaatas kaua vagunisse. Siis ta silmad muutusid veel ümmargusemaks, pilkusid harvemalt ja nendesse ilmus midagi uudishimutaolist ning ühtlasi ähvardavat. Ta liigutas kogu aeg oma kitsaid veretuid huuli, pobises midagi omaette ja ajas taoti ebaloomulikult õieli oma kaela, ning Vassiljok märkas, et see on väga peenike ja sooniline.

Talle turgatas pähe mõte: pigistada seda kaela - valvesõdur ei jõuaks piiksatadagi... Ent kuidas sa kätega temani ulatud?

Kalatšovi mõtted töötasid juba uue plaani kallal. Ta mõõtis pilguga platvormile viiva ukse sees olevat avaust ja Vassiljoki õlgade laiust. Täiskasvanu sealt läbi ei poe, kuid Vassiljoki pea ja ka ta ise peaksid läbi mahtuma... Sakslane ei pannud luuki kinni isegi siis, kui ta toolil istudes tukkus. Mis siis, kui... Ja see mõte ei läinud Kalatšo

231

vil enam peast. Ta taipas, et ainuke tee vabadusse viib selle ukses leiduva väikese avause kaudu. Midagi muud polnud võimalik välja mõtelda.

Kalatšov ei lausunud sellest kellelegi sõnakestki, kuid juba elas sellest plaanist, mõtles kõik igapidi läbi ja oli erutatud. Kord kujutas ta endale ette, et Vassiljok oli ettevaatlikult roninud läbi avause ja võtnud valvesõdurilt relva - ja siis ta süda hüppas rõõmu pärast; kord näis talle, et kõik ta kaalutlused on asjatud ja et sest ei tule midagi välja. Siis käis tal judin üle selja, ta oleks tahtnud üles karata, joosta mööda vagunit ja rusikatega taguda vastu seina - ükspuha, neid ootab ikkagi laager. . . surmalaager! Kuid. seIre hirmsa mõtte asemele ilmus lootus, ja Kalatšov ootas jälle öö saabumist.

. . . Rong tormas kiiresti edasi. Vaguni seinte taga ulus tuul, läbi aknaava sadas lund sisse. Väljas oli juba ammu pime. Platvormile viiva ukse avausest tungis kollakat valgust. Valvesõdurit polnud kuulda: vististi tukkus ta jälle.

Kalatšov tõusis ja hiilis ettevaatlikult ukse poole; ta pidi peaaegu kellegi käele või jalale astuma.

„Pagana pihta! Kuhu sa ronid?” oli kuulda tasast sõimlemist.

„Tasa!” sosistas Kalatšov. „Noh, tee ruumi!”

Ukse lähedal olijad said nä.htavasti aru, et Kalatšov mitte niisama mööda vagunit ei jaluta, ja nihkusid eemale. Mõni tõusis püsti ja kõik pöörasid oma pilgud Kalatšovile.

Kalatšov mõõtis sõimedega ukseavause laiust. Siis tõmbas ta Vassiljoki enese juurde. See ei taibanud midagi ja imestas, miks Kalatšov kompab tema pead ja õlgu. Kuid ka see ei rahuldanud Kalatšovi ja ta käskis sosinal, et Vassiljok prooviks oma pead avausest läbi pista.

Vassiljoki süda hakkas tugevasti vasardama: ta sai otsekohe Fjodor Ivanovitši mõttest aru. Vassiljok oli kõigeks valmis: ta ronib läbi selle augu, haarab kätega kinni sakslase peenikesest kaelast ja hakkab teda kõigest jõust kägisama, seni kui ta tema surnuks lämmatab! Ta hakkas pead ettevaatlikult avausse pistma. Juba oli pool pead luugist läbi, ja ta nägi sakslast, kes tukkus toolil, uinutatuna ratastemürinast. Kuid sel hetkel pidurdas vedur, vagunid kolksatasid, siis paiskusid järsult edasi. Valvesõdur tõstis pea ja pistis kiruma. Kõik heitsid maha otsekui komando

232

peale. Avauses süttis taskulamp, mille valgusjuga jooksis üle kogu vaguni ja siis kustus.

Vassiljok vabises nagu palavikus. Veel mõni hetk ja ta oleks sakslasele kallale tormanud, oleks temaga võidelnud elu ja surma peale. ... Vassiljok kujutas enesele selgesti ette valvesõduri vimmas keha, tema allavajunud pead ja peenikest kortsulist kaela. Kui saaks kaela pihta lüüa kirvega või susata sellesse noaga!

Poisi pähe turgatas mõte: aga mis siis, kui visata selle kaela ümber silmus? . Ta sosistas midagi Kalatšovile kõrva sisse.

Fjodor ei vastanud kohe, ja Vassiljokile näis algul, et Kalatšov ei kuulnud teda. Kuid siis surus Kalatšov poisi tugevasti enda vastu ja sosistas vaimustatult:
„Tubli poiss! Oled tõesti tubli poiss!”

Natukese aja pärast hoidIs Kalatšov käes pikka nööri, mis oli kokku keeratud lõhkirebitud pesu ribadest ja mille otsa oli tehtud silmus. Vagunis ei maganud keegi. Inimesed, seisid püsti, kõikide silmad põlesid lootusrikkalt. Uksealune koht vabastati. Kalatšov vaatas ettevaatlikult avausse. Valvesõdur tukkus jälle, ta pea kõikus rongi liikumise taktis siia-sinna.
Hinge kinni pidades upitas Kalatšov Vassiljoki üles. See puges ettevaatlikult avausse.
Siis sündis kõik välgukiirusel.

Linguga püütud valvesõdur tõmmati ukseni. Ta automaat kolksatas põrandale. Kõik, kes olid lähedal ja ulatusid nöörist kinni haarama, tõmbasid seda, ja nii tugevasti, et Kalatšovil tuli neid ohjeldada, sest muidu nad oleksid. võinud nööri katki rebida. Mõne minuti pärast langes Vassiljok platvormile nende poolt kägistatud valvesõduri otsa ja hakkas uksel kannatamatult otsima riivi.

Vagunisse paiskus sisse külma. Inimesed hingasid täie dnnaga värsket õhku. Uks oli lahti, et minna vastu mitte ööle ja külmale, vaid elule ja vabadusele!

Esimesenä hüppas vagunist välja Kalatšov, relvastatud saksa püstoli ja automaadiga, tema järel kukkus külma lumme Vassiljok...

ALJONKA

Aljonka ilmus ootamatult. Ta oli kahvatu, ja Ivan Pavlovitš taipas kohe, et tütarlaps tuli halbade teadetega.

Komandör hindas ja austas Aljonkat, kes oli partisani,salga asutamise algusest peale olnud nende parimaks sidepidajaks. Aljonka lõpetas enne sõda kaheksanda klassi. Kui algas sõda, ilmus ta sõjakomissariaati palvega saata teda rindele. Seal nägigi teda Ivan Pavlovitš, kes tol korral organiseeris partisanisalka ja valis ustavaid sidepidajaid. Talle meeldis Aljonka meelekindlus. Ta taipas: niisugune hakkab südilt vaenlase vastu võitlema. Ta kõneles kaua tütarlapsega, ent kui ta talle ettepaneku tegi jääda tagalasse vaenlase juurde ja hakata partisanisalga sidepldajaks, vaatas tütarlaps talle umbusklikuIt otsa:
„Ega te ait ei vea?”
Ivan Pavlovitš imestas:
„Kuidas võin ma sind alt vedada?”
„Aga niimoodi, et ma ei pääse rindele ja jään ka siin. . .ilma tegevuseta!”
Rajoonikomitee sekretär naeratas:
„Arvad, et jätame su siia, ise aga läheme ära? Ei, partei jätab meid siia. See on seltsimees Stalini käsk.”
„Olen nõus,” lausus tütarlaps tasa ja. surus tugevasti Ivan Pavlovitši kätt.

See tütarlaps, kommunistlik noor, oli väsimatu. Ta andis partisanisalga komandörile üle tähtsaid teateid vaenlaste kohta, värbas partisanisalka ustavaid inimesi. Teda tuleta.sid tänu ja armastusega meelde paljud, mitte üksi Ljonja Ustjužanin . . .
„Mis on juhtunud, Aljonka?” küsis komissar temalt erutatult kohe pärast teretamist.
„Silmapilk , “ jutustan. Paluksin vett...”

Talle anti kruus teed. Aljonka võttis selle kätte, tahtis suu juurde tõsta, kuld mõtles siis ümber, pani kruusi lauale ja võttis peopesadega selle ümbert kinni.

Timka, kes istus komandöri korralduste ootel ukse juures, vaatles tütarlast huviga. Timka ei näinud ta silmi, mis olid pööratud Ivan Pavlovitši poole, kuid ta nägi peent kõrgele tõstetud kulmu,

pikki ripsmeid, lühikest nina ja tihedaid heledaid juukseid. Aljonka tundis endal poisi

234

tähelepanelikku pilku ja vaatas tagasi. Ta naeratas Timkale oma säravate hallide silmadega ja pööras siis näo uuesti komandöri poole.
„Ilus!” mõtles Timka. „Väga ilus.”
Aljonka küsis Ivan Pavlovitšilt:
„Kas olete kuulnud, et meie metsadesse on siginenud mingisugune väesalk?”
„Väesalk?” küsis omakorda Sidorenko.
„Ligi kakskümmend viis meest. Räägitakse, et dessant.” Ivan Pavlovitš tõusis püsti:
„Ütled, et dessant? Noh, see on alles huvitav... Mis sa sellest tead?”
„Ise nägin.”
Unustades teekruusi, hakkas Aljonka jutustama:
„Õhtu eel tulid nad külasse. Neil olid seljas ilusad lambanahksed kasukad, mütsidel punased lindid. Saksa automaadid, meie vintpüssid. Neil on ka Degtjarovi-tüüpi kuulipildujad. Komandör on üle neljakümne... Inimesed jooksid neid vastu võtma, pool küla tuli kokku. Igaüks tahab ju teada, mis kodumaal sünnib! Nende komandör esines kõnega. Ta ei meeldinud mulle esimesest pilgust peale: näha kohe, et on kavalpea, silmad teisel niisugused kollased, vastikud ning vaatavad vilksti siia-sinna nagu vargal, ja kogu aeg näpib oma väikest habet. „Meid saadeti siia sakslasi hävitama,” teatas ta. Ja hakkas kõiki sõimama. „Kas.
teate,” karjus ta, “missuguses olukorras on meie Punaarmee? Ta on puruks pekstud ja näljane... Sõdurid surevad võitlusväljal, sakslased aga on piiranud sisse Moskva, vallutanud Leningradi ja lähenevad Uraalile. Kõik lootused on teil! Need, kel on võimalik, tulgu kokku ja mingu sakslaste vastu; hävitage neid, muidu hukkub Venemaa. Ärge lootke Punaarmeele,” ütles ta. „Lootke omaenese jõule.” “
Ivan Pavlovitš ja komissar vahetasid pilke. Aljonka jätkas:
„Inimesed taipasid, et siin pole kõik korras. Kuid mõni, nagu nende jutust kuulsin, kaotas julguse: „Näe, kuhu meie sõdimine viis! Oleme kadunud...” Sain kohe aru: need pole partisanid.”
Komissar pöördus Ivan Pavlovitši poole:
„Kas Moskva pole meile mingist dessandist teatanud?”

235

„Absoluutselt mitte midagi. Tuleb viivitamatult järele pärida. Timka, kutsu radist siia!”
Timka lendas minema: nagu nool. Ta tahtis väga kuulda, mis see tütarlaps edasi jutustab. .. Jõudnud radisti telki, andis ta komandöri käsu üle ja jooksis kiiresti tagasi. Ta kandis käsu täitmisest ette ja jäi liikumatult ukse juurde seisma, kuulatades pinevalt.
Aljonka jätkas: .
„ .. . Nad valisid välja üksteistkümmend rauka ja noorukit. “Kas tulete meiega?” küsisid nad. Noh, inimesed polnud ses asjas kindlad ja ka mina sosistasin neile: „Ärge uskuge!” -„Me mõtleme järele,” ütlesid nad. „Või niimoodi? Venemaa hukkub, teie aga poete põõsasse! Maha lasta need reeturid!” Ja... lasksidki maha.”
„Lasksid maha?'
„Viisid juurviljaaedadesse ja. . . tehti kõigile lõpp.”
Muldonni astus radist. Staabis valitses vaikus.
„Provokatsioon! Kindlasti provokatsioon!” lausus komissar.
Komandör andis radistile radiogrammi:
„Kiirtelegramm!” ütles ta ja pöördus komissari poole:
„Muidugi provokatsioon!”

Sel hetkel kandis Sviridov ette, et partisanisalka olid linnast tulnud kaks meest, kes paluvad end partisaniks vastu võtta.

Lõpetanud jutu Aljonkaga, käskis Ivan Pavlovitš Timkal uustulnukad sisse kutsuda. Vastuvõtt oli tavaliseks asjaks: iga päev ilmusid partisanisalka kümned inimesed. Tulid kolhoosnikud ja töölised linnadest. . .

„Mina olen Zitomirist," ütles pikakasvuline suvipalitus mees, ise sealjuures ringi vaadates. „Olin tööline. See aga on mu seltsimees - Punaarmee politruk Švatško. Ma varjasin teda pärast tema haavatasaamist, kuid siis taipasin, et nad võtavad meid kinni, ja veel pealegi... . nii-öelda, iga patrioodi kohus... Me hulkusime kaua ringi, kuid siiski leidsime teid üles. Nii et võtke meid vastu, hakkame võitlema nii, kuidas oskame. Siin on mu dokumendid."

Ta tõstis oma kulunud palitu hõlma, harutas voodri lahti ja võttis sealt passi ja tööraamatu.

„Kuid mul ei jäänud midagi järele." lausus tema kaaslane, väikest kasvu tüse mees tursunud silmalaugudega.

236

„Ainult parteipileti esimese lehe hoidsin alles. Arvan, et iseloomustuse saan juba teie käest."

Ta tõmbas pintsakuvoodri vahelt mingi paberitüki ja ulatas komandörile.

Ivan Pavlovitš vaatas dokumendid tähelepanelikult läbi ja andis nad vaikides komissarile.

„Olgu pealegi, seltsimehed, meil pole põhjust teid mitte uskuda. Võidelge... Sviridov, juhata nad kolmandasse roodu!"

Timka nägi, kuidas uustulnukate silmad lõid rõõmsalt särama. „Nähtavasti sõjakad onud," mõtles ta.

Hiljem, kuuldes komandöri vestlust eriosakonna ülemaga, imestas Timka.

„Meile siin dokumendid alati tõtt ei räägi," lausus komandör. „Kui tulevad dokumentidega - ära usu, kui aga ilma dokumehtideta - ära usu samuti. Nad võib-olla pole halvad inimesed, kuid neid tuleb tähelepanelikult kontrollida. Mulle nad just väga ei meeldi. Korralda neile järelevalve: olgu iga nende samm meil teada. Ja uuri ka veel seda uut „partisanisalka". Kahtlemata on see vaenlaste osav võte. On vaja võimalikult kiiresti paljastada ja hävitada see jõuk, muidu võib ta meile õige palju kahju teha."

Timka vaatas komandörile pilguga, mis oli täis armastust. „Tema teab kõik. .. Sakslastel ei õnnestu kunagi teda kavalusega üle trumbata."

POOLAS

Vassiljok ei tundnud külma. Pakane ja tuul isegi meeldisid talle. Ta vaatas mõnuga, kuidas hingeõhk suust väljudes langebhärmatisena kraele. Tal olid soojad jalatsid ta sai õigusega enesele riided, mis valvesõduri seljast ära võeti põgenemisel vagunist.

Poiss vaatas pinevalt ööpimedusse ja kuulatas.

Metsa kohal paistis täiskuu. Ta kiirtest hõbetatud kerged pilved seisid taeva tumedal taustal liikumatult. Kuuvalguses helkisid ja särasid lumised puuladvad, tüvede vahele langesid mustad varjud.

Metsas valitses surmavaikus.

237

Lähedases metsavahimajakeses magasid Vassiljoki seltsimehed . . .

Neid oli pärast põgenemist üle kahekümne inimese kokku kogunenud, teised valgusid ööpimeduses laiali.

Pilkases pimeduses, võideldes hirmsa. lumetuisuga, olid nad siis rännanud mööda võõrast maad,

hoides üksteise lähedale. Ees kõndis Kalatšov. Tal oli automaat, kuid kõik teadsid, et nende juhil on veel võrratu tugevam relv: tahe võita.

Nälja ja väsimuse tõttu ei püsinud inimesed jalul, kuid nad tõusid ning läksid jäHe edasi - vabanemisrõõm andis neile jõudu. Ja igaüks teadis: kui nad enam käia ei jõua, siis lähevad nad roomates edasi ida poole, omade juurde. Kes teab, kui kaugele neid sõidutati? Võib-olla on nad juba sakslaste maal. . .

Kui hakkas koitma, olid põgenikud lagedal väljal. Inimesed muutusid rahutuks - neid võidi märgata. Kuid Kalatšov oli rahulik nagu ikka.

Nad laskusid nõkku. Siin vajusid nad vööni lume sisse.

„Peatuda puhkuseks!" tegi Kalatšov korralduse. Inimesed langesid otse lumme.

"Vaja minna metsani," andis keegi nõu.

„Päeva veedame siin!" ütles Kalatšov käskival häälel.

„Nad võivad meid leida... Siin on lage koht..."

„Oleme nõos. Kes pagan hakkab niisuguse ilmaga väljal ringi hulkuma?"

„Aga kui tulevad jälgi mööda?"

„Jäljed on kinni tuisanud."

Tuul oli tõesti tasandanud ja lumega katnud raja, mida mööda põgenikud äsja olid tulnud. Vastu vaielda oli asjata: Kalatšovil oli kahtlemata õigus.

„Rookige lund ja kogunege ühte kohta, siis on soojem," korraldas ta enesekindlalt.

Tunnimees heitis kingule põõsa alla. .

Päev möödus ärevalt, ent kuidagi märkamatult. Ilm muutus paremaks, päike tuli välja. Kaugel kirdes mustendas mets; läänes, ainult inõne kilomeetri kaugusel, paistsid mingisuguse asula majad, säras katoliku kiriku kõrge katus.

„Me oleme Poolas või Lääne-Ukrainas," ütles Kalatšov.

„Ennäe, kuhu need lurjused meid on ajanud!" imestas keegi.

„Ütle aitäh, et mitte Oswiecimi ahju."

Kui pimenes, läksid nad edasi. Päeva jooksul olid nad end välja puhanud, isegi maganud, kuid kõige enam piinas neid talumatu nälg. Viimane jõud oli kadumas. Näis, et ainult Kalatšov oli väsimatu. Ta astus kindlal kõnnakul kõigi ees ja puhastas seltsimeeste1e teed. Tema järel sammus Vassiljok. Ta oli üsna kõhnaks ja jõuetuks jäänud, kuid ei kaotanud lootust. Kui kaua ka käia ja ainult lund neelata tuleks, siiski jõuab ta omade juurde, kohtab ema, leiab Kullilaanest sõbrad ja Ivan Pavlovitši . . .

Kui nad metsa jõudsid, meenus Vassiljokile kodupaik.

"Mis siis, kui see oleks Kullilaas! . . ." mõtles ta ja naeratas.

Kõrges männikus oli soojem, ja peaasi - kõigil läks süda rahulikumaks. Käinud ära paar kilomeetrit, peatusid nad puhkuseks.

„Siin peaks olema käbisid," lausus Kalatšov.

Hakati lund kätega laiali kaapima; keegi hüppas üles, haaras okstest kinni ja kompas neid. Nad leidsid tõepoolest käbisid. Terve tund aega oli metsas kuulda raginat: nälginud inimesed kiskusid oma kangestunud sõrmede ja hammastega kuivi külmunud käbisid väikesteks osadeks, et leida toitvaid seemneid.

Kogu öö läksid nad edasi ja alles hommikul peatusid puhkuseks.

Kalatšov läks, pisut kõrvale, et uurida ümbrust.

"Kõigest on näha, et oleme suures metsas," arvas keegi.

„See on väga hea."

„Võib- olla kohtame partisane," ütles Vassiljok lootusrikkalt.

„Niisuguses metsas?"

„Kui ei kohta, hakkame ise partisanidena võitlema. Olen ju partisan.”
„Eks sa näe! Kuid mis sa ülekuulamistel ütlesid?” Kõik puhkesid naerma.
„Kes siis sina, Makarenko, oled? Ütlesid: vaene kingsepp.
Ise aga oled leitnant. Ha-ha-haa!”
„Peab siis neile õigust rääkima?”
Kõikide meeleolu paranes. Tunti end erksamana ja kindlamana.

239

„Hangime relvi. . .”
„Alguseks on meil automaat ja püstol juba olemas.” Kalatšov eemaldus veidi teistest ja kuulis äkki põõsas mingit kahinat. Ta surus end vastu puud, tõstis püssi ja tardus. Mõni hetk valitses vaikus. Siis oli jälle kuulda sahinat ja miski vilksatas lumiste okste vahel.

See oli metskits. Ta tõstis oma ilusa pea kõrgele ja vaatas ringi. Tema ninasõõrmeist lendasidõhku väikesed valged aurujoad. Ta haistis ohtu.

Algul Kalatšov kartis tulistada, kuigi teadis, et praegu toit neile ise suhu jookseb: lask oleks võinud neid rceta. Kuid sealsamas tuli talle teine mõte: kui siin elutsevad kitsed, siis tähendab see seda, et mets on tohutu suur; siis ei saa inimesi lähedal olla, ja pauku ei kuule keegi.

Automaadi ragin katkestas äkki metsavaikust, kõlas vastu kajana. Kits kukkus ja hakkas jalgadega vehklema, nii et lumi tuiskas.

Kunagi elus polnud Vassiljok söönud midagi maitsvamat! Teiste eeskuju järgides torkas ta lõkketule leeki teritatud kepi otsas väikesi punaseid liha tükk e ja ahnelt neelas ta siis need pooltoorelt alla. Kehakinnitus paranda;; kõikide meel,eolu.
„Ei me vabaduses hukku!” ütles keegi lõbusaIt. „Mis sina siis mõtlesid? . . .”
Ja jälle rändasid nad lumes edasi, kummardudes puude all ja kuulatades tähelepanelikult vähimatki sahinat. Ikka lootsid nad kahata veel mõnda laoma, kuid peale jänese- ja rebasejälgede ei leidnud nad midagi.

Öösel sattusid nad äkki üksiku metsavahimajakese juurde. Nad poleks seda puude varjus ja lumehangedes märganudki, kui koer poleks hakanud haukuma.

Kalatšov sammus metsavahimaja poole. Avanes väga hea juhus oma asukohta kindlaks teha. Mõnus oleks olnud ka end soojendada ja puhata.
Väike, rebasega sarnanev koer ründas algul tulijaid, kuid siis ta vist taipas, et parem on haida kaugemale, puges kuhugi ja jäi vait.
Koputamise peale ei vastatud kaua. Siis oli kuulda uste kriuksumist, kostis vali köha ja kellegi hääl. Vassiljok ei saanud ühestki sõnast aru, kuid, ta aimas, et hääl on vanamehe oma.

240

„Tehke uks lahti,” palus Kalatšov.
„Kes seal on?” küsiti poola keeles.
„Omad...”
Hetke pärast krigises riiv ja lõgises ukselink.
„Palun, pan.”
Vassiljokile haavas vastu soajust ning elumaja ja taidu meeldivat lõhna. Äkki tundis ta nõrkust ja lõi lävel vaaruma. Kui süüdati valgus, nägi Vassiljok pikka kasvu küürus vanataati puhtaksaetud kortsulise näaga, kust välja paistsid julged silmad ja katkanina.
„Mida panid soovivad?” küsis vanataat.

Kalatšov tegi vana paalakaga juttu. See vastas kõigile küsimustele kindlalt ja väärikalt. Vassiljok taipas, et nad viibivad Poolas, Holmi ümbruses. Nõukagude piirini oli siit üle viiekümne kilameetri.

Need siin olid kõrvalised kohad, ja vanataat polnud sakslasi kunagi .näinud. Kui vanataat teada sai, et tema jutukaaslased on Venemaalt, hakkas ta oma kõnesse paetama venekeelseid sõnu. Kui ta kõigile Kalatšovi küsimustele oli vastanud, osutas ta lauale ja küsis:
„Kas panid on näljased?”
„Seda küll,” vastas Kalatšov.
„Josia!” hüüdis vanamees kedagi.
Kirju kardina tagant väljus noor naine. Käigul püüdis ta korda seada oma sassis juukseid. Ta selja taga märkas Vassiljok kellegi silmi, mis uudistavalt olid pööratud tulnukate poale.

„Minu tütar,” seletas vanataat. „Elas külas, kakskümmend kilomeetrit siit eemal. Nüüd aga on minu juures. Ta mehe hukkasid sakslased, ma siis võtsingi tema ja tütrepoja enese juurde. Nii on lõbusam ja rahulikum.”

Josia teretas ja asus siis kähku ja enesekindlalt õhtusööki valmistama. Näis, nagu ei märkaks ta inimesi, kes täitsid kogu toa; ta toimetas kiirustamata ja väärikalt. nagu paleks neil esimest karda niisuguseid öisi külalisi.

„Kas see on pan metsavahi kagu perekand?” küsis Kalatšov.
„Mul on veel poeg,” vastas vanataat.

Kalatšov küsis uudishimulikult, kus ta poeg praegu viibib, kuid vanataat teeskles, nagu paleks ta küsimust kuulnudki.

241

„Josia pani lauale lõhnava värske leivapätsi, tõi hapukapsast ja kurke. Vanataat andis veel lisaks suure tüki pekki.
„Lasksin metssea maha. Sööge terviseks,” ütles ta. Söödi vaikides.
Vanataat popsutas piipu ja vaatles mehi takseeriva pilguga, püüdes ära arvata, kes nad on. Pärast õhtusööki aga küsis:

„Kui see pole saladus, siis ehk panid jutustaksid, kuidas nad kaugelt Venemaalt sattusid meie metsadesse?”

Keegi polnud Kalatšovi komandöriks valinud, kuid kõik pidasid teda algusest peale oma vanemaks. Seepärast nad nüüd vaikisid, oodates, mis tema ütleb. Kalatšov hakkas jutustama kõigest, mis nendega oli juhtunud. Vana poolakas noogutas kaastundlikult pead. Mõttesse vajunult seisis Josia ahju ääres. Vassiljok märkas nüüd ka heledapäist Suurte silmadega poissi, kes neid tähelepanelikult jälgis, pistnud oma näo välja kirju kardina vahelt.

Mehed istusid põrandale maha, kuna nad olid väsinud raskest teekonnast ja kõigest sellest, mis nad olid läbi elanud, ja kui Fjodor oma jutustuse lõpetas, magasid juba peaaegu kõik. Kalatšovi silmad olid samuti kinni vajumas.
„Mida seltsimehed nüüd peale hakkavad?” küsis vanataat.
„Mis siis ikka teha?.. Hakkame fašiste hävitama. Püüame omade juurde pääseda.”

„See on hea asi. Sakslane ei lase kedagi elada. Kuni ta siin on, ei ole poola ega vene rahval head elu. Sakslane hävitab kõik ära. Teadku seltsimehed, et poolakaid ta tapab hirmsasti. Paneb vangi, veab välja rasketele töödele. Poola rahvas läheb metsadesse, hävitab sakslast.”

Kalatšov pures oma sõrmi: ta kartis, et uni võtab võimust. Kuid ta ei tohi magada! Tuleb lasta kõigil puhata homme vaja ju jälle teele asuda. Kuid mis see vanataat räägib? Poolakad lähevad metsadesse? Tahtejõu abil sai Kalatšov unest võitu.
„Ma palun teid väga, aidake meil kokku saada poola partisanidega,” ütles ta.
Vanataat lõi silmad maha.

242

„Meie vajame nende abi, muidu võivad sakslased meid hukata. Meie vajame relvi,” käis Kalatšov

peale.

Poolakas vaatas talle tähelepanelikult otsa. Kalatšov märkas, et vanataadi südames võitlevad kaks tunnet — soov rääkida siiralt ja mingisugune umbusaldus.

Kõnelusse segas end äkki Josia:

„Kas isa siis ei näe, et need on head inimesed? Parem ta mõtelgu järele, kas ta tõesti ei saa neid aidata!” .

Vanataadi silmad lõid särama. Miks ei peaks ta usaldama neid inimesi, kes nii siiralt talle kõigest jutustasid. .. Hetke pärast ütles ta:

„Olgu pealegi. Aeg on nüüd ärev ja ohtlik. Sa ei tea, kes on su sõber, kes vaenlane. Kuid venelasi ma usun. Vene inimesed on head. Poola riik pole olnud sõpruses nõukogude riigiga ahnete panide pärast. Ma aitan teid. Kui aga olete halvad inimesed, mis siis ikka. Las pan jumal näeb minu õigust!”

Poolakas hakkas riietuma. Ta pani pihtkasuka selga ja pöördus Kalatšovi poole:

„See on halb, et su poistel ei ole relvi. Kui seltsimees tahab, võin natuke relvi anda. Tarvis metsa minna, Josia aga jääb siia valvama.”

. . . Koidu eel tulid vanataat, Kalatšov ja Vassiljok metsast tagasi. Nad tõid reel kaasa viisteistkümmend poola vintpüssi, kaks kergekuulipildujat, mitu mõõka ja kaste padrunitega.

Päeval uuris Kalatšov ümbrust. Täiesti kõrvaline koht. Paljude kilomeetrite ulatuses ümberringi olid vaid metsad ja sood. Üksik metsavahimajake oli ümbritsetud kõrge taraga, selle taga aga mühasid ja oigasid põlised männid.

Partisanisalk rivistus väikesel õuel. Kalatšov ei tundnud oma mehi äragi: nad olid korraga elavnenud, muutunud nooremaks, käitusid enesekindlalt ja julgelt. Päeval olid põgenikud habet ajanud, end pesnud ja korraldanud. .Josia soojendas suures katlas vahetpidamata vett. Naine võttis Venemaalt tulnud külalisi vastu nagu sugulasi, nagu kõige lähedasemaid inimesi.

Nüüd ei seisnud Kalatšovi ees näljast ja piinamistest kurnatud inimesed, vaid tugev võitlusvõimeline rühm, kes oli valmis vaenlasega lahingut lööma.

„Seltsimehed!” lausus Kalatšov. „Kallid seltsimehed! . .,” Ta hääl hakkas värisema, silmadesse valgusid pisarad, kuid ta sai enesest võitu. „Meie oleme nõukogude inimesed. Me seisime hukatuse äärel, kuid me rabelesime sealt välja ja oleme nüüd vabaduses. Tõotame siis, et meie, säästmata jõudu ja isegi elu, hakkame võitlema neetud vaenlaste - fašistlike barbarite - vastu, kõigi orjastatud rahvaste vabaduse eest!”

„Tõotame!”

„Tõotame emakesele Kodumaale, et meie, tema pojad, kes me oleme temast kaugele paisatud, jääme talle truuks kuni viimse hingetõmbeni!”

„Tõotame!”

„Tõotame suurele Stalinile, et oleme valmis võitluseks, oleme valmis täitma tema antud ülesandeid!”

„Tõotame!”

„Tõotame poola rahvale, kelle maal me praegu viibime ja kes meid nii hästi vastu võttis, meie eest hoolitses ja tõelist vennaarmastust üles näitas, - tõotame, seltsimehed, et me hakkame võitlema poola töörahva õnne ja vabaduse eest!”

„Tõotame!”

Josia pühkis valge põllega pisaraid. Stas seisis ta kõrval nagu võlutud, vana Janusz aga ütles tütrele heldinult:

„Kas näed, tütreke, missugused nad on, need venelased!. . . Tõelised inimesed!”

Teist korda oma võitleja-elu kestel vandus Vassiljok truudust Kodumaale. Ja talle tundus, et ta näeb jälle enese ees oma sõprade pidulikke nägusid Kullilaanes . . .

Kalatšov jätkas:

„Panen ette meie partisanisalk nüüd ametlikult luua ja anda talle nimeks „Rahvaste vabaduse eest”.”

„Õige!”
„Kinni tame!”
„Elagu meie partisanisalk!” .
„Ja ma panen veel ette valida partisanisalgale komandör.”
„Kalatšov!”
„Ka-la-tšov!”
Rivi läks segi, partisanid tõstsid oma komandöri üles ja hakkasid teda õhku pilduma.

244

Kõik see meenus Vassiljokile, seistes valvepostil. Nüüd polnud öö talle enam õudne, kuna ta teadis, et nad pole relvadeta ja et neil on tore komandör Fjodor Ivanovitš, kes oli talle saanud sama armsaks nagu Ivan Pavlovitš.

„Oi, kui kohtuksime Ivan Pavlovitšiga... kui kohtuksid kaks niisugust komandöri! .. . Kuidas küll Miška ja Timka imestaksid! . .. Aga ema?.. Vaeseke, ta on vististi oma silmad peast välja nutnud. Aga võib-olla...”

Ja ta silmade ette kerkis jälle kollaste silmadega Lukani tüse kogu mustas politseinikuvormis.

„Oodaku ainult. .. Ikkagi leian selle koera ka maailma lõpust. “ leian ta üles ja karistan. . .”

Ta tundis end selleks küllaldaselt tugevana.

Kuigi Vassiljok oli vanglas istunud, oli ta siiski selle talve jooksul märksa kasvanud ja mehistunud. Ta oli hiljuti saanud kuueteistkümne aastaseks.

Vassiljok süvenes oma mõtteisse, kuid pidas sealjuures metsa kogu aeg silmas. Äkki näis talle, nagu liiguks keegi puude vahel. Tähelepanelikult vaadates nägi ta, et lund mööda tulevad ettevaatlikult lähemale kaks inimkogu. Vassiljok jooksis ruttu õuele ja koputas aknale. Hetke pärast väljus Kalatšov.

Kalatšovi taga tuli köhatades nähtavale vana Janusz: „See on Kastus.”

Partisanid teadsid juba, et Januszi poeg Kastus on poola partisanisalga luuraja ja et ta varsti pidi tulema isa juurde. Juba kaks päeva ootasid nad teda kannatamatult. Kui nad õue astusid, peatusid kaks suusatajat heledasti valgustatud metsalagendikuI, neist umbes kolmesaja sammu kaugusel, siis pöördusid suusatajad uuesti metsa poole.

Janusz hüüdis:

„Kas sina, Kastus?”

„Mina, isa.”

„Tule julgesti.” .

„Aga kes seal sinuga kaasas on?”

„Need on head inimesed, pojuke.”

Üks suusatajaist tuli nende juurde, teine aga varjas end tamme taha.

„Tublid poisid!” mõtles Kalatšov. „Tegutsevad ettevaatlikult. “

245

Natukese aja pärast vestlesid poola partisanisalga luurajad soojas metsavahimajakeses südamlikult Kalatšovi meestega. Hinge kinni pidades kuulasid Kalatšovi mehed Kastusi juttu sündmustest rindel. Poola partisanid võtsid iga päev raadioteateid vastu..

Järgmisel päeval jõudsid Kalatšov ja tema mehed Adam .Mickiewiczi nimelise poola partisanisalga asukohta: Siin võeti nad vennalikult vastu.

Poola partisanisalga abiga sai Kalatšovi partisanisalk enesele suusad ja relvastust. Kastus andis venelastele pidulikult üle raadiovastuvõtja.

Kalatšov otsustas alustada retke. Partisanisalgal tuli Poolast lahkudes minna läbi terve Ukraina üsna rindeni. Kalatšoviga ühinesid veel ligi nelikümmend inimest, kes olid põgeneriud hitlerlaste

surmalaagreist.
Nõukogude partisanid jätsid poola partisanidega soojalt hüvasti.
„Nägemiseni !”
„Õnnelikku jällenägemist võidupäeval!”
„Surm fašismile, vabadus rahvastele!”
„Soovime lahinguõnne!”
Partisanisalk asus teele. Kalatšov ise sammus veel kaua teiste järel, vesteldes poola partisanisalga komandöriga ja Kastusiga. Jätnud nendega hüvasti, läks ta partisanisalga etteotsa ja juhtis seda ida poole. Et veel kord külastada vana Januszi metsavahimajakest, kaldusid nad paari kilomeetri võrra paremale, jätsid uuesti metsavahiperekonnaga hüvasti ja tänasid teda vennaliku abi eest.
„Nägemiseni!” ütles vana Janusz lihtsalt, Jósia ja Stas aga saatsid neid pisarsilmi.
Partisanisalk jätkas oma teekonda.

RAUDTEE

Hommik saabus märkamatult. Jäine udu haihtus pikkamööda. Ümberringi muutus kõik halliks. Ülesõidukohal tulid aegamisi nähtavale teeäärsed pajud. Taamal paistsid läbi hommikuse udu tared ja sirged paplid väikese haruraudteejaama juures.

246

Miška istus noorte puude taga, mis suvel täiesti varjasid madalavõitu tammi ja raudteeliini. Ta oli lumme kaevanud üsna sügava augu ja kükitas seal nagu lumejänes. Soojade riiete peal oli tal veel maskeerimismantel. Poisi selja taga oli org, mis muutus sügavaks nõoks. Nõgu mööda võis pääseda luhale, kus kasvas kõrge ja tihe kõrkjastik. Kõrkjastik oli partisanidele heaks peidupaigaks. August, kus Miška istus, oli lume alt rööbastern tõmmatud tugev nöör. Tuli sellest sikutada - ja raudteetammil lõhkes kohe tugevajõuline miin. Rohkem kui kolmsada meetrit Miškast eemal nõoveerul lamasid teised partisanid.

Miška vaatas tähelepanelikult ettepoole ja kuulatas. Ümberringi valitses vaikus, ainult raudteejaama kohal tiirlesid kraaksudes varesed, aimates saaki.

Sellest polnud veel kuudki möödas, kui Ljonja Ustjužanini rühm raudtee juurde oli tulnud. Rühm oli niivõrd palju suurenenud, et iga minöör hakkas ise juhtima temale usaldatud õhkijate komandot. Isegi Miška polnud enam lihtsalt Miška, vaid kogenud õhkija, komandör: tema juhtimise all olid neli noort partisani. Minööritööd tundis ta meisterIikult ja ta meenutas nüüd muiates seda Miškat, keda tookord suvehommikul oli jõe ülepääsukoha pommitamine hirmsasti ehmatanud.

Miška oli suureks sirgunud. Vildikute, sooja mugava poolkasuka ja vattpükstega erines ta vähe teistest partisanidest. Igal juhul poleks keegi võinud öelda, et ta käib alles viieteistkümnendat aastat.
„Kui vana sa oled, seltsimees komandör?” küsis vahel mõni ta uutest sõpradest.
Miška kortsutas asjalikult kulme:
„Kui palju aastaid sa mulle annaksid?”
„Seitseteist või kaheksateist.”
„Miks sa siis veel küsid?”
Ja Miška tegi teist juttu.
Varem käisid partisanid raudtee ääres harva. Ööd kui päevad sõitsid seal rongid. Algul oli minööridel kerge töötada. Kuid otsekohe pärast seda, kui esimesed ešelonid .õhku lendasid, pandi rongide öine liiklemine seisma. Sakslased kõvendasid valvet ja igal hommikul kontrolliti, kas kuskil pole miine.

247

Ustjužanini juurde tuli noori. Ta organiseeris uustulnukaist seitse gruppi: viis kuni kümme inimest igas grupis. Peale selle saatis ta paljud noorukid partisanisalka Ivan Pavlovitši juurde.

Ustjužanini grupid tegutsesid nüüd kahel naabruses asuval magistraalil. Partisanid otsustasid mitte ühtki tähtsat ešeloni läbi lasta. Kui Ljonjal lõppes lõhkeaine, juhatasid uustulnukad talle kätte tee vaenlase suurtükiväe ladude juurde, ja asi oli otsustatud. Tavaliste miinide asemel mineeriti nüüd tugevajõuliste laengutega, mis ei lõhkunud ainult raudteetammi, vaid hävitasid ka veduri ja vagunid.

. . . Raudtee-äärsele tegutsemisalale oli Miška oma seltsimeestega tulnud juba eile. Kogu päeva istusid nad kõrkjastikus, uurides rongide liiklemist ja otsides sobivat ligipääsu raudteetammile. Öösel hiilisid nad läbi nõo raudtee juurde. Oma valgetes maskeerimismantlites läksid nad vabalt kuni raudteeliinini. Neil oli kaasas tooli kümne tugevajõulise laengu jaoks.

Õhkijate täielikuks rahulduseks valitses kogu raudteeliinil vaikus. Isegi lähedane haruraudteejaam ei andnud mingit elumärki.

Miška pani kaks tugevajõulist miini mitte täiesti rööpa alla, vaid kõrvale, umbes kahe meetri kaugusele liipritest. Ei nüüd leia sakslased oma miiniotsijatega midagi, nuuskurkoerte vastu aga on olemas hea abinõu - tubakas või pipar. Paned mii ni ja siis muudkui oota. Ja kui läheneb oodatav ešelon, pole muud vaja, kui et käsi ei värahtaks.

Miška oli luurajailt teada saanud, et liinil oodatakse ešeloni tankide, vedelkütte ja laskemoonaga. Juba ligi nädal aega oli see ešelon kõvendatud valve all liikunud jaamast jaama, ja nüüd oli ta kuskil lähedal. Kõik partisanigrupid, sealhulgas ka Ustjužanini grupp, valmistasid talle lõkse. Missugusesse neist satub ešelon?

Miška oleks väga tahtnud ise hävitada selle ešeloni. Tema arvel oli juba kaks ešeloni, kuid mfs tähendasid need võrreldes Ljonja poolt tammist allalastud ešelonidega!

Mõttesse vajununa ei märganudki Miška, et oli juba läinud üsna valgeks. Rahutult küsis ta eneselt: mispärast ei ole raudteel ikka veel mingit liikumist? Oma peidukohast, mis asus raudteetammist ligi poolteistsada meetrit eemal. nägi ta vaevumärgatavat rada, mis viis raudteeliini juurde.

Need olid jäljed, mis õhkijad oma mineerimiskäigul järele olid jätnud. Poisid olid rajale puistariud tubakat ja jäljed enda järel hoolikalt tasandanud, siis oli neile veel appi tulnud külm öine tuul, ja nüüd ei võinud madal lohk lumepinnal kõrvalises isikus enam kahtlust äratada. .

Möödus veel tund aega, ja alles siis tekkis raudteel elu; Kuskil kaugel huilgas vedur läbilõikavalt. Kestev kaja kandus mööda põldu kaugele. Miška märkas raudteejaama juures inimesi. Need liikusid piki raudteetammi. Varsti lähenes Miška varjupaigale kümmekond sakslast. Kaks neist sammusid miiniotsijatega piki liipreid, kolmandal oli kaasas lambakoer. Miška surus end vastu maad ja pidas hinge kinni.

Siis kuuldus liikumismürinat ja rataste kolksumist. Raskelt puhkides roomas aeglaselt mööda vana vilets vedur, lükates enda ees kaht platvormi, mis olid laaditud liivaga. Miška naeratas: sakslased tarvitasid kavalust.

Kui rataste kolksumine vaibus ja vedur enesest teatas kestvate huigetega, hakkas äkki kaugelt kostma üha tugevnevat mürinat.

Miška muutus rahutuks. Ta unustas ohu, pistis pea lumevalli tagant välja ja nägi kiiresti lähenevat ešeloni. Kas lasta õhku või mitte? Võib-olla on see tavaline ešelon? . . . Kui Ljonja siin oleks, tunneks ta rataste kolksumisest ära, kas ešelon on täislaadungiga või tühi. Ta oli õpetanud ka Miškat, kuidas ešelon ära tunda, kuid seda tarkust omandada polnudki nii väga lihtne. Mürin oli õige tugev, kuid mine tea! Sellal vedur lähenes, vilistas vahete vahel ja laskis välja valget auru, huigeldes vastastikku esimese veduriga.

Miška pigistas nii kõvasti nööri oma käes, et ta küüned tugevasti peopessa lõikusid. Veduri järel venis terve rida pikki inäärdunud kollaseid vaguneid. Rong juba lähenes miinile, kuid Miška polnud veelotsusele jõudnud, mis ešelon see on. Ta pidi juba nöörist tõmbama, kuid märkas, et vagunite taga on tühjad platvormid, ja ka vagunid pole laaditud. Ta avas pingutusest siniseks tõmbunud rusika.

„Tühi rong! Peaaegu oleksin õhku lasknud...”

Miška oli enesega rahul. Tähendab, ka tema suudab välja pidada nagu Ljonja Ustjužanin. Ljonja oli kogu aeg õpetanud, et väljapidamine on kõige tähtsam. Kui avaneb hea

juhus ešeloni õhku lasta, siis tuleb õhku lasta see kõige väärtuslikum. Kui lased õhku tühja rongi, sakslased ainult rõõmustavad, sest väärtuslik laadung pääseb siis läbi kahjustamatult.

Möödus veel üks tühi rong.

„Kae, kus kaabakad! Veavad tühje vaguneid. Arvatavasti vilja veoks. Noh, küll te veel saate!. ...”

Teise ešeloni järel sõitis kolmas. Miška tundis vaistlikult, et seda ešeloni tal just vaja oligi. Rong roomas aeglaselt, raskelt, ja ta mürin erines märksa teiste ešelonide mürinast.

„Ljonja räägib õigust - võib vahet teha! Ainult kuidas õigesti ära arvata, kas see on too ešelon, mida mul vaja läheb'?” arutles Miška.

Ešeloni polnud veel näha, kuid poisi kõrvu kostis kisa, oli kuulda tulistamist. Miška tardus. Ega ometi avastatud partisane?

Ta rahunes veidi, kui märkas dresiini. Fašistid tulistasid õhku, kontrollides teed. Nad uurisid teraselt raudteeliini. Miška oli veendunud, et dresiini järel tuleb raske ešelon; Võib-olla seesama, millest rääkisid luurajad.

Ešeloni vedasid kaks vedurit. Madalatel platvormidel seisid presendiga kaetud tankid; nende järelolid vagunid, siis bensiinitsisternid ja jälle vagunid.

Miškal jäi hing kinni, kõrvus hakkas kumisema. See kõik oli nagu unes. Ta käsi värises ja tundus, et tal ei jätku jõudu nööri tõmbamiseks. Ta hakkas kaalutlema, millal on parem miini plahvatama panna: kas vedurite või tsisternide all? Kahju, et tsisternid on vedurist kaugel! Kui lasta miinil nende all lõhkeda, võivad vedurid ja tankid jääda terveks... Esimene vedur jõudis juba miini kohale. Mida küll teha?

Juba ongi teine vedur... Miška tõmbas jõuga nöörist. Plahvatuse õhusurve paiskas ta lumme.

Algul ei kuulnud ta midagi peale kildude terava vingumise ja purunevate vagunite kohutava ragina. Ta avas silmad, tõstis pea ja nägi, et raudteeliinil toimub midagi uskumatut. Vedurid olid rööpaist välja tormanud: üks neist oli veerenud tammist alla, teine aga pööranud ratastega ülespoole ja lamas põiki raudteel. Vagunid olid paiskunud üksteise otsa, bensiinitsistern lõõmas, ja tuli kandus ühest

vagunist teise. Hirmsa jõuga lendas õhku teine tsistern ja hakkasid lõhkema mürsud.

Miška roomas ettevaatlikult nõo poole, pani siis suusad alla ja sööstis orgu. Ümberringi oli kõik suitsust must.

Hetke pärast kihutas kogu Miška grupp sügavas nõos kiiresti edasi. Jõudnud kõrkjastikku, partisanid peatusid ja vaatasid kaua raudteele. Sealt kostsid ühtesoodu plahvatused ja tõusid kõrgele suitsusambad.

Miška naeratas õnnelikult ja lõikas hooikalt oma automaadi pärale kolmanda suure nelinurga.

PIONEERIRÜHMA KOONDUS

Ljubov Ivanovnale lisandus uus hoolealune - pioneerirühm. juba järgmisel päeval pärast seda, kui parteibüroo oli Ljubov Ivanovnale ülesandeks teinud organiseerida tööd laste hulgas, jutustas ta Mihhail Platonovitšile esimesest pioneerirühma koondusest.
„Kogu lastepere tuli kokku. Isegi väike Verotška, ka see tuli. Ütlen neile: „Pioneerid, tõstke käed üles!" Kõik tõstsid, ja tema ka. Lapsed puhkesid naerma ja keegi küsis: „Mis pioneer siis sina oled?" Tema aga vaatas meile kõõrdi otsa
ja ütles: „Olen jah pioneer!" Ja kogu aeg istus ta tõsiselt ning tähtsalt. Naljakas tüdrukuke!... Kirjutati siis kõik pioneerid üles, ülejäänud aga hüüdsid: „Võtke meid ka vastu! Ka meie hakkame pioneerideks." Kaua vaieldi selle üle, mis rühmale nimeks panna. Üks ütleb „Surm Hitlerile!", teine paneb ette „Noor partisan", kolmas: „Oktoobrirevolutsiooni-nimeline pioneerirühm". Lõpuks tegi Viktor ettepaneku: „Kutsume oma pioneerirühma seltsimees Stalini nimeliseks." - „Õige!" kostsid hüüded. „See nimi sobib." Pioneerirühma nõukogu esimeheks valiti Viktor."

Mihhail Platonovitš kuulas huviga. Taloli kahju, et ta ise polnud saanud minna koondusele.

„Hüva," ütles ta. „Tegin korralduse raamatute, vihikute ja pliiatsite kohta. Sa, Ljuba, hakkad vabal ajal lapsi õpetama. Siis ei jää nad õpinguis maha ja tegelevad ühtlasi tulusa asjaga."

Kui Ljubov Ivanovna komissari juurest väljus, tulid talle vastu pioneerirühma nõukogu liikmed eesotsas Viktoriga.

251

„Ljubov Ivanovna," ütles Viktor erutatult. „Meie moodustasime nüüd neli salka. Fedja salk võtab oma šefluse alla hobused. Tolja salk aga hakkab padruneid puhastama. .. Missuguseid padruneid? Kas teie pole siis näinud? Need on kaua maa sees olnud ja kattunud õhukese rohelise korraga. Neid padruneid on palju... Tüdrukud hakkavad haigeid talitama ja partisanidele labakindaid kuduma. Verotška ütles, et ka tema tahab saada pioneeriks, ja lubas vanaemal aidata kartuleid koorida. Meie otsustasime. .." Viktori silmad lõid särama. Ta vaatas ainiti Ljubov Ivanovnale otsa, et näha, mis muljet ta sõnad avaldavad. „.. . Meie otsustasime asutada isetegevusringi. Paljud lapsed teavad peast luuletusi, oskavad laule. Kolka mängib mandoliini, Vanja aga kitarri. Ja õhkijail on nii mandoliin kui ka kitarr. Eks ole see hea? Meil ju teatrit ja kino ei ole, aga kas partisanid ei tahaks kuulata? . . ."
„Väga hea," ütles Ljubov Ivanovna ja ta peas vilksatas mõ.te: „Vaat mul Viktorit!"
See aga jätkas:
„Otsustasime veel... Varsti on ju Punaarmee päev. Eks ole nii? Enne sõda oli meil sel päeval tingimata pidulik koondus. Me otsustasime läbi viia pioneerirühma koo nduse ning kutsuda ka komandöri ja komissari."
„Õige, kutsuge. Hakake ette varmistama ka kunstilist osa."
"Küll me sellega hakkama saame! Kuid me tahtsime teid paluda," Viktor langetas pea, „et teie kutsuksite komissari."
"Miks siis mina? Minge ise tema juurde, ta on praegu staabis. "

Viktor vaikis. Ta poleks tahtnud komissari silmade ette sattuda: nimetab teda ehk jälle „kindralipojaks", hakkab teda naerma... Oh, kui komissar poleks nii kuri ta peale! . . .
„Noh, kuidas me siis läheme? Äkki ajab meid välja?" Ljubov Ivanovna puhkes naerma:
„Seda kardad ilmaaegu! Noh, kui nii, siis lähme koos." Komissar kergitas imestunult kulme, kui nägi jälle Ljubov Ivanovnat koos lastega.
„Ahaa, pioneerid! Astuge sisse, astuge sisse. Noh, tublid poisid, võtke istet ja jutustage."
Ta naeratlevad silmad peatusid Viktoril. See punastas.

252

kuid sai enesest võitu ja tõrjus pisarad tagasi. Kui ainult komissar ei hakkaks ta üle naerma

pioneerirühma nõukogu liikmete juuresolekul! See oleks alles häbi!
Kuid komissar ei meenutanud ühe sõnagagi tema eksimust. Ta kutsus välja oma adjutandi:
„Sviridov, too teed!” Siis aga pöördus ta pioneeride poole: „Tähendab, nüüd te ei hakka enam lumesõda pidama ega ,,hurraa” karjuma?”
Pioneerirühma nõukogu liikmed langetasid süüdlaslikult pea. Ainult Viktor kannatas välja komissari pilgu ja teatas kindlalt:
„Ei hakka.”
Niisugune vastus nähtavasti meeldis Mihhail Platonovitšile. „Tubli poiss!” mõtles ta.“ Mõni teine oleks öelnud, et see temasse ei puutu, sest ta ise ju lumesõda ei pidanud. . . Kuid see poiss ei õigusta end. Täpselt samasugune iseloom on minu Ljonjal.” Ja komissaril tuli äkki soov paitada poisi pead.
Nähes, et komissar ei tuleta talle meelde ta pattusid, hakkas Viktor kõnelema, algul kogeldes, kuid pärast aina julgemini:
„Seltsimees komissar. .. Me tulime... et paluda meie pioneerirühma nõukogu nimel... Varsti on Punaarmee päev.. .”
Mihhail Platonovitš heitis Ljubov Ivanovnale tähendusrikka pilgu.
„Hüva, hüva. Tuleme tingimata.”
Viktor oli õnnelik. Ta oli juba unustanud oma ebameeldiva kõneluse komissariga. Tähendab, ta eksis! Arvas, et see on kuiv ja pilkehimuline inimene, tõeliselt aga - kui hea ta on! . . .
Sviridov tõi teed ja valas seda suurtesse alumiiniumkruusidesse. Siis pani ta pidulikult lauale kateloki meega ja suure saia:
„Noh, lapsed, hakake teed jooma! Maiustage veidi.”
„Me ei taha. . . Aitäh,” pomises Viktor.
„Pärast tänate.”
Lapsed ei söandanud tükk aega lauda istuda, kuid siis jõid ikkagi ära kruusitäie teed meega.
Tulid staabiülem ja komandörid. Muldonnis muutus kitsaks ja Ljubov Ivanovna ruttas pioneere ära viima.

Hüvasti jättes ütles komissar neile:
„Aga lumesõda. . . mis siis ikka, ka lumesõda võib mõnikord pidada.”
Nüüd siis kogunesid pioneerid täna määratud ajaks siia väljakule.
Viktori silmad särasid. Tema sinelil helkisid puhtakshõõrutud kuldnööbid. Ta seisis sirgelt, ja erinevalt teistest pioneeridest ei hoidnud ta kätt pea kohal, vaid mütsi kõrval, nagu tegid seda partisanisalga komandörid ja komissar. Ta laulis teistest valjemini „Internatsionaali”, millega algas pioneerirühma pidulik Punaarmee päevale pühendatud koondus.
Viktor heitis Timkale võidukaid pilke: sa vaata, kui hästi lauldakse „Internatsionaali”, nüüd kohe hakkab leegitsema pioneerilõke ja komandör ise peab kõne Punaarmeest.
Timka tundis enesel Viktori pilke ja aimas nähtavasti, mida mõtleb see ohvitserisinelis poisike. Ta tundis meelepaha, et tema polnud mingil viisil pioneerirühma tööst osa võtnud. Timka lohutas end mõttega, et küll ta veel täna koondusel näitab, kes ta niisugune on! Las siis õige vaatavad! Kuid seni ta ei tõstnud pead ja teeskles, nagu oleks tal palju tegemist Verotškaga, kes temast sammugi eemale ei läinud.
Pioneerirühma pidulik koondus avati selsamal metsalagendikuI, kus lapsed hiljuti olid pidanud lumesõda.
Lapsed olid siin lund rookinud ja selle siledaks trampinud. Lagendiku keskel lebas suur hunnik rohelisi puuoksi. Sealsamas seisis ka bensiinipudel, mille Viktor majandusroodu komandörilt suure vaevaga oli välja nurunud.
Viktor korraldas kõike. Ta oli uhke sellele, et täidab Ljubov Ivanovna enese poolt antud

ülesannet. Kõik oli tal märgitud paberilehele, ja nüüd heitis ta sellele vargsi pilke, et piduliku õhtu korda mitte rikkuda.

Oksad hakkasid lõbusalt põlema, pikad tulekeeled tõusid taeva poole. Kostis rõõmuhõiskeid. Tuleleek valgustas pioneeride õnnelikke nägusid, nende säravaid silmi. Lapsed olid vaimustuses - nad seisid tõelise pioneerilõkke juures!

Ivan Pavlovitš jutustas Punaarmeest, sellest, kuidas Punaarmee revolutsiooniaastail ja kodusõja ajal oli võidelnud nõukogude võimu ja inimeste õnne eest. Tugevast ja

võimsast Punaarmeest, kelle ridades võitlevad vihatud vaenlase vastu nii Verotška isa kui ka Timka ja Viktori isad. Partisanid aga abistavad oma armastatud armeed
hävitavad röövvallutajaid nende tagalas. Kogu rahvas on muutunud armeeks. Ja kõik partisanid, ka nende komandör Ivan Pavlovitš ning isegi nemad, pioneerid, on Punaarmee sõdurid, sest partei ja seltsimees Stalin on käskinud neil hävitada vaenlast.

Lõkketuli leegitses. Algas kontsert. Pioneerid kuulasid huviga tütarlast, kes luges värsse Punaarmeest. Kuigi peaaegu kõik lapsed teadsid neid värsse peast, kõlasid need nüüd kuidagi uudselt, iga sõna tungis otse südamesse.

Timka poetas end teiste vahelt läbi Viktorile: „Kohe esineb Verotška.”

„Missugune Verotška,” küsis Viktor valvsalt.

Miks segab Timka end võõrastesse asjadesse? Siin on korraldajaks ju tema, Viktor!

Timka seletas kõik ära.

„Leiutasid õige! Ta pole ju pioneer. .. Ja mida tema ka oskab?”

„Küll kuuled.”

„Miks sa siis varem ei öelnud? Ma oleksin ta üles märkinud.”

Sel hetkel tuletas vali käteplagin Viktorile meelde tema ülesandeid korraldajana. Ta astus ringi keskele ja andis sõna Verotškale. Kuid ilmselt oli Timka vahelesegamine tema asjadesse tublisti rikkunud ta meeleolu. Kui aga lõkketule juurde jooksis väike Verotška, kes häbelikult silmi välgutas ja näppu suus hoidis, unustas Viktor solvangu.

Verotška pilk leidis üles Timka, see pilgutas talle julgustavalt silma ja andis märku, et näpp tuleb suust välja võtta. Tütarlaps langetas kuulekalt käe, ajas pea püsti ja vaatas kuhugi lõkketulest kõrgemale.

„Lauldes laulu Stalinist

päeva võtan vastu.. ..

alustas ta lauIva häälega, ja ümberringi tekkis niisugune vaikus, et oli kuulda, kuidas pragisesid oksad.

„Pole laulu kaunimat,
kuhu jalg ka astuks!..,,”

Värsside lugemise lõpetanud, tõmbas Verotška pea õlgade vahele ja sööstis Timka poole, kuid kellegi tugevad käed püüdsid ta enne kinni, ja ta ei jõudnud veel toibuda, kui juba leidis end komandöri käte vahelt.

„Tubli tüdruk, Verotška! Ma ei teadnudki, et sa nii julge oled.”

Verotška vaatas onu komandöri lahketesse silmadesse ja enesele ootamatult ütles hoobeldes:

„Ma tean veel rohkem. Palju-palju! Ja laulda oskan ka.” .
„Laula siis meile.”
„Nii. . . häbenen.”
Verotška kõhkles. Kui Ivan Pavlovitš oleks teda veel kord palunud, ta oleks tingimata laulnud. Kuid sel hetkel kutsuti komandör koos komissariga staapi.

Kui Timka komandöri järel staapi jooksis, ootas teda meeldiv üllatus: siin nägi ta Sergeid ja koos temaga üht vanataati.

See oli onu Larion. Kui Ivan Pavlovitš ta ära tundis, taipas ta, et linna põrandaaluse keskuse liikme olid toonud siia partisanisalka mingid tähtsad. asjaolud. Juba mõnda aega ei olnud partisanisalgal ühendust põrandaalustega. Nüüd said nad onu Larioni käest teada von Freilichi saabumisest linna ja Lukani „partisanisalga” tõelistest eesmärkidest.

Komandör ja komissar jäid mõttesse. Oli ka tõepoolest, millest mõelda.

KALATŠOVI PARTISANISALK

Kalatšovi partisanisalgaga ühines teel üha uusi ja uusi inimesi. Kui Kalatšov peatus kuskil nädalaks, et teed uurida, siis jättis ta edasi minnes sellesse kohta terve partisanisalga.

Uued grupid ja salgad suurenesid ja mitmekordistusid aja jooksul ning muutusid ähvardavaks võitlusjõuks. Üsna tihti tuli teel vastu suuri ja väikesi partisanisalku. Kalatšovi mehed nägid, et maal, kus liikusid fašistid, pole ühtki. nurka, kus nõukogude inimesed nende vastu ei võitleks.
Teel itta tungis Kalatšovi partisanisalk sageli ootama-

tult kallale hitlerlaste garnisonidele ja raudteejaamadele, rikkus nende sidet, laskis ešelone rööpaist välja ja põletas vaenlase autosid.

Kohe esimestel päevadel pärast partisanisalga asutamist sai Vassiljokist Kalatšovi parim abiline. Tal jätkus nüüd energiat pikkadeks teekondadeks ja rasketeks luureretkedeks.

Ta tarvitas oskuslikult kompassi ja kaarti, mõistis maastikul vabalt orienteeruda ja peaasi - oskas kõike õigesti tähele panna. Vassiljok oli alati võitlusvalmis kõige enam paistis ta silma luurajana; nüüd oli ta juba lpurerühma komandör. Vassiljok valis enesele läbiproovitud ja kogenud luurajad. Ta võttis tähelepanelikult kuulda seltsimeeste arvamusi. Ja need, kuigi nad olid temast vanemad, ei mõtelnud sellele, et ta pole veel saanud seitsmeteistkümne aastaseks.
Mitmel korral oli Vassiljok oma luurajatega abistanud partisanisalka. Nii juhtus see ka siis, kui neil oli vaja minna üle saja kilomeetri metsatul lagendikul. Okupandid sõitsid teesid mööda vabalt ja tundsid end siin väljaspool ohtu. Kalatšov murdis pead, kuidas partisanisalgaga sellest maakohast kõige kergemini läbi pääseda.

Vassiljok jälgis, kuidas autod ükshaaval või hulgana läänest itta sõitsid ja mõtles samuti sellest, mis erutas Kalatšovi. Ja äkki turgatas tal pähe õnnelik mõte. Ta lahkus oma luurajaist ja ruttas komandöri juurde.

Kalatšov tõmbas kaardile punase pliiatsiga sirgjoone. See lõikas läbi laia ühetasase maanteeviiru, liikus edasi külade ja talude nelinurkade vahel, peatus segametsade rohelisel maa-alal ja lõppes väikese punase ringiga. Vassiljok teadis, et ring kaardil tähendab uut laagrikohta, kus partisanisalk peatub mõneks päevaks.
Ta pilk libises mööda sirget maanteejoont, mis kulges läänest itta.
„Kas see mets on kaugel?” küsis ta.
Kalatšov vastas kähku:
„Sada kaksteist kilomeetrit.”

„Kolme tunni sõit,” lausus Vassiljok just nagu endamisi. Kalatšov vaatas talle imestunult otsa, kuid vaikis. „Kas teate, Fjodor Ivanovitš, mis mina välja mõtlesin?” “Kõnele. “

„Maanteed mööda tuleb sõita autodega.”
„Autodega, ütled sa?” küsis Kalatšov.
„See läheb väga kiiresti, ja peaasi. . .”
Kalatšov tõusis laua tagant ja hakkas tares aeglaselt edasi-tagasi kõndima, arutledes seejuures valjusti:
„Võtta ,sakslasteIt viis-kuus autot. Paigutada nendele meie inimesed... Nii, nii... Tore, tõesti tore! No täitsa kindrali nupp on sul, Ivanovltš!”
Tunni aja pärast olid Kalatšov ja Vassiljok juba maantee läheduses. . .

Teel seisis kümmekond meest. Nad tammusid jalalt jalale ja keksisid paigal; mõni jooksis edasi-tagasi, püüdes sooja saada. Neid ei kiusanud niivõrd pakane, kui külm tuul, mis puhus riietest läbi., ja tungis üdini.

Teises kohas, paar kilomeetrit eemal, tuli teele välja veel üks grupp inimesi.

Varsti paistis kaugelt auto. See liikus täiesti käratult - tuul kandis mootoripõrina kšrvale. Kui auto lähenes, sammus üks ootajaist ettepoole ja lehvitas lipukest. Juht pidurdas ja auto peatus.
Hetke pärast tuli kabiinis istuval jefreitoril ronida taha autole, kus tünnidel ja kastidel juba olid aset võtnud umbes kolmkümmend sõitjat, kabiini aga istus sõnaaher mees ülemleitnandi vormis.
Sakslasest autojuht proovis temaga juttu alustada, kuid leides, et ohvitser on äärmiselt sõnakehv, jäi hämmeldunult vait. Lõppude lõpuks on ju tema asi ainult inimesi sõidutada. . .

Umbes poole tunni jooksul hankis Kalatšov mitu autot ja paigutas nendele ära kogu oma partisanisalga. Rooli taga istusid autojuhid-partisanid. Kolonni juhtis Kalatšov ise.

Teel kohtasid nad aeg-ajalt vaenlase autosid. Kalatšov peatas nad võimsa käeliigutusega. Märgates ohvitseri, kuulasid fašistlikud sõdurid ta sõna nurisemata. Pikka juttu ei tehtud, ja Kalatšovi partisanisalk liikus edasi. Vastutulnud autod jäid maanteele põlema.

Suured külad ja mingisugune linn jäid kõrvale. Kuid umbes kolmekümne kilomeetri kaugusel kohast, kust nende

autosõit algas, silmasid partisanid üht asulat. Kalatšov märkis selle oma kaardile.

Hämardus. Kaugel kingul avanes pilgule maaliline asula punase hoonega keskpaigas - kindlasti oli see endine pani loss. Kõrgele kerkisid kahe kiriku tornitipud. Kalatšov teadis, et enne asulat tuli sõita üle väikese jõe. Ülepääsukohal seisab muidugi patrull, kes kontrollib dokumente. Mis siis - dokumendid on korras. . .
Kui esimene auto sõitis sillale, väljus silla teisel otsal asuvast vahimajakesest tunnimees.
Käeliigutusega käskis ta peatuda. Jõudnud tema kohale, ulatas autojuht poolavatud kabiiniaknast vaikides dokumendid. Kalatšov avas ukse ja astus tunnimehe juurde.

See ei jõudnud veel au anda, kui langes teele, Kalatšov aga oli juba vahimajakeses, kus surmas ka teis tunnimehe.
Partisanideloli viimases autos lõhkeainet. Kalatšov käskis silla mineerida.
Mõne hetke pärast tõid luurajad Kalatšovi juurde neile vastutulnud vanamehe.
„Kes sa oled?” küsis Kalatšov lahkelt.
„Müürsepp, kulla härra,. lihtne müürsepp.”
„Mida sa ehitad?”
„Mida kästakse, seda ehitan, kulla härra. Härra arvestagu seda, et teenistus on nüüd väike.”

Kalatšov nägi, et ta ees seisab lihtne tööinimene. „Kus on sakslased?”
„Mida härra soovib?” küsis müürsepp arusaamatuses. „Meil on vaja teada, kus asuvad sakslased.”
„Ah nii! Sõjakomissariaadis, kulla härra. Seal on ka komandantuur ja selle kõrval politsei.”
„Kui palju neid on?”
„Umbes sada inimest, kulla härra, võib-olla ka enam.” . . . Talveöö saabus ruttu. Asulas süttisid tuled.
Ja äkki algas lahing. Poolteise tunni pärast lõppes see partisanide võiduga. Partisanisalk jätkas jälle oma teed.

Metsas võeti autodelt maha kõik vajalik, siis pandi autodele tuli otsa. Partisanid asusid uuesti suuskadele ja liikusid edasi. Mõne kilomeetr:i sõitsid nad mööda maanteed, mida valgustas põlevate autode tulekuma, siis pööra-

sid teelt kõrvale. Nad hävitasid suusajäljed ja suundusid metsa, üha enam ja enam eemaldudes tulekahjukumast.

. . . Ligi kümme päeva peatus Kalatšovi partisanisalk selles metsas. Pärast iga luureretke jutustasid Vassiljok ja ta seltsimehed muheldes, et fašlstid kardwad nüüd ükshaa\ral maanteed mööda sõita. Nad liiguvad edasi ainult suurte jõukudena. .
Mõne aja pärast suundus partisanisalk uuesti itta. Vassiljok mõtles kogu aeg sellest, et varsti näeb ta jälle oma kalli Dnepri kaldaid.

NÕUPIDAMINE

Kogu öö ja hommiku võtsid Timka, Ivan Pavlovitš ja komissar külalisi vastu. Õigupoolest võtsid külalisi vastu komandör ja komissar, Timka ainult viibis selle juures.

Sõitsid kohale teiste partisanisalkade komandörid. Üks neist tuli kaugelt, kahesaja kilomeetri tagant. Timka silmitses saabujaid teraselt, ja iga komandör meeldis talle millegi poolest. Näiteks Vorošilovi-nimelise partisanisalga komandör oli pikka kasvu, sihvakas vöö- ja õlarihmu kandev mees ja ta ratsu - see oli tuline kui välk. .. Parhomenko-nimelise partisanisalga komandör oli vägilasekujuga habemik, automaat rinnal ja püstol vööl. Ivan Pavlovitš jutustas, et see komandör oli sõdinud kunagi Parhomenko enese väeosas.
Seal oli veel palju teisi. Timka heitis igaühele takseeriva pilgu, otsekui kardaks ta, et äkki osutub keegi Ivan Pavlovitšist tublimaks. Kuid varsti ta rahunes: tema komandör oli siiski kõige tublim. Näe, kuidas kõik austavad Ivan Pavlovitši! Tulid ju kõik just tema juurde kokku.

Timka teadis, et see nõupidamine on väga tähtis. Kõnelustest sai ta aru, et fašistid valmistavad ette rünnakut partisanidele. Kui Ivan Pavlovitš oli onu Larionilt von Freilichi saabumisest teada saanud, saatis ta otsekohe kiirkäskjalad kõikidesse partisantsalkadesse ja põrandaalusesse oblastikomiteesse. Nüüd olid kõik koos. Ärgu sakslased arvaku, et nad partisane nii põlpsasti kinni nabivad! Mitte midagi ei tee nad ära, kui kogu rahvas on röövvallutajate vastu. Ja isegi Moskvast tuleb partisanidele abi. Ivan

Pavlovitš kutsub välja lennukid, et nad tooksid rohkem automaate ja padruneid. Noh, küll kütame sakslastele sauna, kui lennukid kohale jõuavad! Siis ta tingimata näeb tõelist lennukit. Võib-olla ehk läheb tal korda isegi lennata; see on ju meie oma lennuk, Moskva lennuk! ... Ainult kus lennuk siin metsas maandub?

Kõigest sellest mõtles Timka, jalutades staabi lähedal, kus praegu toimus nõupidamine. Ta oleks väga tahtnud seal sees olla. Kuid ta taipas et see on vaevalt teostatav.

„Tervist, Timka!”
Viktor oli ta juurde astunud nii tasa, et Timka koguni võpatas ja jäi seltsimehele ehmunult otsa vahtima. Kuid Viktor ei pannud seda tähele.
„Tervist,” vastas Timka enesest võitu saades.
„Kas komandör või komissar on siin?”
Timkale meenus otsekohe, et tema ongi see, kes peab olemii valvel, et neid ei segataks.
„Siin. Mis sa neist tahad?”
„Mul on nende juurde asja.”
„Mis asja?”
„Või ma seda sulle ütlen!”
„Kui ei ütle, siis sa neid ei näe!”
Viktor ägestus. Õige mul adjutant! Katsugu mind takistada sisse minemast!
„Lähen siis ise!”
„Eks sa katsu!”
Viktor sööstis staabi muldonni ukse juurde, kuid Timka haaras tal käest kinni:
„Oled sa hull peast! Seal on nõupidamine. . . Mõistad?”
„Mis nõupidamine?”
Timka vaatas ringi ja sosistas siis:
„Veidrik ikka oled, ei taipa... Kõik komandörid tulid kokku. Peavad nõu, kuidas purustada fašistid.”
„Ahaa!” venitas Viktor, unustanud oma pahameele. Ja ta ütles samuti sosinal: „Oi, kui meiegi lahingusse pääsek sime.. “
Timka vaatas hetkeks. Viktorit üleolevalt. Ta tahtis öelda midagi solvavat, kuid mõtles siis ümber ja sõnas lepitavalt, heatahtlikult:
„Mis sina siis mõtled? Kui sakslased meile kallale tungivad, tuleb ka meil...”

„Kas tõesti tungivad?” küsis Viktor pärani silmi. Timka oli rahul, et Viktor ei suutnud oma ehmatust varjata. Tema, Timka, aga, ei karda midagi. Või veel! Kas ta siis pole fašiste näinud!
„Mis me teeme, kui nad meile kallale tungivad?”
„Lööme nad puruks.”
„Aga kui neid on palju?”
„Või veel! Küllap komandörid teavad, mis teha. Selleks nad nõu peavadki!” Ja Viktorile paljutähendavalt silma pilgutades lisas ta: „Partei nõupidamine, vaat mis.”
See teade rahustas Viktorit täiesti:
„Ahaa. .. Siis on nii, et kui kõik partisanid koos...”
Jutt võttis jälle Viktorile ebasoovitava pöörde. Talle ei meeldinud, kuidas Timka rõhutas seda, et tema, Viktor, seisab partisanisalga tõsistest asjadest eemal. Ja ta tegi 'teist juttu:
„Mina tahtsin, et komandör või komissar tuleksid vaatama, kuidas meie pioneerid töötavad.”
„Kah asi, mida vaadata!”
„Kas siis ei ole?”
„Meil pole praegu selleks aega.”
„Lähme, siis näed ise. Tahad?”
„Timka kahtles silmapilgu: kas jääda siia või tõepoolest minna? Kuid ta teadis juba kogemuste järgi, et partei nõupidamised kestavad kaua. ja ta tahtis meeleldi laagris ringi kõndida.
Kõige enne viis Viktor Timka hobuste juurde. Siin nad kohtasid pioneerisalka, kelle šefluse all olid hobused. Poisid puhastasid hoolikaIt partisanide hobuseid. Vanataat Makar, kes oli partisanilaagris vanemaks tallimeheks, vaatles poiste tööd rahuloleval ilmel ja hüüatas vahel lõbusalt:
„Hei, pojukesed, tehke tööle lõpp!”

Viktor küsis taadilt:
„Vanaisa, kuidas meie poisid on - kas töötavad hästi?” Vana Makar vaatas poisile imestunult otsa, ta silmad naeratlesid ja ta võttis piibu suust:
„Kae kus kindral väljas! „Kuidas tõõtavad”! Võiksid ise võtta soa ja proovida korraks. Muudkui aga „kas- töötavad hästi”!”
„Mul, vanaisa, on teised toimetused.”

„Mis toimetused need sul siis on? Püüad vareseid?”
„Vanaisa, mina olen pioneerirühma nõukogu esimees.” Vana Makar naeratas jälle ainult silmadega:
„Eks sa näe!... Tähendab, oled nende ülem? Seda ma vaatasin: miks nad nii kiiresti töötama hakkasid. . . Tähendab sellepärast, et nägid ülemust. . .”
Hobuste juurest läksid Viktor ja Timka relvatöökotta.
Relvasepad parandasid vintpüsse ja miinipildujaid.
Tüdrukud ja poisid istusid padrunivirna juures ja puhastasid hoolikalt padruneid rohekast kihist. Iga pioneeri kõrvallebas väike hunnik padruneid, mis olid juba nii läikivad, nagu oleks:d nad äsja saadud tehasest.
„Mina olen kõige rohkem puhastanud!” hüüdis Viktorit ja Timkat nähes üks tüdrukuist. „Mul on juba kaheksakümmend kuus!”“
„Aga minul on kaheksakümmend!”
Nad peatusid seal mõne minuti ja läksid siis sanitaarosakonda. Pioneerid esinesid seal kontserdiga.
Partisanihaigla palat polnud suur, kuid selles valitses eriline puhtus. Palati seinad olid kaetud langevarjusiidiga. Haiged lamasid puhaste vaipadega kaetud naridel.
Keset tuba istusid kaks pioneeri: üks mängis mandoliini, teine kitarri. Haavatud kuulasid neid, mõni neist istus, mõni lamas, toetudes küünarnukile. või lihtsalt pöördudes küljele, et noori kunstnikke paremini näha.
Timka juurde jooksis Verotška:
„Oi, Timka, sa jäid hiljaks!... Ma lugesin ette luuletusi, kolm tükki kohe, ja laulsin ka!”
„Kas tõesti?”
„Pioneeri ausõna!.. .”
Siis sos:stas ta rõõmsalt Timkale kõrva:
„Aga küll plaksutati! Ma laulsin isegi kaks korda.”
„Mis laul see oli, Verotška?”
„Laulsin Stalinist... Ja jutustasin... samuti Stalinist.” Kindlasti polnud sel hetkel maailmas keegi nii õnnelik kui Verotška.
„Kas tahad, et laulan veel?”
Keegi võttis TimkaI õlast kinni. Mehes, kes rõõmsalt, kuid virilalt talle naeratas, tundis poiss ära Ivan Karpenko. Timkale meenus õhtu, millal nad kõik läksid, ära teisele poole Dnepri ja kohtasid teda verisena ning haavatuna. Ja

nüüd märkas poiss lillakaid arme Ivani näol ning ta punaste soonekestega kaetud silmavalgeid.
„Kuidas läheb, poju?”
Kuigi Timkal oli selle kohtumise üle hea meel, vaatas ta haavatule siiski kohmetult otsa. Talle meenus kõik, mis partisanisalgas aja jooksul ununema kippus: Savva surm, fašistide arveteõiendamine kolhoosnikutega, suits ja leegid koduküla kohal.
„Hästi, onu. Aga kuidas teil läheb?” küsis ta kähku.
„Pole viga, haavad on kinni kasvanud... Parem silm valutab veel natuke, kuid varsti lasen end

haiglast välja kirjutada. Kuidas su ema elab?”
„Töötab köögis.”
„Aga seda. . . Vassili Ivanovitši pole ikka veel?” Vassiljokki meenutades langetas Timka kurvalt pea: „Vassiljok vististi hukkus. . .”
„Kahju temast! Oli nupukas poiss.”
Timka laskis pea veel madalamale. Karpenko märkas, et ta küsimus oli poisi tuju rikkunud:
„Pole midagi parata. Kui palju inimesi on neetud fašistid hävitanud! Küll ka neid endid ootab häving.”

Timka ei kuulnud ega näinud enam pioneeride ettekandeid. Mälestus Vassiljokist oli ta südamele valus. Märkamatult väljus ta palatist.

Algas lumetuisk. Taevast mööda liikusid rasked pilved, tugevad tuulepuhangud ajasid lund hangedesse kokku; puud oigasld, paindudes peaaegu maani.

Ivan Pavlovitš saatis külalisi tagasiteele. Timka astus komandöri juurde ja kuulis ta sõnu, mis olid mõeldud Parhomenko-nimelise partisanisalga komandörile:

„Hakkame iga päev sidet pidama. Ei tohi oodata, kuni von Freilich pealetungi alustab. Meie peame olema valmis kõigeks. “

Timkat märgates käskis Ivan Pavlovitš:
„Timka, kutsu pataljonide ja roodude komandörid sedamaid minu juurde!”
„Just nii!”
Tuulega võideldes tormas Timka ühe pataljoni juurest teise juurde ja kutsus komandöre uuele nõupidamisele.

TIMKA VÕITLUSES

Pärast nende kolme päeva sündmusi tundis Timka end kohe täiskasvanuna, veel enam - ka sõjamehena. Ta oli olnud lahingus, päris tõelises lahingus... Ja vöö küljes säras tal nüüd väike püstolitasku ühes püstoliga. Ohoo, katsugu Viktor end nüüd veel temasuguseks pidada! See muudkui rääkis: „Kus mul adjutant! Mina, näed, olen pioneerirühma nõukogu esimees, ja kui ma ainult tahaksin, saaksin Mihhail Platonovitši adjutandiks.”

Jõudnud pärast võitlust laagrisse tagasi, ei saanud Timka kaua uinuda. Kord kujutas ta endale ette, kuidas pioneerid teda nüüd vastu võtavad, kord meenutas üksikasjaliselt sündmust, mis oli teinud temast tõelise partisani.
Juba kolme päeva eest oli ta saanud teada, et partisanisalga komandörid olid otsustanud purustada suures külas asuva hitlerlaste garnisoni.

Fašistid olid asunud kivimajja, kus varem oli olnud keskkool, ja tundsid end seal nähtavasti kindlatena. Nad olid aknad tellistega kinni müürinud ja muutnud need laskeavadeks. Avarasse koolihoovi olid kaevatud kaevikud, ümberringi aga püstitatud tugevad kindlustused. Eks katsu nendeni pääseda!... Kõik see oli Ivan Pavlovitšil hästi teada.

Ta oli koos staabiülemaga kaartide kohale kummardunud, ja Timka tundis ärevust, kartes, et komandör ei võta teda ka seekord kaasa.

Mitu korda tegi Timka katset Ivan Pavlovitšiga rääkida ja teda paluda, kuid ikka ei leidnud ta soodsat silmapilku. Kord oli komandör plaanide kohale kummardunud – ja siis ei tohtinud teda segada ta mõtetes, kord vestles ta staabiülemaga, kord käsutas ta lühidalt: „Timka, kutsu see või see!” - ja Timka kihutas laagris ringi nagu tuul; siis aga tulid ta juurde komandörid. . . Ja nii terve päev läbi. Süngelt istus Timka ukse juures ja ohkas.

Nüüd tuli staapi roodukomandör Baranov. Ta oli sõjaväeliselt riietatud: kuigi ta sinel (küllap ta

selles oli läbi teinud palju viletsust ja viibinud suurtes ohtudes) oli täiesti viledaks kulunud ja ära kantud, ei tahtnud Baranov temast lahkuda. Roodukomandör raporteeris, et

265

tema rood on täiesti lahinguvalmis ja ootab korraldust ülesande täitmisele asumiseks.

Partisanisalga komandör päris Baranovilt midagi, kuid Timka ei kuulnud nende kõnelust. Ta kõrvus kumises, süda peksis tugevasti ja ajus keerles vaid üksainus mõte: „Kaasa ta mind ei võta! . . .”

Tuulekiirul sööstis muldonni Kirpitšov. Timka armastas teda, aga pisut ka kartis. See oli noor doni kasakas, toredasti ülespidi keerutatud heledate vurrudega ja suure armiga üle terve näo. Tema kubanka alt paistis välja juuksetutt, mis oli sama hele kui ta vurrud, ning ta silmad naersid alati. Ta kandis laiu siniseid mustast nahast kaitseribadega kalifeepükse ja lühikest kasukat, mille ümber olid tõmmatud rihmad. Rihmade küljes rippus ühel pool mõõk, teisel pool aga tolknes suur mausritasku. Küll armastas uhkeldada see ratsaväeeskadroni komandör!

Mõnikord tuleb Timka tema juurde käsuga: „Seltsimees ratsaväeeskadroni komandör, teid laseb kutsuda komandör”, Kirpitšov aga tõstab. vastuseks temale, Timkale, uljalt käe mütsi äärde - isegi kannused kõlisevad tal nagu kellukesed - ja ütleb: „Kuulen, teie kõrgeausus, seltsimees adjutant!” Ja kõik ratsaväelased naeravad. TimkaI aga pole sugugi tuju naerda. Ta ei saa kuidagi aru, miks Kirpitšov tema üle naerab. Vist arvab ta: „Kae sõjameest - jookseb mööda laagrit ringi, annab käske edasi. Kui ta aga läheks lahingusse nagu meie, ratsaväelased. “

Kuuldes, kuidas Kirpitšov komandörile ratsaväeeskadroni valmisolekust ette kandis, mõtles Timka: „Oh, kui komandör ainult võtaks mind lahingusse kaasa! Ma ei kardaks midagi - tormaksin.kõige ägedam-asse tulle! Siis Kirpitšov näeks, mida ma oskan. . .:”

Ivan Pavlovitš käskis rühma laagrist välja viia. Komandöri adjutant Solovei jooksis hobuseid ette rakendama. Kuigi Timka Soloveid armastas, oli ta temale ikkagi armukade Ivan Pavlovitši pärast ja püüdis seetõttu alati adjutandist ette jõuda ja iga temale antud käsu enne ära täita. Kuid seekord Timka ei liigutanudki end. Hinge kinni pidades valis ta hetke, mil komandöri poole pöörduda. See aga, jätkates vestlust staabiülemaga, pani kiirelt välitasku mingisuguseid pabereid, seadis oma pihtkasuka peale binokli ja

266

kontrollis, kas kompass ja käekell on tugevasti käe külge kinnitatud.

Nüüd ta tuleb kindlasti ukse poole, ja siis... Ei, saagu mis saab! Timka läheneb, tõstab käe uhkelt mütsi juurde, lööb kannad võimalikult kõvasti klõpsutades kokku ja ütleb: „Lubage, seltsimees komandör, ka mind lahingusse. Ma kartma ei löö.”

Kuid kõik see oli veel ees, praegu aga, valmistudes selleks kõneluseks, Timka ainult ohkas. Ja ohkas väga valjusti, nagu oleks oianud.

Ivan Pavlovitš vaatas talle otsa:

„Mis sul viga on, Timka, kas oled haige?”

See küsimus hämmastas Timkat sedavõrd, et ta ei leidnud sõnu ja raputas ainult eitavalt pead.

„Kahju! .., Mina aga mõtlesin võtta sind enesega kaasa.” Komandör naeratas.

Timka unustas, et tuleb au anda; kõik sõjaväelise korra reeglid olid tal äkki peast läinud. Jooksnud Ivan Pavlovitši juurde, haaras ta komandöril vööst kinni ja vaatas talle anuvalt silma - just nii, nagu ta tavatses teha, kui tahtis isalt midagi paluda:

„Seltsimees komandör.. . Ma ei ole haige... Ma sellepärast. . . et te ei võta mind kaasa. . . Ma väga, väga tahaksin!”

„Ja ohkad, nagu oleksid haigeks jäänud.”

„Sellepärast ohkasingi. Seda ei tee ma enam iialgi!”

. . . Komandöri sõidukil istudes jälgis. Timka õnnelikul pilgul, kuidas läks Kirpitšovi ratsavägi, kuidas kihutasid metsateel kümned reed, täis kiilutud Baranovi roodu partisanidega. Ähvardavalt olid ülespoole suunatud püssi- ja kuulipildujasuudmed ning vaatas taeva poole miinipilduja. Ja mis peaasi, mehed olid südid ja julged. Nendega koos ei kartnud Timka sugugi. . .

Timka oli arvamisel, et lahing algab kohe. Kuid see, mis toimus, pani teda imestama ja näis talle arusaamatuna. Selle asemel, et kohe käigult vaenlase garnisonile kallale tungida, jättis Ivan Pavlovitš oma väesalga seisma metsa ääres asuvasse väikesesse huutorisse. Kui koitis, nägid partisanid orus laiuvat küla.

Aeg. möödus, kuid ikka veel ei olnud korraldust lahingu

alustamiseks. Partisanid vestlesid elanikega, komandöri juures aga käisid inimesed eraasjus.

Eriti jäi Timkale meelde üks stseen. Komandöri juurde tulid taat ja eit. Eit lükkas taadi ettepoole, olles nähtavasti arvamisel, et just temal kui peremehel tuleb kõnelda, kuid seda ise märkamata jutustas kõik ära:

„Meie oleme ainult kahekesi. Meil on kolm poega. Aga need niikui läksid ühes meie armeega, nii sõdivad tänase päevani.”

„Just tõesti nii see on,” kinnitas vanamees takka.

„Miniad elavad omaette, aga noorem poeg Ivanko elas meie juures - naist tal veel ei ole. Nii et oleme nüüd ihuüksi. Ja ainus lootus oli meil lehm, majapidamise viimane tugi.. .”

„Hea lehm oli, aga see koer võttis ta ära. Vanakesed, näete, peavad ilmagi läbi saama, temal aga on tarvis... Niipea kui me vanamehega kuulda saime, et oma võim on jälle tagasi, ütlesin: „Mine palu ülemat, et huutorivanem meile lehma tagasi annaks.”“

„Just tõesti väga palume... Sest elada pole ju millestki. . .”

Tuli välja, et huutorivanem oli põgenenud külasse, lootes saksa garnisoni kaitsele.

Koos kahe partisaniga aitas Timka vanakestel nende lehma koju viia. Timkale meeldis see ülesanne väga. Eriti rahule jäi ta siis, kui eit, kostitades teda kapsapirukaga, küsis:

„Kui vana sa oled, pojuke, et sind mobiliseeriti?”

„Mind polegi mobiliseeritud. Läksin ise, vanaema.”

Eit vaatas talle kaua aega otsa:

„Kae kui nobe! “Läksin ise” ...” Siis aga andis ta nõu:

„Ära ainult kuulide ette jää. Kui nad lasevad, ei hooli nad, kas oled suur või väike: võivad tappa või - hoia ja kaitse selle eest! - vigaseks teha. Missugune mure see oleks emale!”

Komandöri juures käis vanamehi ja noorukeid kogu huutorist. Ühed palusid end partisanisalka vastu võtta, teised aga ütlesid:

„Kui me õige ka oma huutoris niisuguse partisanisalga moodustaksime. Et, tähendab, kõigil oleksid relvad, ja kui okupandid tulevad - siis saavad. nad meilt vatti. Ja et

teiega oleks ühendus, kui vaja. Meie abistame teid, kui aga .meil häda käes on, siis toetate teie meid.”

Seega organiseeriti huutoris rahvakaitserühm. Sellesse astus inimest nelikümmend. Enamikul leidusid ka relvad: vintpüssid ja isegi kergekuulipilduja.

Timka arvas, et lahing algab õhtul. Kuid Ivan Pavlovitš saatis huutorist kaks naist fašiste hoiatama, et sel ööl tungivad partisanid neile kallale. Timka ei saanud millestki aru. Ta vaatas imestusega komandörile, keda ta piiritult usaldas, ja mõtles: „Mis temaga on juhtunud? Teeb nii-

suguse tüki, et ütleb: „Minge ja hoiatage...” Nad tapavad ju kõik maha. Äh, Ivan Pavlovitš! . . .”

Komandör nähtavasti ei märganud, et poiss teda tähelepanelikult vaatleb. Ta istus rahulikult laua taga, uuris hoolega kaarti, luges pabereid. Aeg-ajalt kogunesid tema suurele laubale sügavad kortsud, ta kibrutas kulme, ja nendevahelisse lohukesse heitis lamp tumeda varju. Timka nägi, et komandör polnud millegipärast rahul. Kohe hakkab ta huuli närima ja oma parema käe kahe sõrmega vurre keerutama. (Selles ei eksinud Timka kunagi.) Ja tõesti, juba keerutaski Ivan Pavlovitš harjunud kombel vurre ja pures alumist huult oma tugevate hammastega.

Kui aga tarre astus keegi luurajaist ja kandis ette, et vaenlase garnisonis ei magata, muutus komandör kohe teiseks: ta laubalt kadusid kortsud, kulmud eemaldusid teineteisest, hallid silmad naeratasid rahulolevalt. “Hea! Väga hea!”

Timkat valdas erutus: „Mille üle ta küll rõõmustab? . . . Need ei maga, valvavad, tema aga rõõmustab! Äh, ja mina arvasin... Kui mina oleksin komandöriks...”

Ja Timka hakkas fantaseerima. Ta kujutas end niisama pikakasvulisena ja sihvakana nagu Ivan Pavlovitš, ta kissitas samuti silmi ja kortsutas laupa, keerutas isegi samamoodi parema käe kahe sõrmega „vurre” ja näris hammastega alumist huult. Üle ühe õla ripub tal automaat, teisel pool püstol (ei, kaks püstolit!), rinnal on binokkel, käes aga. . . Noh, kätte võib võtta ka kuulipilduja! . . . Kuid tema ainult pole nii rahulik kui Ivan Pavlovitš. Näed, nüüd ta ratsutab hobusel küla juurde. Vaatab tagasi, tema järel aga on hiiglasuur hulk ratsanikke!.. . Ta vehib mõõgaga: „Minu

järel, edasi! Kodumaa eest! Stalini eest! Hurraa!” Ja tungib esimesena vaenlase laagrisse.

. . . Jälle vaatasid talle vastu tuttavad tinavärvi silmad. Vaenlasel on paksud huuled, suus on tal sigaret. Müts eest kõrge, mütsil pealuu ja kaks konti ristamisi. Nüüd sihtis see oma automaadist Timkat. Timka lõi talle mõõgaga gähe, võpatas ja. .. ärkas. Laual põles lamp. Ivan Pavlovltši enam ei olnud.

Timka riietus kähku ja väljus tarest. Ta käis huutoris ringi ja pani kõike tähele. Kõikjal kostsid naljad ja naer, nagu poleks tegevusetus kedagi häirlnud. Ainult ühes kohas kuulis ta kõnelust, mis teda huvitas:

„Palju me niimoodi võideldes saavutame! Tulime siia ja seisame paigal. Miks me ei lähe sakslase kallale, vaid ootame, kuni tema meile peale tungib?”

„Meil töötab luure,” ütles keegi.

„„Luure”! Ega sakslanegi pole rumal. Komandörid on meil.. .”

Timka silmitses kõnelejat ja tundis temas ära Švatško. Talle meenus, et Ivan Pavlovltš oli käskinud jälgida Švatško iga liigutust. Teda ei usaidata, aga näe kuidas ta ühise ürituse pärast muret tunneb! . . :

Švatško aga urises sellal:

„Komandörideks on kurat teab kes! Nüüd on niisugune aeg! Arvad, et ta on oma inimene, tema aga... Ei, mulle niisugune sõda millegipärast ei meeldi. . .”

Keegi sellele ei vastanud. Timka südamesse tõusis meelepaha ja solvumistunne. Nüüd juba selle... Švatško peale. Kuidas võib ta nõnda kõnelda niisugusest tublist komandörist? Just nagu Ivan Pavlovitš ise ei teaks? Aga miks komandör siis sakslasi hoiatas?

... Möödus veel üks päev. Ja veel terve öö. Ja siis jälle päev. Alles kolmanda päeva õhtul tegi Ivan Pavlovitš korralduse huutor maha jätta ja -metsa taganeda. ühele vanamehele andis ta käsu minna hitlerlaste juurde ja öelda, et partisanid on vist kartma löönud ja metsa läinud.

Timka oli väga tusane. Ta oli lootnud osa võtta lahingust, nüüd tuleb aga koguni sed.1viisi välja, et nad peatusid huutoris ja lähevad tühjalt tagasi... Ta lebas reel ja püüdis uinuda. Ta kuulis läbi une, kuidas keegi komandörile ette kandis:

„Seltsimees komandör, Švatško on kadunud.”

„Mis jutt see on?”
„Teda valvati hoolega, kuid niipea kui tihnikusse jõuti, läks ta kõrvale ja kadus nagu vette.”

„Kas teda kätte ei saadud?”
„“Läksime küll jälgi mööda järele, kuid niisuguses pimeduses. . .”

„Küll me ta leiame! Saatke viivitamata staapi mees käsuga, et võetaks kinni see, kes tuli Švatškoga koos.”

. . . Sõideti öö läbi. Timka lebas, tekk üle pea, ta ei suutnud mõtelda ega magada. Ta ei saanud üle solvangust ja pettumusest. Läbi une kuulis ta:

„Külani on veel poolteist kilomeetrit. Mehed asuvad läh tepositsioonil.”

„Hüva.”
Timka tõstis pea. Nad väljusid juba metsast. Ümberringi laius lumine väli, voogas koidueelne udu.
„Võib-olla on aeg alustada?” küsis Baranov ärevusega.

„Ootame ettekannet.”
Timka ei jõudnud veel millessegi süveneda, kui ta aru sai, et praegu algab lahing. Oli see nüüd hirmust või riiete vahele pugenud hommikusest pakasest, kuid üle kogu ta keha jooksid värinad. Koidikul saabus Kirpitšovi virgats:
„Luurajad nägid, et sakslased heitsid magama.”
Ja alles nüüd saatis Ivan Pavlovitš sidepidajad komandöride juurde käsuga, et alustataks pealetungi.

Kõik toimus nii, nagu Ivan Pavlovitš oli ette näinud. Kolm ööpäeva oli hitlerlaste garnisonil möödunud pinevas ootuses. Sakslasi oli kogu aeg hoiatatud hädaohu eest.

Kolm päeva ja kolm ööd ei olnud kaevikus keegi silma kinni saanud. Ei tule ju uni peale ega lähe leivatükk suust alla, kui ootad, et iga silmapilk võib sulle kaela sadada tinarahe. Äkilist kallaletungi kartes ei roninud fašistid külmadest, niisketest kaevikutest ja varjenditest üldse välja ning vaatasid kogu aeg tähelepanelikult kaugusse. Katsugu need partisanid ainult oma nina välja pista. Oo, küll juba komandant valmistab neile hea vastuvõtu — ükski neist elusana tule alt ei pääse!

Garnisoni komandant ootas kallaletungi temale eneselegi arusaamatu kannatamatusega. Ta teadis, et partisa-

nid on sageli ette võtnud rünnakuid garnisonidele ja purustanud nad, kuid kas on neis garnisonides olnud siis niisuguseid kogenud ja tarku komandante nagu tema? Kas on olnud seal niisuguseid kindlustusi ja niisuguseid drillitud sõdureid? Ta on kõike ette näinud. Kui partisanid tungivad talle kallale, läheb see neile kalliks maksma. Tulgu neid või tuhandeid, tema ei karda...
Ja võib-olla lõid partisanid tõesti kartma ega tulegi? . . .
„Küll on kahju!” kurvastas komandant.
Ta ei teadnud, mida kirjutada ülemusele. Kuidas siis nüüd toimida? Kas ette kanda, et partisanid ei võtnud lahingut vastu ja taganesid?.. Nii või teisiti, aga oma sõduritele oll tarvis anda puhkust, päeval aga tuli minna ja pista põlema huutor, milles olid asunud partisanid, elanikkond maha lasta ja siis teadustada võidust.

Kuigi saabuv öö pidi olema rahulik, käskis komandant garnisonil jääda kaevikuisse ja varjendeisse. Alles koidu eel läksid väsinud ja külmast kangestunud sõdurid puhkama, ainult mõned neist jäid kaevikuisse, kirudes oma rasket koeraelu.

Ja sel hetkel, nagu välk selgest taevast, tormasid neile kallale Ivan Pavlovitši mehed.

Tunnimehed ei jõudnud veel häiret anda, kui partisanid olid juba kaevikuis. Kaevikute päästerõngas muutus sakslastele nüüd pingulitõmmatud silmuseks. Nad avasid ägeda tule kinnimüüritud akendesse jäetud laskeavadest, kuid see ei suutnud neid enam päästa. Garnison oli sisse piiratud. Laskeavade kitsaste pilude pihta ragistasid partisanid kuullpildujaist ja automaatidest.

Päike tõusis. Fašistid pidasid veel vastu. Mõnedel neist läks korda karata hoovi ja hüpata koolimaja sissekäigu juurde kaevatud auku. Nemad just takistasidki partisane hoonesse tungimast.

Roodukomandör Baranov koos viie partisaniga jäi koolimajahoovi peatuma. Ta heitis ühe granaadi teise järel, püüdes asjatult tabada auku, kus istusid hitlerlased. Tulemusteta tagasi pöörduda ta ei võinud, kuid granaadid olid otsas.
Seda nägi Ivan Pavlovitš.

“Katsuge veel granaate heita!” hüüdis ta.
“Saatke meile kuidagi granaate!”

Ivan Pavlovitš jäi mõttesse: kuidas granaate neile kätte toimetada?
Timka, kes komandöri juurest sammugi polnud eemaldunud, tegi ettepaneku:
„Seltsimees komandör, mina toimetan granaadid edasi!”
„Oled mul vapper!” naeratas komandör, ise aga mõtles:
„Võib-ollapoeb temasugune tõesti läbi.”
„Ma rooman... Rooman nii, et mind ei panda tähelegi!” veenis Timka.
„Kuidas sa seda teed?”
Timka laskus lumele, sirutas end seal välja ja roomas kiiresti edasi, pead tõstmata. Ta roomas osavalt, ja kuigi Ivan Pavlovitš poleks tahtnud riskeerida poisi eluga, käskis ta tuua valge maskeerimismantli.

Timka roomas Baranovi juurde mööda lummetallatud rada nii osavalt, et mitte ainult sakslased, vaid lka omad, partisanid, poissi ei märganud. Kõigile näis, nagu oleks ta lume all sinna roomanud.

Teine Baranovi granaat tabas auku. Kostis hüüatusi. ja oigeid. Seejärel kargas august välja ülestõstetud kätega fašist.

Ta tõi august välja ja andis Baranovile üle automaadid ja kuulipilduja.

Partisanid tungisid koolimajja. Teisest hoonest sööstsid sakslased hoovi, püüdes sissepiiramisest pääseda juurviljaaedade kaudu. Kuid kaugele joosta neil ei õnnestunud...
Partisanid loetlesid trofeesid. Ivan Pavlovitš kuulas üle vange. Ta sai neilt teada, et Švatško oli öösel hiilinud fašistide juurde, jutustanud neile partisanidest ja jäänudki nende juurde. Kuid surmasaanute ja vangide hulgas teda ei olnud. See tegi Ivan Pavlovitši rahutuks.

Sellal tundis Timka end päevakangelasena. Ta jutustas partisanidele hea meelega sellest, kuidas ta granaadid kohale toimetas; ta ei vaielnud vastu, kui öeldi, et temata poleks lahingut nii ruttu lõpetatud.

Nähes koolimaja hoovis väikest heinakuhja, otsustas Timka võtta sealt heinu komandöri ree jaoks. Solovei ju ei mõtlegi hoolitseda selle eest, et komandöril oleks pehme istuda! Timka haaras hooga sületäie heinu, kuid ei saanud seda kuhjast kuidagi kätte. Äkki tundis ta oma sõrmede all

midagi kõva ja külma ,nagu maokeha. Algul kargas ta ehmunult tagasi, siis aga võttis õlalt oma vintpüssi:
„Roni välja!”
Heinakuhi hakkas liikuma, selle pealmine kiht kerkis üles ja nähtavale tulid kellegi mustades nahkkinnastes käed.

See oli garnisoni komandant.

Timkale appi joosnud partisanid paiskasid heinakuhja kiiresti laiali ja tirisid sealt välja veel kolm meest, nende hulgas ka Švatško.

See oligi põhjuseks, miks Timka pärast lahingut laagrisse tagasi tulles tundis end täiesti täiskasvanud võitlejana.

Sellepärast ta patsutaski sageli oma „valteri” külmale nahktaskule. Oli see ju fašistliku komandandi püstol, sama komandandi, kelle Timka ise (kas saate aru - ise!) vangi oli võtnud!

PUSTOL

Viimasel ajal oli Viktor saanud sagedaseks külaliseks partisanide haiglas. Meditsiinõeks oll siin Sofiika, Timka õde.

Selle talve jooksul oli ta suureks kasvanud ja väga ilusaks muutunud. Valge kittel ja marlist peakate sobisid väga tema näole. Tema kitsad mustad kulmud kaardusid kaunilt, tumehallid silmad vaatasid pisut imestunult.

Tema juurde tuligi väga tihti Viktor. Tuleb ega lähe enam ära. Sofiika istub, ja Viktor istub tema kõrvale. Kuhu Sofiika ka läheb - Viktor talle järele. Viktoril tarvitses ainult ilmuda, ja tütarlapsed hakkasid kohe ta üle nalja heitma.

Viktor oli tõepoolest armunud. Ainult mitte meditsiiniõesse, vaid... tema püstolisse.

Haiglas oli olnud ravimisel keegi partisan-luuraja. Haiglast lahkudes kinkis ta pidulikult Sofiikale tänutäheks ravimise eest püstoli:. Padrunipidemesse oli jäänud küll vaid üks padrun, kuid Sofiika oli kingitusega väga rahul. Ta kandis seda kitli peal vööl ega unustanud silmapilgukski, et ta on niisuguse suurepärase relva omanik.

See püstol ei andnud Viktorile rahu. Ainult sellest ta rääkiski Sofiikaga:

„Kas on tõsi, tädi Sonja, et sellest püstolist saab niisamuti tappa fašiste nagu vintpüssistki?” .
Sofiika ei võinud oma relva laita.
„Muidugi saab...”
„ . . . kärbseid!” lisas keegi haavatuist.
Haiglast lahkudes luusis Viktor laagris ringi ja unistas: „Äh, kui mul oleks niisugune püstol! Mis Sofiika sellega teeb? Aga kui temal, Viktoril, oleks niisugune püstol, võetaks ta kindlasti kaasa lahingusse... Kui Sofiikalt seda püstolit endale paluda?”

Selle mõtte juures jäi Viktor isegi seisma. Erutus ahistas ta südant. Ta nägi juba püstolit oma käes. Ja mis rühmanõukogu esimees ta siis on, kui tal pole relva?

Kui laagrisse ilmus Timka oma trofeedega, kadus Viktoril rahu lõplikult. Mis siis sellest, et Timka on temast vanem, noh, kuipalju ta siis ikka on... Ja ometi käis ta juba lahingus... tabas fašisti... ja tal on püstol... ning vintpüss! Äh, temal enesel aga ei vea ega vea!

Viktoril oli nutt varaks. Ta uitas kaua laagris ringi ja läks lõpuks Timka juurde. Timka võttis teda rõõmuga vastu, kuigi Viktorile näis, et Timka tahab veel kord tema ees kiidelda. Kas ta siis ei märganud, kuidas Timka silmad lõid särama ja kuidas ta käsi haaras püstoli järele! . . .
„Ja sul ei hakanudki hirm?” küsis Viktor järjest, kuulatades, kas seltsimehe hääl ehk ei löö värisema.
„Kus mul hirm hakkas!... Kas ma siis esimest korda!”

Timka ohkas, meenutades, kuidas ta tookord oli Lukani põgenema lasknud. Viktor sai sellest ohkest omamoodi aru: „Ära sa valeta, Timka, küllap sul ikka hirm hakkas! Kas saab siis julge olla, kui sinu pihta lastakse?”

Kuid Viktor ise ei kannatanud välja ja kaebas:
„Aga kuidas nad mind kardavad, kui mul pole relvagi!”
„Ka minul ei olnud. Aga läksin lahingusse ja nüüd on. Sina saad enesele samuti.”
Timka vaatas Viktorile kaastundlikult otsa. Ja viimane isegi imestas, et ta varem ei teadnud, kui hea seltsimees on Timka.
„Kas mind siis võetakse kaasa lahingusse?” küsis Viktor.
„See on tõsi, võidakse ka mitte võtta. Oled veel väike. . .” arutles Timka.

275

Viktorile tundus, nagu oleks keegi talle piitsaga vastu paljaid jalgu sähvanud:

„Mis väike ma siis olen? Olen ju... partisan, aga kui aastaid on mul veel vähe, siis igaüks on ju nii noor olnud! . . .”

Timkale meenus, et ammuks see oli, kui teda ennastki peeti veel väikeseks. Tal hakkas Viktorist kahju.
„Sa mine räägi komandöri või komissariga.”

„Mulle oleks vaja niisugust, nagu sinu Sofiikal,” andis Viktor mõista.

Poisid jooksid haiglasse. Varem oli Timka ka ise sageli pilku heitnud Sofiika püstolile, kuid ta ei julgenud talt seda välja norida ja sellepärast ütles ta põlglikult läbi hammaste: “Kärbsetapja... See ka mõni relv!”

Poiste soovi ära kuulanud, hakkas Sofiika laginal naerma.
„See on ju kingitus! Kingitud asja ei tohi edasi kinkida.”

„Milleks seda sulle siis vaja läheb?” veenis teda Timka.

„Ise nii suur - ja käid ringi laste tongipüssiga! Ma toon sulle, Sonja, pärast lahingut veel parema. Anna see püstol Viktorile. Tõepoolest, kuidas ta siis ilma relvata? . . .”
Sofiika ei teadnud, kuidas pealetükkivatest palvetest lahti saada ja andis vastumeelselt lubaduse:

„Kui komandör. . . Kui mulle antakse parem. .. siis...ma...”
Mõne minuti pärast olid sõbrad juba staabis. Mihhail Platonovitš ja Ljubov Ivanovna katkestasid. oma vestluse.

Viktor õhetas üleni. Komissar sai aru, et poisid olid tulnud asja pärast.

„Noh, Viktor, kuidas sinuga lood on? Näed, kui tubliks Timka osutus,” pöördus ta lahkelt poisi poole.

Timka punastas heameelest, Viktor aga asus kohe asja juurde:

„Seltsimees komissar!... Ausõna... ma püüan... Las Ljubov Ivanovna ütleb. Aga mis rühmanõukogu esimees ma olen, kui mul pole relvagi?”
Ja ta vaatas nii haledalt Mihhail Platonovitšile otsa, et see kaastundlikult pead noogutas.
„Poisid naeravad minu üle,” valetas Viktor.
Mihhail Platonovitš vaatas Ljubov Ivanovnale ja mõlemad naeratasid.

276

Komissar küsis:
„Noh, ütle siis, missugust relva sa enesele tahaksid?”
„Kas anname vintpüssi või karabiini?” pani komandör ette.
„Korras vintpüssi?” rõõmustas Viktor.
„Miks siis korras? Kõik korrasolevad vintpüssid lähevad vaja võitlejaile.”

„Ei taha!”
„Mis siis sulle tuleks anda?”
„Tahaksin seda püstolit, mis Sofiika käes on, temale aga andke teine. Kas siis temale niisugune püstol kõlbab!”

Staabist väljus Viktor rahustatuna: Sofiika püstol lubati aja jooksul temale anda. Kuid see juhtus hoopis varem, kui Viktor oli osanud enesele ette kujutada.

Öösel saabus tagasi Ljonja Ustjužanin ja temaga koos ka Miška. Nad tõid trofeedena kaasa mitu automaati ja püstolit ning ka veel kuulipilduja. Miška jooksis kohe Sofiika juurde ja kinkis temale täpselt samasuguse „valteri”, nagu oli Timkal.

Juba teisel päeval käis Viktor uhkelt laagris ringi: tema vööl rippus väike püstolitasku, milles oli püstol. Iga kahekolme minuti järele katsus Viktor püstolitaskut, nagu kardaks ta,. et see aare võidaks temalt ära võtta.

VON FREILICHI ARMULIKKUS

Von Freilichil käisid peale küll raevu-, küll meeleheite hood, kuigi ta püüdis seda mitte näidata. Tema silmis põles sünge tuli. Teda piinas unetus. Järjest sagedamini tuli tal otsida rahustust viinas ja ööseks võttis ta unerohtu sisse. Kuid ka see ei aidanud. Pärast pulbrite sissevõtmist vajus ta tunniks või kaheks pooluinakusse, kuid siis ta ärkas, tundes füüsilist ja vaimset nõrkust. Juba enne koitu ajas ta oma alluvad jalule, sõimas neid kurjalt ja mürgiselt nende kohmakuse pärast ja kihutas neid halastamatult taga, nõudes neilt võimatut.

Von Freilich tahtis ümbritseda partisane ja põrandaaluseid spionaaživõrguga. Salakuulajaid saadeti metsa kümnete hupa, kuid tagasi pöördusid ainult üksikud, ja ka need ei osanud jutustada midagi kindlat. See vähene, mis

neil korda läks teada saada, äratas umbusaldust ja tekitas hirmu. Kui neid uskuda, siis võitlevad Ukrainas fašistide vastu kõik, kel hing sees. Kas võib see tõsi olla, et partisanid omavad niisugusel määral kuulipildujaid ja suurtükke?
Temale ei ole vaja muinasjutulisi arve; temal on tarvis, kurat võtaks, täpseid andmeid!

Kuid oma hinges võttis von Freilich õigeks, et partisanidel on võimsad jõud. Iga päev teatati mingisugusest rajoonist, aga vahel ka mitmest rajoonist korraga, partisanide kallaletungidest garnisonidele. Oli juba purustatud mitu suurt ja tugevat garnisoni, ja mis peaasi – partisanid tapsid kõik sõdurid, ükskõik, kus nad neid ka kohtasid.

„Kurat võtaks!” närvitses von Freilich, jäädes üksi, iseendaga. „Kui nii edasi läheb, tungivad nad ühel ööl ka linnale kallale.”

Erilise käskkirjaga kuulutati linn sõjaseisukorras olevaks. Algasid massilised areteerimised. Võeti kinni kõik, keda vähegi kahtlustati kaasatundmises partisanidele. Tuhanded inimesed saadeti orjusesse. Kuid von Freilich tajus üha selgemini põrandaaluste tegevust linnas, talle tundus, nagu viibiksid nad siin, seina taga, nii lähedal, nagu kuuleks ta nende palavat hingust; Ja ta ei saanud midagi ära teha!

Esimesel kuul klopsis von Freilich kokku Suure karistussalga. Väesalk läks metsa, kuid tuli varsti tagasi, olles kaotanud üle poole oma koosseisust. Sellest kuulda saades tõotas von Freilich operatsiooni juhtinud majori omaenese käega maha lasta. Ta oleks oma kavatsuse kindlasti teostanud, kui partisanid poleks majori üks päev enne seda tapnud.. .

Kui von Freilichi juurde ilmus ülemleitnant Stirke, võttis kindral ta vastu peaaegu rõõmuga, sest

ta lootis talt saada partisanide kohta täpseid andmeid. Stirke oli märgatavalt kõhnunud.

„Kindlasti hakkab ta paluma, et vabastaksin ta teenistusest," välgatas otsekohe mõte von Freilichi peas, ja tal hakkas järsku paha. Kindral teadis: tal algab raevuhoog, kuigi selleks ei paistnud olevat põhjust.

„Närvid!" mõtles von Freilich ja ta näkku ilmus viril naeratus. „Kui ma siin neurasteenikuks ei muutu, oleks see jumala ime."

278

Irooniline suhtumine iseenesesse parandas kindrali meeleolu ja nii rahulikult ja lahkelt kui võimalik palus ta Stirket istuda. Ülemleitnant pidas seda lugupidamise avalduseks, istus tähtsalt tugitooli ja palus luba suitsetada.

„Käitub nii, nagu oleks ta toime pannud kaksteistkümmend .kangelastegu," mõtles von Freilich rahulolematult ja palus jahedalt andmeid partisanide kohta ja selle kohta, kuidas tegutseb nende vastu Lukani väesalk.

Stirke jutustas viisil, nagu oleks ta vaimustuses kõigest sellest, mis toimub:

„Oo, liikumine on määratu suur! Mu jumal, ma ei usuks seda, kui ma poleks kõike seda näinud omaenese silmadega. Elanikkond on meelestatud meie vastu. „Ta otsis nähtavasti kohast sõna. Liigutas kaua oma siniseid, külmast pakatanud huuli. "... täiesti ebasoovitavalt. Igal kolmand elanikul on olemas relv. Isegi lapsed, needki sõdivad meie vastu. . ."

Von Freilich hingas raskelt. Stirke jutt ei meeldinud kindralile, ja kui ta poleks sõitnud Ukrainasse koos temaga ja kui Stirket poleks peetud üheks tema parimaks abiliseks,. ei oleks von Freilich hakanud teda võib-olla kuulamagi. Kahtlemata liialdab ülemleitnant Stirke selleks, et rõhu-tada oma vaprust. Tüürib raudristi poole, tõbras!

„Aga kuidas tegutseb see?" küsis von Freilich, mõeldes Lukani. .

„Lausa tuli! Notib kõik maha. Agar! Muidugi mitte ilma minu juhtimiseta.. ."

Von Freilich vaatas tähelepanelikult ülemleitnandile ja et oma alluvat jahutada, hakkas kiitma Lukani.

„Niisuguseid. .. tuleb toetada. Neid pole meil nii väga palju. Tuleb neid hoida... Küllap nad veel osutavad teeneid vaterlandile... ja ..." Kindral näris kuivi huuli: „Maskeerige end nii, kuidas teil on soodsam. Seda on parem näha koha peal. .. eee... maskeerige end punaste lintidega, kolmikharkidega, millega tahate, ainult tegutsege! Võitke nende usaldus. Võtke kinni nende luurajad. Praegu on mul vaja andmeid, andmeid.. ."

Stirke tõusis püsti, ajas end sirgu. Ta kahvatas, keel ei kuulanud tal sõna:

„Härra kindral, lubage... ma tahtsin... mul on suur palve. .. metsades. " tervisega. .."

279

Von Freilich mõistis, mida Stirke tahab, kuid teeskles, nagu ei saaks ta midagi aru, ja ruttas ohvitseri ennetama:

„Teie teenistuse eest, härra ülemleitnant, ma panen ette teid autasustada kõige kõrgema aumärgiga . . . eee. . . raudristi ordeniga."

Veri tõusis Stirkele näkku, ta hämmastus ja hüüdis täiest kõrist:

„Heil Hitler!"

„Heil! Aga sellele öelge. . . eee . . . et ma teda autasustasin medaliga. " eee... idaliitlaste jaoks sisseseatud medaliga vapruse eest. . . ja annan talle jefreitori sõjaväelise auastme. "

Säravale ülemleitnandile vaadates unustas von Freilich hetkeks oma ebaõnnestumised ja kahtlused ning tundis end kindlamana. See Stirke, tema teeb seda, mis tal kästakse!

„Kuu või kahe pärast rahustan ma selle metsiku maanurga. Kui tarvis, ei jää siia ühtkielavat hinge, ei jää kivi kivi peale. Agapraegu on mul vaja andmeid ja ikka jälle andmeid, härra kapten. . .”

„Vabandage, härra kindral,” parandas teda aralt veel enam kohmetunud Stirke: „olen ülemleitnant.”

„Ütlen: härra kapten! Minu kaart peab olema täpne ja selge. Ma pean teadma, kellega mul on tegemist ja missuguseid jõude mul on tarvis partisanide vastu võitlemiseks. Ja esijoones loodan ma teile, härra kapten!”

Stirke muutus üsna ogaraks armulikkusest, mida kindral talle ohtrasti üles oli näidanud. Ta tõotas teha kõik mis võimalik selleks, et õigustada oma heategija-kindrali usaldust. Kõike seda ta pomises, peaaegu taipamata, millest on jutt. Kuid vähemalt praegu, von Freilichi kabinetis, oli ta veendunud, et läheb esimesena ja rajab tee nii kindrali kui ka omaenese kuulsusele, ja ükski ei julge teda takistada.

GAPUNKA OPERATSIOONIL

Viktor sõitis operatsioonile rõõmsana, tagasi tuli aga tusasena ja rahulolematuna.

Kui Viktor oli saanud püstoli, ei olnud tal partisanilaagris enam sugugi püsi. „Kuidas siis nii?” mõtles ta. „Timka peksab fašiste, mina aga pean laagris istuma? Iseasi veel

siis, kui mul polnud relva, aga vaata, missugune püstol mul nüüd on!”

„Seltsimees komissar,” pöördus Viktor Mihhail Platonovitši poole, „kas on olemas niisugune käsk, et relvastatud võitleja peab istuma kogu aeg laagris?”

„Missugune võitleja siis laagris istub? Näed isegi, et meie juures võitlevad kõik,” vastas komissar, kes nähtavasti ei taibanud, kuhu Viktor tüürib.

„Aga miks mind lahingusse kaasa ei võeta? Kas mul pole relva? Timkat ju võetakse? Ka mina tahan lahingusse . . .”

Komissari silmad naersid:

„Vaata, kus mul tulesäde! Kas tahad, et sinu jaoks eriti lahing korraldataks? Võib-olla tuleb kutsuda siia fašiste, et sa saaksid nendega võidelda?”

„Ma lähen lahingusse koos onu Bidulja rooduga.” Komissar puhkes naerma:

„Biduljaga võib. Sõida kaasa. Võitle!”

Viktorile polnud rohkem vajagi. Ta oli juba varem Biduljaga kokku rääkinud. See naljatas temaga nagu alati, kuid andis lootust: „Kui lubatakse, mis siis ikka - võtan su. kaasa. Tuulutad end natuke.”

Viktor sööstis majandusõsakonna õuele. Bidulja rühm valmistus juba teekonnaks. Viktor jooksis komandöri juurde, andis vapralt au ja kandis ette:

„Seltsimees komandör! Komissar lubas.”

„Mis ta lubas?” küsis Bidulja, kellele tegi nalja poisi ähm.

„Aga teiega kaasa ju . . .”

„Mis meiega?”

„Kas te siis ei tea?”

„Eh, sind tuulepead küll, kes sinu jutust aru saab! Kõike muudkui mõistata ja arva ära... Sa kanna mulle ette nagu kord ja kohus. Noh, veel kord!”

Viktor krimpsutas lõbusalt nägu, nuusatas kiirelt, jooksis siis kümmekond sammu tagasi ja sööstis uuesti Bidulja juurde:

„Seltsimees komandör! Partisanisalga komissar käskis võitleja Gapunkal ilmuda teie käsutusse ja

sõita koos teiega lahinguoperatsioonile. “
„See on teine asi! Hüppa reele!”

281

Bidulja jäi vastusega rahule ja andis käsu teele asuda.
Viktor vaatas kogu aeg pinevalt mõlemale poole. Temale näis, et iga silmapilk võivad kuskilt välja karata hitlerlased ja lahing algab. Kuid nad jõudsid üsna küla ligi, ilma et oleksid vaenlast kohanud.
Siin tulid neile vastu partisanid.
Ukse kohal, mille juurde reed jäid peatuma, lipendas tuule käes riidetükk kirjaga: „Küla täitevkomitee”. Trepile ilmus habemik partisan. Saputades riietelt heinu, hüüdis temale Bidulja: „Tere, esimees!”
Külanõukogu esimees surus väärikalt Bidulja kätt ja ulatas talle lahkelt tubakakoti. Nad rääkisid kaua mingisugusest auruveskist, jahust ja pagaritööstusest, kuid Viktorit huvitas see kõik väga vähe. Mõtle nüüd, mõni asi avada veski ja jahvatada jahu partisanidele! Hoopis teine lugu oleks, kui alustataks lahingut fašistidega.
Kuid Viktor unustas selle varsti. Partisanide regede juurde kogunes suur hulk temavanuseid. Nad uurisid tähelepanelikult tema kuldnööpidega sinelit ja vaatasid eriti suure aukartusega ta püstolitaskut ja püstolit. Väikesele partisanile meeldis see nii väga, et ta mõni aeg käis ümber regede niisuguse ilmega, nagu ei paneks ta kedagi tähele. Kuid äkki tuli talle mõte, et lastega on vaja kindlasti kõnelda. Viimaks saab komandör veel teada ja ütleb: „Kae, kus mul pioneeride organisaator! Kukkus püstoliga uhkeldama!” Ja Viktor sammus otsustavalt regede ümber kogunenud laste juurde. .
Need astusid kohe tagasi ja tegid omakorda näo, nagu ei huvitaks neid sugugi Viktor, ei tema sinel ega isegi tema püstol.
„Kas fritsud käivad teie juures?-” küsis Viktor asjalikult. „Mis nad siia otsivad? Meil on kõik partisanid,” vastas mitu häält.
„Aga meie poisid käivad?” küsis Viktor, uhke sellele, et kuulub partisanisalka.
„Nii teie kui ka meie omad käivad. Meil on kogu küla partisanid. “
„Kas olete pioneerid? Kas koondusi peate?”
Lapsed vaatasid üksteisele otsa. Tõepoolest, kuidas see

282

siis nii on? Nad ei olnud seni mõtelnudki niisugusest tähtsast asjast!
„Oleme pioneerid,” vastas kõigi eest hallisilmne tütarlaps ja naeratas trotslikult. „Ja mis siis?”
„Aga kas rühm on teil olemas?”
Lapsed lasksid pead norgu.
„Meie pioneerijuht evakuserus,” ütles tütarlaps süüdlaslikult. .
„Aga mis te ise ootate? Kas olete liiga väikesed? Tuleb pöörduda komsomolikomitee sekretäri poole. See peab määrama teile pioneerijuhi. Kuidas siis niimoodi saab - pioneerid ja ilma rühmata!”
Viktor tundis end olukorra peremehena. Kuigi tal enesel seni veel ei olnud õnnestunud võidelda fašistide vastu, ometi tegi ta tööd, millest ta tingimata kannab ette komissarile.
„Mis sõjamees see siis on?” kuulis ta äkki kellegi bassihäält oma pea kohal.
Viktor pöördus ümber ja nägi külanõukogu esimeest.
„See pole meil sugugi väikese aukraadiga mees,” esitas Bidulja Viktorit. „Ja mis küll kasvab sellest tuisupeast! Nooruk kui tulesäde!”
„Näha kohe, et tubli sõjamees! Näe, kuidas nööbid säravad!” hüüdis esimees, kuid tema ülistuses

tajus Viktor ilmselt pilklikku tooni.

„Jah, sinel on tal korras. Ta on meil pioneeride juht. Nooruk kui tulesäde,” hakkas ka Bidulja pool tõsiselt, poolnaljatades Viktorit kiitma.

Nende kiituste pärast oleks Viktor tahtnud maa alla vajuda. Ta läks punaseks nagu vähk, tundes endal kümneid silmi. Ja jälle kuulis ta külanõukogu esimehe bassi

häält:

„Vaata aga vaata, ta on isegi relvastatud!”

„Kuidas siis muidu! Kuidas heinaline, nii ka lusikas, kuidas sõjamees, nii ka relv,” seletas Bidulja.

Esimees isegi katsus käega Viktori püstolit.

„Kas see ka laseb?” küsis hallipäine vanataat, astudes poisi juurde.

„Mingisugune kärbsetapja,” määratles esimees.

„Jah, suvel võib temaga tõesti kärbseid hirmutada,” kinnitas vanataat.

283

See nali viis Viktori lõplikult tasakaalust välja. Ta naeratas, püüdes näidata, et see ka tema meelest on naljakas, kuid tundis ise, et võib iga silmapilk nutma puhkeda. Vanataat aga lisas veel juurde:

„Vähevõitu sellest relvast, vähevõitu! Kasakas ise tubli, aga relv on tal, võiks öelda, daami oma.”

Ei ole teada, milleni see kõnelus oleks viinud Viktori, kui pärast heasüdamlikku naeru kõik poleks asunud oma toimingute juurde.

Viktor saabus laagrisse tagasi rusutud meeleolus.

Lausumata kellelegi sõnakest, läks ta onu Jakovi juurde. Temale ta jutustas kõik ära. Nagu Viktor oli lootnudki, ei hakanud onu Jakov naerma. Ta kuulas Viktorit tähelepanelikult, võttis suure tüki musta nahka ja lubas valmistada temale uue püstolitasku, niisuguse, et keegi enam ei julge pilgata noort partisani.

„Õmblen sulle püstolitasku - ja lõpp! Lähen komandöri juurde, las annab mulle relva. Mis siis minagi. . . Kõik sõdivad, aga mina olen nagu mingi võõraspoeg selles perekonnas. “

Viktor oli onu Jakovi otsusega täiesti nõus, kuid palus, et ta ei kiirustaks, vaid teeks püstolitasku hoolikalt ja materjali kokku hoidmata.

Järgmisel päeval ilutses Viktoril külje peal uus püstolitasku, kuhu oleks võinud peale „kärbsetapja” toppida vähemalt veel ühe püstoli. Viktor rõõmustas, et nüüd ei julge enam keegi öelda talle solvavat sõna.

TA ON KOMMUNISTLIK NOOR!

Miška ei astunud, vaid otse tormas välja komandöri juurest. Taloli tunne,et ta ei käi, vaid hõljub õhus, et tema ees laiuvad ääretud avarused ja et mingi jõud ei suuda teda peatada.

Ivan Pavlovitš oli kutsnud enda juurde mitte ainult õhkijate rühma komandöri. Ljonja Ustjužanini, vaid ka kõik alarühmade komandörid. Siin oli ka Miška. Ivan Pavlovitš pöördus kõigi poole sõnadega: „seltsimehed komandörid”. Ja siis luges ta ette käskkirja kõigi väljakutsutute nimetamise kohta õhkijategruppide komandörideks. Ustjužanin nimetati nende vanemaks.

284

Teise käskkirjaga avaldas komandör kõigile tänu ja ütLes, et ta esitab vapraid õhkijaid autasustamiseks ordenitega. Kas siis tõesti võib juhtuda midagi niisugust? Et tema, Miška, saaks

ordeni?.. Tõsi küll, Soome sõja ajal sai kolhoosi esimees Punase Tähe ordeni. Kuid Miška? .. . Paljuks seda on - kolm ešeloni, sild? Oli seda siis nii raske teha? Kas siis tema on juba kangelane?

Sõda lõpeb, Miška läheb tagasi külla, jätkab õppimist koolis, endal aga on juba orden. . . Kõik näevad, et Miška on sõjas olnud! Kuid ega see.vist nii lähe. . .

Ivan Pavlovitš ja Ljonja kiitsid teda väga. Küllap nad tegid seda sellepärast, et ta on noor. On ta siis nii noor? Millal ta juba viieteistkümnendat aastat käima hakkas! Pole enam kellegi pioneer... Ivan Pavlovitš ütleski juba: „Mina arvasin, et sina, Miška, kuulud juba komsomoli.” Kas Miška on sellest vähe mõtelnud? Ta ju ainult sellest unistabki, kuidas saaks kiiremini kasvada ja komsomoli astuda. . .

Niisuguste mõtetega läks Miška seltsimeeste juurde, et kutsuda kõiki noori partisane lahtisele komsomoli koosolekule.

. .. Üksi jäädes võttis Miška pliiatsi ja paberilehe. Väriseval käel kirjutas ta sellele:

„Partisanisalga komsomoliorganisatsioonile.
Partisanilt-minöörilt
Mihhail Petrovij;š Mirontšukilt.”

„Mihhail Petrovitšilt... Kes see niisugune on - Mihhail Petrovitš?” Miška naeratas rahulolevalt. See on ju tema, Miška . . . kommunistlik noor! Ainult kuidas on lood aastatega? Kas kirjutada, et olen viieteistkümne aastane või .et saan viieteistkümne aastaseks? Ei, parem hoopiski mitte kirjutada - on see siis peaasi? Peaasi on see, et ta on juba täiskasvanu ja teab, milleks ta astub komsomoli.

Ja ta kirjutas oma avalduses lühidalt sellest, mida mõtles.

. .. Päike juba soojendas, lumi oli tumenenud, puudelt langesid alla raskeks muutunud lumekamakad. Märg lumelörts pritsis Miška jalgade alt, hakkas ta saabaste külge ja määris ta sinelihõlmad. Miška ei pannud kõike seda

üldse tähele. Ta tundis ainult, et on tulemas kevad ja et kevad pole mitte ainult looduses, vaid ka tema laialt avatud südames.

Kui Miška barakki astus, oli seal juba nii palju rahvast, et ta vaevalt sai läbi trügida.

Partisanid istusid naridel, seisid vahekäikudes. Isegi vanamehed olid tulnud noorte koosolekule ja vestlesid elavalt üksteisega.

Ljubov Ivanovna seisis akna juures ja vaatas pliiatsiga vastu alumiiniumkruusi koputades äraootavalt koosolijaile. Miškat nähes naeratas ta lahkelt ja näitas talle käega koha presiidiumilaua ette.

Näost punane, õnnelik, istus Miška pingiäärele Ivan Pavlovitši kõrvale.

„Noh, kuidas on?” küsis komandör.

„Kirjutasin,” sosistas Miška.

Ta kõhkles: kas näidata komandörile või mitte? Aga mis siis, kui pole kirjutatud nii nagu vaja? Viimaks kogus ta julgust. Ivan Pavlovitš laskis silmad kiirelt üle paberilehe käia ja pani selle heakskiitvalt pead noogutades Ljubov Ivanovna ette.

Presiidiumi valiti Ivan Pavlovitš, Ljubov Ivanovna ja Ljonja Ustjužanin. Koosolekut juhatas Ljonja.

Ljubov Ivanovna hakkas ette lugema Miška avaldust.

Ta luges elavalt ja pidulikult, ja Miška tundis uuesti seda erutqst, millega ta oli kirjutanud need südamest tulevad sõnad. Ta tõstis pea uhkelt püsti, ta silIllad põlesid. Kuid äkki vaatas Ljubov Ivanovna talle rahutult otsa. Miška kahvatas. Midagi pidi korrast ära olema! Ja tõesti, Ljubov Ivanovna küsis:

„Kas sul soovitusi on, seltsimees Mirontšuk?”

Miška sattus segadusse ja punastas. Teda otsekui oleks kastetud külma vette. Vaat kus laps! Avalduse kirjutas, aga soovitusiest pole mõtelnudki! . . .

Miška pööras pea sinnapoole, kuhu olid nüüd suunatud kõikide pilgud. Kummargil laua kohal kirjutas Ivan Pavlovitš midagi paberile. Hetke valitses vaikus.

„Vastutan Mihhail Petrovitš Mirontšuki eest. Olen kindel, et temast saab tõeline kommunistlik noor ja bolševik,” ütles komandör, ulatades sekretärile paberilehe.

286

„Ka mina soovitan seltsimees Mirontšukki,” ütles koosoleku juhataja Ljonja Ustjužanin.

„Ka mina soovitan!”

Barakis kostis kümneid hääli. Miška ei suutnud tagasi hoida rõõmupisaraid ja langetas kohmetult pea.

„Seltsimehed,” lausus Ljubov Ivanovna, „ma näen, Mirontšukil on küllaldaselt soovitusi. Kuid lubage, et ka mina annan talle soovituse. Meie oleme seltsimees Mirontšukiga vanad sõbrad. Ma tunnen teda kindlasti mitte vähem kui teised.”

Nüüd anti sõna Miškale.

Ta ei olnud kunagi varem kõnelnud koosolekul. Üliväga kohmetades tõusis ta püsti. Tema elulugu? Noh, mis elulugu temal ka on!

Kuid kõik vaatasid Miškale äraootavalt. Miška köhatas ja hakkas rääkima:

„Ma saan varsti viieteistkümne aastaseks. Mu isa on sõjas. Õppisin koolis, kuid sakslased tulid ja mina kui pioneer. . . koos Vassili Ivanovitši ja Timkaga . .. Me abistasime partisane.”

Ta vaikis hetke, püüdes end koguda ja läbi mõelda, m'da koosolijaile veel öelda. Sellest, mis möödas, pole midagi rääkida. Tulevik ahvatles teda. Ja Miška hääl tugevnes, muutus kõlavaks ja pidulikuks:

„Seda päeva ei unusta ma kunagi!”

Miška pöördus Ivan Pavlovitši poole. Näis, et ta kõneles ainult temale:

„Tänan teid, seltsimees komandJr, et te mind... .et te minu eest vastutate. Ma püüan õigustada teie usaldust, seltsimees komandör! . .. Ma peksan fašiste veel rohkem ja teen seda niikaua, kuni ühtki neist pole jäänud meie maale! Ma hakkan...”

Vali käteplagin summutas ta hääle. Kuidagi uuestisündinuna ja lõpmata õnnelikuna istus ta oma kohale. Nüüd kõneles temast Ljonja Ustjužanin. Tema kiitustest hakkas Miškal ebamugav. Just nagu oleks Miška kõik ise... Ljonja ju õpetaski teda, kuid enesest ei räägi ta midagi. . . Miška tundis, et keegi kisub tal käest automaati. Näe, Ljonja võttiski ta automaadi ja näitas nüüd teistele sellesse lõigatud täkkeid . .. Edaspidi teeb Miška: oma automaadile kindlasti veel palju rohkem täkkeid juurde!

287

Pa.lju head kõneldi Miškast, tema aga istus ja mõtles: tuleb veel rohkem ära teha - ta on ju nüüd kommunistlik noor!

Pärast kõike seda läbielatut oleks Miška väga tahtnud näha Timkat ja. .. Sofiikat.

Sofiika jooksis temale vastu rõõmust säravana. Tal polnud võimalik viibida komsomolikoosolekul, sest tal oli valvekord haiglas, kuid temale oli jõutud juba kõigest jutustada.

„Oi, Miška,” ütles ta ja surus mõlema käega poisi kätt, „sa oled juba kommunistlik noor!... Aga mina mõtlesin alati...”

„Kas sina siis juba ammu oled kommunistlik noor?” küsis Miška muheldes ega suutnud pilku pöörata Sofiika tumehallidelt silmadelt.

„Mind võeti vastu eelmisel koosolekul. Pu-u-nastasin!”

Sõnu venitades hakkas Sofiika kudrutaval häälel jutustama sellest, mida ta tundis, kui teda

komsomoli vastu võeti.

„Nüüd, Sofiika, oleme meie mõlemad kommunistlikud noored!” lausus Miška uhkelt.

Ta tahtis veel midagi öelda, kuid Sofiikat hõigati. Tütarlaps jõudis veel küsida:

„Kas jääd kauaks laagrisse?”

„Õhtul sõidame välja,” vastas Miška, tehes end tähtsaks.

„Oi! Kas kauaks?”

„Ei tea.”

„Noh, ma lähen. Tule jälle.. .”

Ta raputas korraks Miška kätt ja jooksis haiglasse. Kui ta oli juba üsna ukse juures, pöördus ta Miška poole, välgatas vallatult silmi .ja lehvitas hüvastijätuks kätt.

„Näe, missugune ta on...” mõtles Miška, kuid ta ei osanudki määratleda, missugune Sofiika just oli. Ta seisis veel kaua paigal, just nagu selle kallal pead murdes, siis aga hakkas minema aeglaselt ja soliidselt, hoides mõlemaid käsi automaadil, nagu seda tavatses teha Ljonja Ustjužanin.

Ütle, mis ütled, täna ei olnud Miška sugugi sarnane selle Miškaga, mis ta oli olnud eile.

TÄHTIS KÄSKKIRI

Partisan-radist Fedka sööstis staapi iiüüdega: „Seltsimees komandör! Võtsin vastu kolm radiogrammi. Siin on üks neist. Ülejäänud dešifreerin kohe.”

Ta pani Ivan Pavlovitši ette paberilehe ja küsis:

„Lubate lahkuda?”

Ivan Pavlovitš ei kuulnud küsimust: ta luges. Üle komandöri õla luges radiogrammi ka komissar.

„Minge ja dešifreerige viivitamatult,”vastas staabiulem nende eest.

Iga radiogramm, mis saadud Suurelt maalt, armastatud Moskvast, andis partisanidele uut jõudu. Kõik ju teadsid, et nad ei tegutse, kuidas juhtub, vaid Ülemjuhatuse üldplaani järgi. Iga partisanide löök vaenlase pihta muutus üha tuntavamaks sellepärast, et oli seotud löökidega, mida Punaarmee andis vaenlasele rinnetel. Teadmine, et nad ei ole vaenlase tagalas üksi, vaid et nende seljataga seisab suur Kodumaa, innustas partisane uutele kuulsusrikastele tegudele.

See radiogramm rõõmustas komandöre eriti. Selles öeldi:

„Ülemjuhatuse ülesandel käsib keskstaap teostada põhjalikku luuret linnades asuvate garnisonide kohta Desnaa ja Dnepri kallastel. Selle üle on vaja kõige täpsemaid andmeid ja võimalikult kiiremini. Saatke regulaarselt teateid raadio teel.”

Teatest erutatud komissar käis muldonnis suurte sammudega edasi-tagasi. Mihhail Platonovitšn oli kombeks käia toas edasi-tagasi siis, kui ta oli rõõmus või mõtles midagi eriti tähtsat. Närviliselt muljusid laia komandörivöö vahele pistetud käed tugevat rihma, silmad olid rõõmsalt kissis.

„Huvitav, väga huvitav!” kordas komissar innustunult. „Nüüd on arusaadav, miks rinnetel pole toimunud olulisi muudatusi. Tähendab, hitlerlaste vastu on juba midagi teoksil. .. Varsti tuleb neil end läände koristada!...”

„Kas arvate, et varsti?” küsis staabiülem.

„Miks siis Ülemjuhatus muidu niisuguste andmete vastu huvi tunneks? See radiogramm on meile ajaloolise tähtsusega!. .. Mõtle ometi, komandör! Meil tuleb teha kõik, et kiiremini saada täpseid andmeid.”

„Meie luure töötab. Andmed on meil olemas!” vastas staabiülem mitte ilma uhkuseta.

Ivan Pavlovitš luges radiogrammi veel kord läbi, pani selle! lauale ja hakkas komissari kõrval edasi-tagasi kõndima.

„Kuid neist andmetest meile ei piisa,” ütles ta ning jäi staabiülema ette seisma. „Meil on vaja põhjalikku luuret, mitte vähem kui kahesaja viiekümne kilomeetri ulatuses antud suundades.”

„Kahtlemata,” nõustus komissar.

Ja komandör jätkas:

„Siin tuleb veel palju ära teha... organiseerida luuret nii, et. . .”

„Lubage mõelda ja see küsimus läbi töötada,” ütles staabiülem.

„Ülesanne on selge. Hakkame koos mõtlema.”

Sellal tuli staabi juurde Viktor. Talle astus vastu tunnimees Ivan Karpenko, kes oli välja kirjutatud partisanisalgast ja määratud komandandi roodu.

Viktor tundis Karpenkot hästi. Ta oli temast kuulnud Timkalt ja Sofiikait ning haiglas temaga korduvalt vestelnud. Ta vaatas kaastundlikult tema põskedel ja kaelal olevaid punakassiniseid arme ja oli väga rõõmus, et onu Ivan on juba terve ja seisab vahil staabi juures.

„Tere, onu! Olete juba täiesti terve?”

„Täiesti, Vitja. Näed ise - sõjamees mis sõjamees.”

„Kas komissar on siin?”

„Komissar ja komandör on mõlemad siin.”

„Tahan minna komissari juurde.”

„Astu sisse. Oh, missugune püstolitasku sul on! Frits sureks, kui näeks niisugust sõjameest!”

Viktor tundis end meelitatuna ja oli Karpenkole väga tänulik julgustavate sõnade eest. Ta avas staabi-muldonni ukse. .

„Lubate sisse astuda?”

Tema häälekõla äratas komandörid mõtteist.

„No-noh, proovi. Astu sisse!” ütles Ivan Pavlovitš. Viktor astus üle läve ja jäi valveseisakusse.

„Seltsimees komandör, lubage pöörduda komissari poole.”

„Palun.”

Staabiülem tegeles oma paberitega, komandör istus tema juurde, Mihhail Platonovitš aga oli valmis poissi ära kuulama. Pioneerirühma nõukogu esimees algas nii:

„Seltsimees komissar, tahan teilt midagi küsida.”

„Mida siis?”

„Öelge: kas töötan hästi?”

Komissar imestas. Ka Ivan Pavlovitš vaatas küsivalt poisile. . .

„Miks hästi? Näib, et rahuldavalt.”

„Miks siis „rahuldavait”? Kas salgad minu juures töötavad? Töötavad. Kas pioneerid on distsiplineeritud? Distsiplineecitud. Kas tööplaan on täidetud? Täidetud.”

„Noh, täidetud küll. Kuid mis siis sellest? Tuleb koostada uus. Töötate hästi, aga töötada tuleb veel paremini!”

„Kuidas siis „veel paremini”? Ma ju, seltsimees komissar, olen suureks kasvanud. . .”

„Kuidas „suureks kasvanud”?”

„Noh nii. Mulle võib usaldada mõni tõsisem töö. Sõjaline töö.”

Ivan Pavlovitš, kes kogu aeg oli mõtlikult Viktorile otsa vaadanud, naeratas:

„Säh sulle! Kes hakkab siis pioneerirühma juhtima?”

„Vanja saab sellega hakkama. Ma õpetasin talle, kuidas tuleb töötada. Mind aga viige üle teisele

tööle.”
„Kui kokku lepime, miks siis mitte.”
„Pioneeri ausõna - kas viite üle?”
Komissar puhkes naerma:
„Anna talle ausõna, tema aga ütleb: „Tahan saada partisanisalga komissariks.” Mis mul siis üle jääb - kas minna pioneerirühma nõukogu esimeheks?”
Viktor naeratas kavalalt ja nuusatas rõõmu pärast valjusti. Niisuguses toonis jutuajamine meeldis talle väga.
„Ütlete, komissariks! Kas siis mina. .. Mulle sobib tavaline töö, kõige tavalisem töö, mis on olemas. . . Küll näete!”
Komissaril tuli Viktorile anda lubadus, et kui ta palve on mõistlik, siis see täidetakse.
„Tahan teie juures olla adjutandiks.”
Siin ei kannatanud enam komandörgi välja. Nad mõlemad komissariga puhkesid valjusti naerma. Isegi staabiülem tõstis pea paberitelt, võttis prillid eest, naeratas süngelt ja süvenes uuesti oma töösse.

291
„Võtaks sind küll see ja teine! Mul on ju adjutant!”
„Aga ka mina jään adjutandiks. Nagu Timka komandöri juures... Ja mitte lihtsalt adjutandiks. Hakkan teid kaitsma. Sest teie adjutant rähkleb kogu aeg ringi, teie, aga olete ikka üksinda.”
Viktor vaatas komissarile äraootavalt näkku. Selle ilme oli rahulolev, kuid poissi hirmutas see, et ta ainult naeris ega kõnelnud midagi. Mis siis, kui keeldub?
Abi tuli ootamatult.
„Mis siis ikka, Viktor,” ütles Ivan Pavlovitš üsna tõsiselt, „mine, anna oma pioneeritöö üle. „Töö me sulle leiame. Lahingulise, hea töö.”
Viktor vaatas esmalt imestunult komandörile, siis aga, aru saades, et on võitnud, tõstis käe uljalt mütsi juurde ja nagu kartes, et komandör ehk mõtleb ümber, ütles kiiresti ja selgelt: .
„Kuulen: pioneeritöö üle anda!” ja nagu kuul sööstis ta staabist välja.
Komandör käis muldonnis edasi-tagasi, käed selja taga, ja mõtles nähtavasti millegi üle, komissar aga ei saanud kaua pilku ära ukselt, mille taha oli kadunud Viktor. Talle näis, et siin oli viibinud just äsja ta poeg. Isegi staabiülem ei suutnud järsku oma unistavat naeratust vurrude alla peita.
„Tormakas on see praegune noorsugu!” ütles ta lõpuks. Staabiülema sõnad katkestasid komissari mõtisklused. Tema silmad lõid naerust särama, ja ta ütles Ivan Pavlovitši poole pöördudes:
„Oleme sinuga tähtsad ülemused - mõlemal kaks adjutanti! Nagu feldmarssalitel!”
Ivan Pavlovitš nähtavasti ei kuulnud seda naljatust. Muldonnis edasi-tagasi sammudes hakkas ta kuuldavalt meenutama oma lapsepõlve:
„Mäletan, vaenlane kindlustas end külas, mis asus Novgorod-Severski lähedal. Štšors käskis meie komandöril Sokolovil küla iga hinna eest vallutada ja okupandid välja tõrjuda. Tuli kiiresti toimetada luuret, käia külas, täpsustada, kus asuvad vaenlase tulistamispunktid...”
Muldonni oli endmärkamatult poetanud Timka, kes tardunult nurka seisma jäädes kuulas komandöri. Ivan Pavlovitš jätkas:
292

„ .. . Sokolov laskis mind kutsuda. „Vanka,” ütles ta, „kas luurele minna ei karda?” Vanka aga ei mõtlegi karta - ta läheks läbi tulest ja veest, kui ainult komandör käsiks. „Ei karda,” ütlesin, „saatke mind.” Sokolov seletas mulle, mida tuleb luurel teada saada, ja mina olin kohe valmis minema.
„Oota,” ütles Sokolov, „see ei ole lihtne asi.” Kutsus kohale toitlusülema. „Ega sa meie kitse pole veel tapnud?” küsis ta. “Ei sugugi mitte,” vastas toitlusülem. „Ta on meil midagi piimalao taolist - annab haavatuile piima.” - „Anna siia oma piimaladu,” ütles Sokolov. „Ta võetakse luurele kaasa.”

See kits jahutas mu indu. Häbi oli luurele minna koos kitsega. Alles hiljem sain ma aru, kui mõistlikult talitas mu komandör. Käisin oma kitsega külas, olin karjamaal, tutvusin lastega, ja nemad jutustasid mulle kõigist vaenlase tulistamispunktidest ja isegi näitasid neid mulle. ..”

Komissar mõistis oma komandöri alati poolelt sõnalt. Ta kuulas ikkcl veel Ivan Pavlovitši juttu, aga teadis juba, kuhu komandör tüürib. Ja kui komandör vaikis, ütles komissar:

„Väga hea mõte! Ka meie kotkad võivad olla suurepärasteks luurajateks.”

Staabiülem naeratas:

„Kahju ainult, et meil kitse ei ole.”

Timka kuulas komandöri jutustust kui nõiduslikku muinaslugu. Ta sai kohe aru, kui ohtlikud, kuid ahvatlevad üritused seisavad ees temal ja ta sõpradel. Vaat kunas algab tal tõeline sõjameheelu! Ja Timka hakkas nuruma:

„Seltsimees komandör! Saatke mind mistahes luurele. Pääsen läbi kust tahes ka ilma kitseta. Ja poisid lähevad ka. Näiteks Viktor. Ta ainult luureleminekust unistabki!”

Ivan Pavlovitš jäi Timka ette seisma.

„Noh, agakuidas siis mina ilma sinuta läbi saan, Timofei? Kes mind kaitsma hqkkab?”

Ta silmad naersid, ja Timka taipas, et ta naljatab.

“Mis kaitset seal tarvis! Ma ju tean, et vajate tähtsamaid tegusid. Ärge arvake, et me millestki aru ei saa. Ka meist saavad head luurajad.”

Komandör surus poisi enda vastu.

„Tubli poiss, Timka! Sa saad asjast aru ..”

Sellal tuli radist uuesti muldonni. Varjamata oma rõõmsat naeratust, andis ta komandörile üle veel kaks radiogrammi, ja tema näoilmest said kõik aru, et ta tõi väga tähtsaid sõnumeid.

Tõepoolest, ühes radiogrammis nõuti partisanidelt, et nad teataksid viivitamatult koordinaadid ja oma, tunnusmärgid laadungeid kohaletoimetavate lennukite jaoks, teises aga öeldi, et partisanisalka saadetakse Punaarmee ja partisanide keskstaabi esindaja.

„Küll elame veel, sõbrad!” hüüdis Ivan Pavlovitš, varjamata oma rõõmu. „Kas teate, mis see ka tähendab?”

Timka, las saduldatakse hobused!”

„Kuulen, seltsimees komandör!” Timka viivitas hetke.

„Kingsepp onu Jakov küsib, kas ta tohib tulla teie juurde. “

„Tulgu sisse.”

Jakov astus julgelt sisse ja võttis juba ukse juures mütsi peast:

„Tulen teie juurde, seltsimees komandör. Vabandage, et teid tülitan. . .”

„Palun. Mis te soovite?”

„Noh näete, missugune asi... Pole mul enam meeltmööda istuda ja saabaste kallal nokitseda . :.”

„Arvan, et praegu pole meil vajadust teid laagris kinni pidada. Teie küla on partisaniküla . . Kuidas sina, Mihhail Platonovitš, arvad?”

„Täiesti õige. Võib ka koju minna.”

„Sellest on mulle juba räägitud. Parandasin aina saapaid, aga see töö, ütlen teile ju, pole mulle meeltmööda. Nii kaua aega olen juba olnud partisimisalgas, ja nüüd. . . koju? Tahan siia jääda. Sõdida.”

Ivan Pavlovitš vaatas Jakovile tähelepanelikult otsa. Ja talle meenus uuesti, kui hämmeldunud, hirmunud ja tahtetu ta oli, kui ta kinniseotud silmadega laagrisse toodi. Nüüd seisis ta ees hoopis

teine inimene - julge ja kindel oma jõule.

„Noh; mis siis ikka,” ütles ta, “see on hea, seltsimees Onipko. Te orienteerute täitsa õigesti.”
„Aga miks siis mitte orienteeruda? Ma olen alati. . Juba kohe alguses ütlesin eidele: „Ei okupantidel siin kaua

asu ole!” Tuleb välja, et n:ul oli õigus. . . Niisiis, missugusesse roodu pean minema?”
. . Poole tunni pärast sõitsid komandör ja komissar mõne ratsaniku saatel laagrist välja, et ära märkida koht lennukite vastuvõtuks.

TEEKONNAVALMIS

Staabiülem ja komandöri asetäitja luure alal võtsid Ivan Pavlovitši saabumisel valveseisaku ja tervitasid teda tugeva käepigistusega.
Hämarast nurgast sammus Ivan Pavlovitši poole sooja ruudulisse rätikusse mähitud naine, paun seljas. Tema taha peitis end sinisilmne poisu, kes kavalalt vaatas komandörile.
„Tere, härra külavanem!” ütles naine sügavalt kummardades. „Loodan teie lahkusele.”
Ivan Pavlovitš oli nähtavasti rahul. Manades näole kõrgi ja tigedalt armuliku ilme, mida tal tavaliselt kunagi polnud, küsis ta mingisuguse korinaga kurgus:
„Kust tuled?”
Naine tegi veel sügavama kummarduse ja tõstis rätikuotsa silmade juurde. Ta huuled tõmbusid viltu, silmist olid iga hetk purskamas pisarad.
„Oleme kaugelt, härra, kaugelt... Püüan pääseda Poltaavasse. Mu mees teenis politseis. Komandant ise ei jõudnud teda küllalt kiita. Partisanid võtsid ta kinni - et neil halvasti läheks! - ja. .. tapsid ära. . .”
Viimased sõnad venitas naine täiesti matuselise häälel ja hakkas rätikuga nii hoolikalt pühkima kuivi silmi, et neisse tulid tõesti ehtsad pisarad. Poiss ei pidanud vastu: ta turtsatas ja peitis päo naise laiadesse seelikuvoltidesse. Komandöri asetäitja luure alal müksas talle külge märkamatult, kuid üsna tugevasti.
„Kas sul paber on?” küsis Ivan Pavlovitš laisalt.
Naine kobas vaikides oma rätikuvoltides ja ulatas siis paberi. See oli mingisuguse külavanema poolt väljaantud tõend selle kohta, et „proua, kes selle dokumendi esitab, sõidab koos oma pojaga Poltaava linna, kuna ta mees hukkus võitluses uue korra eest”.

Sellal kui Ivan Pavlovitš tõendit luges, meenus poisile, kes oli tagasi saanud enesevalitsemise, tema osa. Sikutades naist hõlmast, hakkas ta peenikese häälega ja venitavalt kiunuma:

„Memm, ae memm! Kas kuulete? Tahan süüa.”

Naine lõi talle kergelt vastu pead ja hakkas halisema: „Vaiki ometi, sa tüütu, ära virise! Oi, missugune häda on mul sinu, õnnetu orvuga! Kust ma sulle süüa võtan? Jõuame vanaema juurde - küll ta meid toidab. . .”

„Tahan praegu süüa... ja magada tahan!”
Poisu hädaldas nii väga ja kirtsutas nii kurvalt oma lühikest nina, et isegi Ivan Pavlovitšil, kes väga hästi teadis, et see poiss oli veel üsna hiljuti pioneerirühma nõukogu esimeheks, hakkas temast mõneYhetkel tõeliselt kahju.

„ Nad harjutasid mitu päeva. Viktor asus elama tädi Šura juurde barakki. Tal tuli sineli ja suurepäraste kalifeepükste asemel selga panna soe lai punaka kraega palitu. Sinel ja kalifeepüksid - hea küll, neid ta ei kahetsenud, kuid püstolist ei tahtnud ta kaua lahkuda ja tal .oli isegi salajane kavatsus see kaasa võtta. „Kui midagi juhtub," mõtles ta, "siis muudkui lasen. Püstol kätte ja ühe fašisti pihta - põmm, teise pihta põmm, siis aga tädi Šuraga jooksu... Ah ei, memmega!" meenus talle.
Püstol tuli siiski maha jätta. Kuid ta oli tema pärast mureta: relva võttis hoiule komissar ise.
Nende päevade jooksul sõbrunes Viktor veel enam Timka ga. Ta oli väga rahul, kui sai teada, et Timka koos Vassiljoki emaga lähevad samuti luurele. Kahju ainult, et mitte ühte ja samasse kohta! Kuid see on ükskõik. Peaasi, et nad nüüd Timkaga asuvad täitma ühesugust ülesannet.
Nad kõnelesid kaua ja innukalt sellest, kuidas nad hakkavad sakslaste ees käituma.

„Mina ei karda midagi," ütles Viktor. „Ta hakkab mu memmega rääkima, mina aga puhken nutma. Tead, töinan päris loomulikult, seda ma juba oskan. Mis see mulle siis maksab, kas mul pisaratest kahju on? Kui aga nutan, kas ta siis võib arvata, et olen partisan? Midagi ta ei taipa! . . ."

Täna kutsus Ivan Pavlovitš tädi Šura ja Viktori enese juurde.

„Mis siis ikka," pöördus ta oma asetäitja poole luure alal, „võib õnnistuse kaasa anda. Täna öösel te asute teele.

Aleksandra Ivanovna. Dokumendid on teil korras, oma osa te oskate. Olge ainult mõlemad etteväatlikud! Küll ise taipate."
„Pole viga, tuleme tagasi. Pojuke ei vea alt."
„Tean, et ta on tubli."
Viktor säras.
Ivan Pavlovitš hakkas uuesti rääkima:
„Pidage meeles: üles kirjutada ei. tohi midagi. Tuleb kõik meeles pidada ja pähe jätta. Ettevaatamatu samm, üleliigne sõna, paberitükk võivad äratada kahtlust, ja siis. . . Te teate ise, millele te välja lähete. Kõik tuleb kõrva taha panna ja vaikida... Sina, Viktor, ära kellegagi rääkima hakka. Kui küsitakse midagi, nohista sina aga nina, nagu häbeneksid. See tuleb sul loomulik välja... Ärge hiIinege," lisas Ivan Pavlovitš hüvastijätuks. „Te peate teadma, Aleksandra Ivanovna, et olete..." ta hääles kõlas erutus, „kõik need päevad meil alati meeles. Pidevalt. Lähete välja tähtsale üritusele. Meie kõikide mõtted saadavad teid. . ."
Ta surus mõlema käega tugevasti naispartisani laia tumedakurrulist tööinimesekätt.
„Ärge muretsege, seltsimees komandör," vastas tädi Šura tasa ja liigutatult. „Me teeme kõik. Tuleme õigel ajal tagasi. . . ja jutustame, mis vaja."
Komandör läks Viktori juurde. Poiss ei jõudnud veel asjast aru saada, kui tundis end tema tugevas süleluses, komandöri head ja lahked silmad aga vaatasid talle otse südamesse. Ja kuidas ta seda varem ei olnud tähele pannud, et komandöril on niisugused head, lahked silmad! Varem näis komandör temale karmina, ta kartis temaga kohtuda, aga näe, kui hea ta on - nagu isa. . .
„Noh, pojuke, kuidas sina end tunned? Kas sa ei karda? Kas sa „memme" sisse ei vea?"
Kui Viktor oleks seisnud maas, oleks ta vastanud komandörile nagu vaja. Aga nüüd siplesid ta jalad õhus ja ta sosistas:
„Ei. .. mina... kuidas võib siis midagi karta?"
„Tubli poiss! Kangelane!"
Ivan Pavlovitš suudles poissi tugevasti.
„Soovin teile edu ja õnnelikku teekonda!"

297

Viktor väljus komandöri juurest nagu tiibadel. Noh, kuidas ei peaks olema edu, kui nende pärast niimoodi muret tuntakse, kui niimoodi oodatakse nende tagasitulekut!

Staabi lähedal kohtasid nad Vassiljoki ema. Taloli korv käes. Tema järel lonkis Timka, mingi vana lohmakas mantel seljas.

„Noh, tule ometi kord, miks sa pea norgu lasksid!” pöördus tema poole „ema”.

Timka nagu ei kuulnudki. Ta vaatas ainult Viktorile .otsa ja naeratas küsivalt: „Noh, kuidas see mul välja tuleb?”

Tuli tõepoolest päris hästi välja.

PUNASED TÄHED

Laia metsalagendiku poole, mis asus kilomeetrit neli laagrist eemal, liikusid juba enne pimeduse tulekut partisanid, küll jalgsi, küll regedel. Kuigi sakslased olid siit kaugel, ümbritsesid metsalagendikku tihedalt sõjalised vahipostid. Signaliseerijaks ja laadungi vastuvõtjaks lennukitelt määrati esimese pataljoni teine ja kolmas rood. Kuid kõik sel ööl vabad partisanid valgusid samuti murruna lagendikule. Isegi vanaisa Makar ei pidanud vastu:

„Olen juba sada aastat vana, aga lennukit pole veel ihusilmaga näinud. Siia aga tuleb nii-öelda oma lennuk, -. see on juba niisugune asi, millega isegi sõita võib enne surma!”

„Need ei maandu ju, vanaisa.. .”

„Kuidas ei maandu? Mis sa veel välja ei mõtle! Kas nad need autumaadid sulle siis pähe viskavad?”

„Heidavad lihtsalt lennukist alla, vanaisa. . .”

„Mine nüüd, mine nüüd, tarkpeaJ Arvad, et sul üksi on pea kaela otsas!” Vanataat kortsutas vihaseIt laupa ja katkestas vestluse, olgugi et keegi ei mõtelnudki tema üle nalja heita.

Viktor ja Timka sõitsid komandöri reel. Neile osutati täna erilist austust ja tähelepanu. Ööl pärast seda, kui lennukid oh vastu võetud, pidid kiired hobused nad partisanide rajoonist välja viima. Enne aga lubas Ivan Pavlovitš neid sõita lennuväljale, sest ta sai aru, kuivõrd poisid ihaldasid näha nõukogude lennukeid.

298

Koht oli valitud sobiv. Lagendik võis täiesti täita lennuvälja aset. „Nädala pärast saavad lennukid siin maanduda,” kuulis Timka komandöri komissarile ütlevat.

„Võib-olla juba varem,” vastas komissar.

Hetkeks tekkis TimkaI kange soov jääda laagrisse. Sünnib ju see kõik nüüd ilma temata! Lennukid, nõukogude inimesed. . . Kuid talle meenus kohe, et temale oli usaldatud niisugune tõsine ülesanne nagu luure, ja ta ohkas ainult: oleks hea siia jääda, kuid seal on tähtsam. Ta ei mõtelnud enam sellele ja kuulas uuesti Ivan Pavlovitši kõnelust komissariga.

„Missugust jõudu ja tarkust tuleb omada, missugust usku oma üritusse! Saad aru, Mihhail, see on ju Stalin, kes kõige eest hoolitseb, see on ju Stalin!”

„Jah, Stalin...”

Timkat valdas erutus. Ta teadis ja tundis, et nii tema, Timka, kui ka Miška ja Aljoša töö ning tegevus aitavad kaasa suure ülesande teostamisele, et ka tema, Timka, on võitleja ja seisab kindlalt ning kõikumatult targa ja suure Stalini sõjameeste ridades.

Aeg venis pikkamisi. Kõik tahtsid kiiremini näha kauaoodatud lennukeid. Kõneldi sosinal, kuulatati. Ilma naljadeta ei saadud läbi ka siin. Äkki ütles keegi:

„Põriseb!”

„Kus?”

„Kõrvas.”
„Eh, võtku sind see ja teine! Aga mina mõtlesin.. .”

„Tasemini!”
„Lendab!”
„Ei kuule.”

„Pane kõrv vastu maad.”
Keegi heidab tõesti maha ja paneb kõrva vastu maad.
Ivan Pavlovitš ja komissar seisid lõkete ääres. Koman,dör vaatas kogu aeg kella. Osutid näisid roomavat väga aeglaselt.

Timka ja Viktor seisid eemal ja kuulatasid hinge kinni pidades. Nad oleksid nii väga tahtnud esimestena kuulda oma kodumaa lennukit e põrinat ja teatada sellest kõigile partisanidele! Seisku kõik hulgakesi siin ja ajagu juttu, nemad aga vaikivad ja kuulatavad. Nüüd midagi nagu põriseks. . . Ei. . . see ainult tundus nii..

Viimasel ajal olid Timka ja Viktor saanud niisugusteks sõpradeks, kelle kohta öeldakse, et neid isegi vesi ei lahuta.
Timkale näis, et tema juurde on uuesti tagasi tulnud Savva. Samuti nagu oli Savval, nii on ka Viktoril terav keel ja ta haarab kinni igast sõnast. Ainult ta on ägedam: Savva oli rahulik, arukas, ei rääkinud kunagi vahele, see aga on nagu tulesäde. Kui juhtub midagi, mis talle ei meeldi – kohe ajab ta end turri: ära talle siis midagi enam räägi ega ligi mine. Aga üldiselt on ta tore poiss. Kui teda ei narri, siis on ta nii hea sõber, et on valmis ära andma ka oma viimase särgi. Noh, Timka teda enam ei narrigi, sest Viktor on samuti tõeline partisan. Nad on nüüd mõlemad luurajad. . . .

Viktor aga arvas, et paremat seltsimeest kui Timka pole maa peal olemas. Ja tõepoolest: kes aitas Viktoril saada püstoli? Timka. Ja see, mis oli nende vahel varem... oli see siis midagi tõsist? Kas siis nalja ka enam teha ei tohi? . . .

Viktor vaatas Timkale ustavate silmadega otsa ja sosistas:

„Küll näed, meie kuuleme esimestena... küll näed. . .”

Ivan Pavlovitš hakkas juba närvitsema: kellaosutid jõudsid üle üheteistkümne. Varsti on kell pool kaksteist, ümberringi aga valitseb vaikus. Jutud ja naljad lakkasid. Inimestel läks igavaks.
Metsa kohal tuli nähtavale roosakas kuusirp, taevas ujusid mustad pilved. Mets hingas kevadiselt: õhus oli tunda teravat, värsket vaigu ja sulava lume lõhna.

Tõenäoliselt ei saanud ainult Viktor ja Timka aru, et lennukite saabumise aeg on juba möödas. Nad aina kuulatasid ja nende silmad läksid valusaks vahtimisest öisesse taevasse, sinna, kust pidid ilmuma imeväärsed lennukid punaste tähtedega tiibadel.

„Osa inimesi tuleb saata laagrisse!” ütles komissar pahaselt.

Komandör vaatas kella: kaheksa minuti pärast kaksteistkümmend.

„Ootame.. .”

„Lendavad, lendavad!”
Timka hüüdu peeti uueks naljaks. Kuid keegi tema peale ei käratanud, kuulatati ainult veelgi pinevamalt. Ivan

Pavlovitš võttis peast läkiläki ja kuulis nüüd selgesti õige kauget mootoripõrinat.
„Süüdata lõkketuled!”
Viis suurt lõket valgustasid väljakut. Peaaegu tähelepandamatuks muutus taevas kuu, veel tumedam

ja põhjatum näis taevas. Lennuk aga oli juba kuskil üsna lähedal, mootorid põrisesid valjusti ja pidulikult. Kümned silmad vaatasid taeva poole.

Ja äkki lendas otse partisanide peade kohal määratu suur lennuk. Näis isegi imestusväärne: nad olid vaadanud kuskile piiritusse taevalaotusse, lennuk aga on siin, üsna maa lähedal.

Lennuk kadus metsa taha. Mootorimürin vaibus. Kas ta tõesti ei pannud neid tähele? Kas tõesti ei jäänud uskuma kokkulepitud märke? Seda ei või olla...

Üleval välgatas ja kustus tuluke. Nüüd ei tundnud Ivan Pavlovitš enam muret: ta teadis - lennuk tegi pöörde. Ja tõesti, mõne aja pärast sõitis lennuk uuesti uhkelt metsa tagant välja, hiilates hõbedastes kuukiirtes, mis valgustasid väljakut. Kõik nägid, kuidas lennuki taga õhus hakkas äkki hõljuma valge lill. Siis teine... ja kolmas..

„Langevarjud! Langevarjud!”

Timka ja Viktor olid vaimustusest meeletud. Ilma et nad ise seda oleksid märganud, hakkasid nad hullama ja tantsima ning karjusid üle kogu väljaku „hurraa”. Lennuk sõitis uuesti metsa taha, partisanide kohal aga, kõrgemal kui oli esimene lennuk, laulsid oma laulu teise lennuki mootorid.

„Veel üks!” hüüdis Viktor.

Timka aga jooksis juba tuhatnelja langevarju poole, mis aeglaselt maabus lagendiku serval.

Esimene. lennuk oli oma laadungi maha visanud ja hüvastijätuks kuu peegelduvas valguses läigeldes sõitis metsa taha. Tema kadumist otsekohe ei märgatud, nagu ei märgatud ka kolmanda lennuki ilmumist.

Vööni lumes sumades tassisid partisanid lõkketulede juurde pikki rohelisest presendist kotte ja valgeid siid-langevarjusid ning asetasid need kõik ettevaatlikult ritta. Timka ja Viktor ei jooksnud enam langevarjude järel. Nad

ei lahkunud komandörist ja komissarist, kes olid otsustanud avada ühe koti.

„Automaadid! Uued püssid!”

Ivan Pavlovitši käes oli suurepärane automaat – iga partisani unistus. Reed aeti ette, kotid laoti neile peale ja sõideti aeglaselt laagrisse. .

Kuid kõik nad unustasid kotid ja püssid; kui lõkketuledele lähenes kärarikkalt rühm partisane. Nende hulgas oli soojade karusnahksete pükste, pealiskuue ja pikkade karusnahast saabastega mees. Poisid tardusid imestusest.

Kuid see nii ebatavaliselt riietatud mees, kelle rinnal ja õlgadeloli risti-rästi hulk rihmu ja kelle seljas oli suur paun, läks komandöri juurde ja raporteeris:

„Partisaniliikumise staabi esindaja kapten Makarov.”

Ivan Pavlovitš süleles Moskva saadikut. Komandöri juurest läks see komissari juurde, siis aga sülelesid ja suudlesid teda nii paljud inimesed, et kui tal poleks olnud nii pehmet, karvast pealiskuube, oleks ta päriselt ära lämmatatud.

Timka ja Viktor olid nii haaratud sellest, mis toimus, et unustasid isegi solvumast selle üle, et kapten Makarov ei osuta neile tähelepanu. Kuid kapten märkas neid siiski.

„Kas partisanid?” küsis ta rõõmsalt.

„Partisanid!” vastasid poisid julgelt.

„Luurajad,” lisas Viktor.

„Tublid poisid!” ütles kapten ning süleles neid mõlemaid koos, ja poiste ninad said tunda karusnaha meeldivat külma.

„Siin on teile kingitused,” ütles siis kapten ja andis kummalegi kaks suurt ,šokolaaditahvlit. „See, poisid, on Moskvast, seltsimees Stalinilt eneselt!”

Pidulikus vaikuses surusid poisid šokolaaditahvleid oma rinna vastu. Nemad said lingituse StaliniIt! Kes muu võis saata siia, pimedasse öösse, niisuguseid imeväärseid lennukeid, automaate,

nii palju kingitusi partisanidele ja selle tubli kapteni!

Hiljem, re el istudes, sosistas Viktor tädi Šurale:
„Ma nägin punaseid tähti tiibadel!...”

Suigutatud ree ühetasasest kiikumisest, nägi Viktor oma unelmates sadasid nõukogude punatähelisi lennukeid ja.

302

murdis pead, miks Ivan Pavlovitš oli lasknud Timka ja ta „ema” luurelt tagasi tulla.
„Kas on võimalik, et Timka midagi valesti tegi?” Viktoril oli oma sõbrast südamest kahju.

Kapten Makarov ärkas ja vaatas kella. Kell on veerand üheksa, staabis aga pole enam kedagi. Õieti öelda oleks võinud veel edasi magada, kuid komandör ja komissar, kes heitsid eile magama temaga ühel ajal, olid juba kuhugi välja läinud.

Nagu vari ilinus sirmi tagant välja Sviridov. Ta teatas, et komissari korraldusel on ta sellest päevast peale kapteni käsutuses ja küsis, kas seltsimees kapten ei sooviks end pesta partisanide saunas.

Kuigi saun oli ehitatud kõigi reeglite kohaselt ja vett ning leili oli seal külluses, kuigi vihelda oleks võinud palju tahes, sest sel kellaajal siin enam kedagi ei olnud ja ükski ei tagunud kannatamatult uksele, pesi kapten end kiiresti ja tuli jälle staapi. Komandör ja komissar polnud veel tagasi jõudnud. Nemad, nagu teatas Sviridov, olid läinud allüksustesse, et võitlejatele-partisanidele välja jagada relvad ja laskemoon.

Makarov käis laagris ringi. Päike paistis kevadiselt, vesi ja märg lumi lirtsus jalge all, majandusosakonna õue ümber lendlesid ja kraaksusid varesed. Kapten hingas täie rinnaga. Ta tundis end nagu kodus. Ta ei viibinud partisanide juures esmakordselt. Selle aja jooksul, mil ta töötas partisaniliikumise staabis, oli teda kolmel korral alla heidetud vaenlase sügavasse tagalasse täitma partei Keskkomitee ja Ülemjuhatuse poolt antud tähtsaid ülesandeid. Siin oli ta Suure maa saadikuks. Ta juhtis isiklikult partisanisalku partei juhtnööride järgi ja suunas nende tegevust nii, et see oli kooskõlas tegevusega rindel.

Ja lisaks teadis Makarov siia lennates, et fašistlikud karistusväed valmistuvad selle oblasti partisanidele peale tungima. Moskvas oldi tõsiselt mures selle üle, kuidas kaitsta partisanisalku surma.va löögi eest ja organiseerida karistajate purustamist.

303

Just selle üle oli eile toimunud kõnelus kapten Makarovi ja partisanisalga juhtkonna vahel. See, mida teatas Ivan Pavlovitš, Makarovit imestama ei pannud: selgus, et Moskvas teati neist. asjust ehk rohkemgi, kui teadis salga komandör ise. Pärast vestlust komandöriga, komissariga, Pavel Sidorovitšiga ja staabiülemaga jõudis Makarov veendumusele, et juhid on siin vilunud, osavad ja ettenägelikud.

Kaptenile tuli vastu kõrge lambanahkse mütsiga mees. Energiliselt oma lühikesi, karedaid vurre siludes kandis ta uljalt ette:

„Seltsimees staabi esindaja, komandandiroodu võitlejad viivad läbi poliitõppust! Kannab ette roodu komandör noorempolitruk Bidulja.”

Makarov tervitas. .

„Väga meeldiv tutvuda teiega, seltsimees Bidulja,” ütles ta, andes partisanile kätt. „Kuigi näib, et oleme juba tuttavad. Teie vist olite esimene, kes minu juurde astus, kui olin maandunud?”

„Jah, mina ja meie poisid.”

„Mulle jäi meelde... teie müts, teiega vestelda ei ole mul aga seni korda läinud.”

Makarov palus Biduljalt luba viibida poliitõppusel. Nad läksid suurde, pikka. barakki, mis oli inimesi täis. Bidulja oleks tahtnud viia kapteni ettepoole, laua äärde, kuid see jäi seisma üsna ukse juurde. Peaaegu keegi ei pööranud neile tähelepanu. Kõik kuulasid Ljubov Ivanovnat, kes luges ette „Pravdat". Ljubov Ivanovna luges isegi kuulutused, mis teatrites mängitakse ja missuguseid filme näidatakse, ja vaatas alles siis kuulajaile. Makarovi pilku kohates ütles ta:
„Nüüd me palume oma külalist kapten Makarovit jutustada meile Moskvast."

Partisanid teadsid paljusid asju raadiosaadete kaudu ja poliittööliste ettekannetest, kuid see, mida jutustas Makarov, näis neile uus, tähtis ja eriti veenev. Seisis ju nende ees inimene, kes alles eile oli liikunud Moskva tänavail, näinud Kremlit. Ta tõi siia, partisanide metsalaagrisse, kaasa võimsa Kodumaa hõngu.

„Seltsimees Stalin ütles, et see aeg pole mägede taga, kus me vaenlase oma maalt välja ajame," lausus Makarov.

304

„Ei ole kaugel see aeg, kus kogu Nõukogude Ukraina saab uuesti vabaks."
Partisanid kogunesid kapteni ümber ja külvasid ta küsimustega üle:
„Aga kuidas on lugu teise rindega? Miks inglased ja ameeriklased seal nii kaua mõtlevad ja arutavad?"

„Toredad liitlased! Hea, et nad praegu meie vastu ei sõdi. Kogu kodanlus - see on nagu ühe vitsaga löödud. . . Ei ole mul neisse usku. . ."

Kapten vaatas kõnelejale huviga otsa. Selle mehe nägu oli üleni kaetud armidega. Makarov aimas kohe, kelle kätes on olnud see vigaseks moonutatud partisan, kuid küsis siiski:

„Kus see teil juhtus, seltsimees?"
„Mina, võiks öelda, tulen ju sealt ilmast. Jäin siia vaid selleks, et hävitada röövvallutajaid," vastas Karpenko.

Kapten Makarov vaatas partisanidele ja ta silmad särasid mahedalt: siin, samuti nagu igal pool mujal, kus taloli tulnud viibida, olid nõukogude inimesed täis jõudu ja kindlad oma otsuses võidelda täieliku võiduni! .

ÜHEL PÄEVAL

Von Freilich seisis kaua akna juures. Näis, et ta ei pane tähele ohvitsere, kes olid tardunud aupaklikusse seisakusse ja ootasid kindrali käske. Von Freilich nautis kevadet. Tänavail voolasid kollakad mudased ojakesed, katustelt tilkus vett, puud hakkasid veelgi enam mustendama, kastanid läksid punga: kõik säras ja helises sooja päikese käes.

Kiskunud end akna juurest lahti, läks von Freilich rütmiliste sammudega suure kaardi juurde. Pikk lihvitud kaardikepp, mis oli nagu kaugelaskekahuri suue, näitas rohelistele metsamassiividele, mis olid läbi põimitud siniste jõesoontega, ja punastele ringidele, millega olid märgitud partisanisalkade koondumiskohad.

„Siin ongi meie vaenlane," ütles von Freilich.Tema laubale tekkisid kortsud, suunurkadesse jäi püsima põlglik naeratus. „Varem oli mul au sõdida Euroopa tunnustatud kindralite ja isegi feldmarssalite vastu, siin aga tuleb mul tegemist teha talupoegadest väejuhtidega... He-he! Esilekerkinud strateegid!"

305

Ta näris pqlglikult oma kuivi huuli, kuid ta tuhmidest silmadest oli näha, et need „esilekerkinud strateegid" val mistasid talle palju muret ja tüli.
Kindral pöördus uuesti kaardi poole.

„Nagu härradele ohvitseridele on teada, keskendusid partisanide peajõud jõe rajooni.” Von Freilich suunas kepi kaardi keskele. „Nad tuleb võtta raudsete pihtide vahele ja neid ei tohi elusalt lahti lasta. Meid aitab seal.juures loodus ise. Pealetungi alustame siis, kui jõgedel on jääminek.”

Kuulates mõnuga omaenese häält, sealjuures pisut edvistades, hakkas ta seletama oma plaani:

„Me võtame maa-ala raudsesse rõngasse, jaotame ta osadeks ja hävitame kõik. Isegi siis, kui kellelgi partisanide hulgast peakski korda minema rõngast läbi murda, ei saa ta jäämineku ajal üle jõe ja hukkub.”

Ohvitseride näod olid läbitungimatud. Von Freilich naeratas: härrad ohvitserid arvavad, et sõjaväeosade saabumine, nagu lubatud, on tühi loba, ja kardavad, et neil enestel tuleb see puder ära süüa. Muide, mida võibki oodata politsei, žandarmeeria ja tagalateenistuse vägede ülemailt? Need pole rindeohvitserid.

Von Freilich vaatas tähelepanelikult tema ees valveseisaku võtnud alluvatele. Noh, aitab juba! Nüüd on ta neid küllalt hirmutanud. Nüüd teatab ta neile nõupidamise tõelisest eesmärgist. Ja kindral lausus pidulikult:

„Täna saabus füüreri peakorterist minu nimele telegramm. Minu käsutusse on saadetud kolm divisjoni suurtükiväe ja tankidega. Mõne päeva pärast saabub lennukite eskadrill. “

Ta jäi rahule: see teade andis oodatud efekti. Ta lubas ohvitseridel lahkuda.

Kabinetti jäi ainult kapten Stirke. Viimasel ajal olid tal põletikuliste silmade ümber sinised ringid nagu prillid, ta nina oli punane ja veel rohkem kestendama löönud. Isegi uus ohvitserimunder istus ta seljas kohmakalt nagu võõra oma.

Von Freilich tegi ka seekord näo, nagu ei kuuleks ta tema kaebeid. Ta naeratas ja ütles:

„Ah, vabandage, kapten! Unustasin teile rõõmu tegemast: te olete autasustatud raudristi ordeniga. Önnitlen, õnnitlen, te jõuate veel kaugele, kurat võtaks, härra kapten!”

Ja Stirke oli jälle nagu ümber sündinud: imestus, hirm ja vaimustus vaheIdusid ta näol. Ta ajas end sirgu, ta põsed lõid roosatama, väsimuse jäljed olid kadunud. Ta muutus uuesti endiseks Stirkeks. Von Freilich andis käsu:

„Te peate üle minema partisanisalkade asukohtadesse. Kui meie pealetung algab, hakkate signaalidega edasi andma nende liikumise suunda ja kogunemispaiku. Meie luurajad on kogu aeg õhus. Üksikasjad saate teada. staabiülemalt. Noh, kõige paremat! Minu ülesande eduka täitmise eest luban teile uue risti.”

Sisse astus adjutant ja pani kindrali ette paberi. Von Freilich luges selle läbi ja läks kaardi juurde. Ta oli ilmselt rahul.

„Kütile jookseb saak ise suhu,” nii ju ütlevad venelased.

„Eks ole? Las kogunevad kõik kokku!”

Punase pliiatsiga joonistas ta kaardile noole ja tegi selle rohelise massiivi juures ümmarguseks. Siis pöördus ta Stirke poole:

„See ei ole kaugel teie asukohast. Muide, kuulake järele, mis ohtlik väesalk see on, kes liigub ida poole. Nagu kuulda, kahjustab ta meid juba Poolast saadik. Kuid tänu jumalale, ta läheb vastu hukatusele! Me hävitame ta.”

Partisanisalkade väejuhatusele oli hästi teada, et vaenlane valmistub pealetungiks. Juba korduvalt olid fašistid metsi sisse piiranud ja paisanud karistussalku partisanide vastu. Kuid puruks löödud kohalikud garnisonid jooksid laiali ja surmani kohutatud karistajad tulid tagasi tühjade kätega.

Energilise ettevalmistuse järgi, mida fašistlikud väeosad tegid pealetungiks, sai Ivan Pavlovitš aru von Freilichi salakavalatest plaanidest.

Otsustati pidada tihedat sidet naabruses asuvate partisanisalkadega ja ümbruskonna külade

elanikkonda võitlusteks ette valmistada. .
Komandörid sõitsid küladesse laiali. Kapten Makarov koos Ivan Pavlovitšiga liikus edasi piki Dnepri kallast.
Hädaohu lähenemisega muutus Ivan Pavlovitš alati veel rahulikumaks, vankumatumaks ja enesekindlamaks.

Ta ei mõtelnud niivõrd ohule kui inimestele, kellega ta pidi sellest hädaohust üle saama. Keskendunud, napisõnaline, süvenes ta täielikult oma mõtteisse, kaalus kõike, arvestas, püüdes kõik ette ära mõistatada.

Nad sõitsid Makaroviga metsades ringi, ja Ivan Pavlovitš nägi igas puus oma liitlast, oma jõuallikat. Sõideti läbi külade, ja Ivan Pavlovitš nägi igas majas oma abilisi ja. mõtteosalisi. Ta mõtles ainult ühte: kuidas välja õpetada inimesi, kuhu paigutada iga partisan selles võitluses, et ta oskaks paremini rakendada oma jõudu.

Neil hetkil mõtles ta peamiselt sellele, kuidas võimalikku lööki kõrvale juhtida naistest ja lastest. Noh, see tuleb ülesandeks teha Ljubov Ivanovnale. Küll tema toime tuleb. Tark ja energiline tütarlaps, hea kommunistlik noor! Kaitse aga tuleb usaldada Biduljale...
Komandöri hobune astub laial sammul, Ivan Pavlovitš õõtsub sadulas. . .

Niipea kui tuletõrjetornis vahilolevad piilurid hakkasid kella helistama, jätsid inimesed külades kõik maha ja ruttasid väljakule. Enamikul olid vintpüssid ja saksa automaadid.Mõned tassisid endaga kaasa ka kuulipildujaid. Ivan Pavlovitš hoiatas hädaohu eest, kutsus rahvast üles võitlusele, andis juhendi, kuidas tegutseda, kui algavad lahingud.

Ühes kohas jäid nad peatuma ja vaatasid kaua jõele. Jää oli kaetud roheka veega, mida mööda jooksis tasane virvendus.
„Varsti on jääminek. Vaevalt alustavad nad pealetungi enne jääminekut," mõtles Ivan Pavlovitš kuuldavalt.
„Kes teab, võib-olla nad just jääminekut ootavadki?"
„Ka see on võimalik," nõustus komandör Makarovile otsa vaadates. „Igal juhul tuleb mõtelda."
„Tuleb valmis seada paadi ning puud parvede ehitamiseks. "
„Kui tarvis, ehitame silla." .
„See pole lihtne asi."
„Pole küll lihtne, kuid partisanid saavad sellega hakkama."

Vastaskaldalt laskus jääle hoburakend. Komandörid, kes olid kavatsenud edasi sõita, peatusid ning jäid ootama. Nad tahtsid näha, kes need niisugused on, kes julgevad säärasel

ajal üle Dnepri sõita - kas ehk mitte luurajad? Alles siis, kui sõiduk oli keset jõge, tundis komandör Ljonja Ustjužanini ära.

„Vaenlane koondab jõude," jutustas Ljonja. „Kõikidest rajoonidest liiguvad Dnepri poole väeosad, lähenevad sõdurite ešelonid. Ühe neist lasksime õnnelikult kraavi..."

Ivan Pavlovitš kuulas tähelepanelikult, kuid ei suutnud pöörata silmi jõelt. Dnepril raksus jää.

RAHUTU ÖÖ

Õhtu eel läksid suure küla peatänavat mööda kaks inimest - naine ja poiss. Poiss lonkis naise järel ja nohistas rahulolematult oma lühikest nina. Kuid tema ergud silmad vaatasid kogu aeg teraselt ringi.
Need olid Aleksandra Ivanovna ja Viktor. Partisanivaldused olid jäänud kaugele taha. Siin, stepis,

tundsid anastajad end julgemalt.

Aleksandra Ivanovna oli täiesti rahulik. Nagu Ivan Pavlovitš oli juba ette näinud, ei. tehtud naisele ja lapsele erilisi takistusi.

Nüüd läksid nad külavanema juurde. Tänavoli inimtühi, nagu oleks see määratu suur küla välja surnud. Nüüd paistsid kaugel kaks meest. Nad kõndisid teineteise kaelast kinni hoides ja lällutasid kähedalt mingisugust laulu. Lähemale jõudes nägi Aleksandra Ivanovna, et need olid politseinikud.

„Tere õhtut, head härrad," tervitas ta nende juurde jõudes.

„Tere, noorik!"

„Öelge, palun, kuidas saab siit külavanema juurde?"

„Kas sa pole siis siinne elanik?"

„Ei, me oleme kaugelt. Läheme Poltaavasse."

„Noh, siis lase aga edasi!"

Politseinikud hakkasid uuesti metsikul häälel laulu röökima.

Aleksandra Ivanovna sammus edasi, kuid teda hõigati tagant. Ümber pöördudes nägi ta, et politseinik vehib talle käega. Ta läks julgesti politseiniku juurde.

„Kust sa tuled?"

Aleksandra Ivanovna nimetas küla ja rajooni. Politseinikud vahetasid pilke. See, kes oli kainem, ütles:

„Levitad siin partisanivaimu? Kõik te olete partisanid.. ."

Politseinike imestuseks vastas naine jaatavalt:

„Kõik, head härrad. Kõik nad on seal partisanid."

„Politseinik astus talle üsna ligi ja vaatas teraselt silma:

„Kes sina niisugune oled?" .

„Olen vaene naine. Jäin järele selle orvuga. Minu mees oli samasugune nagu teie. Partisanid tapsid ta."

Sisseharjutatud liigutustega tõstis Aleksandra Ivanovna rätikuotsa siimade juurde ja nuuksatas. Viktor sikutas teda seelikust:

„Noh, memm, lähme. Tahan süüa."

„Ta siis tapeti, ütlesid?"

„Muidugi tapeti, seal ju kõik. . ."

Üks politseinik raputas vihaseIt pead ja vehkis rusikaga ähvardavalt kaugusse:

„Ära kurvasta, noorik! Sakslased hakkavad suurte jõududega peale tungima. Teeme partisanidele lõpu, muidu ei saa neist. kuskil rahu."

Teeseldes, nagu ei huvitaks teda politseinike teade sugugi, teritas Aleksandra Ivanovna kõrvu; Ta on politseinike ja külavanemate suust juba korduvalt kuulnud, et partisanide vastu valmistatakse ette rünnakut. Ta võttis rätiku silmade juurest ja lõi lootusetult käega:

„Oi, mu kallid... juba te neid partisane kätte saate! Küll on neid puüdmas käinud sakslased, küll politseinikud. Minu mees käis ka, uid tagasi, toodi surnult... Oh, mu häda, mu õnnetut saatust! Nii võib ka teiega juhtuda, lähete, ja siis jäävad lapsed orbudeks."

Kainenevatele politseinikele avaldasid ta sõnad ilmselt rusuvat muljet. Mõlemad vajusid mõtteisse. Siis ütles üks neist, julgemaks muutudes:

„Ei, meiega ei juhtu midagt Meid on palju!"

„Paljud on juba retkel käinud. Kui nad läksid neisse metsadesse - süda lausa rõõmustas. Ka minu mees rääkis ikka: „Hävitame nad!" - aga näed... vähe oli neid, kes tagasi tulid. Sakslane, see kõige ülem ohvitser, tapeti ka."

Teine, vähem jutukas politseinik heitis ümbrusele raske pilgu. Tema näole tardusid ebakindlus ja hirm.

310

„Kurat võtaks!” Ta sülgas. „Ütlesin ju sulle, Petro, sinna lähed küll, aga kas tagasi. . .”
„Mis? Kurat temaga! Ükskord oled sündinud, üks kord tuleb ka surra.”
„Üks kord, üks kord, aga mis kibe kiirus sul selle suremisega siis on? Ja mille eest?”
„Mis kiirus, mis kiirus. . . Mis sa ulud! . . . Eks me veel vaata!”

Viktor nägi, et viinauim ja sõjakus olid politseinikel nagu käega pühitud. Nad seisid norus ja kössivajunult. Siis pöördus üks neist Aleksandra Ivanovna poole:

„Tulge meiega, joome selle peale! Täna on meil, nagu öeldakse: „Ma täna viimast korda viibin koos teiega, kuid homme ju. ..„Eh, homme, kurat võtaks. Ükstapuha, elu on läbi. . .”
„Tänan. Lähen külavanema juurde. Sinna, kuhu käsib, jäängi ööbima.”
„Mis? . .: Aga noh, tee, kuidas tahad... Külavanem - seal ta elabki.. Niisiis, ütlesid, et partisane on seal palju?”
„Tohutu hulk! Terve armee, kahurite ja tankidega. Seal on midagi hirmsat, hoidku jumal!”

„Kurat võtaks! Aga mis ma sulle, Petro, ütlesin? Kui seal istuksid nõrgakesed, siis oleksid nad ilma meieta välja suitsetatud. Aga nüüd, näed. . . kutsutakse ka meid.. Ah, kas ma ei öelnud sulle, Petro!”
Aleksandra Ivanovna tõmbas enese järele Viktorit. Politseinikud läksid oma teed, nüüd juba ilma lauluta. Viimane, mis Aleksandra Ivanovna neilt kuulis, oli:
„Kurat võtaks!... Ah, mis koera elu...”
„Koerad, see on õige,” mõtles Aleksandra Ivanovna.
„Puskarit sisse ajada - selle peale on nad meistrid, aga niipea kui partisanidest kuulsid - kohe sabad sorus.”
Nad läksid külavanema asukohta. Lävel tuli vastu laia punase habemega mees, must parknahast poolkasukas seljas.
„Tahaksime külavanema jutule.”
„Mina olen külavanem. Mis vaja?”
„Loodan teie lahkusele, härra külavanem. Lähen Poltaavasse. . . Tahaksin ööbida, kui härra külavanem lubab.”
„Kas aisvais on?”
Aleksandra Ivanovna vaatas küsivalt külavanemale:
„Mul midagi sellesarnast küll ei ole. . .”

311

Viktor sikutas teda kannatamatult seelikust:
„Noh, memm... tahan süüa... tahan magada...” Külavanem ütles vihaselt:
„Kooberdate siin ringi ilma dokumentideta! Igaühel peab olema aisvais, aga kui ei ole - on kõiki kästud saata politseisse.”
„Mul ju tõend on!”
Aleksandra Ivanovna ulatas külavanemgle tõendi. „Noh, näe... Aga ütleb, et ei ole!” torises külavanem.
„Ma ei saanud aru, mida te küsisite.”
„Aisvais - see ongi saksa keeles tõend.”
„Sellepärast ma ei saanudki aru.”

Külavanem astus poolpimedast eeskojast välja trepile Ja tõstis dokumendi poolpimedate silmade ette.

„Siis, tähendab... ema elukohta... PoItaavasse... nii . .. aidata partisanide vastu peetud võitluses hukkunu perekonda. .. Hm... partisanide vastu. Niisiis, tähendab, pitsat ja allkiri on. .. Tähendab, aisvais on korras.
Ütlesid, et mees sai surma?” pöördus ta naise poole.
Aleksandra Ivanovna tõstis rätikuotsa silmade juurde. „Mis sa ütled! Ah, sind, vaesekest!” kurvastas

külavanem. „Kuidas see temaga siis juhtus?”

Aleksandra Ivanovna hakkas sajandat korda jutustama oma „hädast”. Ja tema jutus oli nii palju nukrust ja kaebamist kurva saatuse üle, et külavanem muutus lahkemaks:

„Kas see on sinu laps?”

„Jäi teine orvuks . . .”

„Memm, tahan magada... jalad valutavad.” nuuksus Viktor.

„Korraldage meil kuidagi öömaja.”

„Oh sind vaeseke t!” jätkas külavanem, nagu poleks ta tema lauset üldse kuulnud. „Nii noor... oleks veel ilma lapseta. . . Noh, lähme - teiesugustele leidub ka minu juures ruumi.”

Külavanem elas suures.majas, mille katus oli kaetud valge tsinkplekiga. Võis arvata, et varem oli siin olnud mingisugune küla asutus - kas kool või haigla.

Külavanema naine võttis külalised ebasõbralikuIt vastu. Lohistades suuri, ülespoole ninadega vildikuid, vedas ta majas ringi oma rasket keha ja tegi, nagu ei kuuleks ta oma mehe käsku:

„Anna neile süüa! Inimesed on pikalt teelt tulnud.” Talitades ahju juures, pomises ta endale nina alla: „Kuratki ei jõuaks kõiki toita! Temal on kerge öelda: toida üht ja toida teist. . . Ükspuha, keda teeIt kätte saab, kohe veab koju. .. Söövad su päris paljaks.”

Kuid Viktor ei tahtnud kuulda tema porisemist. Ta sikutas Aleksandra Ivanovniit käisest:

„Memm, kas kuulete? Tahan süüa!...”

„Aga kuidas nemad, see on partisanid. .. külavanematega ümber käivad?”

Partisanidest kuuldes jättis külavanema naine vildikute lohistamise järele ja hakkas juttu pealt kuulama.

„Oi, härra külavanem, nad ei halasta kellegi peale! Minu mees sõitis koos sakslastega - oli tugev mees nagu tamm, tagasi toodi aga surnult. Sai kuuli pähe ja rinda. . . Ka külavanemaid on küll maha lastud, küll üles poodud.. .”

Külavanema kulmud tõmblesid vihaselt:

„Mida siis sakslased” ja politseinikud ootavad? Kas neil pole jõudu, et purustada partisanid?”

„Mis seal purustamisest rääkida! Neid on nagu lehti puudel, ja kõik relvastatud... Käisid sakslased neid ründamas, kuid vähe neid, kes tagasi tulid.”

„Kas ma ei öelnud sulle, vana tola,” hakkas külavanema naine äkki halisema, „kas ma ei öelnud! Mis saatana pärast oli sulle võimu vaja! Härra!... Kui puuakse värava külge, küll siis saad teada, mis tähendab võimutsemine. Oi-oi seda muret küll!”

„Ole vait, tobu!” käratas külavanem vihaselt. „Ei sina oma mõistusega seda taipa!”

„Mina ei taipa. . . mina ei taipa kunagi. . . Ainult pärast selgub, et minul on ikka õigus!”

Aleksandra Ivanovna jutustas veel kaua partisanidest, ajades külavanemale ja eriti tema naisele hirmu peale. Siis aga hakkas ta ettevaatlikult pärima:

„Lähen ja, näe, kardan - kas ei satu nad mulle äkki teel vastu. Kuidas teil siinpool on, kas pole neist midagi kuulda?”

„Või pole kuulda?” nähvas äkki külavanema naine. „Naaberkülas pääses külavanem möödunud. ööl aluspesu väel põgenema... Käivad ka siin!”

„Võib-olla on teil siin vähemalt palju sakslasi ja politseinikke, nii et ikkagi kardavad. Aga meil seal ei jäänud kedagi järele - kõik tapeti.”

„Meil siin. . . Ei tea, mida sakslased ometi mõtlevad: niisuguse küla peale on ainult kümme politseinikku, ja ka need on säärased, et peksa või kepiga laiali. Lähemas linnas on umbes sada sakslast, ainult kasu pole neist midagi: ise poevad varju ega muretse millegi eest. Pagan teab, mis see

on! . . .”
„Aga kuidas ma, kallis inimene, siis minna julgen?”
Külavanem hakkas jutustama, missugustes külades ja linnades asuvad saksa garnisonid ja missugustes neid üldse pole. Viktor isegi unustas, et tal tuleb ema iga minut käisest tõmmata. Ta püüdis ahnelt iga sõna ja pidas kõik meeles.

„Selge asi, et neile voli ei anta,” läks külavanem lõpuks julgeks. „Kõik politseinikud kutsutakse nüüd linna kokku. Räägitakse, et ka sakslased sinna lähevad. Nad teevad partisanidele. kiiresti lõpu.”
Kuid külavanema naine kainestas teda kohe:
„Või teevad lõpu! Sel ajal kui sinu politseinikud sinna kokku sõidavad, tehakse sulle siin veel kiiremini lõpp.”
Külavanem näppis närviliselt oma punast habet. Viktorile meenusid ta kohustused ja ta hakkas uluma:
„Noh, täd-memm, tahan süüa, tahan magada!”

Aleksandra Ivanovna ahhetas ja sööstis teesklematu vihaga poisi kallale, kes oli ennast unustanud ja nii ettevaatamatult välja pahvatanud sõna „tädi”.

„Jää juba vait, piinaja niisugune!”
Külavanema naine andis neile ikkagi õhtust süüa.
Terve õhtu jooksul ei lausunud külavanem enam ainustki sõna. Ta käis toas mõtlikult edasi-tagasi, silmitsedes külalisi. Aleksandra Ivanovna oli tõsiselt ärevil: kas see punapäine koer viimaks midagi aimama ei hakanud, kui Viktor teda „tädiks” nimetas?

Tal ei tulnud kuidagi und. Ka Viktor viski es kaua, ta polnud, enesega sugugi rahul. Oli kuulda, kuidas külavanem käib raskel sammul mööda tube, kontrollides, kas luugid on kinni ja tugevad riivid ustele ette lükatud. Ta laadis vintpüssi, asetas selle ukse kõrvale ja hakkas uuesti, vahetevahel köhatades, majas ringi tammuma. Kõrvaltoast oli

kuulda külavanema naise ohkeid ja sosinat: „Oh jumal, jumal! . . .”
Nähtavasti vaevas külavanemat unepuudus. Ta ei heitnud kuni hommikuni magama ega lasknud uinuda ka Aleksandra Ivanovnal. Viimane kartis, et külavanem saadab nad hommikul žandarmeeriasse. Ta mõtles ka sellest, mis teda teeloli nii erutanud: kõikjal räägiti ainult sakslaste poolt ettevalmistatavast suurest haarangust partisanidele. Võib-olla tuleks tagasi pöörduda laagrisse, hoiatada? . . .
Öö venis pikale, toas oli pime ja umbne. Külavanema raskete sammude all nagisesid põrandalauad.

Alles hommiku eel jäi ta magama. Kuid siis jälle hakkas oma vildikutega tubades ringi kooberdama külavanema naine. Aleksandra Ivanovna tõusis voodist ja äratas Viktori. Kuigi ta sel äreval ööl polnud maganud, tundis ta end erksana. .
„Kas nii vara? Oleksite võinud veel magada, kuni ma hommikueinet valmistan,” pobises külavanema naine.
„Suur tänu hea sõna eest! Mul on väga kiire.”
Koidikul olid nad juba külast kaugel.

TAEVAS LÄHEB PILVE

Nukker ja mõtlik, hulkus Timka laagri lähedal ringi.
Mets mühises. Taevas ujusid rasked pilved; piserdas peenikest, tüütavat vihma. Lumi sulas, kõikjal tekkisid loigud. Vesi neis loikudes oli kollakas - seal, kus põhi oli liivane, ja kahvaturoheline - seal, kus ta oli samblane.
Kuhu jalg ka astus - kõikjal plärtsus vedel muda. Kuid Timka ei märganud midagi. Läbimärg, pea norus, lonkis ta otse läbi loikude.

Ta ei suutnud kuidagi sellega leppida, et teda ei lastud luurele. Nad jõudsid vaevalt teele asuda ja ainult mõnisada meetrit sõita, kui neile järele jõudis Solovei ja edasi andis komandöri käsu: Timkal ja Sofja Petrovnal tagasi pöörduda.

Timka unustas isegi Viktorit hüvasti jätta. Kui see tal meelde tuli, vaatas ta kaua ja kurvalt järele reele, millel seltsimees kiirelt eemaldus.

315

„Mis see siis on, kas ma olen Viktorist halvem? Ah?” küsis Timka ja pidi peaaegu nutma hakkama.

„Järelikult halvem,” vastas Solovei naeratades. „Nagu näha, oled millegagi hakkama saanud, sellepärast ei lastudki. . .”

Timka vaatas ärritatult Soloveile: kas ta narrib teda? Aga võib-olla said nad sellest tõesti teada?” Veri lõi talle pähe. Mõtte juures, et tema eksimus on juba kõigile teada, käis tal külmavärin üle kogu keha.

Jõudes tagasi laagrisse, tahtis ta kohe pääseda Ivan Pavlovitši jutule. Kuid sel polnud aega tegelda Timkaga. Partisanisalga komandör kõneles kaua kapten Makaroviga, hommikul oli miiting, ja siis sõitis Ivan Pavlovitš laagrist hoopis ära.

Timka meenutas kadedusega Viktorit: pra'egu käib Viktor külast külla, täidab tähtsat ülesannet, aga tema, Timka, logeleb siin mõttetult ringi. Luurele ei lastud, ja ka adjutandiks olemisega on nüüd kõik läbi. “

Ta peatus vana männi all. Okstelt langeväd suured tilgad kukkusid plärtsudes vette, rabisesid tüütavalt vastu Timka kulunud mutsilage. Kuskil kõrgel okste vahel praksus midagi, pudenes maha puukoore raasukesi, kukkus käbi.

Timka tõstis pea. Temale vaatas kavalalt otsa väike orav. Istudes jändrikul oksal, pesi loom end esimeste käppadega ja kallutas aeg-ajalt pea Timka poole, nagu tahtes öelda: „Mina sind ei karda!”

Timka võpatas. Nüüd ta enam ainult ei aimanud, vaid teadis kindlasti, et luurele ei lastud teda... orava pärast. Noh muidugi ainult tema pärast, teisi põhjusi ei saanud olla. ..

Ta saatis loomakesele vihase pilgu. Siis kummardus ta järsult, haaras maast kuivanud oksa ja viskas selle orava suunas. Ühe hetkega oli loom kadunud vana männi õõnsusse.

Vimmatõmbunult lonkis. Timka laagrisse. Kõik oli selge: komandör teab tema eksimusest. . .

Juhtus see nii. Päeve nne väljasõitu luurele jalutas Timka just nii nagu praegu laagri lähedal metsas. Enne väljasõitu pidi ta oma püstoli hoiule andma. Relvast poleks ta tahtnud lahkuda isegi kõige lühemaks ajaks ja Timka otsustas sellega vähemalt enne oma himu täis mängida.

316

Ühe põõsa juurest teise juurde hiilides jälitas ta nähtamatut vaenlast, sihtis puid, kuid ei lasknud.

Ja just täpselt nii nagu praegu nägi ta siis puu otsas oravat. Võib-olla isegi just sedasama. Ta unustas kõik, sihtis ja. . . tulistas!

Ja kohe tardus ta hirmust. . . Hetke pärast, kui lasu kaja läbis metsa, mõistis Timka, mida ta oli teinud. Mis nüüd saab? . .. Ta peitis püstoli kiiresti tasku, hiilis laagrisse, ronis narile, tõmbas vaiba üle pea ja nuttis kaua hääletult.

Sellal oli juba kogu laager jalul. Partisanid otsisid metsa läbi. Terve päeva ja õhtu muust ei räägitudki kui ainult saladuslikust lasust metsas. Timka kuulas neid jutte pealt ja vaikis. Ta ei teadnud, mis teha. Kas minna Ivan Pavlovitši juurde ja jutustada talle kõigest? Aga missugune häbi see oleks! Kindlasti ei saada ta teda siis luurele ega anna relva enam üldse tagasi. . . Kas vaikida? See tähendaks kõiki petta. . . .

Need mõtted piinasid Timka südant. „Kas ma siis tahtsin lasta?” mõtles ta. “See tuli ju kogemata. Kui poleks ilmunud seda oravat, poleks ma kunagi lasknud...”

Ja ta vaikis edasi. Talle näis, et keegi teda ei kahtlustagi selles kuriteos.

Nüüd aga tuleb välja, et kõik on juba teada. . .
Ikka veel küürus, nagu oleks ta kumarasse vajutanud koorem rõlõmutuid mõtteid, läks Timka laagrisse... ega tundnud seda ära. Laager oli inimestest tühi. Suitsunud, ebalahketesse barakkidesse olid jäänud, ainult naised ja lapsed. Pärast saladuslikku lasku oli Bidulja komandandi rood täies koosseisus väljunud laagri kaitsele. Hoolikalt maskeeritult seisid partisanid ööd kui päevad vahining eelpostidel ja käisid väga harva laagris.
„Missuguse häda ma kaela tõin!” hurjutas end Timka.
„Isegi Viktor poleks teinud niisugust rumalust!”
Timkale tundus, nagu hõikaks teda keegi. Ta pöördus ja nägi Soloveid. Ta hing jäi äkki kinni. „Nüüd on see käes! Komandöri juurde!”
Ilmega, nagu inimesel, kelle õlgadele on järsku veerenud raske mure, sammus Timka staabi poole.
„Kus sa küll hulgud, luuraja?” torises Timka kõrval sammuv Solovei heasüdamlikult. „Muudkui aga hõika ja otsi sind. . .”

317
Hääletoonist ja sellest, kuidas oli öeldud sõna „luuraja”, tundus Timkale, et Solovei naerab tema mure üle. . .
Ivan Pavlovitš võttis Timka vastu tavalise tervitusega ja muheles. “Naeratab,” mõtles Timka. “Aga mis ta edasi ütleb?”
Algul ei näinud ta hämaras barakis Sofja Petrovnat, teda märgates aga muutus ta meel julgemaks: „Võib-olla ei tea komandör sellest midagi?” .
„Noh, kuidas on lood, Timka?” pöördus Ivan Pavlovitš poisi poole.
„Pole viga...” Timka laskis pea norgu.
Mõne hetke vaatas Ivan Pavlovitš teda tähelepanelikult.
„Kas himu luurele minna pole kadunud?”
Timka ei uskunud oma kõrvu, ta heitis Ivan Pavlovitšile pilgu, mis oli täis rõõmsat lootust:
„Aga mina ju. .. kas või praegu!”
„Noh, siis on hea. Praegu lähetegi.”
Timka süda hakkas peksma. Nutt oli kurgus, ja rõõmu ning ärevuspisarad tungisid tal silma.
„Oi, sa ju nutad... Mis sul viga on, noormees?” küsis Ivan Pavlovitš lahkelt ja süleles Timkat.
Timka nuuksatas valjusti.
„Noh, mis on juhtunud, Timofei?” kordas Ivan Pavlovitš oma küsimust isaliku soojusega hääles ja vaatas Timkale otse silma.
„Ei midagi. “ Ma ei tee enam iial midagi niisugust! ... Niikaua kui elan...”
Komandöri näos peegeldus arusaamatus.
„Kui poleks olnud oravat... ma ei oleks lasknud... Andestage mulle, seltsimees komandör, seda ei juhtu enam kunagi !”
Paisanud need sõnad välja, tundis Timka kergendust.
Ta pühkis rusikaga pisarad ja jäi olistunult ootama oma saatuse otsustamist. Olgu mis on, kuid ta ei suutnud Ivan Pavlovitši eest varj ta tõde! . . .
„See olid siis sina, es tulistas?”
„Mina.. .”
Komandör vaikis. Timka lakkas nuuksumast. Otsuse ootamine muutus talumatult piinavaks.
„Miks sa siis kohe üles ei tunnistanud?” Ivan Pavlovitš

318
tegi jälle pausi. „Aga nüüd ma ei teagi, mis sinuga peale hakata. . .”
Käed seljal, sammus komandör barakis aeglaselt edasitagasi.
Sel hetkel oli tuppa kuulda mingit ebaselget müra, mis sarnanes mootoripõrinaga. Ivan Pavlovitš

paotas ukse. Ei olnud kahtlust: kuskil eemal metsa kohal sõitsid lennukid.

Kui nende mürin veidi vaibus, pani Ivan Pavlovitš ukse tugevasti kinni, astus Sofja Petrovna juurde ja küsis:

„Mis teie sellest loost arvate, Sofja Petrovna?”

Sofja Petrovna hääl kostis nagu kuskilt kaugelt. Timka ei saanud tema sõnade mõttest kohe aru, kuid tundis neis helisevat soojust ja südamlikkust:

„Ta ei tee seda enam kunagi. Ma vastutan tema eest.” Komandör vaikis veel hetke, siis puhkes ta naerma ja süleles Timkat:

„Kas kuulsid? Kui poleks olnud Sofja Petrovnat, oleks sul tulnud koos Verotškaga siia laagrisse istuma jääda.. . Vaata siis ette, et sa meid teel alt ei vea!”

„Mina ju. . .”

Õnnelikul, ustaval pilgul vaatas Timka kord Sofja Petrovnale, kord komandörile.

Tunni aja pärast väljusid nad laagrist. Neil oli ülesandeks luua side Parhomenko-nimelise partisanisalga komandöriga.

Üksteist taga ajades sõudsid taevas rasked pilved. Sadas vihma. Kuid Timka süda oli kerge ja rõõmus. Talle näis, et ümberringi säras kõik päikesekiirtes.

***Staabis valitses vaikus. Partisanisalga komissar ja Lju bov Ivanovna viibisid vaenlasele vastu läinud roodudes ja pataljonides, Ivan Pavlovitš ja Makarov, kes olid öösel laagrisse tagasi jõudnud, töötasid vaikides, pingeliselt, harva midagi omavahel rääkides: nad valmistusid parteibüroo istungiks.

Viimaste andmete põhjaloli neil teada, et juba paljudes kohtades on üksikutel partisanirühmadel olnud kokkupõrkeid vaenlasega. Ja kuigi igas ettekandes räägiti sellest, et vaenlane on purustatud ja tagasi löödud, sai Ivan Pavlovitš

hästi aru, et see on ainult algus, peamine võitlus on alles ees.

Staabi uks av,anes. Muldonni astus mitu meest; nad olid läbimärjad ja külmast sinised. Ivan Pavlovitš tõusis püsti.li ja läks neile vastu.

„Serjožka! Tere, Serjožka!” tervitas ta Sergeid rõõmsalt.

Juba ammu oodati ettekannet linnast, ja Ivan Pavlovitš tundis suurt muret, et linna põrandaalused polnud enesest pikemat aega elumärki andnud. Oli uuesti oodata onu Larioni, kuid teda ei tulnud. Ivan Pavlovitš vaatas uksele, arvates, et kohe astub tuppa ka onu Larion, kuid Sergei ütles:

„Tulin üksi. . . Vaskaga.”

„Tere, Vasja! Kuidas su nimi on?”

„Tarassenko, Vassili Nikitovitš.” Poiss vaatas kõiki julgelt ja uudishimulikult. „Kui hea on siin teie juures!” ütles ta muldonnis ringi vaadates.

Ivan Pavlovitš tutvustas saabunuid kapten Makaroviga. Sergei võttis märja pintsaku seljast ära. „Kui saaks noa - võtaksin sedeli välja,” palus ta. Staabiülem hakkas õmblust lahti harutama.

„Miks onu Larion ei tulnud?” küsis komandör.

„Meil juhtus seal, .. õnnetus, seltsimees komandör.” Ivan Pavlovitš võpatas, tundes, et on juhtunud midagi halba. Sergei jätkas:

„Fašistid sõitsid hulgana kokku. Tankide ja kahuritega! Muudkui areteerisid inimesi. Purustasid Kuzmenkovi poe ja tapsid ta enese... Sest ta tulistas vastu.. Aga Anton Ivanovitš põgenes... Võib-olla tuleb teie juurde. Onuke Larion on haavatud. ..”

„Haavatud?”

„Kui poleks olnud Vaskat, poleks enam olemas ka onukest Larioni.”

Komandör vaatas äraootavalt Tarassenko poole.

See oli julge; ja trotsliku,. pilguga tugev nooruk. Ta soojendas murelikult ahju juures käsi, just nagu ei kuuleks ta, et jutt on temast. Staabiülem võttis Sergei pintsaku voodri vahelt paberi ja hakkas seda dešifreerima. Ivan Pavlovitš seletas Makarovile lühidalt, kes on onu Larion.

„Kuidas see juhtus, Vassili? Jutusta kõik üksikasjaliselt," palus komandör.

„Niisama... tavaliselt. Kahju, et ma varem teid ei tundnud. Ma juba ammu kavatsesin, kuid vanaema... Nüüd aga on ta surnud. . . Et onuke Larion on partisan, seda ma ei aimanudki. Arvasin, et lihtsalt klaassepp. . . Meie majas elas politseinik. Kaabakas niisugune! Kunagi oli ta autojuhiks, sakslaste ajal aga läks politseisse teenima. Noh, ma kavatsesin juba ammu teda tappa, ainult ei teadnud, kuhu siis pärast peaksin minema. Ühel päeval tuleb ta meile: „Mine, Tarassenko, tee hoov puhtaks," ütleb ta. Andis kangi, et raiuksin jääd. Raiun, endal aga on kange tahtmine talle kangiga virutada. Seal tuleb hoovi vanataat. See oligi onu Larion. Ta vaatas politseinikule otsa ja ehmatas. Politseinik talle: „Kas sina, vanamees, paned akendele klaase?" - „Mis siis," ütles vanataat, „võib ka klaase panna." - „Tule siia." Vanataat ütleb: „Pole aega." Politseinik temale: „Seisa, seltsimees Maistrenko! Kas sa, seltsimees ülem, oma autojuhti ära ei tunne? . . ."

Ma jätsin isegi jääraiumise pooleli... Noh, vanataat vaatas talle otsa, muigas. „Kuidas ma siis saan sind niisuguses riietuses ära tunda!" Politseinik aga küsis sapiselt: „Või olen riides teisiti kui teie juures?"

Kuulen juba häälest, et vanataadil kipub kehvasti minema. Ka vanataat sai sellest vist aru. Kuulen, et ütleb politseinikule: „Tähendab, teenid nüüd fašiste?" - „See on minu asi! Aga sind saatis mulle jumal ise. Otsin sind juba ammu. Näe, lasknud teine habeme kasvada, va bolševik.kude komissar, et ei tuntaks ära!" Nägin, et vanataat kah, vatas ja ütles siis karmilt: „Reetur! Maksad oma peaga." .

Politseinik haaras püstoli, aga vanataat.. Ma ei jõudnud silmagi pilgutada, kui ta taskust juba noa välja tõmbas ja politseinikule säuhti näkku. Politseinik haaras ühe käega peast kinni, teisega aga laskis vanataadile külje pihta. Nii nagu ma kangi käes hoidsin, nii ma sellega politseinikule pähe ka lõin, Ta ei jõudnud piiksatadagi. Toppisin ta püstoli oma tasku ja lõin talle veel kord kangiga pähe.

Vanataadil oli külg läbi lastud, taloli raske käia, aga kohale jääda me ka ei saanud - kartsime, et sakslased jooksevad lasu peale kokku. Hea oli, et juba pimenes. Vaevu jõudsin ma onukese Larioniga tuttavate juurde, seal seoti ta haav kinni, järgmisel päeval aga viisin ta koju. Haav pole tal sügav, kuul riivas teda ainult, kuid

käia ta palju ei saa. Me Serjožkaga tulimegi ilma temata. . . Nüüd ma jäängi teie juurde. Relv on mul olemas...

„Tubli noormees, Vasja Tarassenko! Suur tänu sulle partisanide poolt onu Larioni eest."

„Oleksin selle politseinikureo niikuinii tapnud!"

‚Ivan Pavlovitši hüüdis staabiülem. Ta oli "kirja juba dešifreerinud. Komandör käskis adjutandil hoolitseda poiste eest ja kummardus ise koos Makaroviga laua kohale.

Põrandaaluste juhid tõendasid, et on saabunud hitlerlikud sõjaväeosad, kes teevad ettevalmistusi pealetungiks partisanide maa-alale. Kirjas räägiti ka metsa saadetud salakuulajaist, kellel on kaasas raketipüstolid partisanisalkade liikumissuuna tähistamiseks.

Lugenud kirja läbi, vaatasid komandörid teineteisele otsa. Ivan Pavlovitš käis toas edasi-tagasi ega pannud tähele poisse, kes pärast rasket ja ohtlikku teekonda suure isuga einet võtsid.

Staapi tuli joostes komissari sidepidaja. Ta andis komandörile kiiruga edasi ümbriku ja pühkis laia peoga laubalt higi.

„Kolmas pataljon võttis Olhovka külas vastu lahingu," teatas ta. „Fašiste on suur hulk. .. Neil on

tankid.”
Ivan Pavlovitš luges kirja läbi ja ulatas selle Makarovile. Poisid teritasid kõrvu. Staapi kostis kauget mootoripõrinat.
„Lennuk?” pooleldi küsis, pooleldi kinnitas Makarov oma oletust.
Kõik väljusid muldonnist. Nüüd oli metsa kohal täiesti selgesti kuulda mootoripõrinat. See kord vaibus, kord lähenes. Üks lennukeist sõitis üsna partisanide peade kohal. Hetke jooksul nägi Ivan Pavlovitš pilvedes lamedaid tiibu.
Saksa lennukid heitsid pomme umbes kahe kilomeetri kaugusele partisanilaagrist, ja mootoripõrin vaibus.
„Tähendab, laagri, asukoht on juba teada,” ütles Ivan Pavlovitš. „Ilm takistas, muidu.”
Ta andis staabiülemale käsu ette valmistada laagri üleviimist teise kohta ja teatada kõigile parteibüroo liikmetele, et nad tuleksid homme istungile.
Mustad kurjaennustavad pilved katsid veel tihedamini taevast, tuul peksis näkku, sadas jämedat vihma. Kuid Ivan Pavlovitš oli vajunud mõtteisse ega pannud midagi tähele.
322

ESIMENE LAHING

Von Freilichi lugupidamine enese vastu kasvas. Kuigi ta end talitses ja oma alluvate ees püüdis näida sama hirmuäratav nagu alati, oli ta näoilme siiski rahulolev ja enesekindel. Kõik läks just nii, nagu kindral seda soovis.
Tema kabinetti olid jälle kogunenud kindralid ja ohvitserid. Nõupidamine oli lühike. Von Freilich tegi teatavaks käsu asuda rünnakule. Teda kuulati lipitseva aupaklikkusega, ja Von Freilichil oli meeldiv vaadata, kuidas kaks ungari ja üks saksa kindral ning mõned kolonelid end tema ees sirgu ajasid. Sõnad langesid von Freilichi suust aeglaselt ja raskelt:
„Padruneid mitte säästa! Külad maha põletada!”

***Mihhail Platonovitš kontrollis, kas kolmas partisanipataljon on kaitsevalmis, tegi pataljoni komandörile Savtšenkole viimaseid korraldusi ja andis nõu. Tare läve juures seisid saduldatud hobused ja partisanid, kes olid komissariga kaasas, keerasid enesele plotskit, et tõmmata suitsu enne teeleasumist. Nad teadsid, et teel seda teha ei õnnestu.
Parajasti sel hetkel, kui Mihhail Platonovitš ja Savtšenko olid tarest väljumas, kostsid tuletõrjetornist ärevad löögid vastu rööpatükki. Teel kohtasid nad piilurit:
„Seltsimees komissar, Jahnovka poolt ilmusid nähtavale vaenlase tankid ja autod.”
Komissar hakkas torni ronima. Tema järel ruttas pataljoni komandör.
„Kas tee on mineeritud?” küsis komissar lühidalt.
„Mineeritud. “
„Kas tankitõrjepüssid on kohal?”
„Kohal.”
Kui komissaril oli juba üks kolmandik tornist seljataga, nägi ta selgesti, kuidas teele ilmusid kolm saksa tanki, keerutades tolmu üles; oli näha, kuidas nad sõidul rappusid ja kuidas nende rattad puksil keerlesid. Nende järel sõitsid veoautod. Mihhail Platonovitš tõstis silmade ette binokli. Hetke jooksul nägi ta, et veoautod on. täis sõdureid, ja sedamaid algas pea kohal mingi põrin ja ülevalt varises pilpaid.

323

„Tagasi!” hüüdis pataljoni komandör. „Tulistavad kuulipildujast.”
Komissar ei jõudnud veel toibuda, kui sidemehe tugev käsi temast kinni haaras ja ta maha tõukas.

Mürsk vihises temast mööda, kukkus raskelt patsatades juurviljaaeda ja lõhkes mürinal. Kõik kargasid tornist eemale. Järgmine mürsk kallutas selle viltu.

Mihhail Platonovitš ja Savtšenko sõitsid külast välja. Partisanid olid juba varem küla serval ette valmistunud kaitseks, nüüd kaevasid. nad end veel sügavamale maa sisse. Need, kel olid tankitõrjepüssid, heitsid pikali kraavidesse tee ääres, mida mööda liikusid tankid.

Külataguselt kingult nägikomissar hästi vaenlase kolonni. See liikus aeglaselt, otsekui kobaks ta läbi iga meetri maad. Roodukomandör Migalov, kes seisis komissari kõrval, hakkas ilmsesti närvitsema.

„Mis see tähendab? Tankid on mineeritud kohal ega lenda õhku?”

Komissar hoidis binoklit kogu aeg silmade ees. Tankistid avasid marutule küla pihta. Mustad suitsusambad kerkisid üles, oli näha punaseid värelevaid tuleleeke. ,Äkki mattus esimene tank suitsu, jäi siis hetkeks otsekui õhku rippuma ja paiskus kraavi. Lahti hargnedes ja kooIdudes välgatasid õhus roomikud. Kume plahvatus pani maa vabisema.

„Kõik on korras!” hüüdis roodukomandör rõõmsalt. Tankid ja masinad peatusid. Neist hüppasid välja sõdurid, jooksid teel edasi-tagasi ja viskusid kraavidesse. Siis nad hargnesid väljal ja asusid kolme ahelikuna ründama partisane. .

„Lasta nad saja meetri kaugusele ja avada tuli!” andis komissar käsu, ja roodukomandör ruttas võitlejate juurde,

. . Fašistid liikusid edasi täiesti püsti. Tankistid tulistasid kuulipildujaist ja suurtüikkdest. Küla oli leekides. Aegapidi kadus päike täiesti suitsu sisse.

Jõudnud saja sammu kaugusele külast, tõstsid sõdurid automaadid palge ja külvasid kõik üle lõhkekuulide kuuma tinarahega. Neile tulistasid vastu partisanide kuulipildujad, vintpüssid ja automaadid. Sakslased heitsid maha ja roomasid pääsu otsides mööda maad. Partisanide rühmad hak-

kasid tiibadeIt ettepoole liikuma. Sakslased ei pidanud vastu ja taganesid, jättes maha oma kaaslaste laibad; siis äkki tõusid nad püsti ja põgenesid. Üks partisanide rühm hiilis vaenlase seljataha ja ründas autokolonni, mis seisis teel. Autod lõid leegitsema ja ehmunud autojuhid jooksid laiali.

. . . Võitlus lõppes videvikus. Kaks saksa pataljoni olid täiesti hävitatud, kolm tanki ja mitukümmend veoautot purustatud. Komissar kirjutas oma ettekandes, et vaenlase rünnak on tagasi löödud, kaotused - üks surrnasaanu ja neli haavatut, ning et pataljon on valmis edasisteks lahinguteks. Kuid ta ei jõudnud veel ettekannet staapi saata, kui tuli käsk Ivan Pavlovitšilt. Komissar pani ettekande rahulikult tasku ja asus jälle teele.

PARTEIKOMITEE ISTUNG

Partisanisalga parteikomitee istung toimus ühes metsavahimajas.

Partisanid olid küladest ära läinud. Ka elanikkond läks sealt minema: vaenlase lendurid pommitasid külasid alatasa ja tulistasid kõiki elavaid olendeid kuulipildujaist. Lennukeilt visati metsale raskeid romme, tühje bensiinivaate, raudatru ja isegi äkkeid. Lennates alla suurest kõrgusest, tegid need rasked esemed palju müra ja vingusid läbilõikavalt. Fašistid tahtsid sellega partisane hirmutada.

Kui vanataat Makar „pommi” kukkumise kohal lössi muljutud äket nägi, imestas ta tõsiselt.

„Lõpp läheneb, head inimesed! Pidage mu sõnu meeles - varsti tuleb fritsudele lõpp! . .. Oh, ei nad äkkeid alla loobiks, kui nende käsi hästi käiks!”

Partisanid naersid ja heitsid veel kaua nalja selle üle.

Kuid hitlerlaste piloodid ei pildunud alla ainult äkkeid. Ei olnud ühtki küla, kuhu sakslased

poleks pomme heitnud. Nii kaugel kui silm ulatas nägema, tõusid kõikjal suitsusambad ja maapinnale laotus otsekui läbipaistmatu kate.

Ivan Karpenko oli valvepostil metsavahimaja juures, kus toimus parteikomitee istung. Ta tervis oli nüüd palju parem. Mõnikord pakitsesid ta haavad, mis polnud veel

täiesti paranenud, ja tihti tõmbus ta süda valust kokku, kui talle meenus perekond. Ka nüüd püüdis ta mõtelda millestki muust, sammudes metsavahi maja ees edasi-tagasi.

Fašistide pealetung ei erutanud Karpenkot. Kui juba tema, Karpenko, kaitseb komandöri ja parteikomiteed automaat käes, siis vaenlane ärgu parem siia üldse tikkugu! Siia on kokku kogunenud parteilased, kes on juhtinud rajoone, asutanud kolhoose, uut elu.. . Küllap nemad juba teavad, kuidas sissetungijaid hävitada! Sina, Ivan, oled juba nii kaua maailmas elanud, aga kas oled kunagi mõtelnud midagi sellesarnast?.. Neil on isegi side Moskvaga, lennukid peavad ühendust ja koguni kapten saabus siia. . . Stalini enese juurest, nagu räägitakse! Kuigi kapten seda otsekohe ise ei öelnud, kuid rahva eest ei saa midagi varjata. Ka teda, Ivani, ei saa vedada ninapidi. Ta on selle aja jooksul palju uut tundma õppinud. Kui saaks uuesti algusest afata! Ei oleks ta siis käed rüpes kodus istunud, siis oleks ta kohe läinud koos teistega. Siis oleksid naine ja lapsed praegu elus...

Ivani silmade ette kerkib jälle too päev: ehmunud naine, kaksikud tütred hoiavad ta seelikust kinni, poeg aga. .. „Oh, pojuke, mu pojuke!” Ivan sulges valu pärast silmad. Kogu aeg kippus ta isa juurde, fašist aga tagus talle pähe püssipäraga, aina püssipäraga...

Ivan Karpenko püüab mälestusi eemale peletada. Ta hakkab mõtlema nendele, keda ta praegu kaitseb... Asi on selge - kapten Makarov sõitis siia Stalini juurest. Jossif Vissarionovitš sai teada, et sakslased kavatsevad rünnata partisane ja saatis lennukid. Seltsimees Stalin teab kõike! Nii rinnetel kui ka siin. . . Partei on suur jõud! Näe, seal istub koos parteikomitee. Tema ju on see, kes mõtleb kõigele. Ja ka sellest, kuidas rahva häda eest kätte maksta. . . Seal toimub nende istung, sinule, Ivan, aga tehti ülesandeks neid kaitsta. Tähendab, nad usaldavad sind.. . kuigi oled parteitu.

Kuid mõtted naisest ja pojast valdasid teda uuesti. Ta tundis kurgus kipitust, silma valgus tahtmatult pisar. Ta pühkis kiisega ära pisara, vaatas valvsalt ringi, kas ehk keegi ei näinud, ja tal hakkas häbi enese pärast:

„Valasid pisara... Oh sind küll! Sa, Ivan, pead olema tugev! Sind usaldab partei. Küll oled sa alles veider: sa ei

küsinud järele - võib-olla tohid ka sina astuda parteisse? . . .”

Parteis on kõik eesrindlikud inimesed, kel pole kahju anda oma elu rahva vabaduse eest, kes juhivad kõiki inimesi samale eesmärgile. Kuid kas siis tema pole niisugune, kas tema polnud valmis surema rahva ürituse eest? Kas Ivan ei täida kõike, mida käsib parteikomitee? Muidugi täidab. Kas ta pole siis parteilane? . . .

Ivan Karpenko seab juba mõttes kokku avaldust, milles palub end parteisse vastu võtta. Tingimata räägib ta komandöriga selle üle! Mis sellest, et tal kirjaoskust vähe on - sest pole midagi. Peaasi, ta pole enam niisugune, nagu oli varem. Kirjatarkust võib veel juurde õppida...

Tunnimehe juurde astusid partisanid. Muul ajal poleks ta kellegagi kõnelnud. Kuid praegu ei saanud ta vaikida.

„Peavad -istungit?” küsis keegi.

„Mis sina siis mõtlesid?” vastas Ivan uhkelt. „Otsustame tähtsaid asju. Vaat mis!”

„Aga nemad, närukaelad, muudkui tikuvad edasi. Gorbkis peavad meie omad juba lahinguid!”

„Ja Kalenikovkas samuti. . .”

„Noh, aitab juba! Minge ära, seltsimehed partisanid. Seisan valvepostil . . . Las aga tikuvad - ei

nad siit eluga pääse!”
Ja Ivan Karpenko sammus jälle ümber maja, täis usku ning uut jõudu.

***Parteikomitee istung ei kestnud kaua.
Staabiülem jutustas komitee liikmeile, missugused jõud on saadetud partisane ründama. Tuli mehed õigesti paigutada ja määrata kindlaks lahingutegevuse taktika.

Räägiti lühidalt. Mõned panid ette igal juhul oma positsioonidele püsima jääda, et vaenlast mitte sügavale metsadesse lasta. Teised andsid nõu hoiduda lahinguist ja väljuda rõngast: siis lähevad sakslased, kurnatud asjatuist otsinguist metsades, tühjalt tagasi.

Ivan Pavlovitš ütles oma arvamuse viimasena. Ta teatas ette, et kõneleb nii komissari kui ka kapten Makarovi nimel, kellega oli enne istungit nõu pidanud.- Ta soovitas tarvitada ja ära kasutada kõiki võitlusvahendeid: kus see

on võimalik ja osutub vajalikuks, seal astuda lahingusse. osa partisanijõudusid saata fašistidele seljataha ja rünnata neid sealt. Partisanid astugu võitlusse ja taganegu jälle. Vaenlased arvavad siis, et partisanid põgenevad, need aga meelitavad vaenlased mineeritudteedde, sinna, kus on valmistatud varitsemiskohad.

Ivan Pavlovitš kõneles samuti partisanide-minööride Ülesannetest. Tuleb mineerida teed, mida mööda sakslased oma reserve juurde veavad. Kõige võitlusvõimelisem grupp, millesse kuuluvad Ljonja Ustjužanin ja Miška, vaja saata linna lähedusse. . .

Koosolekult sõideti viivitamata laiali. Ivan Pavlovitši juurde jäi ainult kapten Makarov. Ka tema tahtis lahinguväljale minna, kuid komandör ütles pool tõsiselt, pool naljatades:

„Teil, seltsimees kapten, tuleb jääda minu juurde. Te olete meie Keskstaabi esindaja ja nõuandja. Ja peale selle vastutan ma isiklikult partei ees teie elu ja heaolu eest okupeeritud maa-alal. Nii et nüüdsest alates oleme lahutamatud.”

PIHTIDE VAHEL

Lukan peatus oma kõrilõikajatega väikeses, metsa lähedal asuvas külas ja ootas Stirket. Küla oli kõrvalises kohas ja pooleldi laastatud, kuid siiski leidsid nad enestele kuskilt puskarit ja midagi suupisteks.

Lukan oli solvunud. Von Freilich oli Stirke juba kaks korda välja kutsunud. Ja kuigi von Freilich oli lasknud edasi öelda, et ka Lukan ei jää kindrali armust ilma, nägi Lukan, kuidas Stirke osa tema teenetest oma arvele kirjutas.

Mõte sellest ei andnud talle rahu. Taoti kujutas ta end saksa leitnandina. Lukan isegi mõtiskles neil hetkil sellest, kuidas oma nime saksapäraseks. muuta. Kõige rohkem nägi ta end mõttes kõikvõimsa suurtalupojana... Kui lõpeb sõda, antakse talle maad, nii umbes. .. Ja just siin tekkisid Lukanil kahtlused. Palju talle siis antakse? Viisteist või kakskümmend hektakit? Või ehk veel vähem? . .. Võib olla oleks talle antud viiskümmend või sada, juhul, kui von Freilich oleks teda nagu kord ja kohus esile tõst-

nud . . . Pagan võtaks seda Stirket! Ta on mul pinnuks silmas. .. Ainult käsutada - seda ta oskab. Kui aga hakatakse autasustama, saab Stirke ristid ja aukraadid, Lukan aga mingisuguse medali. Milleks tal seda vaja? . . .

Lukan kortsutab kulme, ta kollased silmad muutuvad tigedaks, vaatavad süngelt ja kurjalt. Kuid hetke pärast on ta näoilme jälle rõõmsam. Saagu ta pealegi ainult kümme või viisteist hektarit! Ikkagi hakkab ta elama isandana, mitte nii nagu teised. . . Stirke äraoleku .ajal lubas Lukan enesele puhkust. Ta peatus oma jõuguga kuskil kõrvalises külas või huutoris ja jõi vahetpidamata puskarit. Ta oli end selle talve jooksul siiski äärmuseni ära väsitanud, hulkudes mööda metsi, maskeerides end kord lindikeste, kord kolmikharkidega, et partisanid ja elanikkond talle kallale ei tungiks.

Sel päeval oodati Stirke saabumist. Lukan lükkas kuuenda klaasi otsustavalt kõrvale ja käskis vankri valmis seada. Kuigi Lukan tegutses üksuses vanemana, siiski tuli kaptenile vastu sõita. Kui Stirke vihastab - ei saa Lukan enesele pärast sõda loodetud mõisat.

***Sofja Petrovna ja Timka lähenesid külale. Küla serval peatasid neid Lukani piilurid:
„Kuhu sa, vanaeit, lähed?” ...
„Ozerkisse.”
„Ahaa, Ozerkisse! Kas see asub maantee ääres?”
„Just nii.” .
„Aga kust sa tuled ja milleks sa sinna lähed?”
Sofja Petrovna jutustas laulval häälel:
„Mina olen Polesjest. See aga on mu lapselaps, tütrepoeg. Tütar on mehel Ozerkis.”
„Kas sul dokumendid on?”

„Mis dokumente siis nüüd vaja?” imestas naine. „Meil Polesjes pole mingit võimu. Ja milleks mul neid dokumente vaja läheb? See on ju näha, missugune naine sealt tuleb.”

Timka seisis, silmad maha löödud ja vaatas ainult harva piilureile. Ta tahtis väga teada, kes nad ometi on. Ei sarnane politseinikkudega ega ole ka partisanid. Võib-olla on

nad siiski partisanid? Kas ehk küsida?.. Kuid Timkale meenusid kohe Ivan Pavlovitši sõnad, et neis paigus hulgub ringi mingi fašistide jõuk, kes ennast partisanisalgaks nimetab, ja poiss vaikis targu.

Piilurid lasksid naise ja lapse läbi, kuna nad ei äratanud mingit kahtlust: vanaema läheb koos lapselapsega lihase tütre juurde. Kas siis niisuguseid vähe teel hulgub!

Aeglaselt, väsinud sammul astusid nad külla. Nad peatusid esimese tare lähedal ja istusid kaevu juurde pingile.

Päike soojendas, isegi varjus oli soe, ja . kaevuäärsel künkal oli maa juba kuivanud. Olinii mõnus puhata! Pealegi tahtsid nad väga juua.
Külas valitses vaikus. Timka astus õuele, et paluda ämbrit, Sofja Petrovna aga jäi pingIle istuma, varjates silmi päikese eest ja mõteldes oma mõtteid.

. . . Tal oli perekond, mees, pojad, tütar, kuid vanadusele läheb ta vastu ihuüksi. Ta teab, et perekonna vanemad liikmed sõdivad kuskil ja tulevad varsti koju tagasi. Tuleb Ivan, tulevad ta vanemad pojad. . . Aga Vassiljokiga ei saa ta kunagi enam kokku. Ta ei saa isegi teada, kus ta kõige . noorema, kõige armsama poja haud asub. . Et te, neetud inimesesööjad, eluilmaski enam oma lapsi ei näeks! . . .

Sofja Petrovna ei suuda pisaraid tagasi hoida.. . Nii oli see ka partisanisalgas. Inimeste hulgas; teiste juuresolekul, oli ta rahulik, kõneles väärikusega, töötas enesekindlalt, ent kui heitis asemele, jäi üksi oma mõtetega, siis, pisarad muudkui veeresid silmist. .. ja nii nuttes ta alati uinuski. Unes nägi ta aina Vassiljokki. Ja enamasti nii: Vassiljok seisab teisel pool jõge - niisugune, nagu ta oli siis, kui ta veel koolis ei käinud, - sirutab tema poole oma väikesed käed ja kutsub: „Ema,. ema! .. .” Kuid tema ei tea, kuidas pääseda poja juurde vastaskaldale... Ta kisendab unes, hüüab appi, kuid keegi ei kuule, keegi ei tule. Nii ärkabki vana ema pisarais ja murega südames. Pole jõge ega Vassiljokki . . . .

Rataste kolin äratas Sofja Petrovna valusaist mõtteist. Ta tõstis pea ja nägi, et mööda tänavat

kihutab vakker relvastatud meestega. Mis mehed need on? Kas partisanid või vaenlased?
Vanner jõudis lähemale, ja Sofja Petrovna suutis juba eraldada selles, istuvate meeste punetavaid nägusid. Tal

jooksis külm judin üle keha: üks neist nägudest näis talle väga tuttavana. Ja sedamaid pidi ta peaaegu minestama... . See oli Lukan!
Ta langetas pea, lootes, et Lukan teda ära ei tunne ning temast mööda kihutab. Peas oli tal ainult üks mõte: kui vähemalt Timka ei tuleks sealt nii ruttu välja, oleks ometi kauem! Kuidas talle seda öelda? Kas minna tarre?
Ta ei jõudnud veel pingilt tõusta, kui sõiduk peatus ning Sofja Petrovna kuulis tuttavat häält:
„Tervist, Ivanihha! Kaugele, kaugele oled sa sattunud. ..”
Lukan seisis ta ees, jalad harkis, vehkis lühikese kantsikuga ja ta silmis helkis kahjurõõm.
„Tähendab, Ivanihha, et töötad nüüd luurajana?” küsis ta nii lahkelt, otsekui oleks ta kohanud sugulast.
Sofja Petrovna tõusis pingilt, vaatas Lukanile otse silma sisse ja ütles:
„Jah, hulgun mööda maailma... Kerjan, mangun enesele leivapalukest.. .”
Lukani silmad tumenesid ja veri valgus tal näkku. „Teeskled, lurjus!” karjus ta ja lõI naist kantsIkuga. Sofja Petrovna taipas, et surm on lähedal. Ta ajas end sirgu, otsekui ei tunneks ta valu, ja ta silmad välkusid vihast.
„Närukael! Timukas!” ütles ta valjusti ja sülitas Lukanile näkku.
Lukan pühkis näo käisega puhtaks ja lõi naist veel mitu korda kantsikuga.
“Või niimoodi? . .. Lasen su maha... põletan elusalt ära...“
Timka nägi seda kõike õuest läbi kitsa taraprao. Ta taipas kohe, kelle küüsi nad olid sattunud. Polnud mingit kahtlust, et Lukan Vassiljoki emale kätte maksab. Oli vaja tegutseda, ja silmapilk - kuni ta ise veel pole tabatud, sest siis on neil mõlemal lõpp. Tarvis rutata omade juurde!
Ta läks tara juurest ettevaatlikult eemale, hiilis tare taha ja sealt läbi aia teisele tänavale, mis viis põllule. Metsani oli ligi neli kilomeetrit. Seal aga. . .
Ta astus tänavale. Kuskil polnud näha inimhingegi. Värava külge seotult seisis naabritare juures saduldatud hobune. Timka oli kindel, et tares viibib mõni bandiit. Poiss

hakkas jooksma juurviljaaedade poole, kuid peatus äkki. Aga mis siis, kui õige võtta hobune? . . .
See mõte oli nii ahvatlev, et tal ei olnud jõudu seda alla suruda. Timka vaatas õue, kus värava külge seotult seisis hobune. Seal polnud kedagi. Kõhklemata päästis Timka ratsutid lahti, pistis jala jalusesse, kargas hobusele ja kihutas end hobuselaka ligi surudes väljale.
Jah, Timka alles oskas ratsutada! Juba kolhoosis oli Savva isa mõnikord temal ja Savval ratsutada lubanud. Ka Kullilaanes olid nad ratsutanud... Ainult tuul vihises kõrvus ja maa kõmas kapjade all. .. Teda märgati. Keegi bandiitidest kappas talle tulistades järele. Kuid kas on siis võimalik Timkale järele jõuda! . . .
Paukusid kuuldes läks Lukan näost valgeks ja jooksis õuelt tänavale.
„Laseb jalga, laseb jalga!” karjus üks bandiit, tulistades Timkat automaadist.
„Ajage teda taga!” röögatas Lukan ja virutas raevukalt kantsikuga vastu omaenese saapasäärt. „Mis te vahi te suud ammuli!”
Sofja Petrovna taipas, mis oli juhtunud. Rõõm poisi pärast täitis ta südant. Küll see poiss on aga tubli! Las ta ise hukkub, kuid Timka... „Soovin sulle, pojuke, kordaminekut!”
„Kes oli sinuga kaasas, nõid?” küsis tulivihane Lukan ja astus uuesti naise juurde.
„Kes oli, seda pole enam.”

Lukan krigistas hambaid:
„Hei, kuule, Sofja, ära ole rumal... muidu saad mind veel tunda. . . Parem jutusta kõik ära. Kui sa partisanidest kõik õigesti ära räägid - annan sulie armu... Oleme ju ühest külast.”
„Ühest külast, kuid mitte ühest kännust...”
„Ära jaburda, Sofja! Või eole elu sulle armas?”
„Kae mul haletsejat! Vaata, et sul enesel pea otsast ei lenda!”
Lukan läks ihast tulipunaseks ja tahtis Sofja Petrovnat uuesti kantsikuga lüüa, kuid sel hetkel ütles üks bandiit.
„Härra kapten tuleb.”
Lukan käskis partisani staapi viia ja jooksis kaptenile vastu.

332

Sofja Petrovnat viidi tänavat mööda. Ta heitis pilgu väljale. Bandiidid sõitsid vahuleaetud hobustel tagasi. Ta süda võpatas rõõmust: niisiis, Timka oli õnnelikult pääsenud!

JÕGEDEL ALGAS JÄÄMINEK

Öösel külmetas pisut. Maa muutus kõvaks, loigud kattusid õhukese jääkirmega.

See hommik algas nii, nagu algavad kõik kevadhommikud. Varakult hakkas idas punetama koit, purpurpuna taevaäärel laienes üha enam ja enam. Koit hõlmas metsi ja välju, kustutas tähed pilvitus taevas, mähkis uduvinesse kaugete tulekahjude kuma.
Ivan Pavlovitš ja kapten Makarov sõitsid partisanide saatel läbi kõik ümberkaudsed külad, kontrollisid partisanide varitsuskohti. Hobused jooksid lõbusalt, nende kapjade all praksus raginal ja kõlinal jääkirme; hobuste puristamine ja nende kapjade plagin kajas metsas vastu.
Ivan Pavlovitš armastas kõige enam kevadet. Mitte seda kevadet, mis oli juba lõppemas ja muutumas suveks, vaid just seda noort, millega käisid kaasas külmad ja viimased lumelörtsid. Ta hingas ahnelt sisse puhast õhku, mis oli jahe ja mõrkjas mandide lõhnast ja sooja päikese käes paisunud tamme- ja kasepungadest, ning ei suutnud pöörata pilku metsalt. Männid seisid kuidagi uutena, tundmatutena, nad olid pidulikud ja noorenenud; kased langetasid oma oksi madalale, peaaegu maani - nad ei olnud enam nagu talvel kuivad ja tahtetud, vaid puhkemas, täis mahla, punga minemas; ainult tammed ja valged pöökpuud seisid veel mustadena, ükskõikselt rahulikkudena, nagu ei häiriks kevad neid põrmugi, otsekui polekski ellu ärganud nende juured, nagu polekski mööda nende tüvesid voolamas elavad mahlad. Mets elas oma elu. Kuskil kaugel toksis rähn; keset rohelist mändide-telki sagis rõõmsalt orav. Miski ei rikkunud metsavaikust.

Kuid äkki kajas metsas vastu kevadine kõu. Partisanid peatasid hobused ja jäid kuulatama. Jah, kuskil kostis mürinat . . . Võis mõelda, et see on tõesti esimene kevadine kõuekõmin.
„Müristab, algab aeg õnnistusrikas...” meenusid Ivan Pavlovitšile värsid. Kuid Solovei tõi ta tegelikkusesse tagasi:

333

„Tulistavad kahureist.”
Ilma e:t oleksid kokku rääkinud, pistsid partisanid tuhatnelja kihutama. Otsekohe täitus mets müraga, jääkirme praksatustega, kabjaplaginaga ja kumeda norskamisega.

Ootamatult nägid nad oma teel küla. Alles oli nende silmade ees ääretu mets, kuid siin äkki paistsid puude taga ta red. Tee ääres laut, sealt aga kostis:
„Seis! Kes sõidab?”
Keegi ratsanikest ei jõudnud veel vastata, kui varitsuskohast jooksis välja umbes kaheksateistkümne-aastane noormees ja kandis ette:

„Seltsimees komandör! Külas on vaikne, kaitserühm on külanõukogu hoone juures.”

Noormehe järel ilmus välja veel teine piilur - habemik, kel oli seljas kulunud kampsun, peas läkiläki ja jalas tohutu suured saapad, nii et ta liikumise kergus tundus lausa imelikuna. Ta oli oma seltsimehest jutukam.

“Küll aga müristab teine, seltsimees komandör,” ütles habemik ja osutas peaga sinna, kust selgesti kostis kahurimürin. „Müristab, kui puud pole veel lehtes! Ütlen teile, et see ei tähenda fritsudele head. . . Ja mis sa ütled, või poevad meie metsadesse!” jätkas ta. „Nad on ju püsti lollid: me kolgime nad niisamuti läbi nagu kaheksateistkümnendal aastal. . ”

Ivan Pavlovitš ja kapten Makarov kõnelesid kaua kolhoosnikutega. Küla võitlusorganisatsioonis, mida nimetati nüüd rooduks, oli ligi kakssada inimest - elatanud talupojad, noored poisid, naised ja tütarlapsed. Igaühel oli vintpüss, mõnedel isegi automaadid. Kogu roodu peale oli üks kuulipilduja, mille nimeks oli „haug”. Selle olid kaks seitsmenda klassi õpilast juba neljakümne esimesel aastal välja tõmmanud fašistide purustatud tankist. Nüüd need noormehed olidki oma roodus kuulipilduriteks.

„Vaenlase suured jõud on meid ründamas tankide ja kahuritega.”

„Küll me näitame neile oma suurtükiväge!” Tugev laiaõlaline kolhoosnik raputas oma pea kohal ähvardavalt rusikat.

Rood asus teele reipalt, lauluga. Ta läks sinna, kust kostis mürin. Ivan Pavlovitš vaatas talle kaua järele. .

334

Järgmise küla juurde jõudes nägid komandör ja Makarov kitsal metsarajal gruppi mehi, kes näisid parandavat silda. Labidad välkusid, mehed kandsid õlal palke ja laudu tee äärde. Talupojad valmistasid vaenlaste tankidele lõkse: kogu tee oli üles kaevatud. Augud kaeti laudadega, puistati mulda peale ning maskeeriti.

„Terasest metslooma jaoks,” seletas grupivanem. „Oleme ise kütid, teame, kuidas tuleb püüda...”

Ja tõesti, kui seda teed mööda sõidab tank, vajub see tingimata sisse, ja niisugusest august teda juba välja tirida ei saa. . .

„Me teeme nõnda kõigil teedel,” jätkas vanataat. „Kõrvalistele teedele kaevasime auke ja katsime nad, suurtes metsades aga võtsime maha puid. Ei tank ega auto pääse sealt edasi! Jalaväge aga ei lase meie ise läbi!”

„See on tore!” “Ivan Pavlovitš heitis võidutseva pilgu Makarovile. „Teha nii kõigil metsateedel. Ja miine paneme kah veel juurde!”

Mida kaugemale komandörid sõitsid, seda kindlamaks muutus neis usk oma üleolekusse vaenlasest. Igas külas läksid inimesed sinna, kus oli oodata lahinguid, või valmistusid vaenlast vastu võtma kohapeal.

Päike oli juba kõrgel taevas, kui väsinud hobused kandsid ratsanikud Dnepri järsule kaldale. Jõel oli alanud jääminek. Partisanide silme ees oli suurepärane vaatepilt. Kiire vool tõukas jääd ja purustas seda tükkideks; jäälahmakad lendasid üksteise otsa, tormasid mürinal vastu kaldaid ning paiskusid ragisedes ja krigisedes üles, moodustades kõrgeid jääpanku.

Kaua ei suutnud Ivan Pavlovitš pöörata silmi loodusjõudude möllu vaatepildilt. Jääminek meenutas talle millegipärast lahingut: jääpank võitleb siin jääpangaga. Vabadustihkav jõgi pääses valla köidikuist. Kogu talve surus ja rõhus kuri pakane kangekaelset jõge. See oigas, möllas jääkatte all, uhtus seda, kuid nüüd, kogunud jõudu, purustas ta vihaselt juba kohedaks ja järeleandlikumaks muutunud jää ning ajas ta minema. .

„Jõgedel on alanud jääminek,” see oli kõik, mida ütles Ivan Pavlovitš.

Nad ei märganud, et nende juurde kihutas vahus hobusel ratsanik.

335

„Seltsimees komandör! Neli tanki pääsesid meie tõketest läbi ja tulevad siia.”

„Tulevad siia?” kordas millegipärast Ivan Pavlovitš, kes ikka veel oli nende mõtete võimuses, mis jääminek temas esile kutsus.

„Tulevad! Smolka küla kaitserühm valmistub neil teed tõkestama.”

„Hea küll,” ütles komandör, püüdes eemale peletada pealetükkivaid mõtteid.

Ratsanikud kihutasid vaenlaste tankidele vastu.

SILM SILMA VASTU

Nii erutatult polnud Vassiljok veel kunagi läinud luurele. Oli ta ju jälle kodukohas! Veel mõni kümme või viisteistkümmend kilomeetrit - ja ta on Kullilaanes . . .

Kalatšovi partisanisalk oli pika ja raske teekonna jooksul järjest kasvanud ja muutunud tugevaks võitlusüksuseks. Vaenlast hävitades lähenes ta rajoonile, kus tegutses Sidorenko partisanisalk. Vassiljokil kadus uni, tal ei olnud enam kuskil püsi, ta unustas söömise. Ta on ju. . . Ta on ju ometi kodus! Kuidas teda vastu võetakse? Kindlasti on nad ta juba maha matnud. .. Arvavad, et Vassili pole enam elus, kuid tema tuleb nagu välk selgest taevast: „Tervist, seltsimehed partisanid! Olen Vassili Ivanovitš, luureülem partisanisalgas „Rahvaste vabaduse eest”. Kas te ei tunne mind ära? . .. Ivan Pavlovitš, Miška, Timka, tervist! . . .”

Kuid veel sagedamini mõtles ta emale. Mis temaga on juhtunud? On ta veel elus?

Täna sõitis Vassiljok luurele kolmekümne ratsaniku eesotsas. Ta laskis hobusel traavi joosta. Tubli hobune lendas nagu lind, kuid Vassiljokile polnud see veel küllalt kiire.

Ta oleks tahtnud lennata tuulest kiiremini.

Metsas valitses juba kevad. Sinililled avasid oma siniseid silmi. Kuid Vassiljok ei pannud midagi tähele.

Äkki ilmus metsateele ratsanik. Ta kappas kiiresti, surudes oma pead vastu hobuselakka, ja tundus, et ta ei näe ega saa aru, kuhu kihut.b. Vassiljok tõstis käe, ja ta luu rajad kadusid kähku tihnikusse. Vassiljok ise haaras automaadi kätte ja juhtis hobuse kahe noore männi vahele.

Tundmatu ratsanik lähenes. Oli juba näha, et ta pole täiskasvanu, vaid poiss. Ta sõitis üksi. Vassiljok andis oma luurajaile käega märku. Need sööstsid puude vahelt välja ja piirasid ratsaniku silmapilkselt sisse. Poiss kahvatas, nähes relvastatud ratsanikke ja peaaegu pidi sadulast maha kukkuma. Kuid sel hetkel kõlas läbi kogu metsa rõõmus hüüd:

„Timka!”

Timka oleks tuhandehäälelise koori hulgast ära tundnud selle kalli hääle! Ta ei uskunud oma kõrvu, ta tõstis pea ja vaatas võõraid mehi pärani silmi. Ta pilk peatus tugeval noormehel. Laiades kalifeepükstes, lahedas frentšis ning püstoli ja mõõgaga vööl ei sarnanenud noormees sugugi endise Vassiljokiga. Isegi nägu oli tal teistsugune: pikk ja range; lõug ei olnud enam ümmargune nagu lapsel, vaid tugev ja energiline; ülahuul oli märgatavalt kattunud udemetega.

Kõike seda märkas Timka esimesel pilgul. Kuid silmad on Vassiljoki omad, ja hääl on Vassiljoki oma. Seel on siiski Vassiljok ise!

“Vassil. .. Vassil Ivanovitš!” sosistas ta värisevi huuli. Vassiljok oli juba Timka juures. Ta suutis vaevu alla suruda nuuksumist. Erutatult ja rõõmsalt, vaevalt uskudes, et see kõik pole unenägu, vaid tõelisus, sirutas ta Timka poole oma käed.

Ta küsis veel kord:

„Kas see oled sina, Timka?” „Mina,” sosistas Timka kõlatult.

Partisanid jälgisid kahe vana sõbra kohtumist, seistes liikumatult, ent Vassiljok, nende tubli komandör, surus oma rinna vastu nutvat Timkat ja jõudis ise vaevu tagasi hoida pisaraid.

Vassiljok külvas sõbra küsimustega üle:

„Noh, kuidas on? Kas kõik on ellus? Ivan Pavlovitš? Miška? ...”
Timka noogutas jaatavalt pead. Lõpuks otsustas Vassiljok küsida seda, mis teda kõige rohkem erutas:
„Aga mu ema?”
Timka langetas pea.
„Su ema... Lukan...”
„Tappis?”
„Ei tea...”

337
Vassiljok kahvatas. Partisanid lõid silmad maha. „Võttis kinni?”
„Jah.. .”
“Millal ?”
„Just praegu. . . sellessamas külas.”
Erutatult ja segaselt jutustas Timka talle kõik ära. Vassiljok pöördus luurajate poole:
„Seltsimehed! Kallid seltsimehed. . . seal on mu ema. . . Kes tuleb minuga?”
Vassiljoki asetäitja, vilunud luuraja Andrei Majorov, katkestas teda:
„Me läheme kõik. Kuid seal on ju terve jõuk! Komandörile tuleb sellest kohe teatada.”
Vassiljok sattus segadusse. Kuidas võis see tal meelest ära minna? . . . Kuid keegi ei heitnud talle seda isegi mõttes ette, sest kõik said aru oma komandöri seisukorrast.

***Nüüd alles oli Lukanil, millega kapten Stirke ees hoobelda.
„Härra kapten, tabasime naispartisani! Teda on tarvis üle kuulata. Temalt saame palju teada. Ma tunnen teda. . .”
Stirke oli rahul. Kuid praegu oli tähtsamaid asju ees, ülekuulamist võis edasi lükata.
Stirke käskis kogu jõugu kokku kutsuda, Lukani aga viis ta teise tuppa nõupidamisele.
„Võib-olla pole hea kõiki kokku kutsuda? Üks partisan pistis ju plehku... Jumal hoidku, kui ta ka teised siia toob. .. Kuigi siin läheduses arvatayasti pole partisane. . .” arutles Lukan kuuldavalt.
Stirke käskis küla servale jätta vahipostid. Siis andis ta Lukanile pidulikult üle kindral von Freilichi enese tänu ja asus instruktsioonide juurde: .
„Kindral käskis jaguneda gruppideks, kaks kuni kolm meest grupis. Riiete külge õmmelge partisani-lindikesed. Igaühele anname kaasa rakette. Omadega kohtumisel tuleb tarvitada selleks määratud parooli.” .
Lukan lootis, et see”jääb ta viimaseks ülesandeks.. Ometi tehakse ju kord partisanidele lõpp ja ta hakkab jälle elama rahulikult, pani kombel. .

338
Ta kujutles enesele tulevast külluslikku elu, ja ta kollastesse silmadesse ilmus lootusekiir. Ta kuulas tähelepanelikult Stirket ja noogutas nõusoleku märgiks vaikides pead. „Te ütlesite, et sõjavägi läks partisane ründama?” küsis Lukan, kui Stirke oli rääkimise lõpetanud.
„Jah. Nüüd tuleb metsadesse jälle rahu. See avarus jääb ainult vareste ja huntide kasutada.”
„Aga kuidas meiega jääb? Mis öeldakse käskkirjas?” küsis Lukan uudishimulikult.
„Sellest pärastpoole!... Linna, härra leitnant, linna! Teile usaldatakse tähtis amet. Ma kadestan teid, pagan võtaks! . .. Minul aga tuleb veel. . .”
Kapten ei jõudnud lauset lõpetada, sest tuppa tormas hirmust moondunud näoga bandiit.
„Partisanid!” hüüdis ta kähinal. .
Stirkele ja Lukanile oleks nagu kuuma vett kaela kallatud.

***Sofja Petrovna viidi Lukani käsul staapi ja pandi tühja tuppa luku taha. Seal oli pime, lõhnas

hallituse ja hiirte järele. Naine seisis mõne minuti keset kambrit, pärast aga, kui ta silmad pimedusega juba harjusid, hakkas ta ringi vaatama. Ämblikuvõrgu peen pits ulatas laest põrandani. Äkki tungisid läbi pragude päikesekiired, mänglesid ja õõtsusid tolmusambais.
Sofja Petrovna istus põrandale. LiikumatuI pilgul vaatas ta kuhugi nurka ja vajus oma mõtteisse ning mälestustesse.
Nüüd on siis ka tema tund tulnud! Võib-olla piinati kuskil tema Vassiljokki just sama moodi.

Ema silmist purskusid palavad pisarad. Tal polnud kahju omaenese elust. Ta nuttis kujutledes, missuguseid piinu oli kannatanud ta armastatud poeg.

Saabub võit. Armeest tuleb tagasi tema Ivan, tulevad pojad ja tütar... Kuid pole Vassiljokki, pole ka teda... Nad. ei saa teada sedagi, kus asuvad nende hauad. ..

Ema näeb enese ees oma poegi, kallistab tütart, vestleb mehega: „Me oleme vähe korda saatnud, Ivan, väga, väga vähe! Vassiljok käis luurel, mina tegeles in partisanilaagris majapidamisega. Läksin vaid kord luurele “- esimest ja viimast korda... Näed, Ivan, missugune oli mu saatus:

kohtasin seda mõrvarit Lukani. Olen vähe korda saatnud, Ivan, kuid sa andesta mulle. .. Oleksin veel palju teinud. ..”

Pisarad kuivasid ta silmis. Sofja Petrovna teadis, et Lukan maksab talle julmalt kätte. Kuid ta sureb uhkelt: ärgu see müüdav hing mõelgu, et ta surma kardab! Ta ütleb talle kõik näkku. . . .

Äkki kostsid seina tagant kellegi hääled ja hüüded. Naine kargas jalule. Keegi hakkas eeskojas kõvasti trampima. Sofja Petrovna astus ukse juurde. Ja äkki ta kuulis: „Partisanid!”
Ta süda hakkas rõõmsalt vasardama.
Partisanid! Ta kuulis selgesti seda sõna. . .
Sofja Petrovna surus end ukse vastu ja kuulatas. Eeskojast kuuldus müdinat, kostsid ehmunud hääled.
„Kus nad on? Kus on partisanid?” küsis Lukan hämmeldunult ikka ja ikka jälle.
Alles siis, kui bandiidid olid tarest väljumas, küsis keegi neist:
„Aga mis siis naisega teha?”
Sofja taipas, et jutt on temast. Ta otsekui kivines. „Lase maha! Lase kohe maha!” vastas Lukan.

**Lukan kargas tänavale ja nägi, et tema „partisanid” lasevad jalga juurvilja- ja puuviljaaedade kaudu maantee suunas, kus tihti sõitsid sakslased. Nüüd võisid ainult nemad päästa Lukani ja tema „partisane”.

Lukan karjus, vandus, hüüdis, kuiq. keegi ei peatunud.

Näis, et praegu pol~keegi võinud talle öelda, kus asuvad partisanid ja palju neid on . . .
Lukan tormas kähku vankri juurde, tema järel sööstis Stirke. “.

„Põgenegem, härra kapten! sosistas Lukan, otsekui kartes, et keegi võiks ted.a kuulda.

„Nii on see teil alati!” kirus Stirke. “See on kurat teab. mis, aga mitte sõda! Ma ei näe, kellega võidelda!... Teie argpüksid aga on laiali jooksnud! ... Noh, kihuta!” .

Hobused pistsid järsku jooksma ja kihutasid külast välja. Alles nüüd, heitnud pilgu ümbruskonnale, sai Lukan

kõigest aru ja muutus hirmust surnukahvatuks. Lavünina tormas kolmest küljest küla peale partis.anide ratsavägi. . Juba ilmus ta tänavaile, mõõgad välkusid...

Lukan peksis meeletult hobuseid, need kihutasid edasi. . . Kui hobused kingule jõudsid, nägi Lukan, et partisanid tormavad neile risti vastu. Ta automaat tuli talle alles siis meelde, kui Stirke ta

selja taga tulistama hakkas. Lukan võpatas ootamatusest ja haaras oma relva. Kuid tema püssiga oli midagi juhtunud. Siis pööras Lukan hobused otse maantee suunas ja hakkas neid halastamatult peksma: viimane lootus oli hobustel - võib-olla ehk päästavad.

Lukan nägi ainult, kuidas keskmine hobune maha kukkus ja sõiduk surmasaanud hobusele otsa tormas... Siis paiskus Lukan ise põrkest kõrvalhobuse jalge alla. Ümberringi oli kuulda müdinat ja tulistamist...

Lukan avas silmad, tõstis pea. Tema kohal seisis see. . . Ivani poiss. .. Vassiljok. Seesama, keda Oswiecimi saadeti!

Vassiljok tundis Lukani kohe ära ta suurest kiilaspeast ja kollastest silmadest.

„Kus on ema?" küsis ta vihaselt.

"Elus, elus, Vassili Ivanovitš... Kohtlesin teda inimlikult... Küsige ise. .. Ma. .."

Lukan oli vastik ja armetu, ning Vassiljoki südames oli sedavõrd palju jälkusetunnet ja vaenu selle värdja vastu, et ta käsi paljastatud mõõgaga näis nagu iseenesest langevat Lukani pea peale. Nõnda lõppeski Lukani karjäär.

***Sofja Petrovna kuulis, kuidas keegi uksele lähenes ja lukku katsus; värisevates kätes kõlisesid võtmed.

Sofja Petrovna pidas hinge kinni. Ta oli ääretult kurb. Ta ei tundnud hirmu, vaid ainult kurbust. Mõne minuti pärast tulevad ju siia partisanid, omad ilmuvad siia, kuid teda pole siis enam. Ja kõrgest ainult mõne minuti pärast...

T'a mõtted töötasid pingeliselt. Ja siis valmis otsus: võidelda! Kas tõesti siis niimoodi hukkuda? Ta kratsib sel bandiidil silmad peast, hoiab ust kinni. . .

Kuid see juba püüdis ust lukust lahti teha. : . Sofja Petrovna kobas ust, et seda kinni hoida ja bandiiti mitte sisse

lasta. Ta ajas enesele käe sisse pinde, kuid ei tundnud seda. Äkki sattus ta käsi raudriivile. Ta süda kiskus rõõmust kokku. Vaevalt jõudis ta riivi ette lükata, kui bandiit ust juba enese poole tõmbas.

„Tee uks lahti!" hüüdis ta vihaselt. „Ma lasen!" Sofja Petrovna puhkes naerma, kuid ta silmist veeresid pisarad.

Bandiit vandus pööraselt ja jooksis siis läbi eeskoja välja. Kõik jäi vaikseks.

Sofja Petrovna seisis, silmad kinni, ja toetas end vastu seina. Nagu unes kuulis ta summutatud paukusid ja kisa. Ta ei teadnud, mis teha: kas minna välja või mirte? Äkki bandiidid pääsevad partisanide käest ja tulevad tagasi? . . .

Tal oli tahtmine väljuda, kuid miski hoidis teda tagasi. Aga mis siis, kui bandiit ainult teeskles äraminekut, ise aga varjab end ukse taga?

Vassiljok aga kihutas sellal kogu küla läbi. Ema polnud kuskil. Kas ta tõesti ei leia ema elusana?

Ta läks vangide juurde. Need seletasid talle kähku, et vana naispartisan oli kinni pandud tarre, kus asus Lukani staap.

Sofja Petrovna jahmatas: õuest kostsid hääled, keegi jooksis eeskotta, tõmbas kõigest jõust ust... Tähendab, need on jälle tagasi tulnud. . .

Ta võpatas. Mis see siis on? Kas tõesti? Ei, see vist ainult näis talle...

Ta surus käed vastu rinda, süda aga peksis nii tugevasti, otsekui oleks tahtnud välja hüpata.

„Memm!" hüüdis keegi ukse tagant.

„Pojuke. . ." sosistas ema värisevi huuli.

Kust kohast? Kust kohast võis ta siia sattuda? . .. Kuid see on ju tema hääl! Tema Vassiljoki hääl! . . .

Ei, ta ei maga, sest keegi taob rusikatega vastu ust. Ta näeb, kuidas uks vappub. Ja.kogu aeg on

kuulda kellegi meeleheitlikke hüüdeid:
„Memm! Memm!”
Ja ta avab ukse. Tema ees seisab rihmrakmetes noormees, automaat rinnal.. Ei, see pole Vassiljok...
Kuid silmad. .. tema silmad! Need on täis pisaraid, ja käed on
sirutatud tema poole. Tema! See on ju tema! .. .
„Vassiljok!” ägas ema ja sööstis üle läve poja juurde.

342
Vassiljok surus teda oma rinna vastu, tema aga langes nõrkenult põrandale. Ja ainult ta käed, ema kumatud ja “kõhnunud käed hoidsid poega õlgadest tugevasti kinni, embasid ja kallistasid teda.

SURMAHEITLUSES

Nagu ahned rändtirtsud hakkasid fašistlikud sõjaväed ründama metsi, kus asusid partisanid. Nad muutsid külad ahervaremeteks, rullisid Nõukogudemaad tankidega ja sonkisid mürskudega. Nad olid valmis hävitama kõik, mis elas ja mis nende teele ette juhtus.

Kuid samuti, nagu jää ei suuda vabanenud jõge pärast jääminekut enam aheldada, ei läinud ka fašistlikel mõrvareil korda hävitada vabadustarmastavat nõukogude rahvast.

Partisanid võtsid lahingu vastu. Ja vaenlase vägi kärises ning rebenes nende raskete löökide all.

***Pavel Sidorovitš oli parteiorganisatsiooni ja väejuhatuse esindajaks ühes pataljonis, kes võitles okupantide vastu põhja pool partisanide maa-ala. Tegutsemiskoht oli soine, kevadel pääses sinna ainult mööda pikka kitsast hagudega täidetud teed. Pavel Sidorovitšile ja pataljoni komandörile meeldis see tee juba enne rünnaku algust, ja nad otsustasid just siin organiseerida okupantidele väärilist vastuvõttu.

Mõlemale poole teed seati üles raske- ja kergekuulipildujad; võitlejad ise heitsid vette märgade põõsaste taha. Kilomeetri kaugusel teest asus nähtavale kohale rühm partisane, kes pidid alustama lahingut, pärast aga teesklema korratut põgenemist.

Kõik kujunes nii, otsekui oleksid sakslased ise tahtnud partisane aidata nende plaani teostamisel. Tankidele järgnes kaks pataljoni fašiste. Nad sammusid enesekindlalt; nad isegi ei peatunud, kui partisanirühm neid kaugelt tulistas. Kui aga partisanid hagusid mööda plehku pistsid, suurendasid. tankistid kiirust. Sakslased püüdsid kiiremini läbida soo ja jõuda põgenejaile järele. .
Mootorid põrisesid kõrvulukustavalt. Tulistades teed ja

.343

metsa selle taga, hakkas tanki- ja jalaväekolonn läbi soo edasi liikuma. Partisanid ei vastanud ainsagi lasuga. Ja alles siis, kui terve kolonn oli jõudnud hagudega täidetud teele, taipasid fašistid, et nende rünnak on lõppenud.

Partisanidele oli märguandeks plahvatus esimese tanki all. Sõites miinile, kaotas see mõlemad roomikud ja vajus sohu. Jalavägi sattus kuulipildujatule alla, kaks viimast tanki hakkasid leegitsema, süüdatuina tankitõrjepüsside laskudest.

Poole tunni pärast põles juba kogu hagutee. Ainult üksikuil sõdureil õnnestus sealt pääseda.

***- Kuigi Ljubov Ivanovna parteikomitee istungil niisuguse otsuse vastu ei protesteerinud, tundis ta oma hingepõhjas meelepaha. Miks anti see ülesanne just temale? Kas tõesti arvatakse, et ta ei oska hästi käsitseda relva ja lööb lahingus kartma? Miks siis just temal kästi jääda laagrisse, kus on ainult naised ja pioneerid?. .

Kuid juba mõne tunni pärast unustas ta solvangu, kuna ta sai aru, et just siin laagris läks vaja tema kindlat kätt. Laagris vaatasid kõik temale lootusega, pöördusid tema poole küsimustega, ja tema vastused rahustasid erutatud naisi ning lapsi.

Esimene kokkupõrge juhtus tal roodukomandör Biduljaga. See kõndis laagris süngena ringi, lambanahast müts silmadele tõmmatud. Oli juba kevad, päike paistis soojalt, kuid tema oli nähtavasti kõik selle unustanud või ei tahtnud meelega oma mütsist lahkuda. Ljubov Ivanovna märkas komandöri rusutud meeleolu, ja tundes tema iseloomu, alustas temaga omal kombel vestlust:

„Kas kevad käes, seltsimees Bidulja?”

„Nojah, kevad;” mühatas see vastumeelselt.

„Algavad palavad päevad, seltsimees komandör.” „Kuidas kellelgi. . . Meie oleme nagu kuurordis, jahedas kohas.. ”

„Mis meeleolu see teil niisugune on, komandör?”

Viimaks prahvatas Bidulja kõik välja:

„Miks sa, Ljuba, piina d mu südant? Mõnitad mind? Just nagu sa ise ei oleks samas seisukorras! Kõik võitlevad...

aga meie sinuga oleme siin. Sinule pole see nii halb, aga miks lasevad nad mind siin laagris päevitada?”

Just nüüd taipas Ljubov Ivanovna, et parteibüroo pole talle usaldanud sugugi kerge töö. Katsu vaos hoida kas või seda Biduljat! Temast aga ripub ära sadade inimeste elu.

„Seda räägite täiesti asjata, seltsimees Bidulja! Meie mõlema ülesanded pole põrmugi kergemad. Sakslased võivad ka siia läbi murda.”

„Kui mina seal oleksin, ei neil siis nii lihtne oleks läbi murda! Kuid nüüd muidugi...”

Vahepeal aga tungisid sakslased tõesti üha kaugemale, kõige sügavamatesse metsadesse. Partisanid võtsid neid kõikjal tulega vastu, varitsesid neid, rikkusid ja põletasid tanke ning hävitasid sõdureid. Kuid selle pealetungi tõkestamiseks läks vaja rohkem väge, kui neil oli kasutada praegu. Ivan Pavlovitš käskis oma allüksustel mitte astuda kaevikuvõitlusse, mis võis enesega kaasa tuua suuri kaotusi, vaid püüda pääseda vaenlase seljataha, et teda siis osade kaupa hävitada.

Varsti sööstsid Bidulja juurde piilurid ja teatasid, et otse laagrisse liigub umbes pataljon fašiste. Bidulja naeratas. Teda oli ju kõige enam piinanud mõte, et tal kunagi ei õnnestu kohata vaenlast!

„Ahaa, tähendab, et tulevad. . . Noh, mis siis ikka, tere tulemast!”

Ja muutus otsekui teiseks inimeseks. Ljubov Ivanovnaga rääkis ta nüüd eriti lahkelt ja viisakalt. Ta liigutused kiirenesid, müts aga oli lükatud kuklasse.

„Teate, mis, seltsimees Ivantšuk: organiseerige siin igaks. juhuks patronaat, viige kõik tule alt kindlasse kohta... Arvan, et parem minge soo äärde, umbes kuue kilomeetri kaugusele siit. Vanataat Makar teab. . .”

“Kas Kuiva?”

“Just sinnasamasse... Kuiva sohu.”

“Mis soo see siis on, kui ta on kuiv?” küsis Ljubov Ivanovna vanataat Makarilt.

„Noh, tütreke, seda ainult hüütakse niimoodi. Vett aga jätkub seal kõigi hitlerite uputamiseks! Hüva, poju, ma juhin neid, sina aga siin.. .”

„Koos poistega korraldan neile kohe väikese kontserdi.”

Bidulja määras võitlejaid varitsemiskohtadele, valis

välja paigad kuulipildujate jaoks, aitas granaate kokku siduda.

Ivan Karpenkost sai kuulipildur. Kuulekas Degtjarovitüüpi kuulipilduja töötas tal korralikult nagu õmblusmasin. Teiseks numbrimeheks määrati Karpenkole kingsepp Jakov. Bidulja käsu

kohaselt asusid nad väga sobivale positsioonile: nad ise olid varjatud, kuid nende tuli tabas vaenlast kõikjal. Valmistudes võitluseks, vahetasid nad harva mõne sõna.

Sakslasi ei tulnud kaua oodata. Fašistide tankid liikusid ettevaatlikult, kuid tegid suurt müra. Bidulja laskis nad üsna varitsuskoha lähedale ja avas esimesena tule.

Ljubov Ivanovna viibis naiste keskel, kes talle nagu varemgi vaatasid usalduse ja lootusega. Juba enne võitlust teatas ta neile lähenevast tõsisest ohust. Nooremad naised ja suuremad lapsed relvastusid vintpüssidega.

Kuid Ljubov Ivanovna käskis kõigil teele asuda.

Põõsastega tihedalt ümbritsetud Kuiva sohu pääses kitsast lagedat niitu mööda. Ljubov Ivanovna saatis ette kaks luurajat Bidulja võitlejate hulgast. Luurajad tulid ruttu tagasi ja kandsid ette, et mets, kus nad asuvad, on sakslaste poolt igast küljest sisse piiratud. Siis käskis Ljubov Ivanovna kõigil relvastatuil asuda ringkaitsele.

Äkki ilmusid hitlerlaste pommituslennukid ja viskasid metsa kohal pomme alla. Saja...aastased männid langesid tumedalt mütsudes maha.

. . . Hävitanud sakslaste pataljoni, tõmbusid Ivan Pavlovitš ja kapten Makarov tagasi järgmisele positsioonile, et organiseerida seal uut varitsemist. Sellal oli neil tagalas võitlus täies hoos. Luurajad teatasid, et fašistide suured jõud on laagri sisse piiranud.

Üks teise pataljoni rood, kes oli jõudnud Ivan Pavlovitši juurde, jäi varitsuskohale, teised partisanid viis komandör kähku sissepiiratuile appi.

. . . Sakslased valmistusid kogu öö selleks, et hommikul uutelt positsioonidelt alustada pealetungi laagrile. Koidikul, kui neil kõik oli valmis otsustavaks rünnakuks, sööstis nende peale partisanide ratsavägi koos kuulipildujatega. Väikesel metsalagendiful puhkes vihane võitlus. Kuid see ei kestnud kaua. Lagendikule jäi sadade viisi lamama fašistide mundrites laipu. Piiramisrõngas oli läbi murtud.

Bidulja rood kaotas verises lahingus üle kolmveerandi oma koosseisust, kuid ei taganenud sammugi. Bidulja sai kolm korda haavata, kolmandal korral surmavalt, nii et ta jäigi lahinguväljalt tagasi tulemata.

Nähes komandöri, püüdis Bidulja naeratada ja ette kanda, et ta pole vaenlast läbi lasknud, kuid kaotas sedamaid teadvuse. Mõne minuti pärast polnud teda enam.

Karpenko kuulipilduja oli kui elus. See tulistas kuidagi imelikult: kord oli kuulda pikka vihast raginat, kord saatis nagu hinge heites üksikuid laskusid hüvastijätuks. Kui Ivan Pavlovitš läks kuulipildurite juurde, tulistas ainuüksi Jakov. Ta tulistas katkendlikult: veri oli tal valgunud silmadesse. Karpenko lamas liikumatult kaeviku põhjas. Tema verest määrdunud pluusi taskust paistis paberileht. Ivan Pavlovitš võttis selle kätte. See oli avaldus: „Kui suren. .. lugege mind kommunistiks.”

Ivan Pavlovitš võttis mütsi peast.

Öösel otsustas komandör oma pataljoni metsast välja viia. Kuid luurajad, kes kogu öö olid tegutsenud, kandsid hommikul ette, et vaenlase poolt sissepiiratud metsast pole väljapääsu. Ivan Pavlovitš ja kapten Makarov olid inimesi päästes ise sattunud piiramisrõngasse.

LJONJA USTJUZANIN

Tulelõõm näitas Ljonjale ja Aljonkale teed.

Päeval lasus maa kohal kibe suits; see kattis leinaloorina metsi ja kevadist Dneprit. Nukker päike näitas end harva. Ukraina külad leegitsesid ja polnud kedagi, kes tulekahjusid oleks kustutanud. Vaenlased muutusid metsikuks. Pakastel hommikutel soojendasid hitlerlikud sõdurid tuhahunnikuil

oma käsi. Nad püüdsid purustatud asulais sooja saada ja aina vahtisid varjamatu hirmuga metsade poole. Fašistlikud polgud ja pataljonid muudkui läksid ja läksid metsadesse. Tagasi aga roomasid verega täispritsitud autod, kõigil suur kuhi laipu ja haavatuid peal. Sõdurite silmades peegeldus hirm. Siin nägid nad laipu sama palju kui rindel.

. . . Ljonja Ustjužanin hiilis visalt linna poole. Ta sai komandörist hästi aru ja selle mõte oli talle saanud nii

omaseks, nagu oleks tema ise seda esimesena väljendanud. Hitlerlased jätkavad võitlust metsades, kuid siin, linna lähedal, hakkavad nende autod kõikidelt teedelt õhku lendama ning tankid leiavad enesele haua.

Minna polnud kerge. Päeval liikusid siin teedel edasitagasi autod ja kihutasid mootorratturid, maastik aga oli lage. Ja kui tee ääres juhtusidki olema mõned metsatukad,. ei olnud kevad veel jõudnud neid katta lehestikuga ja nad paistsid igalt poolt läbi.

Nad olid viiekesi. Päeval oli ohtlik liikuda isegi niisuguses grupis, seepärast läksid nad edasi ainult öösiti. Koidikul peitsid partisanid end kuskile kõrvalisse kohta. Ja siiski pidid saksa sõdurid, kes kõikjal ringi luusisid, neile mitu korda peale sattuma.

Eemal kõmisesid kahurid ja ragisesid ühtlaselt kuulipildujad, ning need hääled kord kaugenesid javaibusid, korda kostsid kuskilt lähedalt, ja siis võis hästi näha mürskude lõhkemisel tekkinud plahvatusi.

Sõda ei katkestatud isegi öösel. Partisanirühmad olid kogu metsas laiali valgunud ja sakslasteloli nüüd raske kindlaks määrata, kus asub rinne, kus tagala, sest et nii öösel kui päeval võis igalt poolt oodata rünnakut.

Eksimatult juhtis Ljonja Ustjužanin oma gruppi määratud suunas. Sõjaretkedel oli ta õppinud kuuldamatult käima. Tal oli arenenud äärmiselt terav kuulmine, mida ta millegipärast nimetas haistmiseks. „Mina," ütles ta, „tunnen juba lõhnast, kus vaenlane asub."

Koos temaga läks ka Aljonka. Saabunud partisanisalka, asus ta sedamaid elama õhkijate juurde ja teatas, et ka tema hakkab minööriks. Ljonja rõõmustas väga ta tuleku üle, kuid veenis teda kaua ja tagajärjetult, et temal on väga ohtlik liikuda koos minööridega, et see väsitab teda väga, et ta ei pea vastu pikkadel ja rasketel teekondadel.

Siiski ei suutnud need argumendid tütarlast veenda.

„Me veel näeme, kes on kõige vastupidavam," lausus ta. Mis seal teha sai? Ljonja kortsutas kulme ja teeskles rahulolematut, kuid hingepõhjas oli ta rõõmus ja uhke sellele, et oli leidnud enesele vahva ja väärika sõbratari.

Ajjonka oli tõesti väsimatu. Ta kõndis koos teistega ja niisama kui teised kandis õlul rasket kandamit - miine ja lõhkeainet. Pealegi oli ta puhkeajal alati valvel. Ljonja

tavatses öelda, et Aljonka on vististi sündinud minööriks ja talle näis, et nad hakkavad kogu eluaja sammuma teineteise kõrval. Nüüd ta teadis, et nad tõesti veedavad koos kogu oma elu.

Mööda kõrvalist rada sammus Aljonka kannul Miška, küürus oma raske kandami all, nende järel tulid veel kaks partisani.

Grupp liikus edasi käratult, äärmise ettevaatusega. Ljonja sammus mööda maad, mida nimetati Ukrainaks, kuid see oli talle sama kallis kui Uraal. Ta peatus tihtilugu, ja siis peatusid kõik. Ta kuulatas ja pöördus siis ettevaatlikult kõrvale. Ta ei vaadanud tagasi, kuid tundis, et tema järel sammub vääramatult tema truu sõbratar, tulevad ta võitluskaaslased. Ta ei küsinud, kas nad on väsinud, kuna ta hästi teadis, et nad ei tea, mis on väsimus, ja ta mõtles ainult sellele, kuidas rohkem

maad ära käia, kuni öö neid varjab vaenlaste silmade eest.

Ustjužanin tundis, et neil pole tarvis minna enam kaugele. Istuvad kuskil kogu päeva, järgmisel ööl aga mineerivad kohalikud teed. Oi, kuidas ta oleks tahtnud seda juba praegu teha, et tema käega pandud miinid tooksid hommikul hitlerlastele surma siin, üsna linna lähedal!

Ljonjal tuli kogu aeg jälgida ja kuulatada iga sahinat. Kuidas ta ka jälgiks ja kuulataks, kuid mõtted sagiv ad peas. Ja milleks neid eemale peletada? Tulgu mõtted ja unistused, need ei sega talolemast valvas. Kas mõte sellest, mis temaga juhtub pärast sõda, võib takistada teda olemast ettevaatlik?

. . . Sõda lõpeb. Ta läheb koos Aljonkaga selle ema juurde. Kõigepealt ehitavad nad uue valge ja avara tare. Sakslased on vana tare kindlasti maha põletanud . . Pärast sõidavad nad Aljonkaga Uraali.

Siis meenuvad talle ta seltsimehed. Kus nad nüüd viibivad? Missugustest lahingutest võtavad nad praegu osa? Ja kes neist on juba oma verega kastnud kodumaa pinda? . . .

Ustjužanin ei tahtnud uskuda, isegi mõtelda sellele, et ta sõpradega võiks midagi juhtuda. Nad on haavamatud ja surematud nagu ta isegi, sest nad kõik on puhtad inimesed, avara südamega inimesed...

Äkki Ljonja peatus: ta märkas eespool mingisuguseid

maju. Ta andis märku, ja kogu grupp heitis maha. Ta seisis liikumatult. Nüüd ei näinud ta ainult ehitusi, vaid märkas nende ümber ka suurte kinniste autode liikumist. Süttis tuli: keegi süütas välgumihkli abil suitsu.

Ljonja pöördus tagasi. Tema järel sammus kogu grupp. „Oleme kohal. Nende majade taga on tee," teatas ta teistele sosinal.

Ustjužanin vaatas kella. Helendavad osutid näitasid, et hommikuni on jäänud poolteist tundi.

„Jõuame veel," lausus ta kindlalt.

Ta käskis Miškal ja kahel partisanil minna vasakule, hiilida ettevaatlikult majadest mööda, valida sobiv koht ja panna mitu miini. Ise läks ta koos Aljonkaga paremale poole.

Kuidagi ei tahtnud Miška lahti lasta Ljonja kätt. Kauem kui tavaliselt hoidis ta seda oma pihus - seda laia sooja kätt, mis nii tihti oli talle toeks olnud. Kuidagi ei tahtnud Miška lahkuda, nagu kartes, et nad. näevad teineteist viimast korda. Kuid oli aeg minna. Miška ohkas tasa ja kadusööpimedusse. Nüüd käis tema oma seltsimeeste ees, kuid ta oleks nii väga tahtnud näha enese ees Ljonja tugevat ning võimsat kogu! Aga ka Miškal oli juba kogemusi. Ta sammus ettevaatlikult, käratult, vaadates pärani silmi pimedusse. . .

Mida lähemale jõudis Ljonja teele, seda enam ta veendus, et nad olid sattunud otse vaenlase väeosa keskpunkti. Ta taipas, et see väeosa saadetakse metsadesse. Oli kindlasti vaja tõkestada ta teed.

Ljonja ei kõhelnud. Ta juba kujutas ette, kuidas lendavad õhku vaenlase autod... Muidugi ei jõua ta kõiki õhku lasta, kuid iga lõhkev miin niisugusel kohal, kus seda sugugi ei oodata, äratab vaenlaste leeris hirmu.

. . . Nad väljusid teele. Ümberringi oli vaikne ja rahulik. Aljonka seisis valvel. Ta kuulatas ja vaatas pimedysse. Ljonja aga jätkas oma tööd.

Siin oli raske mineerida. Kuigi tankid ja järelvankrid olid teed lõhkunud, polnud miinipanek niisugusele teele sugugi kerge asi. Ljonja kergitas ettevaatlikult väikese kangiga kive, kaevas labidaga mulda telkmantlile ja. pani miin kindla liigutusega maasse. Siis kattis ta selle kergelt mullakihiga ja ladus kive peale.

Märkamatult hakkas koitma. Algu tulid nähtavale lähedased teeäärsed pajud ja telegraafipostid.

Idas kattus taevas punaga. Äkki hakkas üsna lähedal põrisema mootor, kääksatas siis ja jäi vait. Hommikuvaikuses kostsid kellegi kauged, kuid selgelt kuuldavad hääled. Kuskilt lähedalt kandus kõrvu kevadlinnu laulu: “tsü-rin, tsü-rin, vi:it.” Ljonja lahkus teelt. Ta tundis meelepaha, kuna oli suutnud ainult nii vähe ära teha, kuid siiski oli ta selle lühikese aja jooksul poetanud fašistidele õige mitu üllatust.
Hommikuses udus tulid üha lähemale mingisugused varjud. Ljonja ja Aljonka hakkasid jooksma.
„Halt! Halt!”[l]
Nad otsisid varju teeäärsetes põõsastes. Nende taga kostis mitu lasku.
Ljonja ja Aljonka läksid kiirel sammul. Pimedas paistsid teeäärsed põõsad olevat tihedad ja varjurikkad, kuid nüüd nägi Ljonja, et see oli ainult kitsas rida madalaid pUI1Jaseid vitspajusid, mis ei suutnud neid vaenlase silmade eest varjata. Üha enam aga leegitses idas roosakas taevas; esimesed päikesekiired kuldasid kõrgeid pilvi.
Ljonja ja Aljonka sööstsid väljale.
Nad piirati igalt poolt sisse. Kui Ljonja sel hetkel midagi kahetses, siis ainult seda, et temaga koos oli Aljonka. Ja veel turgatas pähe mõte Miškast: kas tal läks korda pääseda? . . .
Nad heitsid maha tihedasse põõsastikku, millesse vististi juba ammu olid kaevatud madalad kaevikud, mis nüüd olid maha jä'etud. Vastuseks ründajaile hakkas esimesena ragisema Ustjužanini kergekuulipilduja. Siis toetas teda Aljonka. Sakslased heitsid maha. Ent kui päike tõusis ja hommikune udu haihtus, nägi Ljonja, et nad on sisse piiratud hulgast sõdureist.
„Partisan! Anna alla!” karjusid fašistid.
Nende kohal vihisesid kuulid, paiskasid õhku mulda, peksid puruks põõsaste oksi, kuid üsna ligi sakslased tulla ei söandanud. Võib-olla tahtsid nad neid tõesti elusalt vangi võtta? Ljonja teadis, et see neil ei õnnestu, kuid sealsamas taipas ta, kust neid oht ähvardab: padrunid olid tal lõppemas. Ustjužanin käskis Aljonkal tulistada üksikute laskudega, kuid see vastas, et ta varsti niikuinii lasta ei saa.
I Seisa! Seisa!

„Ongi lõpule jõudnud meie elutee, Aljonka!” mõtles Ustjužanin kibedusega. „Ja meie läksime lõpuni koos.” Temal oli veel järele jäänud kaks granaati. . . „Partisan, anna alla!”
„Partisan ei anna alla!” hüüdis Ljonja ja heitis sakslastele granaadi. Samal hetkel tundis ta, kuidas ta käsi jõuetult alla langes ja õlg kuulitabamusest valutama hakkas.
Tema oige peale roomas ta juurde Aljonka. Ljonja vaatas talle näkku, Tütarlapse nägu oli range ja kahvatu. Ta .sidus Ljonja õla kinni, ja see aina vaatles teda.
„Ja ongi kõik, Aljonka. . .”
„Veel mitte kõik, Ljonja.”
„Kodumaa ja meie eest, Aljonka! ...”
Hitlerlased karjusid:
„Anna alla!”
Aljonka katkestas sidumise ja tulistas lühikese valangu. Automaat plõksatas ega läinud enam lahti. Need olid olnud viimased padrunid.
Ljonja ladus kokku kogu lõhkeaine ja miinid. Aljonka aimas, mida Ljonja kavatses, ja esmakordselt peegeldus ta .silmis hirm, nagu oleks ta alles praegu taibanud, et neil tuleb surra. Ljonja märkas seda ja püüdis teda rahustada: „Oleme minöörid!”
„Jah, Ljonja.. . Sureme nagu minöörid.”
Fašistid roomasid lähemale. Nad olid juba põõsastikus: „Anna alla!”
Ljonja seadis miini sütiku.
„Ainult vajutada,” sosistas ta.

Hääled kostsid juba üsna lähedalt.
Valu tundmata tõusis Ljonja, viskas vasaku käega viimase granaadi ja langes otsekui mahaniidetuna kaeviku põhja. Granaat lõhkes kuskil lähedal.

Aljonka kummardus Ljonja üle. Ta oli surnud. Vaenlase kuul oli tunginud tal peast läbi. Aljonka embas esmakordselt noormeest ja hakkas armsa sõbra nägu katma suudlustega.

Äkki kuulis ta naeru ja tõstis pea - tema ümber olid kogunenud sakslased. Sel hetkel meenus talle valmisseatud miin ja kõrvu kostis uuesti, Ljonja sosin: „Ainult vajutada...”
Miška ja ta seltsimehed kuulsid kõrvulukustavaid miini-

plahvatusi. Algul nii tugevat, et isegi maa lõi värisema; siis veel kahte. . .

„Ljonja kõneleb sakslastega!” ütles Miška uhkelt oma seltsimeestele.

KALATŠOV TULI

Saabus kolmas päev.
Fašistid arvasid, et nad on partisanide peamised jõud sisse piiranud ja otsustasid need iga hinna eest hävitada. Metsa juurde, kus Ivan Pavlovitši pataljon oli sisse piiratud., koondusid vaenlase suured jõud. Von Freilichi käsul tuli siia jalaväe tagavarapolk - seesama, kellele linna lähedal sattus Ljonja Ustjužanin. Siia toodi ka raskesuurtükivägi ja tohutu hulk miinipildujaid.

Kakskümmend minutit tuld igasugust liiki relvadest ja kümme minutit hingetõmbamiseks. . .
Selleks kümneks minutiks vaibus igasugune müra ja metsas tekkis vaikus. Niisugune vaikus, et oli kuulda, kuidas nutsid haavatud puud. Tulistamine katkes ja siis kostsid fašistide poolelt hüüded:
„Partisanid! Tulge välja, muidu on teil kõigil lõpp!”
Partisanid ei vastanud. Juba kolm päeva polnud keegi iva hamba. alla saanud. Kuid nälg ei piinanud niivõrd kui janu. Kui saaks vähemalt lonksu vett, et niisutada kuivi huuli, võiks panna märja lapi palavale ja huugavale peale! . . .

Ivan Pavlovitš käskis rangelt hoida iga padrunit, tulistada ainult siis, kui on kindel, et kuul tabab vaenlast.

Sakslased tormasid mitu korda rünnakule. Kuid peale tungida polnud kerge. Vaevalt sai sakslane pea põõsastest välja pista, kui ta maha langes, tabatuna osavasti sihitud kuulist. Ning fašistid läksid oma kaevikuisse tagasi, ilma et oleksid jõudnud surmasaanuid üles korjata. Ja siis algas uuesti äge tulistamine. . .

Ivan Pavlovitš teadis, et oleks ainult tarvis partisane viia läbimurdele - ja nad pääsevad piiramisrõngast välja. Ent kui paljud võivad läbimurde ajal hukka saada! Ja peaasi, vaenlane ei jää neist maha, hakkab jälitama. Nii aga las fašist kulutab laskemoona, las pommitab ja tulistab: Peaasi, et partisanide põhijõududel jääksid käed vabaks.

Ivan Pavlovitš ootas abi komissarilt.
Iga päev käis ta kapten Makarovi saatel läbi kõik kindlustatud positsioonid.
Partisanid võtsid komandöre rõõmsalt vastu. Nende silmadest võis lugeda: „Kui meiega koos on meie komandörid, ei karda me midagi, talume kõike, peame vastu ükskõik missuguses lahingus.”
Ja Ivan Pavlovitšil leidus igaühe jaoks sobiv sõna.
Onu Jakovit nähes küsis komandör naljatledes:
„Noh, seltsimees Onipko, eks saapaid valmistada ole rahulikum?”
Jakov vastas komandörile samas toonis:

„Kuidas millegagi harjud... Harjud ka kuulipildujast täristama. “

Nad istusid maha ja hakkasid sõbralikult vestlema, keerates sealjuures suitsu. Tihedas parves vihisesid nende peade kohal kuulid, vuhisesid ülelennul miinid ja mürsud. Jakov võttis oma suitsule tuld ja pilgutas silma:

„Kuidas teie arvate, seltsimees komandör, kas neile kauaks jätkub laskemoona?”

Ivan Pavlovitš heitis pilgu kuulipildureile ja ütles:

„Kui kauaks neil ka jätkub, kuid on vajalik, et meil jätkuks kauaks ajaks.”

Verotška ei lahkunud nüüd enam Petriku juurest. Kuulatades kauget lahingumüra, istus ta, käed vanaeidelikult ristis, poisi aseme ääres ega pööranud pilku selle kahvatult näolt.

Petrikuga, kes oli temast aasta vanem, sai Verotška laagris eriti suureks sõbraks. Nad aitasid kqögis Timka emal kartul ei d koorida, kahekesi tegid nad lumememmi ja mängisid, peitJes end barakkide taha. KevadeJ tulekul, kui lumi hakkas sulama, valmistasid nad kasetohust paadikesi ja jälgisid, kuidas sulisev .ojake kannab nende viletsa laevukese otse sulaveest tekkinud külmale järvepinnale.

Praegu Petrik Verotškaga ei mänginud.

Ta oli raskesti haavatud. Vastu puud lennanud kild oli rikošetiga tagasi põrganud ja tunginud läbi poisi rinnast, peatudes seljas. Petrik oli meelemärkuseta. Ta viidi saarele, kus praegu asusid naised ja lapsed. Kahvatu, sisselangenud

silmadega ja pakatanud huultega lamas ta onnis, mis oli kiiruga valmistatud okstest ja mineva-aastastest, talve jooksul mustaks muutunud tarnadest. Ärgates oigas poiss raskelt, ja need oiged lõhestasid kõigi südant. Ljubov Ivanovna andis Petrikule ravimeid, kuid tal ei läinud millegagi korda tema kannatusi kergendada; Operatsioon oli hädavajalik.

Aeg-'ajalt avas Petrik silmad, vaatas haledalt Verotškale otsa ja palus:

„Vett!”

Verotška tõstis ta lõhkenud huulte ligi alumiiniumist välipudeli kollaka sooveega. Poiss neelas ahnelt paar lonksu ja sulges siis uuesti silmad.

„Petrik, kas sul enam ei ole valus?” küsis tütarlaps lootusrikkalt.

„Valus,” vastas Petrik sosinal, ja ta rinnast tungis uus oie.

„Sööksid ehk leiba,” palus Verotška.

Petriku peatsis - seal, kus istus sõnatult ta murest kivistunud ema - lebasid kaks kuivanud leivatükki. Petrik ei jõudnud veel puudutada oma leiba, kui Verotška juba selle kõrvale pani enda omagi. Ta tahtis väga süüa, kuid ta loobus oma portsjonist. „Las see jääb Petrikule,” ütles ta. „Tal on seda vaja, siis saab ta ruttu terveks.”

Poiss püüdis oigeid tagasi hoida, kuid see ei läinud tal korda.

„Mis sa tahad, poju? Kus sul valutab?” küsis ema ta kohale kummardudes. Ta pisarad veeresid poja palavikust punetavale näole.

Nii istus ta kaua, pööramata pilku Petrikult. Poiss aga avas järsku ärgates hetkeks silmad ja lausus võõra häälega:

„Mina, ema, ei hakka karjuma... Sakslased ei kuule seda. Ma üsna tasakesi... Kui valus mul on! Otse põletab.. .”

Petrik teadis: karjuda ei tohi. Praegu on kardetav aeg, äkki fašistid kuulevad, tulevad sellele saarele, ja siis on lõpp kõigil. Poiss surus hambad tugevasti kokku ja vaikis.

Karjatas ta ainult siis, kui sonis teadvuseta olekus.

„Vett,” sosistas ta aina sagedamini. .

Verotška andis talle välipudelist uuesti juua. Siis hiilis ta onnist välja, läks relvastatud partisanidest tasahilju

mööda vee äärde, täitis välipudeli ja tõttas joostes Petriku juurde tagasi.
„Kas sul on parem?” küsis ta.
Kuid üha sagedamini ja sagedamini vastas Petrik ta küsimustele ainult tasase, kaebliku oigega . . .

Ljubov Ivanovna süda oli lausa lõhkemas. Ta kuulatas lähedalt kostvat ägedat tulistamist ega teadnud, mis teha. Kui oleks olnud võimalik, oleks ta linnuna lennanud sissepiiratui1e appi. Ta taipas, kui raske on nüüd Ivan Pavlovitšil, kuid hetkekski ei suutnud ta enesele kujutleda, et hitlerlased võiksid partisanidest jagu saada.

Vanataat Makar leidis Kuivas soos nüsuguse koha, kuhu keegi teine poleks osanud ligi pääseda. Naised ja lapsed läksid varjule väikese kuiva saare peale, mis asus kesk läbipääsematut sood. Nähtavasti oli ainUlt vanataadi1 teada rada, mida mööda siia pääses. Naistel ja pioneeridel oli alati relv käepärast. Ja igaüks neist mõtles sellest, kl,lidas abistada sissepiiratuid. Ljubov Ivanovna juurde tulid naised, pioneeride nimel ütles Vanja Semenets: „Juhtige meid, Ljubov Ivanovna, meie omasid abistama!” Kas ta ise poleks tahtnud aidata? Kuid mida võis ta niisuguse meeskonnaga peale hakata? . .

Et inimesi rahustada, saatis Ljubov Ivanovna vanataat Makari ja Vanja luurele. Ta palus neid ettevaatlikud olla, kuid nemad nähtavasti ei kuulanud ta sõna. Öö möödus, saabus hommik - aeg liikus edasi, kuid neid polnud ikka veel.

Vanataat Makar ja Vanja olid jõudnud sellal üsna vaenlaste kaevikute juurde. Saades aru, et nei1 oma pioneeride ja naistega sissepiiratuid päästa ei õnnestu, otsustas vanataat Makar partisane otsima minna ja tuua nad Ivan Pavlovitši1e appi.

Hommikuks aga olid vanataat ja Vanja juba kaugel lahingupaigast. Väsinult istusid nad maha, et puhata ja läbi arutada, mis edasi teha. Sattunud jutuhoogu, ei märganud nad, kuidas nende juurde ilmusid mingisugused inimesed. Vana Makar ei jahmunud. Ta oli Vanjale juba varem õpetantyl, kuidas tuleb käituda, kohates sakslasi või politseinikke. Vanataat otsustas teeselda pimedat, Vanja aga pidi mängima talutaja osa. .
Kuid äkki ajas vanataat. si1mad aärani. Kellegi tuttav hääl hõikas teda:

„Vanaisa Makar! Tervist, vanaisa Makar!... Tere, Vanka!”
See oli Timka, tal olid kaasas tundmatud partisanid. „Vanaisa, näe, siin on meie Vassi1! Elus ja terve!” Mõne tunni pärast läks Kalatšovi partisanisalk. soorada mööda saarekesele, kus asus Ljubov Ivanovna koos naiste ja lastega.

*Ivan Pavlovitš oli kindel, et neid abistatakse. Ja kui vaenlase kaevikuid hakkasid ootamatult tulistama partisanide automaadid ja kuulipi1dujad, taipas ta, et abi oli saabunud. Pidulikul häälel lausus komandör kauaoodatud komandosõnad:
„Valmis olla!”
Rünnak algas niisuguse hoo ja jõuga, nagu poleks partisanid nei1 päevi1 üldse tundnud väsimust ega nälga. Ühe hüppega olid nad vaenlase kaevikuis. Hitlerlikud sõdurid püüdsid end päästa põgenemisega. Partisanid põmmutasid neid hulgana maha.

Ivan Pavlovitš oli ründajate esimestes ridades. Kogu metsas ei lakanud tulistamine. Erutatuna ägedast võitlusest ja jälitamisest, ei taibanud komandör kohe, et ta on haavatud. Alles siis, kui ehmunud Solovei võttis käigul välja sidemed ja peatas ta, märkas Ivan Pavlovitš, et tema särgi varrukas on verine.
Haavatud komandör istus puu all ega tundnud mingit valu. Ärev mõte ei andnud talle rahu: kus on Makarov?

Neile lähenes grupp partisane. Nende hulgas märkas Ivan Pavlovitš Ljubov Ivanovnat. Tähendab, tema siis tõigi partisanid sissepiiratuile abiks?!

Tal olid kaasas mingisugused tundmatud partisanid. Kuigi Ivan Pavlovitš Sidorenko partisanisalgas oli palju inimesi, tundis ta siiski kõiki, neid aga polnud ta kunagi näinud. Ainult üks nägu näis talle tuttavana.

Kuid Vassiljok tormas juba oma komandöri juurde. „Ivan Pavlovitš! Seltsimees komandör!" hüüdis ta ja surus end Sidorenko vastu. „Te olete haavatud?"

Ivan Pavlovitš embas terve käega Vassiljokki, surus ta oma rinnale ja suudles ta pead:

„Vassiljok! Mu kotkas! . . ."

357

Ljubov Ivanovna lõpetas haava sidumise. Ivan Pavlovitš jättis tema hoolde oma haavatud käe, kuid teisega, terve käega, hoidis ta Vassiljokki enese kõrval.

„Ikka elus, Vassiljok? Jutusta, kuidas sa siia said!" Vassiljokile meenus alles praegu, mida ta pidi komandörile ütlema:

„Meie tulime siia oma partisanisalgaga. Kalatšovi partisanisalgaga, mille nimeks on „Rahvaste vabaduse eest". Kohtasime Ljubov Ivanovnat ja saime teateid teie kohta. . . Siin ongi meie komandör."

Nende juurde astus mitu meest.

„Fjodor Ivanovitš! Kohtusime! Kohtusime! See on ju Ivan Pavlovitš," hüüdis Vassiljok.

Sidorenko tõusis, et tervitada Kalatšovi, sirutas talle oma terve käe ja vaatas tänulikult uue sõbra tarkadesse silmadesse.

Fjodor Kalatšov nägi enese ees meest, kelle nägu katsid karedad habemeiüükad ja kelle riietel oli näha kuivanud pori jälgi. Vassiljoki jutustuste järgi oli ta Ivan Pavlovitš Sidorenkot kujutanud hiiglasena ja vägilasena. Kuid ta oli niisama lihtne ja tavaline nagu Kalatšov ise.

„Siis niisugune, sa oledki, seltsimees Sidorenko!" ütles ta rõõmsalt. „Ruttasime. Teadsime, ei kohtame teid. Näib, et ilmusime parajal ajal?"

„Parajal ajal, seltsimees KalatšovI Tänan."

Nad suudlesid teineteist kolm korda. Ivan Pavlovitši kätt lahti laskmata teatas Fjodor Kalatšov pidulikult:

„Mul on kuussada tääki! Mehed on tublid, karastatud. Oleme valmis täitma iga teie ülesande."

„Aitäh, seltsimees Kalatšov!"

Tulevahetus, mis oli juba vaibunud ja kaugenenud, puhkes sellal uue jõuga seal, kuhu taganesid fašistid.

Komandörile tõttas appi ta komissar.

MISKA JA VON FREILICH

Von Freilich haaras meeleheites peast kinni. Ta ei saanud millestki aru. Algul ta vihastas, valas kõigi ebaõnnestumiste puhul oma viha välja alluvate peale, kuid siis jäi aga vaiksemaks; muutus ükskõikseks kõige vastu, ajas tihti kõik enese juurest ära ja istus kaua üksinduses.

358

Asjad ei arenenud sugugi nii eduka1t, nagu ta oli lootnud. Juba kümnes võitluspäev, kuid tulemused on esialgu kõikjal ühesugused: iga päev sadasid surmasaanuid ja haavatuid. Peaaegu kõik tankid on muutunud kõlbmatuks. Sõdurite ja ohvitseride rünnakumeeleolu on langenud nullini.

Von Freilich kutsus mõlemad ungari kindralid enese juurde, noomis neid kaua nagu poisikesi ja

käskis neil otsemaid välja sõita paikadesse, kus toimub sõjategevus. Ööpäeva möödudes tuli üks kindraleist tagasi. Ta sarnanes hullumeelsega ja pomises midagi läbielatud koledustest. Teine linna tagasi ei jõudnudki: ta sattus miinile.

Von Freilich sõitis iga päev lahinguväljale. Teed mööda sõita ta ei söandanud, ta sõitis lennukil. Ta püüdis võitlust juhtida, kuid ohvitseride ettekannetest ja sellest, mis ta ise lennukist nägi, ei suutnud ta midagi aru saada.

Berliinist saabus range käsk: tema käsutusse antud sõjaväeosad sedamaid ära saata rindele. Nõuti ka ametlikku teadet partisanide täieliku hävitamise kohta. See erutas von Freilichit tõsiselt. Ta ju teadis, et partisanid pole veel hävitatud! Ta oli just kavatsenud lisaks paluda veel kaks diviisi ja see käsk oli talle otsekui teibahoop pähe. Ta vaikis abiväest, kuid palus vähemalt mõneks päevakski edasi. lükata tema käsutusse antud sõjavägede ärasaatmist teisele rindele. Keelduti kategooriliselt tema palvet kuulda võtmast. Ta teeskles, nagu poleks ta teistkordselt vastavat käsku saanud.

Täna langesid von Freilichile ootamatult kaela uued ebameeldivused. Lennuväe-eskadrill lahkus linnast, ilma et temale oleks sellest teatatud. Von Freilichil polnud nüüd lennukit võitlusrajoonidesse sõitmiseks. Pealegi sai ta põrutava teate: neil polnud korda läinud vastase peamisi jõudusid hävitada, vaid vastupidi, sissepiiratud partisanid, minnes üle rünnakule, olid hävitanud ühe von Freilichi kõige lahinguvõimelisematest rügementidest.

„Needus!” karjus von Freilich kabinetis edasi-tagasi joostes. „Kindralid! Kololleli! Ei saanud talupoegadega hakkama!.. .”

Äkki tekkis tal sõjakas kavatsus sõita ise võitlusrajooni ja viia oma sõdurid rünnakule. Kuid ungari kindralit meenutades kainenes ta veidi, natuke hiljem aga loobus vägede juurde sõitmise mõttest täiesti.

Ta ei saanud enam rahu. Berliinist saabus uus telegramm. Selles anti kuivasõnaliselt käsk saata tema poolt kinnipeetavad diviisid otsemaid rindele ja ise ilmuda aruandega Berliini.

Von Freilichil käis külmavärin üle keha. Pagan võtaks, ta oli võidelnud kindralite, feldmarssalite, Euroopa kuulsuste vastu, oli neid nagu lambakarja taga ajanud, vangi võtnud, kuid siin. .. maailm on pea peale pööratud! Tal ei õnnestu hävitada talupoegade jõuku!

Von Freilichil oli tunne, et ta on hukkumas. Ta taipas: teda võib päästa ainult üks asi - võit partisanide üle. Kuid selleks on vaja kindlaid otsustavaid vahendeid. Aga kes võib siin üles näidata kindlust ja otsustamisvõimet peale tema enese?

Von Freilich käskis anda enesele auto. Kõik ohvitserid olid kohustatud koos temaga sõitma sõjategevuse rajooni. Ta otsustas kaasa võtta isegi ungari kindrali. Siis istus ta laua taha ja kirjutas lühikese radiogrammi. Pärast kirjutamist vaatas ta kaua paberile. Ta oli rahul. Kuidas nad Berliinis mõne minuti pärast on hämmastunud ja rabatud! Kõuekärgatusena panevad nende kõrvad lukku järgmised sõnad: „Partisanid on purustatud. Väeosa formeerin ümber ja saadan kolme päeva pärast rindele.”

Ta astus tänavale. Ja koguni peatus ootamatusest: maja nurga tagant puhus vinge külm tuul. Korraga tuhmus päike, kevad taandus. Mitte kunagi, isegi unes, ei häirinud von Freilichit Oswiecimi ahjudes põletatute kummitused, kuid seekord ta võpatas, otsekui tunneks seljataga surma külma hingust. Ta peletas enesest ebameeldivad mõtted, tõstis krae üles ja kobis suurde autosse.

. . . Autokolonn oli juba, linna serval. Von Freilichi auto sõitis kolmandana.

Mõlemal pool teed vilksatasid mööda varemed ja pooleldi purustatud tühjad tared. Eemal mustas mets. Selle kohal tõusid üles suitsupilved. Kevadpäike soojendas maad, kuid von Freilichile ei tundunud ta sugugi nii heledana ja soojana, nagu ta oli harjunud teda nägema oma mõisas.

. . . Oli tal vaja sõita? Kas tema juuresolek päästab olukorra? Kui väed seni pole suutnud midagi ära teha, mida võil1 siis teha tema, von Freilich? Võib-olla oleks parem - teised kõik sinna saata, ise

aga sõita tagasi?

360

Tahtmatult puudutas ta käega autojuhi õ1ga, ja see, teades kogemuste järgi, mida see liigutus tähendab, vähendas gaasi.

Von Freilich mõtles se1la1, millega oma tagasisõitu linna põhjendada. Nojah, ta oli hoopis unustanud mingi tähtsa asja. .. Ärgu härrad ohvitserid erutugu... Ja ta haaras autojuhi õlast kõvasti kinni.

. . Sel hommikul oli Miškal õnnestunud linnaääres tee lähedal leida enesele kindel peldupaik suure maja varemetes. Öösel mineeris ta inimtühja maanteed mitmes kohas. Need miinid ei olnud mõeldud esimese ülesõltva auto jaoks. Kaks, kolm, viis masinat võivad sõita kõigist miinidest üle, ja alles üks järgmistest sõidukitest lendab õhku... Miškal oli tahtmine omaenese silmadega näha oma töö tagajärgi. Kui tõmbad nöörist ja näed, kuidas lõhkeb miin, kiskudes. vaenlase tükkideks, alles siis võid olla täiesti kindel, et see on sinu töö.

Hoolikalt maskeeris ta miini ja tõmbas temast nööri kuni oma peidupaigani varemetes.

Ta ootas. Juba oli möödunud mitu autot, tuues metsast laipu ja haavatuid. See Miškat ei huvitanud - need mehed olid juba niikuinii sõdimise lõpetanud. Ta ootas teistsugust saaki. Ja kui ta nägi sõiduautosid, taipas ta sedamaid, et on vaja tegutseda. Kui autod lähenesid, hakkas talle nendest eriti silma kolmas. Selle auto avatud akna taga märkas ta kõrget kindralimütsi. Miška võttis end kokku, et nöörist mitte enneaegselt tõmmata.

Nii nad kohtusid - vana hunt, kogenud mõrvar Wilhelm Friedrich Otto von Freilich ja ukraina nooruk, kommunistlik noor Mihhail Mirontšuk.

Miška ei võpatanud ega ehmunud, nähes kindrali lähenemist. Ta teadis: tema, Miška päralt on tulevik ja elu; päike paistab kevadise säraga just temale. Kuid von Freilichil hakkas külm, ta otselmi tundis oma selja taga seismas surma.

Auto sõitis aeglasemalt. Miška ootas hinge kinni pidades hetke, mil auto läheneb määratud kohale, ja tõmbas siis täiest jõust nööri. . .

361

VASTU UUTELE VÕITUDELE!

Esimene mai!
Sel päikesepaistelisel kevadpäeval ei rõõmustanud partisanid üksi, koos nendega rõõmustas ka Kullilaas. Ta oli lopsakalt haljas ja sahistas sõbralikult oma okstega, tervitades kalleid külalisi.

. . . Öösel tulid tagasi Aleksandra Ivanovna ja Viktor. Kuna nad ei teadnud, et partisanistaap ja suurem osa partisanisaIgast on peatunud Kullilaanes, läksid nad Dnepri äärde. Teel kohtasid neid luurajad ja juhtisid nad staapi.
Võitluses polnud aega mõelda tavalisele naispartisanile ja sinisilmsele poisile.
Ivan Pavlovitš võttis luurajad vastu kerge etteheitega: „Kuhu te ometi nii kauaks jäite? Noh, astuge aga sisse.” Ta läks neile vastu, süleles tugevasti Aleksandra Ivanovnat, Viktori aga haaras ta käte vahele ja tõstis üles:
„Noh, Viktor, kas sa teel ära ei väsinud?”
Aleksandra Ivanovna heitis hella pilgu Viktorile, kes otsekui oli saanud ta lihaseks pojaks.
„Oi, ta on mul tubli poiss!” kiitis ta Viktorit.
.. . Natukese aja pärast istusid nad laua taga. Komandöri ees lebas maakaart. Aleksandra Ivanovna ja Viktor tuletasid meelde, missugustest küladest nad olid läbi läinud, mida nad olid näinud ja kuulnud.

Selgus, et Viktor pole mitte ainult vastupidav ja väsimatu, vaid ka taibukas luuraja. Ta lisas tingimata juurde midagi niisugust, mis Aleksandra Ivanovnale ei meenunud, siis kuulas ta jälle tähelepanelikult ja ta lühikesest ninast kuuldus valju nohinat. Kui Aleksandra Ivanovna mõnes asjas eksis, vaidles Viktor energiliselt vastu:
„Sugugi mitte niimoodi! Kas see oli siis Makarovkas? Makarovkas polnud üldse sakslasi. See oli Markovkas."
Aleksandra Ivanovna mõtles järele: õigus jah, Viktor räägib tõtt.
Pärast seda, kui Aleksandra Ivanovna ja Viktor olid läinud puhkama, pöördus Ivan Pavlovitš komissari poole:
„Kas näed, Mihhail, kuidas meie luurajad töötavad! Katsu mingil teisel teel hankida niisuguseid andmeid."
„Komissar oli Ivan Pavlovitšiga täiesti nõus. Ta mõtles veidi ja ütles:

362
„Neisse rajoonidesse vaja saata rühm võitlejaid!"
„Tingimata saadame," lausus komandör. „Praegu aga tul'eb kõik teated Moskvasse edasi anda."

Vassiljok, Miška ja Timka olid jälle oma Kullilaanes. Kuid nüüd mitte enam üksi, vaid koos partisanidega.

Kui partisanid saabusid Kullilaande, koitis parajasti. Inimesed, kes olid väsinud va'evarikkast tulekust üle Dnepri ja samuti pikast teekonnast, heitsid aega viitmata puhkama; ainult tunnimehed käisid laagris ringi.

Meie sõbrad ei tahtnud unele mõeldagi. Nad on Kullilaanes! Nende südamed vasardasid rõõmsalt.

Kullilaas oli neid lahkelt vastu võtnud tol päeval, mil fašistlikud röövvallutajad lähenesid külale ja tapsid Savva; Kullilaanes olid nad saanud kokku partisanidega; Kullilaas oli truult hoidnud nende kõige suuremat saladust - saladust muldonnist.

Kui palju aega oli möödunud sellest päevast, mil poisid esmakordselt asusid metsa! Kas Kullilaas tunneb neid nüüd ära? .. . Nüüd pole nad enam need vilumatud poisid, kes esimesel ööl kartlikult lõkketuld tegid.

Ka Vassiljok oli muutunud. Teda võis tunda vahest ehk ainult silmadest. Vassiljok oli läbi teinud karmi elukooli, oli suureks kasvanud, tugevnenud, oli õppinud tõelist sõjatarkust. .. Aga Miška? Kas see on seesama nooruk, kes kunagi oli nii kannatamatu ja TimkaIe alati vastu vaidles? Ta on nüüd kommunistlik noor, vilunud minöör. Ei ta nüüd hakka Timkaga ilmaaegu vaidlema!... Mitte sellepärast, et Timka oli jäänud endiseks. Timka oli samuti kasvanud, kuid... ikka veel pioneerieas. Ta tahaks sõbrustada Miškaga - ja püüab olla tõsine, kuid tal pole ka midagi Viktoriga hullamise vastu. Ent muuseas pole ka Timka halb luuraja. Tubli poiss! Aasta-paari pärast aga on ta juba suur - saab -kommunistlikuks nooreks.

Sellal, kui laagris igaüks mõtles ainult puhkusele, jalutasid lahutamatud sõbrad Kullilaanes ringi. Kullilaas ei paistnud neile niisugusena, nagu nad teda varem olid kujutlenud. Kui ta aasta tagasi näis neile läbipääsematu ja tohutu suur, siis nüüd oli ta nende silmis metsatukk, võrreldes

363
nende metsadega, kus sõpradel, eriti Vassiljokil, oli tulnud käia.

Kuid siiski oli Kullilaas neile kallim teistest metsadest. Nad kõndisid vaikides, ja kõigi mälus elustusid, kerkides silmade ette, hiljutised ajad. Kui palju oli Vassiljok vanglas mõelnud oma Kullilaaneele! Tundus, et ta kunagi Etnam ei saa seal viibida, kuid nüüd kõnnib ta jälle siin metsas, vaatleb iga rada, iga puud. . .

Näis, nagu oleks hirmus torm metsast üle käinud. Murtud puud sirutasid taeva poole oma poolkuivanud tüvesid, nende kokkukasvamata haavadelolid vaigupisarad, kuid mets elas. Kevade

tulekul lõi kõik jälle haljendama, ja maa kattus uuesti tiheda rohuga.
Ilma et nad oleksid kokku rääkinud, sammusid sõbrad oma muldonni poole.

Käia oli raske. Miinidest ja murskudest murtud puud tõkestasid teed. Tihti tuli -sügavate mürsulehtrite pärast ringi minna.

Juba paistab tuttav tamm. . . Lopsakas sarapuupõõsas. . .

Noored sõnajalad sirutavad end kõrgele. Põõsa all on kuiva rohtu, kavalalt, otsekui harakapesas: põimitud naeripealseid. Vana rohi on märgatavalt maha sõtkutud.

Poisid peatusid. Siin oli nende muldonn. Näis, et keegi oli siin veel hiljuti olnud, sest kellegi jalad olid siia tallanud teeraja. Poisid vaatasid üksteisele otsa, ja hetkeks meenus neile see sügis, mil nad niisama ettevaatlikult olid lähenenud oma muldonnile.

Otsustava liigutusega tõmbas Vassiljok vitstest punutud ukse lahti. Mustast august hoovas neile vastu tuntud lõhna, otsekui oleks keegi siin hiljuti küünalt põletanud.

Nad laskusid muldonni: Süütasid tiku. Onnis oli kõik nii nagu varem: seesama laud, laual küünlajupp. Kui nad küünla süütasid ja tuhm küünlatuli muldonni valgustas, nägid poisid seintel Lenini ja Stalini pilte.
Ja poistele tundus, nagu oleksid nad -esmakordselt kogunenud oma muldonni pärast selle valmissaamist.
Kaua istusid nad pidulikus vaikuses. . .

***

Partisanid rivistusid metsalagendikuI. Hoides uhkelt käes Pioneerilippu asus Viktor teiste lipukandjate kõrvale.

Häälekõvendajas oli kuulda diktori häält, kes luges ette juhi käskkirja: .

„ .. . Mees- ja naispartisanidel - Nõukogude inimesi kaasa tõmmata relvastatud võitlusele sakslaste vastu, igati suurendada pealetungiva Punaarmee abistamist, purustada vaenlase tagalat ja staape, päästa Nõukogude inimesi hävitamisest ja nende küüditamisest sunnitööle Saksamaale ning halastamatult hävitada saksa fašistlikke lurjuseid! . . .”

Ivan- Pavlovitš- vaatles armastusega partisanide ridu. Tuhanded partisanid seisavad esimese mai kolonnis. Punased lipud lehvivad, nende kohal särab kevadpäike, sinab piiritu taevalaotus. Ümberringi valitseb vaikus. Kullilaanes kostavad Stalini targad sõnad.

Partisanide hulgas pole enam Ljonja Ustjužaninit, noort Aljonkat, väsimatut Biduljat, Ivan Karpenkot ja veel paljusid seltsimehi, kes viimastes lahingutes surid vaprate surma. Kuid komandör näeb palju uusi inimesi - ausaid ja avalaid nägusid, selgeid silmi.

„ . . . Punaarmee võitlejad, mees- ja naispartisanid! Edasi, saksa fašistlike röövvallutajate täielikuks purustamiseks! . . .” kostab häälekõvendajast.
„Oleme valmis kõik andma, kallis seltsimees Stalin! Isegi oma elu!” pöördus komissar mõttes juhi poole.

„Isegi oma elu!” mõtles iga partisan, silme ees aga seisid neil Ljonja Ustjužanini, Bidulja ja Karpenko kallid kujud. . .

„ . . . Meie tõotame Kodumaa ja rahva ees, teie ees, seltsimees Stalin, et käskkirja täidame auga!” andis komissar kõigi partisanide nimel piduliku tõotuse.

Punased lipud lehvisid tuules. Tribüünist möödusid võitlustes karastunud ja mehistunud partisanid - tugevad, päevitunud, kindlameelsed.

Kapten Makarov seisis Ivan Pavlovitši kõrval. Täna pidi ta sõitma teise partisanisalka. Seal vajati samuti tema abi. Seda käskis Moskva.

Tal oli kahju lahkuda nendest inimestest. Ta mõtles, et ta kunagi ei unusta neid ja kohtub nendega Võidupäeval.

Tribüünist möödusid Vassiljok, Miška, Timka, Aljoša, Viktor. . . Täis hellust viipas kapten

Makarov neile käega ja hüüdis valjusti:
„Nägemiseni, sõbrad! Peatse kohtumiseni!”

KOOLIEALISTE KESKMISELE JA VANEMALE ASTMELE.

Toimetaja E. Puska r.
Kunstiline toimetaja
H. V i t sur.

Tehniline tOimetaja H. V e b e r.
Korrektorid
E. T i I k ja A. S epp.

Ladumisele antud 2. IV 1953.,
TrükkimiseIe antud 9. V 1953. Trükiarv 15000. Paber 54:84. “/16. Trükipoognaid 23 + 11 lisalehte.
“Formaadile 60:92 kohaldatud trükipoognaid 19.42. Arvutus
poognaid 22,38.” MB-05043.
TrükIkoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk tänav 54/58, Tellimise nr. 673.

~Ha 3CTOHCKOM H%IKe. ro, 36aHall,KRü. TaiiHa COKO,'RHOro 60pa Oepesoil X. ,D,pe3eH
PRCYHKR A. Pe3HRQeHKO

Hind rbl. 8.65

7-11